

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ

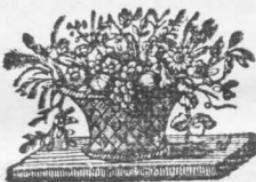
κατὰ τοὺς

ΠΡΟΤΕΡΟΥΣ ΒΙΟΓΡΑΦΟΥΣ, ΤΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΑ
ΚΑΙ ΛΛΑΣ ΑΞΙΟΠΙΣΤΟΥΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ,

ὑπὸ

Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ;

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΥΠΟ ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΣΣΑΡΗ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ;

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΣΣΑΡΗ.

[Οδός Νικία καὶ Μιλτιάδου ἀριθ. 6 καὶ 9.]

1867.

123793

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

-800-83-

Τὰ κατὰ τοὺς ἐπιφανεῖς τῆς ἐπαναστάσεως ἡμῶν ἀνδρας ὁφείλομεν νὰ μελετῶμεν, οὐχὶ μόνον ἵνα τιμήσωμεν τὴν μνήμην τῶν ἑργατῶν τῆς Ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἢ τὴν ἔθνικὴν ἡμῶν φιλοτιμίαν νὰ εὐχαριστήσωμεν, καταδεικνύοντες τὰς ποικίλας αὐτῶν ἀρετὰς, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς τοὺς βίους τῶν ἀνδρῶν ἑκείνων ἐνυπάρχουσι διδάγματα χρήσιμα εἰς ἡμᾶς τε καὶ εἰς τοὺς ἐπελευσομένους. Ἐκ πρώτης ὅψεως τοῦτο ἵσως ἀμφισβητηθῇ ὑπὸ τινῶν, διότι οἱ ἀνδρες τοῦ ἀγῶνος ἐνήργησαν οὐ μάνον ἐντὸς περιστάσεων ἀλλοίων, ἀλλὰ καὶ δι' ὄργάνων καὶ πόρων ὅλως διαφόρων τῶν ὄργάνων καὶ πόρων τῆς τε παρούσης καὶ τῆς ἐπερχομένης γενεᾶς. Ἐντεῦθεν δὲ πολλοὶ ἐνδέχεται γὰ εἴπωσιν ὅτι ὁ δεῖνα πολιτικὸς ηὔδοκίμησε τότε, διὰ τοῦτο μάλιστα, ὅτι περιεστοιχίζετο ὑπὸ ἀνθρώπων ἀφελεστέρων, μηδεμίᾳν ἔχόντων ἀξίωσιν. Ὅτανταγωνισθῶσι πρὸς αὐτὸν καὶ πειθαρχούντων ἐκ προαιρέσεώς τε καὶ ἐξ ἀνάγκης, ἐνῷ τὴν σήμερον τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ δυσχερεστέρᾳ, διότι, ἔνεκα τῆς διανοητικῆς καὶ πολιτικῆς τοῦ ἔθνους ἀναπτύξεως, αἱ ἀξιώσεις τῶν πολλῶν ὑπερούξησαν, αἱ φιλοτιμίαι ὑπερεκορυφώθησαν καὶ ἡ πολιτικὴ πειθαρχία κατέστη πολὺ μᾶλλον δυσεπίτευκτος ἢ ἀλλοτε. Ἔτερος δὲ δύναται νὰ ἴσχυρισθῇ ὅτι ὁ δεῖνα πολεμίκος ἀνὴρ ἡρίστευσεν ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, διότι ἐπὶ μὲν τῆς ἔηρας εἶχε νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς στίφη ἀτακτα καὶ ἀμαθῆ, κατὰ θάλασσαν δὲ ἀντιπαρετάσσετο εἰς σκάφη ὁγκώδη μὲν, ἀλλ' ἀδεξίως διευθυνόμενα· ταῦν δὲ ἥθελεν ἀπαντήσει κατέναντι αὐτοῦ, στρατοὺς καὶ στόλους κατὰ τοὺς κανόνας

τῆς Εύρωπαϊκῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης κατηρτισμένους καὶ ἀγομένους.

Τοιαῦτα φρονῶν καὶ λέγων, δύναται σήμερον καὶ ὁ ἔσχατος τῶν βουλευτῶν μας νὰ ἀποδέπη μετὰ περιφρονήσεώς τινος πρὸς τὸ ἀξίωμα ὅπερ ἐκτήσαντο ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τοῖς συμβουλίοις τοῦ ἔθνους ὁ Ζαΐμης ἢ ὁ Κανακάρης, καὶ ὁ ἔσχατος τῶν λοχαγῶν ἢ πλωταρχῶν μετὰ ὀλιγωρίας τινὸς νὰ ὅμιλῃ περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Καραϊσκάκη ἢ τοῦ Μιαούλη.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη περὶ τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ περὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν κρίσις εἶναι προδήλως ἐσφαλμένη. Ἀν ἦτο ἀληθής, ἡ ιστορία ἥθελε παύσει ἔχουσα τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν ἢν ἀποδίδουσι συνήθως εἰς αὐτὴν οἱ ἀνθρώποι, χρησιμωτάτην αὐτὴν ὑπολαμβάνοντες πρὸς ἀπάσας τὰς τοῦ βίου περιστάσεις. Δὲν ἀρνούμεθα δὲι αἱ περιστάσεις, τὰ ὅργανα, οἱ τρόποι καὶ ἀπλῆσι οἱ ὅροι τῆς ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας τροπολογοῦνται οὐ μόνον ἀπὸ αἰώνος εἰς αἰώνα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ συνεχέστερον. Ἡ φάλαγξ, οἱ ἑταῖροι καὶ οἱ σαρισσοφόροι, δι' ὧν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος κατέλυσε τὸ Περσικὸν κράτος καὶ νικηφόρος μέχρις Ἰνδικῆς προήλασεν οἱ λεγεῶνες, τοὺς ὅποιούς ἄγων ὁ Καῖσαρ, οὐδένα ἀπήντησε τὸν δυνάμενον ν' ἀντιταχθῇ εἰς αὐτὸν ἀπὸ Ἰηρίας μέχρις Ἀρμενίας καὶ ἀπὸ Βρετανίας μέχρι τῆς ἐν τῇ κυρίως Ἀφρικῇ Θάψου, δὲν ἥθελον σήμερον ἀντιταχθῇ εἰς δύω συντάγματα καλῶς ὠπλισμένα καὶ ὑπὸ τοῦ ἀναγκαίου πυροβολικοῦ τεθωρακισμένα, καί τοι ἀγόμενα ὑπὸ μετρίου τινὸς στρατηγοῦ. Όμοίως δὲ τὸ τῶν Ἀθηναίων πολίτευμα, δι' οὗ ὁ Περικλῆς ἀνήγαγε τὴν πόλιν ἐκείνην εἰς τοσαύτην δόξην καὶ δυνάμεως περιωπήν, σήμερον ὅπουδήποτε ἐφαρμοζόμενον, δὲν ἥθελε παραγάγει εἰκὴ ἀναρχίαν καὶ τὴν πάρεδρον αὐτῆς παρακμήν. Δικαιότατα δὲ ὁ περιφανῆς τῆς Ἀγγλίας ιστοριογράφος Μακώλεϋς, ψέγων τὸν ἴσχυρογνώμονα Ἰάκωβον Β·, ὅστις ἐπανελάμβανεν ἀδιακόπω; αδὲν ἐνδιδώ, διότι ὁ πατήρ

μου ἐνέδωκε καὶ ἐκαραπομήθη», προσεπιφέρει, δτι ἐν καὶ μῆναν πείραμα, οὐδὲ εἰς αὐτὰς τὰς πολὺν ὄλιγώτερον τῆς πολιτικῆς περιπεπλεγμένας ἐπιστήμας, ἀρκεῖ πρὸς συναγόγην γενικοῦ κανόνος, καὶ δτι ἀπὸ καταβολῆς κόσμου οὐδὲ δύω δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν πολιτικὰ πειράματα παριστῶντα ἐντελῶς ὄμοιονς ἀπαντας αὐτῶν τοὺς δρους. 'Αλλ' ἀφ' ἑτέρου βέβαιον οὐδὲν ἡττον εἶναι, δτι ἀπὸ καταβολῆς ἐπίσης κόσμου ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε ὑπάρχουσιν, ἐν τοῖς πράγμασι τοῦ βίου τούτου, δροι τινὲς ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας ἀναλλοίωτοι καὶ ἀναμφισβήτητοι· καὶ πρὸ πάντων οἱ ἡθικοὶ δροι. Αἱ περιστάσεις ἐντὸς τῶν ὁποίων πράττει ὁ πολιτικὸς ἢ ὁ πολεμικὸς ἀνὴρ καὶ τὰ δργανα δι' ὃν ἐνεργεῖ εἰμποροῦν νὰ μεταβάλλωνται καθ' ἔκαστην, ἀλλ' ἡ ὁρθὴ ἢ μὴ ὁρθὴ ἐκτίμησις τῶν ἔκαστοτε περιστάσεων, ἡ ἐπιτηδεία ἢ μὴ ἐπιτηδεία χρῆσις τῶν προκειμένων ὅργανων, τὸ προϊδεῖν ἢ μὴ προϊδεῖν τὰς δυσχερίας, οἰαιδήποτε καὶ ἀν ὥσι, τὸ ἐπινοῆσαι ἢ παραλιπεῖν τοὺς δυναμένους νὰ ὑπερνικήσωι τὰς δυσκολίας ἔκείνας τρόπους, ἡ περὶ τὴν ἀκλογὴν τῶν ἀνθρώπων δεξιότης, ἡ ἐν ταῖς ἀμηχανίαις σταθερότης, ἐνὶ λόγῳ ἢ σύνεσις, ἡ πρόνοια καὶ ἡ καρτερία ὑπῆρχεν ἀξίποτε τὰ ἀσφαλέστατα τῆς ἐπιτυχίας προσόντα, ἡ δὲ τῶν ἀρετῶν τούτων ἔλλειψις ἀφευκτὸν ἔσχεν ἐν παντὶ καιρῷ παρακολούθημα τὴν ἀποτυχίαν. 'Αλλὰ παρεκτὸς τῶν ἐσωτερικῶν, οὕτως εἰπεῖν, τούτων νόμων τοῦ δημοσίου βίου, οἵτινες μένουσιν ἀναλλοίωτοι, οἰαιδήποτε καὶ ἀν ὥσιν αἱ ἔξωτερικαὶ περιστάσεις ἐφ' ὃν ἐφαρμόζονται, ὑπάρχουσι καὶ τῶν ἔξωτερικῶν τούτων καὶ μεταβλητῶν περιστάσεων νόμοι τινὲς καὶ κανόνες ἐν παντὶ καιρῷ ἀμετάβλητοι. 'Η ταχύτης λ. χ. ἡν ὁ τε Καῖσαρ καὶ ὁ Ναπολέων περιπομπαν εἰς τοὺς λεγεώνας καὶ εἰς τὰ τάγματα αὐτῶν, δσονδήποτε ἔτεροία καὶ ἀν ὑπῆρχεν ἡ ἄλλη τῶν λεγεώνων καὶ ταγμάτων ἔκείνων οἰκονομία, ἀπέβη ἐπίσης συντελεστικὴ εἰς ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἡγεμόνων τὰ κατορθώματα· καὶ τὸ ἀξιωμα ὅπερ πρώτος ἐπρέσβευσε καὶ εἰς πρᾶξιν ἔβαλεν ὁ Ἐπαρμεινῶνδες, δτι

ἡ ἐξαίρετος ἐνίσχυσις καιρίου τινὸς σημείου ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, καθὸ δικαὶον νὰ διασπάσῃ τὴν τοῦ πολεμίου παράταξιν, εἶναι εἰς τῶν ἐπιτηδειοτάτων τῆς κατατροπώσεως αὐτοῦ τρόπων, ἐθεωρήθη ἀληθὲς μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καὶ μετὰ τῆς ἐπιτυχίας ἐφηρμόσθη ἐν τε Λεύκτροις, ἐν τε Μάντινείᾳ, καὶ εἰς τὴν περὶ Δυγκέρκιον μάχην (*la bataille des Dunes*), καὶ εἰς τὴν ἐν Τυρκκειμίῳ (*Turckheim*) ὑπὸ Τυρέννου, ἔτι δὲ καὶ εἰς ἄλλας τῶν νεωτέρων χρόνων παρατάξεις. Πάλιν δὲ ἡ ἴστορία φέρεται ἀπέδειξεν ὅτι τῶν πολιτικῶν μερίδων ἡ ἐσωτερικὴ πάλη ἀποβαίνει μὲν συντελεστικὴ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν παγίωσιν τῆς ἐλευθερίας, ἐνδέσω περὶ τὰ πολιτικὰ περιστρέφεται δίκαια, συνεπάγεται δὲ ἀπαραιτήτως τὴν κατάλυσιν τῆς ἐλευθερίας, ἀν δχι καὶ τῆς κοινωνίας τὴν καθαίρεσιν, ἀμα, ὑπερβάσα τὰ σωτήρια ἐκεῖνα δρια, ἐξοκείλη εἰς τὰς περὶ ἐξισώσεως πέριουσιῶν ἀξιώσεις καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια ἀνατρέπτικά τῶν βάθρων τοῦ κοινωνικοῦ πολιτεύματος ὄνειροπολήματα. Τὴν δὲ ἀλήθειαν τοῦ ἀξιώματος τούτου ἐπιμαρτυρεῖ ἐξ ἵσου ἡ τε μετὰ τοὺς Γράχγους Ῥωμαϊκὴ ἴστορία καὶ ἡ πρὸ δεκαετίας τὴν δυτυκήν Εύρωπην, μάλιστα δὲ τὴν Γαλλίαν, ἀνασείσασα ἐπαναστατικὴ θύελλα.

Ὑπάρχουσι λοιπὸν ἐν τῇ ἴστορίᾳ κανόνες τινὲς ἀναμάρτητοι οἱ δικαιοῦντες, μέχρι τινὸς τούλαχιστον, τὸν μέγαν τῆς ἀρχαιότητος ἴστορικὸν, δῆτις, δημιλῶν περὶ τῶν κατὰ τὰς πόλεις πραγμάτων, εἴπεν αὐτὰ «γιγνόμενα μὲν καὶ ὡςὶ ἐσόμενα ἔως ἀν τὴν φύσις ἀνθρώπων ἦσαν. Ἀναμφισβήτητος δὲ εἶναι ἡ ἀείποτε πρεσβευθῆσα ἀλήθεια, ὅτι ἡ τῆς ἴστορίας σπουδὴ δὲν εἶναι ἀπλῶς τέρψεως καὶ περιεργείας ἀντικείμενον, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶν τινων συμπερασμάτων διδάσκαλος. Ἐν δὲ τῶν συμπερασμάτων τούτων, τὸ κυριώτατον ἴσως, εἶναι ὅτι καὶ αἱ πολιτεῖαι, ὅπως ὁ κατ' ἴδιαν ἀνθρώποις, δημιουργοὶ εἰσὶ τῆς ἴδιας αὕτην τύχης ὥστε σοφιστείᾳ καὶ οἰκτρᾷ τῆς νικηφόρητος ἡμῶν καὶ ἀδεξιότητος πρόφασις ἥθελεν εἶναι τὸ λέγειν, ὅτι οἱ μὲν πατέρες ἡμῶν ἡδοκίμησαν, διότι εὐχερέστερα εἴ-

γον νὰ διαπράξωσιν, ἡμεῖς δὲ ἀποτυγχάνομεν, διότι πρὸς μεῖς ζονας ἔκείνων δυσκολίας ἔχομεν ν' ἀντιπαλαίσωμεν. Καὶ, ἵνα εἰς τὴν ιστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως περιορισθῶμεν, ἐκ ταύτης δὲ πάλιν εἰς τὸ τῶν πολεμικῶν ἔργων μέρος, ὅμολογοῦμεν, ναὶ, δτὶ οἱ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν τότε ἀριστεύσαντες ἀντιπαρετάχθησαν πρὸς πολεμίους ἀσυγκρίτῳ λόγῳ ἀδεξιωτέρους ἔκείνων, οὓς ἡθέλομεν ἀπαντήσει σήμερον ἐὰν προέκειτο ν' ἀναρρίφθῃ αὖθις ὁ τοῦ πολέμου κύβος· ἀλλὰ μὴ λησμονήσωμεν, δτὶ καὶ οἱ πόροι καὶ τρόποι ὃν ἔκεινοι διέθετον ἦσαν ἐπίσης πολὺ ἀσθενέστεροι τῶν σήμερον ὑφισταμένων καὶ παρεσκευασμένων. Ὁ τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ ἡγεμών ἔχει πρὸ πάντων νὰ δημιουργήσῃ τὸν στρατὸν τοῦ ὁποίου θέλει ἄρξει, ἔχει νὰ ἀναγκάσῃ, οὕτως εἰπεῖν, αὐτὸν διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας, τῆς καρτερίας καὶ διὰ τῆς ἐκπληρώσεως οὐ μόνον τῶν στρατηγικῶν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ αὐτῶν τῶν τοῦ ἀπλοῦ στρατιώτου καθηκόντων, νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν, τὴν δύναμιν καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ· ἔτι δὲ πρὸς μυρίας ἔχει νὰ προσοκείλῃ δυσκολίας πρὶν ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῶν στοιχείων ἔκείνων τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς ἀταξίας καταρθώσῃ νὰ εἰσαγάγῃ σκιάν· τινα πειθαρχίας καὶ τάξεως, ἣς ἀγενὸς ἀδύνατον νὰ συντηρηθῇ ὅμας ἀνθρώπων ἐφιεμένων τὴν ἐπιτυχίαν κοινοῦ τινος· καὶ μεγάλου σκοποῦ. Θεόσον διάφορός ἐστιν ἡ θέσις τοῦ ἀνδρὸς τοῦ διὰ ταχτικοῦ στρατοῦ μέλλοντος νὰ διαπράξῃ τί! Ὁ τοῦ ταχτικοῦ στρατοῦ ἡγεμὼν εὑρίσκει αὐτὸν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας συντεταγμένον, καὶ κατηρτισμένον, καὶ πειθαρχοῦντα, ὥστε δὲν ἀναγκάζεται νὰ κατασκευάσῃ αὐτὸς τὸ ὅργανον δι' οὐ θέλει ἐνεργήσει, ἀλλ' ἔχει αὐτὸν προκατεσκευασμένον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ. Οἱ μετὰ τοῦ Κύρου ἀναθάντες μύριοι Ἑλληνες, καὶ τοι ἀπολέσαντες τοὺς στρατηγοὺς αὐτῶν, οὐ μόνον τὰς τάξεις διετήρησαν ἐν μέσῳ τῶν φοβερωτέρων περιπετειῶν, ἀλλὰ καὶ νέους προχειρίσαντες στρατηγούς καὶ λοχαγούς, διηλθον νικηφόροι τὴν μικρὰν Ἀσίαν πᾶσαν ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς αὐτῆς ἄκρας μέχρι τῆς βορείου.

Καὶ ὅτε ἐν ἀρχῇ τοῦ σταδίου αὐτοῦ ὁ πέντε καὶ εἰκοσαέτης Βοναπάρτης ἀνηγορεύθη ἡγεμὸν στρατοῦ ὅστις οὐδὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐγίνωσκεν ἔτι, καὶ ἦγετο ὑπὸ στρατηγῶν εἰς μυρίας προδιαιπρεψάντων μάχας, δὲν ἀπήντησε πολλήν τινα δυσκολίαν εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλῃ τῷ στρατῷ ἔκεινῳ τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπὶ ἀπλοῦ τοῦ διπλώματος τοῦ διευθυντηρίου στηριζόμενον κράτος αὐτοῦ. Ἐνῷ, ἀν ἦναι ἐπιτετραμμένον νὰ παραβάλωμεν μεγάλα πρὸς μικρὰ, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Καραϊσκάκης, καὶ τοι ὑπάρχοντος συγκεκροτημένου διὰ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ μυριάνδρου στρατοῦ, καὶ τοι ἔχοντος τοῦ στρατοῦ τούτου ἡγεμόνα κεκτημένον ἀρχὴν μείζονα τοῦ ἀποθανόντος, οὐδὲν ἥττον δ στρατῆς οὗτος οὔτ' ἐπ' ὀλίγον κατωρθώθη νὰ συντηρηθῇ, ἀλλὰ, ὑπὸ οὐδενὸς διωκόμενος καὶ οὐδὲ πολεμούμενος ὑπ' οὐδενὸς, διελύθη ὡς σῶμα ἀποστερηθὲν αἴφνης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Μέγα ἅρα τὸ τοῦ στρατηγοῦ ἀξίωμα ἐν στρατῷ ἀτάκτῳ, καὶ ὅμολογουμένως πολὺ μεγαλήτερον ἦ ἐν στρατῷ τακτικῷ μάλιστα δὲ ἀξιον μελέτης ἐστί, τὸ πᾶς ἄνδρες τινὲς κατώρθωσαν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως νὰ ἀποκτήσωσι καὶ νὰ συντηρήσωσι τὸ ἀξίωμα ἔκεινο.

Μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων, δ τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη βίος ἔχει πρὸς τοῖς ἀλλοις ἴδιον τινα χαρακτῆρα, δι' ὃν ιδίας ὀφείλομεν νὰ ἐπιστήσωμεν εἰς αὐτὸν τὴν προσοχήν. Ὁ Καραϊσκάκης δύναται τῷ ὅντι νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ γνησιώτερον, οὗτως εἰπεῖν, προὶὸν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ δύω ἔτεροι μεγάλοι αὐτοῦ ἐνάμιλλοι, δ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Μιαούλης, παρίστανται ἡμῖν κατὰ τοῦτο ἐντελῶς αὐτοῦ διάφοροι, διότι, ἀμφότεροι οἱ ἄνδρες ἔκεινοι ἀνεδείχθησαν ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς ἐπαναστάσεως στιγμῆς μέχρι τῆς τελευταίας καθόλα σχεδὸν πρὸς ἑαυτοὺς ὅμοιοι. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἰπωμεν, δτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ηὐδοκίμησαν μᾶλλον ἢ κατὰ τὰ τελευταῖα. Ἡ λαμπροτέρα τῆς ζωῆς τοῦ Κολοκοτρώνη ἐποχὴ ὑπῆρξεν ὅμολογουμένως τὸ 1822 ἔτος, ὅτε ἔσωσε τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Δραμαλη. Βραδύτερον, ἐπὶ

τῆς τοῦ Ἰερατική ἐπιστρατείας, συνετέλεσε μὲν διὰ τῆς καρδιάς καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἐμψύχωσιν τῶν Πελοποννησίων καὶ τὴν τοῦ ἀγῶνος συντήρησιν, ἀλλὰ διετέλεσε μᾶλλον ἀμυνόμενος ἢ ἐπιτεθέμενος. Τὰ δὲ μέγιστα τῶν κατορθωμάτων τοῦ Μιαούλη ἀνήκουσιν εἰς τὰ ἔτη 1824 καὶ 1825· τότε ὅτε ἐματαίωσε μὲν τὴν πρώτην ναυστολίαν τοῦ Ἰερατική, ἐπανειλημμένως δ' ἐτροφοδότησε τὸ Μεσολόγγιον, τότε ἔφθασε τὸ κλέος τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸ μεσουράνημα αὐτοῦ. Ἐν γένει δὲ εἰπεῖν δσα προτερήματα εἶχον καὶ δσα ἐλαττώματα ἡδύναντο νὰ ἔχωσιν οἱ δύω ἐκεῖνοι ἡγεμόνες, ὅ τε τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ, ἀπεκαλύφθησαν ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ σταδίου αὐτῶν ἀρχῆς καὶ ἀτροπολόγητα σχεδὸν διέμειναν μέχρι τοῦ τέλους· ὥσε δύνανται οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον ὡς προϊὸν τῶν προτέρων τῆς ἐπαναστάσεως χρόνων καὶ περιστάσεων ἢ ὡς καρπὸς τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῆς. Τοῦ δὲ Γ. Καραϊσκάκη ὁ χαρακτὴρ, καὶ ἡ δεξιότης διεμορφώθησαν ἐξ ἐναντίας ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ διὰ τῆς βαθμιαίας αὐτῆς ἐπενεργείας καὶ μετ' αὐτῆς, οὕτως εἰπεῖν, συνηγόρησαν καὶ συνετελειώθησαν. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως δὲ Καραϊσκάκης εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴν εἰς τῶν παλαιῶν κλεπτῶν καὶ ἀρματωλῶν, οὓς παρεσκεύασσεν. Ἡ προηγουμένη ἐποχὴ, κοινὰ ἔχων πρὸς τοὺς πλειστέρους αὐτῶν τά τε προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα, καὶ τῇ ἀληθείᾳ πρὸς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν παραβαλλόμενος, πλειότερα ἵσως ἀναδεικνύων τὰ ἐλαττώματα ἢ τὰ προτερήματα· οἱ τρόποι του εἶναι βάναισοι, οἱ λόγοι πολλάκις αἰσχροί, ἢ ἡθικὴ ἀξία τῆς κυβερνητικῆς τοῦ ἔθνους ἐνότητος, ἀκατάληπτος ἔτι αὐτῷ ἢ ὅλῃ φιλοτιμίᾳ του περιορίζεται εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὸ ἀρματωλίκιον τῶν Ἀγράφων. Ἄλλὰ περὶ τὸ 1825, δὲ αὐτὸς ἀνθρωπός, ἀνυψοῦται βαθμηδὸν ὑπὲρ τὸ κοινὸν μέτρον τῶν κατὰ τὴν Ρούμελην συναδέλφων αὐτοῦ, φέρων εἰς μέσον ἀξιώσεις ὑψηλοτέρας καὶ γενναιοτέρας, ἀγωνιζόμενος δὲ νὰ δικαιώσῃ τὰς ἀξιώσεις ταύτας διὰ τῆς διαλύσεως τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, ἀπο-

τὸν γχάνων ὅμως ἔτι διά τε ἄλλα πολλὰ παρεμπεσόντα δυσ-
υπέρβλητα κωλύματα καὶ τὴν ὀλεθρίαν τῆς ὑγείας αὐτοῦ
κατάστασιν. Τελευταῖον πίπτει τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἄπασα
ἡ στερεὰ, τῶν Ἀθηνῶν ἐξαιρουμένων, φαίνεται ὑποκύπτου-
σα ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ δεξιοῦ καὶ εὐτυχοῦς Ρεσίτη. Ἀκμα-
ζούσης δὲ ἐντεῦθεν τῆς κοινῆς ἀθυμίας, κορυφοῦνται τότε
αἱ τοῦ Καραϊσκάκη ἀξιώσεις καὶ εὐγενέσταται ἀποθαίνουσιν
αἱ διαθέσεις. Δὲν λέγομεν ὅτι ὅλως ἀπέβαλε τὸν ἀρχαῖον
περὶ τὸ πράττειν καὶ λέγειν τρόπον, διότι αἱ ἔξεις τῆς
πρώτης τοῦ ἀνθρώπου ἀνατροφῆς δυσκόλως δύνανται καθ' ὅλο-
κληρίαν νὰ ἐξαφανίσθαισιν· ἀλλὰ τὸ ηθικὸν, τὸ κυβερνητι-
κὸν, τὸ στρατηγικὸν αὐτοῦ πνεῦμα ἔλαθον παράδοξον ἐπίδο-
σιν, καὶ ᾧδον αὐτὸς ζῆτει παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ λαμβά-
νει τὸ τῆς γενικῆς ἀρχηγίας δίπλωμα, καὶ, μετὰ ὀλίγων ἐκ
Ναυπλίου ἐξελθὼν εἰς τὴν στερεὰν στρατιωτῶν, μετὰ πόρων
δὲ ἔτι ὀλιγωτέρων, κατορθώνει νὰ συμπυκνώσῃ περὶ ἑαυτὸν
τὰ λειψανα τῶν Ρουμελιωτικῶν σωμάτων, ἐμψυχώνει τὴν
φρουρὰν τῶν Ἀθηνῶν, ἐπιχειρεῖ τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ κατὰ τὴν
στερεὰν στρατείαν, καταπείθει καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγερώχους
Σουλιώτας νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτὸν, ἀναδείχνυται νικηφό-
ρος εἰς Ράχοβαν, εἰς Ταυρκοχώριαν, εἰς Δίστομον, ἀνυψοῖ τὴν
καταπεπτωκυῖαν Ἑλληνικὴν σημαίαν μέχρι Μακρύνθρους, ἐ-
πανέρχεται εἰς τὴν Ἀττικὴν, συγκροτεῖ ἑνταῦθα τὸ μέγιστον
τῶν στρατοπέδων ὃσα ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως συνέκροτήθη-
σαν, καὶ, πρὸς μυρίας ηθικὰς καὶ ὄλικὰς ἀντιπαλαίων δυσγε-
ρίας, ἀναφαίνεται ἐπὶ τοσοῦτον κρείσσων τῆς εἰμαρμένης,
ὅτε δέ τέλους, ἐν ἡμέρᾳ ἀπορράδι, κατεβλήθη αἴφνης
ἢ π' αὐτῆς, ἢ Ἐλλὰς σύμπασα, ἥτις ποδὸς διετίας μόλις ἐγί-
νωσκε τὸ ὄνομά του, ἐθεώρησεν ηδὴ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὡς
τὴν καιριωτέραν τῶν πληγῶν ὃσας ἐδύνατο νὰ λάβῃ.

Πρόδηλον ἔρα, δτι ὁ ὑπὲρ ἀνεξχρήσιας ἀγῶν διέπλασε
κατὰ μικρὸν τὸν ἀνδρα καὶ δτι ὁ Καραϊσκάκης, τὰ μὲν ἐλα-
τώματα αὐτοῦ παρέλαθεν ἀπὸ τῆς ἀνατροφῆς, τὰ δὲ προτε-

ρήματα, τὰ εὐγενέστερά τούλαχιστὸν τῶν προτερημάτων, ὅφείλει εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ἐπιφυσθῆσαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἀλλοιώσαν καὶ ἔξευγενίσαν τὸν ἀνθρωπὸν τοῦτον· διὰ δὲ τοῦτο μάλιστα ἴδιαζούσης μελέτης ἄξιος εἶναι ὁ βίος αὐτοῦ.

Εἶπέ που ὁ Βύρων, περὶ ἑαυτοῦ οὐ περὶ ἄλλου, καλῶς δὲν ἐνθυμούμεθα, ὅτι ὡμοίαζεν ἀγρεῖον ἀλαβάστρινον, οὗ τὸ κάλλος δὲν ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ κατάδηλον εἰμὴ ὅτε ἥπτετο φλὸξ ἐντὸς αὐτοῦ. Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ Καραϊσκάκης.⁷ Επρεπε νὰ φωτίσῃ αὐτὸν, ώσει λαμπάς, ἢ συνειδήσις τῶν ἐσχάτων τῆς πατρίδος κινδύνων καὶ ἡ φιλοτιμία τοῦ νὰ ἀναδειχθῇ ἐνάμιλλος περιστάσεων κρισίμων, ἵνα ἔξαστραψῃ ἀπασα τοῦ σκεύους ἐκείνου ἢ ἀξία.

Ἄλλὰ τὸν βίον τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐπιχειρήσαντες νὰ γράψωμεν, μὴ νομίσῃ τις ὅτι προτιθέμεθα, παραμορφοῦντες τὰ πράγματα, νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ μόνας αὐτοῦ τὰς ἀρετάς. Τὰ ψυχρὰ ἐγκάμια οὐ μόνον ἔξυριζουσι τὴν ιεράτητα τῆς ἀληθείας, οὐ μόνον ἀφαιροῦσιν ἀπὸ τῆς ἱστορίας τὴν ὡρέλειαν ἢν ἐπαγγέλλεται, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐλαττοῦσι καὶ αὐτῶν τῶν ἱστορουμένων ἀνδρῶν τὴν ἀξίαν. Η ἱστορία, ως καὶ ὁ βίος ὁ ἀνθρώπινος, εἶναι κράμα ἀγαθοῦ καὶ πενηντοῦ, εἶναι πάλη ἀρετῆς καὶ κακίας. Αποθανεῖ δὲ τότε μόνον διδακτικὴ, ὅταν καταδείκνυται πῶς ἐν τῷ πάλῃ ταύτη κατώρθωσεν ἢ ἀγαθὴ μερὶς ὑπερισχύσασα νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς ἐπιτυγχάνον κοινωφελοῦς τινος σκοποῦ· ὁ δὲ ἀγὼν οὗτος, ὑπὸ τῆς ἀρετῆς στεφανούμενος, περιέχει ἐν ἑαυτῷ τὸ κάλλιστον τῶν ἐγκωμίων ὅσα δύναται τις νὰ πλέξῃ εἰς τὴν μηγήσην τῶν μεγάλων τῆς πατρίδος ἀνδρῶν.

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

—ο—

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης ἐγεννήθη τῷ 1782 εἰς Σκουληκαρυάν (ἢ Σκωληκοκαρυάν) τῆς ἐπαρχίας Ἀρτης ἀπὸ μοναχῆς τινος. Τίς ἡτο δ πατήρ αὐτοῦ, ἀδηλον· ἢ δὲ μῆτρο ἀνῆκεν εἰς καλὴν οἰκογένειαν, διότι ἡτο ἀδελφὴ μὲν τοῦ Κώνστα Διμισκῆ, πρώτη δ' ἐξαδέλφη τοῦ ὀνομαζοῦ Γώγου Μπακώλα περὶ οὗ οἱ μὲν λέγουσιν, ὅτι προέδωκε κατὰ τὴν δευτέραν ἐν Πέτρᾳ μάχην, οἱ δὲ ὅτι ἐν μὲν τῇ μάχῃ ἐπραξε τὸ καθῆκόν του, ἐπειτα δὲ, ἀηδιάσας διὰ τὴν κατάστασιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, συνεβιβάσθη μὲ τοὺς Τούρκους πάντες ὅμως ὁμοιογοῦσιν ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους περὶ τὸ χωρίον τοῦτο ἀθλους, τοσοῦτον ἡρίστευσεν, ὥστε φίλοι καὶ ἔχθροι ἐλεγον ἔκτοτε· ὅπου Γῶγος, ἐκεῖ τίκη. Ἡ μοναχὴ ἐκείνη δὲν ἔκρυπτε τὸ ἀμάρτημά της· ἐξεναντίας πασίγνωστος ἀπέβη εἰς πολλὰς ἐπαρχίας διὰ τὴν περὶ τὴν γλώσσαν καὶ τὸν τρόπον τόλμην, ἐξ οὗ πρωτιμῶτατα ἔλαβε μὲν δ παῖς τὸ ἐπώνυμον τοῦ νιοῦ τῆς καλογραίας, διπερ βραδύτερον ἐκ διαιλειμμάτων ἀπεδίδετο αὐτῷ, προσέλαβε δὲ καὶ τὴν ἄκρατον ἀθυροσομίαν, ἦν μέχρι τέλους τῆς ζωῆς διετήρησεν. Ἐκ τούτων δὲ ἐννοεῖται ἡδη ὅτι οὐδὲ δ Καραϊσκάκης δὲν ἤρνεῖτο τὴν καταγωγήν του· ἐκαυχᾶτο μάλιστα ἐπ' αὐτῇ καὶ ἐλεγεν ὅτι «καθὼς τὰ ἐμβολιασμένα δένδρα εἶναι καλήτερα τῶν κοινῶν, οὕτω πολλάκις οἱ νόθοι εἶναι ἀξιώτεροι τῶν γνησίων».

Ἔτι δὲ παῖς ἔτι δτε τῷ 1788 δ Ἀλῆ πασσᾶς, δ τῆς Θεσσαλίας πρῶτον σατράπης, προσέλαβε καὶ τὴν τῶν Ἰωαννίνων ἡγεμονίαν, καὶ ἐπεχείρησε τὸ μέγα ἔργον τῆς ἐκ παντὸς τρόπου συμπυκνώσεως εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὅλης τῆς κατὰ τὴν Ἡπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν λοιπὴν στερεάν Ἑλλάδα ἐξουσίας, διὸ τῆς ἐξοντώσεως ἀπάντων τῶν ἐν ταῖς

χώραις ταύταις μικροτέρων τοπαρχῶν καὶ ἀπάντων τῶν
χλεπτῶν ἔργον τὸ δόποῖον εἶχεν ἡδη σχεδὸν συμπληρωθῆ,
ὅτε τῷ 1821 ἀνετράπη ὑπὸ τῆς Υ. Πύλης, ἥτις ἤθελε μὲν
τὴν κατατρόπωσιν τῶν ἀναρχικῶν τούτων στοιχείων, ἀλλ᾽
ἤθελεν αὐτὴν ἵνα αὐξήσῃ τὴν ἴδιαν δύναμιν, οὐχὶ ἵνα δη-
μιουργηθῇ δύναμις ἐπέρα καὶ πολὺ ἐκείνων μᾶλλον ἐπικίνδυνος.
Οἱ Καραϊσκάκης, γεννηθεῖς καὶ ἀνατραφεῖς ἐν τῷ μέσῳ τῶν
χωρῶν ἐν αἷς διεδραματίσθη ὁ μακρὸς οὗτος ἀγὼν, φυσικῷ
τῷ λόγῳ μετέσχεν αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ἡλικίας καθ' ἣν ἤδυ-
νθη νὰ φέρῃ ὅπλα μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως, διή-
γαγε τὸν βίον, συνήθως μὲν ὡς πολέμιος τοῦ Ἀλῆ, ὡς κλέ-
πτης, ἐνίστε δὲ καὶ ὡς ὑπηρέτης αὐτοῦ, ὡς μισθοφόρος.

Δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς, πότε καθ' ὅλον
τοῦτο τὸ διάστημα συνετάσσετο μετὰ τοῦ σατράπου τῶν
Ἰωαννίνων καὶ πότε ἀντετάσσετο εἰς αὐτόν· ἀλλ' ὅμως σώζον-
ται καὶ περὶ τούτου τοῦ μέρους τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἰδῆσεις
τινὲς, ἀξιοσημείωτοι κατὰ τοῦτο μάλιστα ὅτι δεικνύουσιν
ἀπὸ τίνων εὐτελῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων ἥρχισε τὸ στά-
διον αὐτοῦ. Φαίνεται λ. χ. ὅτι ἡκολούθησε τὸν Ἀλῆ πασᾶν
ὅτε οὗτος τῷ 1798 συνεξετράτευσε, μετ' ἄλλων ὁθωμανι-
κῶν στρατευμάτων, κατὰ τοῦ ἀποστατήσαντος σατράπου τῆς
Βουλγαρίας Πασβάνογλου. Ἐκεῖ ὁ Καραϊσκάκης ηύτομολῆσε
πρὸς τὸν ἀποστάτην καὶ ἔμεινεν εἰς Βιδίνιον μῆνας τρεῖς· βε-
βαιοῦσι μάλιστα ὅτι ἐπειδὴ ὁ Πασβάνογλους δὲν ἐδέχετο
χριστιανοὺς, ὁ αὐτόμολός μας, διὰ νὰ μὴ γνωρισθῇ ὅτι ἦτο
χριστιανὸς, μετωνομάσθη Καραλῆς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπεσεν
εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ, ὅστις ἐτιμώρησεν αὐτὸν πικρῶς· διότι
ἐστρωσεν αὐτὸν εἰς τὸν φάλαγγα καὶ ἔδωκεν αὐτῷ εἰς τοὺς
πόδας πληγὰς χιλίας. Ἀλλοτε πάλιν, διάγων ὡς κλέπτης,
συνελήφθη ὑπὸ Ἀλβανικοῦ τινος σώματος καὶ προσήγθη εἰς
Ἰωάννινα, ὅπου καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας περιέμενεν αὐτὸν
οἰκτρὸς θάνατος· ἀλλ' ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ὅστις ἐγνώριζε τὴν
μητέρα του, ἐξείσθη τῆς ζωῆς αὐτοῦ πρὸς ἐκείνην χαριζόμε-

νος. Εφόμενος αύτὸν εἰς τὴν φυλακὴν, ὅπου ὁ Καραϊσκάκης ἔμεινεν ἀλυσοδέστος ἐπὶ δύο ἔτη, μέχρις οὗ ἐπέτυχε νὰ διαφύγῃ καὶ ταχθεὶς ὑπὸ τοὺς περιφήμους κατ' ἐκεῖνον τοῦ χρόνου Κατζαντωναίους, διέπρεψε τάχιστα ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτῷ καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ καὶ διεθρυλλήθη ὡς πρωτοπαλλήκαρον. Λύτος λέγεται ὅτι ἐφόνευσε τὸν ἀγαπητὸν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀλβανὸν ὄπλαρχηγὸν Βελῆ Γκέκαν, ἢ τούλαχιστον ὅτι ἦτον εἰς τῶν τριῶν, οἵτινες κατ' αὐτοῦ πυροβολήσαντες ἐπήνεγκον τὸν θάνατον. Ἀλλ' οἰαδήποτε καὶ ἀν ἦτο ἡ ἀνδρία τῶν ἀντιπάλων τοῦ σατράπου τῶν Ἰωαννίνων, δυσκόλως ἤδυνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς πονηρίας καὶ τῆς καθ' ἔκαστην προαγομένης αὐτοῦ ισχύος. Αἱ κεφαλαὶ, αἱ οἰκογένειαι, αἱ περιουσίαι τῶν τοπαρχῶν ἀλληλοδιαδόχως ἐξηφανίζοντο. Οἱ κλέπται ἀντέστησαν πλειότερον, ἀλλ' οὐδέποτε κατεδιώχθησαν πεισματωδέστερον. Καὶ λαμπρὰ μὲν ὑπῆρχαν τῶν Κατζαντωναίων τὰ κατορθώματα, ἀλλὰ τῷ μὲν 1811 συνελήφθη διὰ προδοσίας ὁ Κατζαντώνης καὶ ἐλαθεν εἰς Ἰωάννινα σκληρότατον θάνατον, σφυρηλατηθέντων πάντων τῶν ὀστέων αὐτοῦ· τῷ δὲ 1815 ἐδολοφονήθη ὁ ἐνάμιλλος αὐτοῦ ἀδελφὸς Λεπενιώτης. Τότε τὸ σῶμα αὐτῶν, συγκείμενον ἐκ τριακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἀνδρῶν, δὲν ἤδυνηθη νὰ διαμείνῃ ἐπιπλέον συγκομιδένον. Οὐδὲ τὰ διάφορα ἀποσπάσματα εἰς ἀ διηρέθη, ἐλαυνόμενα πανταχόθιν συντόνως, ἀντέσχον ἐπὶ πολὺ ἐκ τούτων ἀλλα μὲν ὀλοσχεζῶς κατεστράφησαν, ἀλλα ἡναγκάσθησαν νὰ διαλυθῶσιν, ἣ δὲ συμμορία εἰς ἦν ἀνῆκεν ὁ Καραϊσκάκης καὶ τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτον ὁ Τζόγκας, καὶ τοι ἦτο τῶν λοιπῶν μεγαλητέρα καὶ ἐξ ὀλοκλήρου συνέκειτο ἀπὸ λογάδων ἀνδρῶν, βλέπουσα ἐπίσης ἀναπόδραστον τὸν ἕσχατον τῶν κινδύνων, ἀπεφάσισε νὰ προσκυνήσῃ. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς, δοτις ἐθεώρησε συμφέρον νὰ φεισθῇ τῶν μαχητῶν ἐκείνων, τὸν μὲν Τζόγκαν διώρισε καπιτάνον τῆς Βονίτζης, τὸν δὲ Καραϊσκάκην μετ' ἀλλων πολλῶν συγκατέλεξε μεταξὺ τῶν σωματοφυλάκων αὐτοῦ, λησμονήσας ἷ προσποιηθεὶς ὅτι ἐλησμόνησε τὰ

παρελθόντα. Πάντοτε δὲ ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἔδειξεν εὐμένειάν τινα πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, εὐμένειαν δηλαδὴ σῆσης ἦτο δεκτικὴ ἡ μέλαινα ἐκείνη ψυχή. Καὶ λέγεται ὅτι ἡρώτησεν αὐτὸν ποτὲ, εἴτε εἰς τὴν προκειμένην, εἴτε εἰς ἄλλην περίστασιν· « τί θέλεις νὰ σὲ κάμω μωρὲ Καραϊσκάκη; » ὁ δὲ, μετὰ τῆς πεποιθήσεως ἣν ἀνέκαθεν εἶχε πρὸς τὴν ίδιαν ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς εὐλαβείας ἣν δὲν ἐλησμόνει ὅτι ἀφειλε νὰ δειχνύῃ πρὸς δεσπότην δύσπιστον· « ἀν μὲ γνωρίζῃς ἀξίουν δι' αὐθέντην, ἀπεκρίθη, κάμε με αὐθέντην· ἀν μὲ γνωρίζῃς ἀξίουν διὰ χουσμεκάρηγ (ὑπηρέτην), κάμε με χουσμεκάρην· ἀν μὲ γνωρίζῃς ἀνάξιουν τοῦ παντὸς, ρίψε με· εἰς τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων τὸν γιαλόν. »

‘Αλλ’ ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα καθ’ ἥν ἔμελλε νὰ ἀποσπασθῇ ἀπό τε τῶν ὄνυχων τοῦ ἀγρίου τυράννου καὶ ἀπὸ τῶν περιπετειῶν τοῦ κλεπτικοῦ βίου, ἀποδυόμενος εἰς ἔτερον, εὐγενέσερον ἀγώνων στάδιον. ‘Οτε τῷ 1820 ἐξερράγη ὁ τελευταῖος μεταξὺ τοῦ σατράπου καὶ τοῦ σουλτάνου πόλεμος, ὁ Καραϊσκάκης κατ’ ἀρχὰς ὑπηρέτησε τὸν Ἀλῆ πασᾶν, ἔπειτα μετέβη εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον, μετ’ οὐ πολὺ δὲ καὶ ἐκεῖθεν ἐδραπέτευσεν, ὡς πολλοὶ ἄλλοι. ‘Βλληνες’ δὲ τρόπος καθ’ ὃν ἤδυνήθη τότε νὰ διασώσῃ ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων τὴν γυναικαντοῦ, ηὔξησεν ἔτι μᾶλλον τὴν πρὸ καιροῦ περὶ τῆς τόλμης τοῦ ἀνδρὸς ἐπικρατήσασαν μεταξὺ τῶν συναγωνιστῶν του ὑπόληψιν. ‘Ητο δὲ ὁ Καραϊσκάκης πάντοτε προσηλωμένος εἰς τὴν γυναικά του καὶ ἐθεώρει αὐτὴν ὡς ἐν τῶν πολυτιμοτέρων ἀγαθῶν τῆς ζωῆς του· διότι ἐρωτηθείς ποτε, τί ἀπήλαυσεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἀπήντησε, καθ’ ὃ πολλάκις εἶχεν ἔθος διὰ τῶν ἐξῆς στίχων.

Νέος ὑπανδρεύθηκα, ὥραιάν γυναικα πῆρα,
Ζεύκια πολλὰ ἐτράβησα, δόξαν μεγάλην τύρα.
Καὶ γρόσια ἐκ αζάντησα ὅσα μοῦ ἦτον χρεία.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι περὶ τὰ μέσα τῆς ἐπαναστάσεως, διατελῶν ἐξ ἀνάγκης μακρὰν τῆς οἰκογενείας του, προσέλχεις παρ’

ἔκαυτῷ νεοφώτιστόν τινα νέαν, τὴν ἐν τοῖς σρατοπέδοις πολυθρύλητον γενομένην *Μαριών*, ἥτις φέρουσα τὸ ἴμάτιον καὶ τὸν ὄπλισμὸν τοῦ σρατιώτου, παρηκολούθησεν αὐτὸν καθ' ὅλας τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς του ἔκστρατείας. Ἀλλὰ δὲν ἦλαττωσε τὴν πρὸς τὴν σύζυγον στοργὴν ἡ τῆς προσκαίρου ἐκείνης συντρόφου παρουσία, ἥτις δὲν τε κατήντησεν ἀναπόφευκτος εἰς αὐτὸν, διὰ τὴν ἀνάγκην ἣν εἶχεν ἰδιαζούσης διηγηκούς περιποιήσεως, ἐνεκα τῆς κακῆς καταστάσεως τῆς ὑγείας του. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ κρίσιμον 1821 ἔτος. Ἀποχωρισθεὶς διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ Ὁθωμανικοῦ στρατοπέδου καὶ διασώσας τὴν σύζυγον, ταύτην μὲν ἐπεμψεν εἰς Κάλαμον, αὐτὸς δὲ μετέβη εἰς Βόνιτζαν.

Πάσαι τῆς Ἑλλάδος αἱ χῶραι ἐκυμαίνοντο τότε καραδοκοῦσαι τῆς ἐπαναστάσεως τὸ σύνθημα, ἀλλ' ἡ ἐπαρχία τῆς Βονίτζης, καθὸ πλησιεστάτη οὖσα εἰς τὰ πολυάριθμα Ὁθωμανικὰ στρατεύματα τὰ ὅποια ἐπολιόρκουν τὸν Ἀλῆ πασᾶν, δὲν ἔθεωρήθη φρόνιμον νὰ κινηθῇ ἐκ τῶν πρώτων ὅθεν ὁ Καραϊσκάκης, μεταβὰς εἰς Τζουμέρκαν, ἐπέτυχεν ἐκεῖ ὅ,τι δὲν ἤδυνήθη νὰ πράξῃ εἰς Βόνιτζαν καὶ ὑψώσεν αὐτόθι τῆς ἐπαναστάσεως τὴν σημαίαν καθ' ἣν ἐποχὴν προσέβαλε καὶ ὁ Ὁδυσσεὺς εἰς Τατάριναν Ὁθωμανούς τινας ταχυδρόμους μεταβαίνοντας εἰς Ιωάννινα.

Καὶ μετ' ὄλιγον συγκινεῖται ἀπασαὶ ἡ δυτικὴ Ἑλλάς· ὅπλαρχηγοὶ καὶ προεστῶτες ἀποφασίζουσι νὰ καταλάβωσι μὲν τὰ στενὰ τοῦ Μακρυνόρους, νὰ κινήσωσι δὲ καὶ τὴν Βόνιτζαν, νὰ ἐκστρατεύσωσι δὲ κατὰ τοῦ Βραχωρίου καὶ τοῦ Ζαπαντίου. Ὁ Καραϊσκάκης τότε ἔδραμεν εἰς Μακρυνόρος καὶ ἐ· ἀρχῇ τοῦ ίουλίου μηνὸς 1821 μετέσχε τῆς περὶ τὸ Κομπότιον πρὸς τὸν Ἰσμαΐλ πασᾶν Πλιάσαν γενομένης συμπλοκῆς, καθ' ἣν δὲν ἤρκέσθη νὰ ἀγωνισθῇ ἐκθύμως, ἀλλ' ἔδωκε καὶ περιττόν τι ἀνδρείας δεῖγμα, τὸ ὅποιον δὲν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα εἰμὴ διότι εἴναι χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀνδρός. Τῷ οὗτῳ, τραπέντων τῶν πολεμίων εἰς φυγὴν, ὁ Καραϊσκάκης

ἀνέβη εἰς ὑψωμά τι καὶ ἤρχισεν ἔκειθεν ὑβρίζων μεγαλοφώνας δὲν περιωρίσθη δὲ εἰς τοῦτο, ἀλλ’ ἵνα δεῖξῃ ἔτι πλειόνα πρὸς αὐτοὺς περιφρόνησιν, ἀπογυμνωθεὶς, ἔτρεψεν αὐτοῖς τὰ δπίσθια. Τότε δμως Γκέγκας τις, κεκρυμμένος ἔκει που πλησίον, πυροβολήσας, ἐπλήγωσεν αὐτὸν εἰς τοὺς δύο μηροὺς καὶ εἰς ἔτι καιριώτερόν τι μέρος· πρὸς ἄσσιν δὲ τῆς πληγῆς ταύτης, ἡναγκάσθη δ θρασὺς πολεμιστής μας νὰ μεταβῇ εἰς Λουτράκιον.

Τοισυτοτρόπως εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν ὁ Καραϊσκάκης. Τὰ ἥθικὰ καὶ ὑλικὰ κεφάλαια αὐτοῦ δὲν ἦσαν μεγάλα. Πλησιάζων εἰς τὸ τεσσαρακοστάν τῆς ἥλικας ἔτος, εἶχε διαπελέσει μέχρι τῆς ἐποχῆς ἔκεινης ἢ μισθοφόρος δλεθρίου τεράννου ἢ κλέπτης. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο ἀπέβη μαχητὴς γενναῖος, ἀλλὰ δυσκόλως ἦδύνατο νὰ διδαχθῇ τὰ ἄλλα ποικίλα καθήκοντα καὶ αἰσθήματα, ὅσα ἀπήτει δ προκείμενος νέος ἀγών. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ βίου τῶν λεγομένων κλεπτῶν, δὲν ἔχομεν σήμερον ἀρκετὰ σαφεῖς ίδεας. “Οτι ὑπῆρξαν ἐν τῶν σωστικωτέρων στοιχείων τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξχρησίας, εἶναι ἀναμφισβήτητον, διστάζομεν δμως, ἀν ἐκτὸς ὄλιγων ἔξαιρέσεων, εἶχον καὶ τὴν συνέδησιν τοῦ μεγάλου σκοποῦ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ δποίου εἰργάζοντο. Οἱ κλέπται ἦσαν ἀνθρώποι ἐλαυνόμενοι ὑπὸ σφοδροτάτου αὐτοματισμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἀλλ’ εἰς τοὺς πλειοτέρους ἐξ αὐτῶν μάτην ἡθέλομεν ἀναζητήσεις τὸ αἰσθημα τῆς ἔθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας. ‘Ο δ’ αὐτοματισμὸς ἔκεινος τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας εἶναι μὲν συνδεδεμένος ἀναποσπάστως μετὰ ἀρετῶν μεγάλων, ἀλλὰ καὶ ἐλαττωμάτων οὐ μικρῶν εἶναι δεκτικῶτατος. ‘Ο ἀνθρωπὸς δὲν δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν τοῦ τοῦ δεσμοῦ τῆς τυραννίας ἀνευ ἀνδρείας καὶ φιλοτιμίας, ἀγωνιζόμενος δμως ἐπὶ τῷ σκοπῷ μόνης τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἀπελευθερώσεως, σπανίως κέκτηται καὶ τὴν αὐταπάρνησιν καὶ τὰς μετὰ τῆς αὐταπαρνήσεως συνδεομένας μεγάλας ἀρετὰς ὅσας παράγει ἐν αὐτῷ μόνον τὸ εὑρύτερον, τὸ εὐγενέστε-

ρον, τὸ ὑψηλότερον αἰσθῆμα τῆς ὅλης πατρίδος καὶ ἡ συνέδησις, ὅτι ἐργάζεται οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ συμπάσχοντος ὅλου ἔθνους, καὶ ὑπὲρ τοῦ ὅλου ἔθνους μᾶλλον ἡ περὶ ἑαυτοῦ. Τὸ αἰσθῆμα τοῦτο, ἡ συνείδησις αὗτη ἐνέπνευσαν καὶ ὠδήγησαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως τινὰς τῶν ἀνδρῶν ὅσοις ἀνῆκον πάλαι ποτε εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν κλεπτῶν, ἀλλ' ὅχι ὅλους. Ἡ ἀνάπτυξις, ἡ πρόοδος, ἡ διάρκεια τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ παράδειγμα τῶν ἔξαιρέσεων ἐκείνων, τὸ κλέος ὅπερ οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες ἐκτήσαντο, αἱ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διαδοθεῖσαι ἴδεαι καὶ πεποιθήσεις περὶ τῆς ὅλης πατρίδος, ἔμελλον ἐπὶ τέλους νὰ καταστήσωσι τὰ αἰσθήματα ταῦτα γενικώτερα καὶ νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς περιωπὴν ὑψηλοτέραν ἀνθρώπους, οἵτινες κατ' ἀρχὰς δὲν ἔθεωρησαν τὴν ἐπανάστασιν εἴμην ὡς μίαν ἐκ τῶν πολλῶν εύνοϊκῶν περιστάσεων, αἵτινες ἐκ διαλειμμάτων ἀνεφαίνοντο συντελεστικαὶ, εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀτομικῆς αὐτῶν ἀνεξαρτησίας τελουμένους ἀγῶνας. Ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἀνῆκεν εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην τῶν ἀνθρώπων τάξιν· καὶ οὗτος ὑπῆρξεν εἰς τῶν λόγων δι' οὓς εἴδομεν αὐτὸν ἄλλον μὲν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως, ἄλλον δὲ περὶ τὰ τέλη.

Εἴπομεν εἰς τῶν λόγων, διότι ὑπῆρχον τῷόντι καὶ ἔτερος τῆς κατὰ πρῶτον αὐτοῦ ἀποτυχίας. Ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ, καὶ μᾶλιστα τῷ στρατιωτικῷ, αἱ ἀτομικαὶ ἀρεταὶ δὲν ἀρκοῦσι πρὸς ἐπιτυχίαν, προσαπαιτοῦται ἐπὶ τούτῳ καὶ πόροι καὶ ὅργανα. Τακτικῆς ὑπαρχούσης κυβερνήσεως, κυβερνήσεως δηλαδὴ, ἔχούστης προπαρεσκευασμένους τοὺς πόρους καὶ προκατηρτικούς ταῦτα πάντα εἰς χεῖρας δεξιῶν καὶ εἰς κεφαλὴν εὐφυῖς, ἵνα παραγάγῃ τὰ αἰσιώτατα τῶν ἀποτελεσμάτων· ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ἐπαναστάσεως, καὶ μᾶλιστα ἐν ἀρχαῖς αὐτῆς, προμήθεια τοιαύτη οὕτε ὑπῆρχεν, οὕτε ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ προητοιμασμένη· καὶ ἀφοῦ δὲ μετά τινα χρόνον συνεκροτήθη κυβερνήσεις γενικὴ, πάλιν ἡ κυβερνήσεις

αὗτη δὲν εἶχε δύναμιν ἀποχρῶσαν, ὥστε νὰ ἐπενεργήσῃ εἰς ἀπάσας τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας τὰς χώρας, καὶ ἀπασῶν τῶν χωρῶν τούτων νὰ συμπυκνώσῃ εἰς χεῖρας αὐτῆς τὰς ήθικὰς καὶ ύλικὰς δυνάμεις· ὥστε οἱ ἀνδρες οἱ ἀναλαβόντες τὸ δυσχέρες τῆς κατατροπώσεως τῶν πολεμίων ἔργον ὥφειλον προπάντων νὰ δημιουργήσωσιν οὔκοθεν τὰ στοιχεῖα δι' ὧν ἔμελλον νὰ διεξαγάγωσι τὸ ἔργον τοῦτο, καὶ ἐπὶ τούτῳ, μὴ δυνάμενοι νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ κεντρικῆς τινος δυνάμεως, ὥφειλον νὰ ὀφεληθῶσιν ἀπὸ τῶν μερικῶν, τῶν ἐπαρχιακῶν τοῦ ἔθνους δυνάμεων. Ναὶ μὲν ἡ πρώτη ἔθνικὴ συνέλευσις, διὰ ψηφίσματος τῆς 9 Ιανουαρίου 1822, ἐπεχείρησε νὰ συμπυκνώσῃ εἰς χεῖρας τῆς Κεντρικῆς Διοικήσεως τὴν στρατιωτικὴν ἴεραρχίαν καὶ δύναμιν, δρίσασα ὅτι οἱ πολεμικοὶ ἀξιωματικοὶ παντὸς βαθμοῦ θέλουσιν ἔχαρτῶνται ἀπὸ τὴν διοίκησιν, καὶ κανονίσασα τοὺς βαθμοὺς τούτους, καὶ προσδιορίσασα τὸν μισθὸν ἑκάστου. Πρὸς ἔκτελεσιν δὲ τοῦ ψηφίσματος τούτου, ἡ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, δι' ἀποφάσεως αὐτῆς, ἐκδοθείσης ἐν Βραχωρίῳ τῇ 22 φεβρουαρίου 1822, ἀπεφήνατο μὲν ὅτι τὰ ἀρματωλίκια διαλύονται, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀντικαθίστανται τακτικῶς τὰ ἀξιωματα τὰ διαλαμβανόμενα εἰς τὸ εἰρημένον ψήφισμα· ἀνήγγειλε δὲ ὅτι ἐσύστησεν εἰς τὴν ἔθνικὴν διοίκησιν ὡς στρατηγὸν μὲν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος τὸν Κ. Γεωργάκην Νικολοῦ, εἴκοσι δὲ καὶ ἓνα χιλιάρχους, ἐν οἷς εὑρίσκομεν συγκαταλεγόμενον καὶ τὸν ἡμέτερον Γεώργιον Καραϊσκάκην. Ἀλλὰ ἡ πρᾶξις αὕτη, ἀν καὶ προσυπεγράφη παρ' δλων τῶν καπιτάνων, προέστωτων καὶ πληρεξουσίων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔξετελέσθη ποτὲ, καθὼς οὐδὲ τὸ ψήφισμα τῆς ἔθνικῆς συνελεύσεως ἔλαβε ποτὲ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως πρακτικὸν κύρος. Δὲν ἦρχει τῷόντι νὰ ψηφισθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς συγκροτήσεως τοῦ ἔθνικοῦ στρατοῦ, νὰ δρισθῶσιν οἱ βαθμοὶ, νὰ προσδιορισθῶσιν οἱ μισθοὶ, ἀλλ' ἔπρεπε καὶ νὰ συγκροτηθῇ ὁ ἔθνικὸς στρατὸς, ὃ ἐστιν νὰ ἔκτελεσθῶσιν ὃ τε περὶ στρατολογίας καὶ οἱ ἄλλοι μ.ετ' αὐτοῦ συνδεό-

μενοι νόμοι ἔπρεπε δὲ καὶ νὰ συντηρήθῃ ὁ στρατὸς ἐκεῖνος, ὃ
έστιν νὰ ἔκτελεσθῶσιν οἱ περὶ φορολογίας νόμοι, οὐδεμία δὲ
κυβέρνησις τῆς ἐπαναστάσεως ἔσχε τὴν πρὸς ταῦτα πάντα ἀ-
παραίτητον ἡθικὴν καὶ ὑλικὴν δύναμιν. Ὁ ἄγων διεξήγθη
τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὸν τοπικὸν ἐπιφρόων καὶ πόρων, πρώ-
τιστον δὲ προσὸν παντὸς πολεμικοῦ ἀνδρὸς ἵτο νὰ ἔχῃ
ἰδίαν ἐπαρχίαν, ἐπὶ τῆς ὅποιας ἐρειδόμενος, νὰ κατα-
σκευάζῃ τὴν δύναμιν ἢ τὸν πυρθῆνα τῆς δυνάμεως δι' ἣς
ἔμελλε νὰ ἐνεργήσῃ. Ἡ ἐπανάστασις εὑρέ τινας ἐκ τῶν ὁ-
πλαρχηγῶν κατέχοντας ἐπαρχίας, ὡς ἀρχηγοὺς τῶν ἀρματο-
λικῶν ὅπλων· ἔτεροι κατώρθωσαν, εἴτε ἐξ ἀρχῆς, εἴτε τοῦ
χρόνου προϊόντος, νὰ καταλάβωσι τοιαύτας καὶ ὁ Καρατσ-
κάκης αὐτὸς βλέπων διειδύνεται, πρωτικῶτατα ἐξήτησε νὰ ἐπι-
τύχῃ τοιούτου τινὸς δρμῆτηρίου, ἀλλὰ, ὡς θέλουμεν ἰδεῖ, διὰ
παραδόξου περιστάσεων συγκυρίας, αὐτὸς, διτὶς ἐπὶ τέλους
ἔμελλε νὰ ἀρχιστρατηγήσῃ τῆς στερεᾶς ἀπάστης, οὐδέποτε
κατώρθωσε νὰ καταστῇ κύριος διαρκῶς ἰδίας τινὸς ἐπαρχίας.
Ἐν τούτοις ἐπεξήτησε τοιαύτην καὶ ἀπέβλεψεν ἴδιας εἰς τὴν
ἐπαρχίαν τῶν Ἀγράφων.

Τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἥρχον κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου οἱ ἀ-
πόγονοι τοῦ Βουκουνίαλα. Τίς ἐξ ἡμῶν δὲν γνωρίζει τὸ δόνομα
τοῦ Ἰωάννου Βουκουνίαλα, διτὶς ἐπεξίστετο τῷ 478² εἰς Πάρ-
γαν, καὶ ἐκηδεύθη ἐν τῷ αὐτόθι ναῷ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν;
Ἀκόμη τὰ βουνὰ τῆς Ῥούμελης ἀντηχοῦσιν ἀπὸ τὸ ἀστικό,
τὸ ἐξιστόροῦν διὰ τίνων κατορθωμάτων εἶχε λάβει οὗτος τὸ
καπιτανάτον τῶν Ἀγράφων.

² Νέδουν μιὰ πετροπέρδικα, στὰ πλάγια τοῦ Πετρίλου (χωρίου τῶν Ἀγράφων)
Νὰ σκόνουμοιν ταποταχθὲν, δυώραις νὰ ἔημερώσῃ,
Ν' ἀκούρματιγα (νὰ ἕκοπουν) τὸν πόλεμον, πῶς πολεμοῦν οἱ πλέφταις,
Οἱ κλέφταις, οἱ ἀρματωλοὶ κ' ὁ Γιάννης Μπουκουνίαλας.
Τὸν Μέγαν Χούσον (πάπτον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ) κυνηγᾶται στὴν μέσην τοῦ Πετρίλου
Στὸν πάτον στὰ κυνηγούργανκ, εἰς τὴν ἐπάνω χώρα.
Τὸν Μέγαν Χούσ' ἀπέκλεισεν ὁ Γιάννης Μπουκουνίαλας.

Γεώργο Χαϊτού της χούγιαξεν ἀπὸ τὸ μετερῖξεν

Βάλτε φωτιὰ στὸν ἑκκλησιάν νὰ κάψετε τοὺς Τούρκους,

Χίλια φλούριά νὰ τὸν χρωστῶ καὶ πεντακόσια γρόσια.

Κ' ὁ Μπουκουβάλας χούγιαξε μὲ τὸ σκαθὶ στὸ χέρι,

Πάρτε τοὺς Τούρκους ἐμπροστά, στὸν Ἀρτα τὰ τοὺς πάμε

Πίσω γὰ μὴ γυρίσωμε καὶ ὅλους νὰ τοὺς φάμε.

Πέρνουν κεφάλια τῶν Τουρκῶν, τὰ βάνους στὰ παλαιάκια

Κ' ὁ Μπουκουβάλας σύναξεν ὅλον τὸν ταῦφα του,

Μέσα τὸν Ὁξεία ξημέρωσε τὰ κόλια νὰ μοιράσῃ

Κ' οἱ Ἀγραφιῶτες ἔστειλαν δέκα Κοτσαμπασίδες,

Τῷ φέραν τὸν Μορασαλὲ (τὸ Καπιτανάτον) σ' ὅλον τὸ Βιλαέτι.

Τοιουτοτρόπιας εἶχε λάβει τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἀγράφων ὁ Ἰωάννης Βουκουβάλας. Ἄλλ' οἱ ἀπόγονοι τοῦ ἥρως ἔκεινου δὲν ἔσαν ἐνάμιλλοι αὐτοῦ, οὐδὲ ἐφαίνοντο ἄξιοι νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς νέας τοῦ ἔθνους περιστάσεις. Ο-θεν ὁ Καραϊσκάκης, ἀμα θεραπευθεὶς ἀπὸ τῆς πληγῆς, ἦν ἐλατεῖν εἰς τὴν περὶ Κομπότιον συμπλοκὴν, συνέλαβε τὸν σκοπὸν νὰ κατασταθῇ αὐτὸς ἀρχηγὸς τῶν Ἀγράφων καὶ, συγκροτήσας σθματικούς στρατὸν Βαλτινῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, βοηθούμενος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Γιανγάκη Ράγκου, μετέβη εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην καὶ ἐπέτυχε τὸ πρῶτον τοῦ σκοποῦ, ἀναγνωρισθεὶς Καπιτάνος οὐ μόνον ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Ααρίστη παραδίδων διότι οἱ μὲν τελευταῖοι οὗτοι, χυρίας ἔτει θεωροῦντες ἔστιας τῆς ἐπαναστάσεως μόνην τὴν Πελοπόννησον καὶ τὸ Σοῦλι, ἀπέφευγον δοσον. Ἐνεστι νὰ διερεθίζωσι διὰ τῶν ἐπεμβάσεων αὐτῶν ἐτέρας ἐπαρχίας, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἀφ' ἐτέρου, κατέχων χώραν καιμένην εἰς τὰ μεθόρια τῶν δύο ἀντιπάλων μερῶν, ἐπροσπάθει νὰ οἰκονομήσῃ δοσον ἐνδέχεται ἀμφότερα τὰ μέρη, ἀν καὶ ἐκ διαλειμμάτων δὲν ἥδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ τοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς ρήξιν προφανῆ πρὸς τοὺς Τούρκους. Τοιουτοτρόπως, δτε μετὰ τὴν κατὰ τὴν 31 δεκεμβρίου 1822 διάλυσιν τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου ὁ Ὁμέρ πασᾶς καὶ ὁ Κιουταχῆς ἔφθασαν κακῶς ἔχοντες εἰς τὸ Βραχώριον, τρισχίλιοι δὲ ἄνδρες ἐκ τοῦ ἐν ἐσχάτῃ ἀμηχανίᾳ περιελθόντος τούτου στρατοῦ ἀπεφάσισαν, ὑπὸ τὴν

όδηγίαν τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ Πλιξά, τοῦ Ἰσμαήλ Χατζῆ Μπέντου καὶ τοῦ Ἀγου, νὰ διέλθωσι κατὰ τὴν 15 οἰκουμενικήν τὰ Ἀγραφα, ὁ Καραϊσκάκης, προκαταλαβὼν τὴν διάβασιν κατὰ τὸν Ἀγιον Βλάσσην μετὰ χιλίων περίπου ἀνδρῶν, ήναγκασε τοὺς πολεμίους νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν εἰς τὸ Βραχώριον, ἀφοῦ ἀπέβαλον ὑπὲρ τοὺς διακοσίους, ἐν οἷς καὶ τὸν Χατζῆ Μπέντον. Ἄλλ' ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ ἔπεσεν δὲ Βακογιάννης, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἶχεν συντελέσει εἰς τὸ νὰ λάβῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὰ Ἀγραφα ὁ Καραϊσκάκης, καὶ τὸν ὄποιον ὁ ἀνὴρ οὗτος ἡγάπα καὶ εὐλαβεῖτο διατελέσει τὸν φρόντισιν καὶ τὴν περὶ τοὺς τρόπους καὶ τοὺς λόγους πραότητα. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ἀφοῦ ἡ ἀπὸ τὸν Ἀγιον Βλάσσην ἀποχρουσθεῖσα ἐκείνη τῶν πολεμίων μοῖρα, ἡναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Βραχώριον, ὅπου εὑρεν ἔτι τοὺς λοιποὺς τοῦ κατὰ τὸ Νεσολόγγιον πταίσματος συνεταίρους, ἀνεχώρησαν ἀπαντες κατὰ τὴν 28 οἰκουμενικήν καὶ ῥιφθέντες εἰς τὸν Ἀχελῷον κατὰ τὸ μέρος τῆς Δεπενοῦς, ἔπαθον τὰ πάνδεινα πρὸν τὴν διάλιγοι ἀντὶ πολλῶν φθάσωσιν εἰς τὸν Καρβασαρᾶν, ὅθεν διέπλευσαν εἰς τὴν Πρέβεζαν τὴν 8 φεβρουαρίου. Ταύτης τῆς στρατηγίας οἱ ἀρχηγοὶ πολλὰ ὑπέβαλον εἰς τὴν Λάρισαν παράπονα κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη. Ἄλλ' ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ Ὁθωμανικὴ ἀρχὴ, μὴ ἔχουσα προχείρους ίκανὰς δυνάμεις ἵνα καταβάλῃ τὸν πολέμιον τοῦτον, ἔξηκολούθει προσποιουμένη, ὅτι διάκειται φιλικῶς πρὸς τὸν ἀνδρα, ἡ δὲ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων διήρκεσε μέχρι τῆς περὶ τὰ μέσα τοῦ 1823 ἔτους ἐκστρατείας τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας.

Μετὰ τὴν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος διάλυσιν τῆς ποντιαρχίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὸ οἰκτρὸν τέλος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπεχείρησε τρεῖς κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἐλλάδος ἐφόδους. Καὶ κατὰ μὲν τῆς ἀνατολικῆς στερεᾶς Ἐλλάδος ἐξέπεμψε τὸν Ἰσούφ πασᾶν Περχόφτζαλην, ἄλλοτε πασᾶν τῆς Ἰθρατλας, κατὰ δὲ τῆς δυτικῆς, τὸν ἀγέρωχον τῆς Σκόδρας ἡγεμόνα Μουσταΐν πασᾶν. Τὸν δὲ

ἐν Πάτραις Ἰουσούφ πασᾶν παρήγγειλεν ἐπίσης νὰ στρατευθῆσῃ ἐν Ἀλβανίᾳ, μεταφέρων διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰς δυνάμεις αὐτοῦ. Ἐκ τούτων δὲ Περιόφτζαλης συνετέλεσεν εἰς τὴν κατατρόπωσιν τοῦ ἐν Κύθοις ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἀλλ’ ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑπεχώρησεν εἰς Λασιθίαν ἀπρακτος κατὰ μῆνα σεπτέμβριον. Ἀπέτυχε δὲ καὶ τοῦ Ἰουσούφ πασᾶ ἡ στρατολογία διὰ τὴν τοῦ Ὁμέρου Βριάνη ἀντίπραξιν, ἀλλ’ ὑπελείπετο ἡ τοῦ Μουστατή τῆς Σκόδρας στρατιὰ, ἥτις ἦτο ἡ πασῶν φοιτερωτέρα, διότι συνέκειτο ἐκ δεκαεξιῶν χιλιάδων μαχητῶν, ἀπάντων Ἀλβανῶν λογαρίδων. Ὁ Μουστατής, ὅστις ἐσκόπευε νὰ διαβῇ διὰ τῶν Ἀγράφων, ἅμα φθάσας εἰς Λάρισσαν, ἀπήγαγε νὰ προσέλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ δὲ Καραϊσκάκης, ὅστις πρότερον ἔπειπεν ἂνθ’ ἑαυτοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἄλλους, συγγενεῖς δῆθεν, ἀν καὶ ἀληθῶς οὐδεμίαν ἔχοντας πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα. Ὁ Καραϊσκάκης περιέστη τότε εἰς δεινὴν ἀμυχανίαν, διότι ἔβλεπεν ὅτι ἀπερχόμενος μὲν πρὸς τὸν Μουστατήν, ἡ ἔτρεχε τὸν ἔσχατον περὶ τῆς ἴδιας ζωῆς κίνδυνον, ἡ τούλαχιστον ὕφειλεν ἀναφανδὸν νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν πολεμίων τοῦ ἔθνους· ἀποποιούμενος δὲ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν, ἡ ἔπρεπε νὰ ὑποστῇ πρῶτος καὶ μόνος ἀπαντὸν τῷ βάρος τῆς τῶν πολεμίων ἔφοδου, διότι ἔνεκα τῆς κατὰ τὴν δύτικὴν Ἑλλάδα ἐπικρατούσης διαιρέσεως, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐλπίσῃ ἀμεσον παρὰ τῶν λοιπῶν ὁπλαρχηγῶν ἐπικουρίαν, ἡ ὑποχωρῶν ἔπρεπε νὰ καταλίπῃ τὴν ἐπαρχίαν, ἢν μετὰ τοσαύτης δυσκολίας διετήρησε καὶ ἥτις ἀπετέλει τὸ κυριώτατον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ στοιχεῖον. Ηὕτης δὲ τὴν ἀμυχανίαν αὐτοῦ ἡ κακὴ τῆς ὑγείας του κατάστασις. Ὁ Καραϊσκάκης ἐπασχεν ἀπὸ χρόνιον νόσημα ὅπερ ἐχαρακτηρίζετο ὡς φθίσις καὶ, ἐκ διαλειμμάτων δεινούμενον, ἤναγκαζεν αὐτὸν νὰ διατελῇ κλινήρης. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπῆλθε τοιαύτη τις ἐπίτασις τοῦ νοσήματος, ἡ δὲ συνδρομὴ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων ἐξηγεῖ ἀπογράντως πῶς ἀφοῦ ἔπειμψε πρὸς τὸν ὄθωμανὸν στρατέρ-

ζην τετράστιχον ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, ἣν ὅμως δὲν τολμᾶ-
μεν νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα διὰ τὸ ἄσεμνον αὐτῆς, ἀπεφάσισε
νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἀπὸ τὰ Ἀγραφα,
ἴνα συναγωγισθῇ ἐνδοτέρῳ τῆς Ἐλλάδος μετὰ τῶν λοιπῶν
ὅπλων ἀρχηγῶν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο κατώρθωσεν αὐτοπροσώπως,
διότι προαγομένου ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοῦ νοσήματος,
τὸν μὲν μικρὸν αὐτοῦ στρατὸν, ἐξ ἀνδρῶν τριακοσίων συγκεί-
μενον, ἐπεμψεν εἰς Καρπενήσιον, ὅπου συνεχροτήθη πρὸς τὸν
πασᾶν τῆς Σκύδρας ἡ μάχη, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ ἀεί-
μνηστον τὸ τοῦ Μάρκου Βότσαρη ὄνομα, αὐτὸς δὲ, ἀφοῦ διέ-
τριψεν ὀλίγον εἰς Προυσόν, ἵνα γκάσθῃ ἐπειτα μετὰ τὴν μά-
χην νὰ μεταβῇ εἰς Ἰθάκην, ἵνα ὑποβληθῇ εἰς ἐπίσκεψιν ια-
τρῶν ἐμπειροτέρων καὶ λάβῃ πλειστέραν τινὰ περιποίησιν.

Οἱ ἐν Ἰθάκῃ ιατροὶ, ἐξετάσαντες τὸ πάθος τοῦ ἀγόρδος; ὀλί-
χας, ὡς φαίνεται, ἔδωκαν αὐτῷ ζωῆς ἐλπίδας ἀλλ' αὐτὸς,
εἴτε μὴ πιστεύων πολὺ εἰς τὰς τῶν Ἀσκληπιαδῶν προρρή-
σεις, εἴτε μὴ ὑποφέρων τὴν ἀργίαν, κατηλθεν αὖθις, ἀμα ἀνα-
λαβὼν ὄπωσδυν τὰς δυνάμεις, εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος.
Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πασᾶς τῆς Σκύδρας μετὰ τὴν περὶ τὸ Καρ-
πενήσιον μάχην, ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀνατολι-
κοῦ, ἀπέτυχε καὶ ἔφυγε πανστρατιᾷ τὴν νύκτα τῆς 30 νοεμ-
βρίου 1823, ἀποβαλὼν κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ταύτην οὐκ
ὀλίγον τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ μέρας. Συγχρόνως δὲ ἔφθασεν εἰς
Μεσολόγγιον ἐπίτροπος πληρεξούσιος κατὰ τὴν δυτικὴν Ἐλ-
λάδα δ' Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ὁ Καραϊσκάκης, ἐμφα-
νισθεὶς εἰς τὸν διευθυντὴν τῆς δυτικῆς Ἐλλάδος, ἐζήτησε νὰ
διορισθῇ παρ' αὐτοῦ ἀρχηγὸς τῶν Ἀγραφῶν. Ἀλλὰ ἡ αἰτη-
σίς του δὲν είσηκούσθη, καὶ οὕτε ἦτο δυνατὸν νὰ είσα-
κουσθῇ. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ίδιαν τινὰ κυβερ-
νητικὴν δύναμιν, ἐφ' ἣς νὰ στηριχθῇ, οὐδερίαν εἶχε τό-
τε. Τὴν κυρίαν αὐτοῦ δύναμιν ἀπετέλουν οἱ τὰς διαφόρους
ἐπαρχίας κατέχοντες ἀρχηγοί, οἵτινες καὶ αὐτοὶ δὲν ὑπετάσ-
σοντο πάντοτε εἰς τὸν γενικὸν διευθυντὴν, ἀλλ' ἐνέκα μικρο-

τάτων ἐνίστε αἴφορμῶν ἀντεπολιτεύοντα εἰς αὐτόν. Τῆς ἐπαρχίας Ἀγράφων ἀρχηγὸς εἶχεν ἐγκατασταθῆ, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Καραϊσκάκη, δι Γιαννάκης Ράγκος, ὃν δὲ γενικὸς διευθυντὴς οὐδένα εἶχε λόγον ν' ἀποστερήσῃ τοῦ ἀξιώματος ἔκεινου, ἀπονέμων αὐτὸν εἰς τὸν Καραϊσκάκην. Μὴ λησμονήσωμεν δὲ, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν εἶχον εἰσέτι ἀναδειχθῆ αἱ μεγάλαι τοῦ τελευταίου ταύτου ἀνδρὸς ἀρεταῖ, καὶ ὅτι ἔξεναντιας, διὰ τὴν ὀλεθρίαν τῆς ὑγείας αὐτοῦ κατάστασιν, οὗτος δὲν ἔθεωρεῖτο ὡς δυνάμενος νὰ χρησιμεύσῃ πολὺ εἰς τὸν ἄγωνα. Τούτου ἔνεκα, εἰ καὶ τινες τῶν ἀντιπολιτευομένων εἰς τὸν Μαυροκορδάτον διπλαρχηγῶν. ὑπεστήριζον τὰς ἀξιώσεις τοῦ Καραϊσκάκη, ὁ γενικὸς διευθυντὴς ἐπέμεινεν ἀπαποιούμενος μὲν νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτὰς, ὑποστηρίζων δὲ τὸν Ράγκον. Ἐπέμεινε δὲ καὶ ὁ Καραϊσκάκης καὶ, τὰ μάλιστα πολυπράγμων ὁν, ἡθέλησε νὰ ὠφεληθῇ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του ἀπὸ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ τότε ἐπιχρατήσασαν πολιτικὴν διαίρεσιν καὶ τὴν ἀντίθεσιν ḥν. ἐγίνωσκεν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τοῦ Θεοδώρου Κολοχοτρώνη καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Ἄλλ' εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ἔδειξε τὴν συνήθη αὐτοῦ εὑρυταν. Διότι ἔγραψε πρὸς τὸν Γορτύνιον στρατάρχην, ὅτι ἀπαντεῖς μὲν σχεδὸν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλαδὸς, σύμφωνοι ἔντες πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνδρὸς, ἐπιθυμοῦσι νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειάν του, ἀλλ' ὅτι διακωλύονται ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ὀλίγων τινῶν ἑτέρων ὀπαδῶν αὐτοῦ, προσέθετε δὲ ὅτι, ἐὰν σταλῇ αὐτῷ ἐπικουρία τριακοσίων μόνον Πελοποννησίων. στρατιωτῶν, θέλει κατερθώσει νὰ ἀποβάλῃ τὸν Μαυροκορδάτον ἀπὸ τῆς στερεᾶς καὶ θέλει ἔπειτα ἔλθει ἐν τῷ ἀμαρτίας τὴν Πελοπόννησον μεθ' ὅλων τῶν ἀρχηγῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλαδὸς. Τοιαύτην πρότασιν δὲν ἦδύνατο νὰ παραδεχθῇ ὁ πολυμήχανος τῆς Πελοποννήσου ἀρχηγὸς, διότι ἀναμφισβόλως ἔφανη αὐτῷ παράδοξον, πῶς ὁ ἐπικουρίαν ὑποσχόμενος νὰ ζητῇ πρὸ πάντων ἐπικουρίαν, καὶ ὁ ἐπαγγελλόμενος ὅτι θέλει μεταβῆ μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς δυτικῆς Ἑλ-

λαός εἰς τὴν Πελοπόννησον, νὰ δμολογή ὅτι οὔτε εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ήδύνατο νὰ πράξῃ τι ἔνεκα τοῦ Μαυροχορδάτου καὶ τῶν ὀλίγων αὐτοῦ ὁπαδῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης λοιπὸν οὐδεμίαν ἐπεμψεν εἰς τὸν Καραϊσκάκην βοήθειαν, καὶ ἐπειδὴ ὁ Καραϊσκάκης ἔξηκολούθει ἀπαιτῶν τὰ "Ἀγραφα ἔχων εἰς τοῦτο συναρωγοὺς τοὺς Τζαβελαίους καὶ ικανῆς ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν ἀρχῶν δυνάμεως ἐν Μεσολογγίῳ τε καὶ ἐν Ἀνατολικῷ, πολλὴ προέκυψεν ἐντεῦθεν ἀνωμαλία πραγμάτων.

Τοῦτο δὲ ὑπῆρξε τὸ μᾶλλον ἀξιοκατάχριτον μέρος τῆς ζωῆς τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη, διότι καὶ ἡ ἀξίωσις αὐτοῦ ἦτο ἀδίκος καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐπεδίωκεν αὐτὴν εἰς πολλὰ ἄτοπος, εὔλογον δοὺς ἀφορυὴν κατηγορίας κατ' αὐτοῦ, παραγῶν παρὰ πολλοῖς ἀμφιβολίας περὶ τῶν εἰλικρινῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων ὡς πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν ἄγῶνα καὶ ἐπὶ τέλους ἀναγκάσας αὐτὸν εἰς θλιβερὰν παλινωδίαν. Καί τοι μηδεμίαν λαβὼν παρὰ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ἐπικουρίαν, ἐπεχείρησεν δύμας νὰ παραλύσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἔξουσίαν τοῦ γενικοῦ διευθυντοῦ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ἢ δὲ διαγωγῆ του αὗτη ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιόμεμπτος, μᾶσφος ὁ Ἀλεξανδρος Μαυροχορδάτος εἶχε προσκαλέσει καὶ αὐτὸν εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν προκρίτων καὶ διπλαρχηγῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ἥτις εἶχε συγκροτηθῆ ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου 1823, ἢ δὲ συνέλευσις αὗτη εἶχε πραπαθῆσει νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτὸν, ἐπιτρέψασα εἰς τὴν Διοίκησιν νὰ παρέχῃ αὐτῷ μισθοὺς δι' ὧρισμένον τινὰ στρατιωτῶν ἀριθμὸν, τὸν ὅποιον μετ' ὀλίγον ἡ Διοίκησις καὶ ηὔξησεν. Ἀλλ' αὐτὸς μισθώσας πολὺ πλειοτέρους τῶν ὑπὸ τῆς Διοίκησεως καὶ τῆς συνελεύσεως ἐπιτραπέντων, μέρος μὲν εἶχεν εἰς Ἀνατολικὸν ὅπου διέτριβε, μέρος δὲ ἐξέπεμψεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ Καρπενησίου καὶ, συνεννοημένος ὡν, ὡς προείρηται, μετὰ τῶν Τζαβελαίων, οὐδαμῶς περιέστελλε τὰς καταχρήσεις εἰς τὰς ὁποίας ἔξωκελλον οἱ στρατιῶται του. Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα ὅτε μίαν τῶν ἡμερῶν ἐπεμψεγ ἀπὸ τὸ Ἀνατολι-

καν εἰς Μεσολόγγιον τὸν ἀνεψιόν του ἐνεκα ὑποθέσεώς τινος,
δὲ δὲ, θέλων νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀνατολικὸν τὴν 19 μαρτίου,
περιῆλθεν εἰς ἔριδας πρὸς τοὺς ναύτας τοῦ μονοξύλου, δι' οὗ
προετέθετο νὰ ἐπανέλθῃ, καὶ ἐπληγώθη εἰς τὴν κεφαλὴν ὑπ
αὐτῶν. Δὲν ἡξεύρομεν ἂν ἡ διοίκησις κατέβαλε πάντα τρόπον
ἴνα ἀνεύρῃ καὶ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους, ως λέγει ἡ ἐπίσημος
αὐτῆς ἐφημερίς. Τὸ βέβαιον εἶναι, δτὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐπεμ
ψεν εἰς Μεσολόγγιον 150 στρατιώτας αὐτοῦ, οἵτινες συλλα
βόντες τὴν 21 δύω ἐκ τῶν προκρίτων τῆς πόλεως ἐκείνης,
ἐξαπέστειλαν αὐτοὺς εἰς Ἀνατολικὸν πρὸς τὸν ἀρχηγόν των
συγχρόνως δὲ ἔτερον αὐτοῦ ἀπόσπασμα, ἐξελθόν ἀπὸ τοῦ Ἀ
νατολικοῦ ἐπὶ μονοξύλων, κατέλαβεν αἴφυτης τὸ Βασιλάδιον.
Τὰ γεγονότα ταῦτα ἐτάραξαν τοσούτῳ μᾶλλον τὰ πνεύ
ματα, δσω, κατὰ σύμπτωσιν, περὶ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπτὰ
μὲν πλοῖα ἔχθρικὰ ἦσαν ἡγκυροβολημένα ἐξωθεν τοῦ Βασιλα
δίου, ἐπεφάνη δὲ, πρὸς τὰ μέρη τοῦ Μεσολογγίου διευθυνόμε
νον, καὶ τι σῶμα Τουρκικὸν, τὸ ὅποιον ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς ὑπὸ²
τῶν πολεμίων κατεχομένης Ναυπάκτου.

Ἡ Διοίκησις ἔδειξεν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀξιέπαινον
δραστηριότητα. Εἰσήγαγεν ἐκ τοῦ προχείρου δύναμιν ἵκανὴν
εἰς Μεσολόγγιον, συνέλαβε τοὺς αὐτόθι ἀνθρώπους τοῦ Κα
ραϊσκάκη, κατέλαβεν αὐθις, δι' ὧπλισμένων ἀκατίων, τὸ Βα
σιλάδιον καὶ προσεκάλεσε συγχρόνως τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ με
γαλητέρου στρατοῦ δστις εὑρίσκετο εἰς Επρόμερον νὰ εἰσέλθω
σιν εἰς τὸ Ἀνατολικὸν, ὅπερ καὶ ἐγένετο τὴν ἐσπέραν τῆς 29
μαρτίου. Πρὸ τούτου δὲ ὁ Καραϊσκάκης, θεωρῶν τὰ κατ' αὐτοῦ
ἐντόνως ἐνεργούμενα, εἶχεν ἀπολύσει τοὺς δύω προκρίτους
Μεσολογγίτας, καὶ τότε ἡ διοίκησις ἀφῆκεν ὄμοιώς τοὺς ἐν
Μεσολογγίῳ καὶ ἐν Βασιλαδίῳ ἀνθρώπους αὐτοῦ ἐλευθέρους
νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Ἀνατολικόν. Οὐδὲν ἡττον ὁ γενικὸς διευ
θυντὴς τῆς δυτικῆς Ἐλλάδος δὲν ἥδυνατο εἰμὴ νὰ εἰσα
γάγῃ τὸν Καραϊσκάκην εἰς δίκην ἐνεκα τῆς ἀθεμίτου ταύτης
διαγωγῆς του καὶ νὰ προκαλέσῃ εὔλογόν τινα κατ' αὐτοῦ

τίμωρίαν. Κατὰ δυστυχίαν δύμας, τὸ πρᾶγμα δὲν περιώρισθη εἰς τοῦτο ἀλλ' ἡ ὁμολογουμένως ἀξιόποιονος ἔκείνη διαγωγὴ τοῦ Καραϊσκάκη περιεπλάκη μετ' ἄλλων τινῶν περιστάσεων, δεκτικῶν πολλῆς ἀμφισβητήσεως καὶ ἀμφιβολίας.

Τεθύντι, ἅμα ἐπανελθόντων εἰς Μεσολόγγιον τῶν δύω προκρίτων, τοὺς ὄποιους εἶχον συλλάβει οἱ στρατιώται τοῦ Καραϊσκάκη, ἐφυλακίσθη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, τὴν ἐσπέραν τῆς 24 μαρτίου, δὲ Κωνσταντίνος Βουλπιώτης καὶ διεθρυλλήθη ὅπερ ἀνθρωπος αὐτὸς εἶχε μεταβῆναι εἰς Ἰωάννινα πρὸς τὸν πασᾶν Ὀμέρ Βριώνην, φέρων αὐτῷ τὴν τοῦ Καραϊσκάκη ὑπόσχεσιν, διτὶ θέλει τῷ παραδώσει τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸ Ἀνατολικόν· ὥστε, ὅτε δὲ Ἀλέξανδρος Μαυροκερδάτος μετέβη τῇ 27 μαρτίου εἰς Ἀνατολικὸν, καὶ συνεννοηθεῖς μετὰ τῶν αὐτοῦ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντων ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ, ἀπεφάσισε τὴν σύστασιν Ἐπιτροπῆς, τόπον ἐπεχρύσης στρατιωτικοῦ δικαστηρίου, ἵνα δικάσῃ τὸν Γεώργιον Καραϊσκάκην, ἢ κατὰ τούτου κινηθεῖσα κατηγορία ἔλαβε τὸν δευτὸν χαρακτῆρα τῆς ἐσχάτης προδοσίας.

Ἐπηρχεν ἀρά γε ἀφορμὴ εὑλογες πρὸς τοιαύτην κατηγορίαν; Ὁ Κωνσταντίνος Βουλπιώτης εἶχε τῷδε μεταβῆναι πρὸς ὀλίγων ἡμερῶν εἰς Ἰωάννινα πρὸς τὸν αὐτὸθι Ὀμέρ πασᾶν καὶ φαίνεται ὅτι ἐμελέτανά ἐπιχειρήσῃ μετ' ὀλίγον· μέσαν μετὰ τούτου συγέντευξιν. Φαίνεται δύμοίως, ὅτι ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ Βουλπιώτη συνεννόησις, ἢ τούλαχιστον σχέσις τις, διότι, ἂν πιστεύσωμεν τὴν ἐφημερίδα τῆς διοικήσεως, εἰς χεῖρας τοῦ φυλακισθέντος Βουλπιώτου εὑρέθησαν γράμματα πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, τοῦ τε γενικοῦ διευθυντοῦ καὶ τινῶν πολεμικῶν ἀρχηγῶν. Ἀλλ' ὅτι δὲ Βουλπιώτης ἐφερεν ἐπιστολὴν τοῦ Καραϊσκάκη πρὸς τὸν Ὀμέρ Βριώνην, ὑποσχόησέν την αὐτῷ τὴν παραδοσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ, ὡς λέγει ὁ παλαιὸς τοῦ πολεμάρχου ἡμῶν βιογράφος, εἶναι νομίζομεν ἀνυπόστατον, διότι οὔτε ἡ ἐφημερὶς τῆς διοι-

πήσεως, ήτις βεβαίως δὲν ἐφάδετο τοῦ ἀνθρός, αὕτη ἡ κατ' αὐτοῦ σφενδονισθεῖσα ἀποκήρυξις, ἀναφέρουσί τι ρήτως περὶ τοιαύτης ἐπιστολῆς. Ἡ ἀποκήρυξις αὕτη βεβαιοῖ ἀπλάκις καὶ ἀρίστως, ὅτι ἡ τόπον ἐπέχουσα στρατιωτικοῦ δικαστηρίου Ἐπιτροπὴ εὑρεν, ὅτι ὁ Καραϊσκάκης εἶχε πρυτὴν ἀνταπόκρισιν μὲ τοὺς ἔχθρους τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, ὅτι ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ὁμέρο πατέντα νὰ ἀναγνωρισθῇ καπιτάνος τῶν Ἀγράφων, ὅτι ὑπέσχετο εἰς τὸν ἔχθρὸν νὰ καταλάβῃ τὴν Τατάραιναν μετὰ χιλίων στρατιωτικῶν καὶ συνεβούλευε νὰ ἐξέλθῃ ὁ ἀποστάτης Βαρνακιώτης μετὰ χιλίων εἰς τὸ Ξηρόμερον, ὅτι ὑπέσχετο εἰς τὸν ἔχθρὸν νὰ παρεσύῃ μεθ' ἑαυτοῦ στρατηγούς καὶ χιλιάρχους Ἑλληνας ἐναντίον τῆς πατρίδος καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀξιοῖ, οὐδὲν ἦττον ἀρίστως, ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ ἔλαβε πολλὰ διδόμενα διὰ νὰ γνωρίσῃ αὐτὸν ἐπίβουλον τῆς πατρίδος καὶ πραδότην. Ἄλλὰ παρεκτὸς τοῦ ἀρίστου τῶν αἰτιάσεων τούτων, ἐνταῦθα παράγεται καὶ ἔτερον ζήτημα. Εἰς ἐξεδόθη ἄρα γε ποτὲ ἡ ἀπόφασις τῆς ἐπιτροπῆς εἰς ἣν ἀναφέρεται: ἡ ἀποκήρυξις; καὶ ποῖον τὸ δικαστικὸν ἢ ιστορικὸν κῦρος τῆς περὶ ἣς ὁ λόγος ἀποκηρύξεως;

Ο γενικὸς διευθυντὴς ἐφθασεν εἰς Ἀνατολικὸν, ὡς πρατ-
πομεν, τὴν 27 μαρτίου, οἱ δὲ ἀπὸ Ξηρομέρου μετακληθέντες
ἄρχηγοι, τὴν 29· καὶ τὴν ἐπιστέαν, ἥτοι 30 μαρτίου, ἐξε-
δόθη διάταγμα δι' οὗ οἱ στρατηγοὶ Γεώργιος Τζόγκας, Δημος
Σχαλτσᾶς, Ἀλεξάχης Βλαχόπουλος καὶ οἱ χιλιάρχοι Γρηγό-
ριος Διακατᾶς καὶ Ἀναγνώστης Καραγιάννης διωρίσθησαν
εἰς ἐπιτροπὴν, τόπον ἐπέχουσαν πολεμικοῦ δικαστηρίου,
ἴνα ἐξετάσωσι τὰς κατὰ τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη κατηγο-
ρίας καὶ ἀποφασίσωσι. Η Τῇ αὐτῇ δὲ ημέρᾳ ἐξεδόθη καὶ ἔτε-
ρον διάταγμα, δι' οὗ ὁ πανιερώτατος Ἅγιος Ἀρτης Κύριος
Πορφύριος, ὁ στρατηγὸς Ν. Στουρνάρης καὶ οἱ ΚΚ. Πάνος Γα-
λάνης, Τάτζης Μαγγίνας καὶ Σωτήριος Γιώτης διωρίσθησαν
συνήγοροι ἐκ μέρους τῆς διοικήσεως, δ ἐστι δημόσιοι κατήγο-
ροι, ε ἵνα παρουσιάσωσι ἐνώπιον τῆς ειρημένης ἐπιτροπῆς τὰ

δικαιώματα τοῦ Ἐθνους ἐναντίον τοῦ Καπιτάν Γεωργίου Καραϊσκάκη καὶ ὅσων ἀλλων ἥθελον φανῇ ἔνοχοι ἐπιβούλης κατὰ τῆς πατρίδος, κατὰ τὸν νόμον τῆς Ἐπιδαύρου. ἡ Τελευταῖον τῇ αὐτῇ ἐπίστης ἡμέρᾳ ἔξεδόθη παρὰ τοῦ Γενικοῦ διευθυντοῦ δηλοποίησις προσκαλοῦσα ὅλους τοὺς πατριώτας, « ὅσοι ἡζεύρουν τοὺς ἐνόχους καὶ τὰ ἐπιτηδεύματά των νὰ παρουσιασθῶσιν αὐτοθελήτως εἰς τὸν ἄγιον Ἀρτης καὶ νὰ φανερώσουν τὰ ὅσα τοὺς εἶναι γνωστὰ πρὸς ὁδηγίαν τῶν Κριτῶν. » Ολα τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι δημοσιευμένα ὑπὸ τῆς ἐφημερίδος τῆς διοικήσεως, ἐν ᾧ εὑρίσκομεν καὶ τὴν προαναφερθεῖσαν προκήρυξιν τῶν ἐγκλημάτων τοῦ Καραϊσκάκη, ἐκδοθεῖσαν τὴν 2 ἀπριλίου, προκήρυξιν ἣτις διαλαμβάνει μὲν, ὡς προείρηται, δτὶ ἡ περὶ ἣς ὁ λόγος Ἐπιτροπὴ εὑρεν ἔνοχον τὸν Καραϊσκάκην, ἀλλὰ καθ' ἐαυτὴν δὲν εἶναι ἀπόφασις τῆς Ἐπιτροπῆς, διότι φέρει ἐν κεφαλίδι τὸν τίτλον· « Προσωρικὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος » ἀπευθύνεται « πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος », διμιλεῖ ἐπ' ὄνοματι τῆς διοικήσεως, ὑπάρχει ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ γενικοῦ διευθυντοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου καὶ φέρει, ἐνὶ λόγῳ, ἀπαντας τοὺς τύπους ἐγγράφου διοικητικοῦ. « Η μόνη διαφορὰ, ἡν εὑρίσκομεν μεταξὺ τοῦ ἐγγράφου τούτου καὶ πάντων τῶν ἀλλων ὅσα ἔξηρχοντο τότε ἀπὸ τοῦ γραφείου τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως εἶναι, δτὶ, ἐκτὸς τῆς ὑπογραφῆς τοῦ γενικοῦ διευθυντοῦ, ἡ προκήρυξις φέρει πρὸς τούτοις καὶ τὰς ὑπογραφὰς τῶν πέντε μελῶν τῆς τόπον ἐπεχούσης πολεμικοῦ δικαστηρίου Ἐπιτροπῆς καὶ προσέτι τὰς ὑπογραφὰς τῶν στρατηγῶν Ν. Μπότσαρη, Ν. Στουρνάρη, Δ. Μακρῆ, Γ. Γιολδάση, τοῦ ζηλιάρχου, Σ. Κατζαροῦ καὶ τῶν Καπιτάνων Κ. Βλαχοπούλου καὶ Γ. Σουλτάνη.

Αλλὰ, ἐπαναλαμβάνομεν, ἔξεδόθη ἄρα γε ἀπόφασις τῆς Ἐπιτροπῆς; Ἡ ἐφημερὶς τῆς διοικήσεως οὐδεμίαν τοιαύτην κατεχώρισεν εἰς τὰς στήλας αὐτῆς. Τι πᾶς εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ παραδεχθῶμεν δτὶ ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἡ δημοσιεύσασα ὅλα

τὰ προηγούμενα καὶ ἐπόμενα ἔγγραφα τῆς ὑποθέσεως ταύτης,
μόνον τὸ οὐσιωδέστερον ἐξ αὐτῶν, τὴν ἐν τῷ μεταξὺ ἐκδοθεῖ-
σαν ἀπόφασιν, παρέλιπε νὰ δημοσιεύσῃ. Ἀλλαχόθεν ἐπληρώ-
φορήθημεν ὅτι, ἡ ἐπιτροπὴ περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ πάραινέσῃ
ἀπλῶς τὸν Καραϊσκάκην διὰ τοῦ προϊσταμένου αὐτῆς γέρον-
τος στρατηγοῦ Τζόγκα, τοῦ ὁποίου ἡ φωνὴ ἦτο φυσικὸν νὰ
προξενήσῃ ἐντύπωσίν τινα εἰς τὸν κατηγορούμενον ἀρχηγὸν,
διότι, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, ὁ Καραϊσκάκης εἶχεν ἀλ-
λοτε ὑπηρετήσει ὑπὸ τὸν Τζόγκαν. Ἐνισχύει δὲ ἔτι μᾶλλον
τὴν γνώμην, ὅτι ἀπόφασις δικαστικὴ δὲν ἔξεδόθη, καὶ τοῦτο.
Ο Κύριος Τρικούπης ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ βεβαίοι μὲν ὅτι ἡ
ἐπιτροπὴ, ἔξετάσασα, ἔξεδωκε τὴν 2 ἀπριλίου πρᾶξιν κατα-
δικάζουσαν τὸν Καραϊσκάκην ὡς ἐπίθουλον τῆς πατρίδος καὶ
προδότην, ἔπειτα ὅμως ἐν ταῖς σημειώσεσι δίδει ὡς ἀπόφα-
σιν τῆς ἐπιτροπῆς αὐτὸ ἐκεῖνο ἀπαράλλακτον τὸ κείμενον
τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης διοικητικῆς προκηρύξεως, ἐκτὸς
μόνον ὅτι παραλείπεται ὑπὸ τὸ κείμενον ἡ ὑπογραφὴ τοῦ ὑε-
νικοῦ διευθυντοῦ καὶ παρατίθενται μόναι αἱ ὑπογραφαὶ τῶν
στρατηγῶν, τῶν χιλιάρχων καὶ τῶν καπιτάνων. "Ωστε τὸ
ἀναμφίβολον εἶναι, ὅτι δικαστικὴ ἀπόφασις δὲν ἔδημοσιεύθη,
τούλαχιστον ἄχρι τοῦδε, διότι ἡ πρᾶξις ἡ καταχωρισθεῖσα
ἐν τε τῇ ἐπισήμῳ ἐφημερίδι τῷ 1824 καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ
Κ. Τρικούπη τῷ 1856 δὲν εἶναι ἀπόφασις δικαστικὴ, ἀλλὰ
πρᾶξις καθαρῶς διοικητικὴ, ἡς τὸ περιεχόμενον κατ' οὐδένα
λόγον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς δικαστικὴ καὶ ἱστορικὴ ἔξελεγ-
ξις καὶ ἀπόδειξις τῆς περὶ ἐσχάτης προδοσίας ἐνοχῆς τοῦ
Γεωργίου Καραϊσκάκη.

Αλλὰ παρεκτὸς τούτου, ἡ μὲν ἐπιτροπὴ συνέστη τῇ 30
μαρτίου, ἡ δὲ προκήρυξις ἔξεδόθη τῇ 2 ἀπριλίου, ὃ ἐστι με-
ταξὺ τῆς συστάσεως τοῦ δικαστηρίου καὶ τῆς πρᾶξεως δι' ἣς
ἀνηγγέλλετο τὸ δριστικὸν τῶν ἔργασιῶν αὐτοῦ πέρας ἐμεσο-
λάβησαν δύω μόνον ἡμέραι. Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν
ὅτι ἐντὸς τοσοῦτον βραχέος διαστήματος, διεξῆχθη ἀνάκρισις

τις δπωσοῦν ἀξία τοῦ ὄνόματος τούτου καὶ ἐδόθη εἰς τὸν κατηγορούμενον καιρὸς νὰ προσαγάγῃ τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυρίας καὶ ἀπολογίας;

Καὶ ἔπειτα, ἀν. δ Καραϊσκάκης ἡτον ἔνοχος, τούλαχιστον συνένοχος αὐτοῦ ἡτον δ Κωνστ. Βουλπιώτης οὐ μόνον δὲ δ Κωνστ. Βουλπιώτης δὲν κατεδικάσθη, οὐ μόνον ἐσυγχωρήθη, κατὰ τὴν ἐπίσημον δῆλωσιν τῆς ἐφημερίδος τῆς Διοικήσεως ἀλλὰ καὶ ὑπηρεσίαν μετ' ὅληγον ἔλαβεν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δημον Σκαλτσᾶν. Μακρὰν ἀφ' ἡμῶν ἡ ἰδέα ὅτι ὁ γενικὸς διευθυντὴς ἥθελησεν ἔχ προαιρέσεως νὰ ἐπιβαρύνῃ, δι' ἀνυποστάτων αἰτιάσεων, τὴν τύχην τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη. Εἴπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος δὲν ἡτον ἐντελῶς ἐλεύθερος περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ· πολλάκις ἤναγκάζετο νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τὴν θέλησιν τῶν ὄπλαρχηγῶν, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν κυριωτέραν αὐτοῦ δύναμιν, οἱ δ' ὄπλαρχηγοὶ οὗτοι ἦσαν διηρημένοι· ἀφ' ἐνδεικτὰ τοῦ γενικοῦ διευθυντοῦ συνετάσσοντο πάντες οἱ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ προκηρύξει ὑπογραφέντες, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀντετάσσοντο εἰς αὐτοὺς οἱ Τζαβελαῖοι καὶ τινες ἄλλοι, ως θέλομεν ἔδει παρακατιόντες, μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη. Ἡ διαιρεσίς αὕτη ἀρκεῖ ἵνα ἐξηγήσῃ τὸν ἀποδῆθεντα τότε εἰς τὴν διαγωγὴν τοῦ τελευταίου τούτου ἀνδρὸς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσαν κατ' αὐτοῦ καταδρομήν. Ἀλλὰ σήμερον, ιστοροῦντες τὰ γεγονότα ἐκεῖνα μετὰ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτῶν παρέλευσιν, ἐπιτρέπεται, νομίζομεν, ν' ἀναζητήσωμεν ἀπαθέστερον τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ ἐξη. Ο Καραϊσκάκης ἐπεθύμει τοῦ ἀπαντος νὰ λάβῃ τὴν ὄπλαρχηγίαν τῶν Ἀγράφων, ἀλλ' ἔβλεπεν ὅτι δὲν ἥδυνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο διὰ τῆς διοικήσεως· γινώσκων δὲ ὅτι ὁ τότε ἀρχηγὸς τῆς τῶν Ἀγράφων ἐπαρχίας, συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ Ὀθωμανοῦ διοικητοῦ τῶν Τορκάλλων Ταύλτζη Κόρτζα καὶ ἥλπιζεν εἰς τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀπεφάσισε καὶ αὐτὸς νὰ ἐπιζητήσῃ

τὴν συνδρομὴν τοῦ Ὁμέρου Βριώνη, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲ Ὁμέρος Βριώνης ἦτο ἔχθρὸς τοῦ Σούλτζη Κόρτζα. Δέν προαιρούμεθα νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν τοιαύτην τοῦ Καραϊσκάκη διαγωγὴν, ἀλλὰ παρατηρητέον, δτὶ τοιαῦται μετὰ Ἀλβανῶν ὄπλαρχηγῶν συνεννοήσεις δὲν ἐθεωροῦντο τότε ὡς συνεπαγόμεναι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐσχάτης προδοσίας. Οἱ Ἀλβανοί, καίτοι εν τῷ ἀγῶνι τούτῳ μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συντασσόμενοί, δὲν συνεταύτιζοντο ἐντελῶς μετὰ τούτων. Ἀλλο ἦτο τὸ συμφέρον τῶν Ἀλβανῶν, καὶ ἄλλο τῶν Ὀθωμανῶν· οἱ τελευταῖοι ἐμάχοντο ἵνα καταβάλωσι τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀνακτήσωσι τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κυριαρχίαν· οἱ πρῶτοι ἐμάχοντο ἵνα λαμβάνωσι μισθίος καὶ ὠφελῶνται ἀπὸ τῆς λεηλασίας. Πολλάκις δὲ ἐκτεθειμένοι ὅντες καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς καταδρομὰς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ εἰς ἐμφυλίους περιπλέκομενοι ἕριθροι, εἶχον χρείαν τῆς συνδρομῆς καὶ φιλίας τῶν Ἑλλήνων ὄπλαρχηγῶν καὶ, τούτου ἔνεκα, διετήρουν ἐκ διαλειμμάτων σχέσεις τινὰς πρὸς αὐτούς. Αὐτός δὲπ' ὀνόματι τῆς Διοικήσεως "Αρχων τῶν Ἀγράφων ὄπλαρχηγὸς συνεννοεῖτο, ὡς εἴδομεν, μετὰ τοῦ Ἀλβανοῦ Σούλτζη Κόρτζα. Καὶ ἔπειτα μεταξὺ τῆς συνδρομῆς, ἥν καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐπεζήτησεν δὲ Καραϊσκάκης παρὰ τοῦ Ὁμέρου Βριώνη ἵνα καταλάβῃ τὰ Ἀγράφα, καὶ τῆς ἀποδοθείσης εἰς τὸν ὄπλαρχηγὸν ἐκεῖνον δεινοτάτης ἐπιβουλῆς καὶ προδοσίας, ἥ ἀπόστασις ἦτο μεγάλη. Προσθετέον δὲ, δτὶ καὶ δὲ ἀρχαῖος τοῦ Καραϊσκάκη βιογράφος, εἰ καὶ εἰπὼν προηγουμένως δτὶ ὑπῆρχεν ἐπιστολὴ τοῦ Καραϊσκάκη πρὸς τὸν Ὁμένον Βριώνην ὑποσχομένη τὴν παράδοσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ, διμολογεῖ ἔπειτα δτὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Καραϊσκάκην, κατ' ἀπαίτησιν τῶν ἔχθρῶν αὐτοῦ, σκοποὶ τοὺς ὁποίους οὐδέποτε εἶχε κατὰ νοῦν. Ἐπὶ πᾶσιν δὲ μετέπειτα διαγωγὴ τοῦ ἀνδρὸς ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε ἀνευ ἀναμφισβητήτων ἀποδείξων δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, δτὶ συνέλαβέ ποτε σπουδαίως ἀποτέσπαιον τι βούλευμα.

Ἡ δὲ πολλάκις ἀναφερθεῖσα προκήρυξις ἔκεινη τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως ἐπέφερε μὲν ὅτι ὁ Καραϊσκάκης ἐστερήθη ὅλων τῶν θαθμῶν καὶ ἀξιωμάτων αὐτοῦ ὡς ἀμαρτήσας, ποιηνὴν ὅμως σωματικήν οὐδεμίαν ἐπέβαλεν αὐτῷ ἀπλῶς τὸν διέταττε νὰ ἀναγωρήσῃ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ παρήγγελλε τοῖς πᾶσι νὰ παύσωσιν ἔχοντες οἰανδήποτε πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν καὶ νὰ θεωρῶσιν αὐτὸν ὡς ἔχθρὸν « ἐνσφινὰ μετανοήσῃ καὶ νὰ προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἔθνους καὶ ζητήσῃ συγχώρησιν. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Τζαβελαῖοι, περισταλέντες ὑπὸ τῆς ἀποφάσεως ἔκεινης τῆς Διοικήσεως, ἐγκατέλιπον αὐτὸν, ὁ Καραϊσκάκης, καὶ τοι ἔχων οὐ μικρὰν ἐν Ἀνατολικῷ δύναμιν, καὶ ὡχυρωμένος ὥν εἰς πολλὰς οἰκίας, ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ὑπακούσῃ. « Οθεν τὴν 3 Ἀπριλίου, ἐπιοῦσαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐξεδόθη ἡ προκήρυξις, ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ μεθ' ὅλης τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ οὐχὶ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀντίπαλοι του, μετὰ ὀλίγων ἐκ τῶν ἀνθρώπων του εοίτινες φιλοδωρημένοι πλουσίως τὸν ήκολούθησαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ἡ κατάστασις αὐτοῦ ἦτο τῷ ὅντι οἰκτρὰ, διότι τοσοῦτον εἶχε καταβληθῆ κατὰ τὰς ἡμέρας ἔκεινας ὑπὸ τοῦ χρονίου αὐτοῦ νοσήματος, ὥστε μήτε νὰ περιπατήσῃ ἡδύνατο μήτε νὰ ἴππεύσῃ, ἀλλ' ἀνεκομίσθη ἐπὶ φορέου ὑπὸ ἀνδρῶν τεσσάρων αἰώρουμένου. Ἡ ἐφημερὶς τῆς Διοικήσεως ἐβεβαίαν, διότι ἡ φθίσις του εἶχε καταντήσει εἰς τὸν τρίτον βαθμὸν καὶ προανήγγελλε τὸν προσεχῆ αὐτοῦ θάνατον. Ἡ μαντεία αὕτη ἦτο ὁπωσοῦν ἐσπευσμένη, ἀλλ' ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας του ἦτο ἀληθῶς ὄλεθρία. Τοσαύτη ὅμως ἦτο καὶ ἡ δύναμις τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὥστε, καὶ τοι τοσοῦτον ἡθικῶς καὶ σωματικῶς προσβεβλημένος, δὲν ἔπαινεν ἐπιδιώκων τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ. « Αμα ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ διαβὰς τὸν Ἀσπροπόταμον, ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀγράφοις ἐπίτροπον τοῦ Σούλτζη Κόρτζα ζητῶν τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὴν ἐπαρχίαν ἔκεινην. Καὶ ὁ μὲν Ράγκος κατώρθωσε γὰ κατα-

πείση τοὺς Τούρκους ν' ἀπορρίψωσι τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Καραϊσκάκη, αὐτὸς δὲ ἐπεχείρησε τότε καὶ οἴκοθεν νὰ καταλάβῃ τὰ "Ἀγραφα καὶ εἰσῆλασεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, καταδιωκόμενος ἀφ' ἑνὸς ὑπὸ τοῦ Ἐργάκου, τοῦ Στουρνάρη, τοῦ Διακατᾶ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τοῦ Σούλτζη Κόρτζα, τοῦ προκαταλαβόντος μετὰ χιλίων περίπου Τούρκων τὰς Πόρτας. "Ωστε παράδοξον ἐνταῦθα συνέβη φαινόμενον ὅτι Ὁθωμανοὶ ἀνεδεικνύοντο ἐκτελεσταὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν κατεδίωκον τὸν ὑπ' αὐτῆς ἀποκηρυχθέντα ἄνθρωπον. Τελευταῖον δὲ, περικυκλωθεὶς πανταχόθεν καὶ ἀκαταπαύστως ἀγωνίζομενος, ἤναγκασθη ὁ Καραϊσκάκης νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρπενῆσιον. Ἡ Διοίκησις ἐδεῖχαίου ὅτι κατεπολεμεῖτο ὑπὸ δλῶν τῶν καπιταναίων, καὶ ἀνήγγελλε μάλιστα τὸν ἔξολοθρευμόν του. Καθὼς ὅμως πολλάκις συμβαίνει, ἡ Διοίκησις ἐδιδεν ὡς γεγονός διτε ἐπεθύμει, τὰ δὲ πράγματα εἶχον ἄλλως. Πολλοὶ τῶν καπιτανέων φιλικῶς εἶχον πρὸς αὐτὸν, οἱ Γιολδασαῖοι οἵτινες καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν εἰς Καρπενῆσιον, διὸ Λαζαρέας Ἰσκου, ὁ Γιανάκης Στάϊκος καὶ ἄλλοι οὐ μόνον δὲ φιλικῶς διέκειντο, ἀλλὰ καὶ ἀρχιστράτηγον εἶχον ὀνομάσσει αὐτὸν, διπερ μαρτυρεῖ ὁ πόστην ἦδη εἶχεν ἀποκτήσει ὑπόληψιν ὁ ἀνὴρ ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι. Ἀλλ' αὐτὸς, εἴτε πεισθεὶς ὅτι δὲν δύναται ν' ἀντισταθμίσῃ τὴν δύναμιν τῆς Διοικήσεως εἴτε ὑπὸ τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ καταβληθεὶς, ἔγραψε τῇ 27 μαΐου τοῦ 1824 ἀπὸ Δομνίσταν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροχορδάτον ἀναφορὰν, δι' ἣς ἀπολογούμενος δι' ὅσα ἐπράξει ἐζήτει ἐπὶ τέλους ἀφελέστατα συγγνώμην παρὰ τῆς Διοικήσεως. «Ἐμένα, ἔλεγεν, ἡ κακή μου τύχη καὶ ἀρρώστησα ὅπίσσω· δὲν ἡζεύρω κιύλα ἀπὸ τὰ κρύα τὰ πολλὰ ἥταν, ἢ ἀπὸ τὰ τόσους ἀφορισμοὺς ὃποι μοῦ ἐκάμετε, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ συγχωρέσῃ ἡ Διοίκησις, καὶ δῆλοι οἱ χριστιανοί, καὶ νὰ μοῦ σταλθῇ καὶ μία εὔχη συγχωρητικὴ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως. »

Αὕτη ἡ ἀπὸ Δομνίσταν ἀναφορὰ τοῦ Καραϊσκάκη πρὸς τὸν Γενικὸν διευθυντὴν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος μαρτυρεῖ ἀλλοίωσίν τινα ἐπελθοῦσαν εἰς τὰς διαθέσεις τοῦ πολεμάρχου ἡμῶν. Διότι ζητήσας συγγνώμην παρὰ τῆς Διοικήσεως, φαίνεται ἀναγνωρίζων τὸ σωτηριώδες κράτος τῆς ἀρχῆς, ἣτις ἔξεπτοςώπει τὴν ὁλομέλειαν τοῦ ἀναγεννηθέντος ἔθνους, καὶ οὐχὶ τοπικά τινα συμφέροντα· γεγονὸς ἀξιοσημείωτον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνδρὸς, διότι μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐν τῷ διαστήματι δηλαδὴ τῶν πρώτων τεσσάρων ἐνιαυτῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Καραϊσκάκης ἐπολιτεύθη μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ ἴδιου συμφέροντος ἢ ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ, πολλάκις δὲ ἀντέπραξεν εἰς τὴν Διοικησιν καὶ δὲν ἔθεώρει ἄτοπον νὰ συνεννοήται μετὰ τῶν τεταγμένων ὑπὸ τοὺς πολεμίους Ἀλβανῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἴδιου σκοποῦ. 'Αλλ' αἱ συνεχεῖς αὐτοῦ ἀποτυχίαι, αἱ τιμαι αἱ ἀποδοθεῖσαι εἰς ἄνδρας, οἵτινες, εἰ καὶ μὴ ἔχοντες πλειότερα αὐτοῦ προτερήματα, ηὐδοκίμησαν πλειότερον διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἐνόησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συνταχθῶσιν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπεύουσαν τὴν ἔθνικὴν θέλησιν ἀρχὴν, αἱ εὐγενεῖς ἰδέαι τῆς φιλοπατρίας, τῆς πειθαρχίας, τῆς Βύρωπαικῆς φήμης, αἵτινες διὰ τῶν ἐνεργειῶν πολλῶν Ἐλλήνων καὶ φιλελλήνων, μάλιστα δὲ τοῦ εὐκλεοῦς καὶ ἀτυχοῦς Βύρωνος, δὲν ἔπαινον ἀπό τινος χρόνου ἔξεγείρουσαι τὰ πνεύματα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ἥρχισαν νὰ ἐνεργῶσιν ἐπὶ τέλους καὶ εἰς τὸν Καραϊσκάκην καὶ νὰ καταπείθωσιν αὐτὸν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἦνοιξε στάδιον ἔτερον τοῦ σταδίου τὸ διποῖον ἄλλοτε διέτρεχεν ὡς κλέπτης· ὅτι δὲν προέκειτο πλέον περὶ μόνης τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας γενναίων τινῶν ἐνδρῶν, οὐδὲ περὶ τῆς ὀπλαρχηγίας μόνης μιᾶς τινος ἐπαρχίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ὅλου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ συγκροτήσεως κεντρικῆς τινος δυνάμεως, δι' ἣς καὶ μόνης ἀπασαὶ αἱ ἀτομικαὶ ἀρεταὶ καὶ ἐνέργειαι τὴδύναντο νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κοινοῦ ἐπιχειρήματος. Δὲν λέγομεν, ὅτι ὁ Καραϊσκάκης ἐφίλοσοφει περὶ τῶν τοιού-

των ἐννοιῶν, δοξασιῶν καὶ αἰσθημάτων· τοιοῦτόν τι ήθελεν ἀντιθίνει εἰς ἄπασαν τὴν προηγουμένην αὐτοῦ ἀνατροφήν. Ἐξεναντίας ὅμοιογούμεν, ὅτι ὁ Καραϊσκάκης διετήρησεν ἀπάσας σχεδὸν τὰς ἔξεις τῆς ἀνατροφῆς ἐκείνης περὶ τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ πολιτείαν καὶ συμπεριφορὰν, μάλιστα δὲ γλώσσαν ἀχαλίνωτον, ἥτις ἀείποτε πρόχειρον εἶχεν οὐ μόνον τὸν πικρότατον σαρκασμὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν δεινοτέραν ὕβριν. Φρονοῦμεν ὅμως, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης παρήχθη ἐν αὐτῷ αὐτοματισμός τις μεγάλου ἔθνικοῦ καὶ ἐπαναστατικοῦ συμφέροντος ὅστις λεληθότως, οὗτως εἰπεῖν, ἀλλ' ἀδιαλείπτως προαγόμενος ἐπενήργησεν ἔκτοτε εἰς ἄπαντα τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον.

Ἡ περὶ συγγνώμης αἴτησίς του δὲν εἰσηκούσθη· ἀγνοοῦμεν διατί. Τὸ πιθανότερον εἶναι ὅτι ὁ φιλόπατρις καὶ φιλοδίκαιος χαρακτήρας τοῦ ἔξόχου ἀνδρὸς ὅστις διεῖπε τότε τὰ πράγματα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ἡγαγκάσθη πάλιν νὰ ὑπενδώσῃ εἰς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καραϊσκάκη ὅπλαρχηγούς. Ὁπωςδήποτε ὁ Καραϊσκάκης ἀπῆλθε τότε εἰς Ναύπλιον, ὅπου δὲν ἐπέτυχε μὲν ἀμέσως τὴν ἐπίσημον, ἔνεκα τῶν παρελθόντων, συγχώρησιν, οὐδὲ τὴν ὄποιαν ἔζητει πάντοτε ἀρχηγίαν τῶν ὅπλων τῆς ἐπαρχίας Ἀγράφων, ἔλαβεν ὅμως τὰς ἀναγκαῖας διαταγὰς ἵνα ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τριακοσίων μισθωτῶν στρατιωτῶν.

Ἄμα δὲ φθάσας εἰς Σάλωνα, ὃπου εὑρίσκοντο καὶ ἀλλα τιγὰ ἀστρατεύματα, ἔδωκεν ἐπανειλημμένως διπλοῦν δεῖγμα τῆς ἐπελθούσης εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ μεταβολῆς. Ἡ Κυβέρνησις πληροφορηθεῖσα, ὅτι ὁ Ὄδυσσεος, ὅστις διετέλει καὶ αὐτὸς εἰς τὸ κατὰ τὰ Σάλωνα στρατόπεδον, συνεννοεῖται μετὰ τῶν πολεμίων, ἔπειψεν αὐτόθι ἔφορον τῶν στρατευμάτων τῆς στερεᾶς, τὸν Γεώργιον Δίνιανα. Ὁ Καραϊσκάκης εἶχεν ἀφορμὰς νὰ μὴν ἦναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἔκτακτον τοῦτον τῆς Κυβερνήσεως ἐπίτροπον, διότι οὗτος πολλὰ εἶχεν ἐνεργήσει κατ' αὐτοῦ πρὸ ὅλίγου παρὰ τῷ Προέδρῳ τοῦ Ἐκτε-

λεστικοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις, ἔνεκα τῆς ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι γενομένης ἀποκηρύξεως αὐτοῦ, περιελαμβάνετο παρά τινων, ὅλως ἀδίκως, καὶ εἰς τὴν παροῦσαν κατὰ τοῦ Ὁδυσσέως κατηγορίαν, ὥστε εὐλόγως ἀγανακτῶν, κατ' ἀρχὰς ἀπεφάσισεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ὁδυσσέως καὶ πολλῶν ἀλλων ὁ πλαρχηγῶν νὰ μὴ δεχθῶσι τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλὰ μετ' ὄλιγον, νοήσας τὸ ἀτοπὸν τοῦ πράγματος, οὐ μόνον κατέπεισε πάντας νὰ ὑποταχθῶσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Ὁδυσσέα, τοῦ ὅποιους ἡ διαιγωγὴ εἶχε καταντῆσει τῷοντι ἀσύγγνωστος, διέλυσε πᾶσαν φιλίαν καὶ σχέσιν. Πεποιθὼς δὲ ὡς ἐκ τούτου, ὅτι θέλει εὗρει εὔμενεστέραν πρὸς αὐτὸν τὴν Κυβέρνησιν, προεκάλεσεν ἀναφορὰν πρὸς αὐτὸν τῶν κατοίκων τῶν Ἀγράφων, δι' ἣς, πολλοὶ τούλαχιστον ἐξ αὐτῶν, ἐζήτησαν αὐτὸν ὡς ὁ πλαρχηγὸν, πέμψαντες ἐπὶ τούτῳ τέσσαρας ἀντίπροσωπους. Ἡ δὲ Κυβέρνησις θέλουσα νὰ εὐχαριστήσῃ μὲν τὸν Καραϊσκάκην, νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ δὲ καθ' ὀλοκληρίαν τὸν Ἀράγκον, διῆρεσε τότε τὴν ἐπαρχίαν τῶν Ἀγράφων εἰς δύω, καὶ τοῦ μὲν ἥμισους κατέστησεν ἀρχηγὸν τὸν ἕνα, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἔτερον.

Ἄλλὰ μετ' ὄλιγον ἐξερράγη ὁ δεύτερος ἐν Πελοποννήσῳ ἐμφύλιος πόλεμος, καθ' ὃν ἡ ἐν Ναυπλίῳ Κυβέρνησις, καὶ τοι ὑπερισχύσασα, ἐθεώρησεν ὅμως ἀναγκαῖον, πρὸς τὴν ἐντελῆ τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς κατατρόπωσιν, νὰ φέρῃ εἰς τὴν χερσόνησον τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα Ῥουμελιωτικὰ τάγματα. Ἐτι ἀπὸ τῆς 22 Νοεμβρίου 1824 ἐπῆλθον ἐπὶ τὸν Ἰσθμὸν μετὰ δισχιλίων στρατιωτῶν ὁ Γούρας καὶ ὁ Καραϊσκάσος, οἵτινες ἀφοῦ διέλυσαν τὴν ὑπὸ τοῦ Δόντου καὶ τοῦ Ἰωάννου Νοτάρα πολιορκίαν τοῦ Ἀχροκορίνθου, κατετρόπωσαν τούτους καὶ εἰς Κουτσομάδι, ἐπῆλθον κατόπιν αὐτῶν εἰς τὸν Ἀγιον Γεώργιον, τοὺς ἥναγκασαν μετὰ δεινὴν ἀντίστασιν νὰ φύγωσι καὶ ἐκείθεν, καὶ ἐκυρίευσαν ἐπὶ τέλους αὐτὰ τὰ Τρίκαλα. Ἔνω δὲ ταῦτα ἐγίνοντο ἐν Κορινθίᾳ, διέβησαν περὶ τὰς ἀρχὰς δεκεμβρίου εἰς Βοστίτζαν καὶ τὰ εἰς Σάλωνα

στρατεύματα ύπό τὸν Καραϊσκάκην καὶ τὸν Τζαβέλαν. Τὰ στρατεύματα ταῦτα εἶχον διαπρέψει ἐσχάτως κατὰ τῶν πολεμίων, μάλιστα δὲ εἰς τὰς δύο περὶ Ἀμπλιανήν μάχας, κατὰ ιούλιον καὶ σεπτέμβριον 1824, ἐξ ὧν τῆς τελευταίας ἐντίμως μετέσχε καὶ ὁ Καραϊσκάκης. Ἐλλ' ἥδη ἐκαλοῦντο εἰς ὅλως ἔτερον ἐνεργείας στάδιον. Δὲν θέλομεν παραχολούθησει τὴν ἀνάθασιν αὐτῶν εἰς Καλάβρυτα καὶ τὴν μέχρι Μεσσηνίας κατάθασιν, οὔτε θέλομεν ίστορήσει ὅσα τότε ἐγένοντο πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου, μάλιστα δὲ εἰς Κερπινήν. Ή ἐποχὴ αὕτη εἶναι μία ἐξ ἐκείνων περὶ ὧν ὁ ίστορικὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος δυσκολώτατα δύναται νὰ ἐκφέρῃ τὴν πρέπουσαν κρίσιν. “Οτι ἡ ἐν Ναυπλίῳ Κυβέρνησις ἔδει ἐπὶ τέλους νὰ θριαμβεύσῃ, εἶναι ἀναμφισβήτητον, διότι ἀναγκαῖον ἦτο νὰ συμπυκνώσῃ ἥδη τὸ ἔθνος τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἵνα δυνηθῇ, ὡς ἀπὸ κοινοῦ σημείου, ἀπερισπάστως νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὰς κατὰ τοῦ φοβεροῦ πολεμίου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἔμελλε ν' ἀποβιβασθῇ εἰς τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια. Ἐλλὰ τὸ δεινὸν πάστης Κυβερνήσεως ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἥμῶν ἦτο ὅτι, ἐνῷ αὕτη ἔξεπροσώπει τὴν κοινὴν θέλησιν, τὸν Νόμον καὶ τὴν τάξιν, τὰ ὅργανα δι' ὧν ἦτο ἡναγκασμένη νὰ ὑποστηρίζῃ τὰς ἀρχὰς αὐτὰς καὶ τὰ σύμβολα, ἥσαν φύσει πρὸς ταῦτα πάντα πολέμια. Κυβέρνησις ἀληθής, ἐπὶ στρατοῦ ἀτάκτου ἐρειδομένη, εἶναι δύω γεγονότα ἀμοιβαίως ἀναιρούμενα. Οθεν Κυβέρνησις ἀξία τοῦ ὄντος τούτου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἡ διὰ τακτικοῦ στρατοῦ ἐνεργοῦσα. Ἐγένοντο μὲν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως πολλαὶ ἀπόπειραι ἐπὶ τῷ σκοπῷ συγκροτήσεως στρατοῦ τακτικοῦ ἀλλ' αἱ ἀπόπειραι αὗται, κυρίως διὰ τὴν ἔλλειψιν τακτικῶν πόρων, ποτὲ δὲν ἐπήγαγον ἀξιόλογόν τι ἀποτέλεσμα, ὁ δὲ ἀγὼν διεξήγθη κυρίως διὰ τοῦ ἀτάκτου στοιχείου. Τοῦτο ἔξηγει διὰ τί ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως οὐδέποτε κατωρθώθη νὰ συστηθῇ παρ' ἥμεν ἔννομος καὶ εὐεργετικὴ πραγμάτων τάξις ἔξηγει δὲ καὶ διατὶ ἀνάγκη νὰ εἴμεθα ἐπιεικέστατοι περὶ τὰς κρίσεις ἥμῶν ὡς πρὸς πάν-

τας τοὺς ἀνθρώπους ὅσοι μετέσχον τῶν ἐμφυλίων τῆς ἐποχῆς ἔκεινης ἐρίδων. Οἱ Κυβερνητικοὶ εἶχον δίκαιον μὲν ἐπιζητοῦντες τὴν ἴδρυσιν Κυβερνήσεως, ἄδικον δὲ ἐπιδιώκοντες τὴν πραγματίωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου δι' ὅχλων ἀσυντάκτων. Πάλιν δὲ οἱ Ἀντικυβερνητικοὶ εἶχον δίκαιον μὲν καθόσον ἀνθίσταντο εἰς τὰς καταχρήσεις καὶ τὰς ἀνομίας τῶν ἀσυντάκτων τούτων ὅχλων, ἄδικον δὲ καθόσον ἀντέπραττον εἰς τὴν ἴδρυσιν τῆς Κυβερνήσεως. Καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἐπανάστασιν, ἡ ἑσωτερικὴ διοίκησις περιεστράφη περὶ τὸν πλημμελῆ τοῦτον κύκλον, ἀπὸ τοῦ ὅποιου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔξελθῃ, διδτὶ ἐπὶ τούτῳ ἔδει νὰ καταργηθῶσι τὰ ἀτακτα στρατεύματα καὶ νὰ ἀναπληρωθῶσι διὰ τακτικῶν. Ὁπόσον δὲ τοῦτο ἦτον ἀδύνατον ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως οὐ μόνον ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως πόρων, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῶν παραδόσεων καὶ ἔξεων τοῦ ἔθνους, μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἐσχάτως μόλις ἔξελιπε τὸ ἀτακτον στοιχεῖον ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἡ ἐν Ναυπλίῳ λοιπὸν Κυβέρνησις ἐθριάμβευσε διὰ τῶν "Ρουμελιωτικῶν ταγμάτων τὰ ὅποια εἰσήγαγεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ἔνεκα τῶν καταχρήσεων εἰς τὰς ὅποιας ἐξώκειλαν οἱ ὅχλοι ἐκεῖνοι, ἀνέτρεψεν ἴδιαις χερσὶ τὸ χωριώτατον εὐεργέτημα ὅπερ προσεδοκᾶτο ἀπὸ τοῦ θριάμβου αὐτῆς, δηλαδὴ τὸ κράτος τοῦ Νόμου καὶ τῆς τάξεως. Ἐντούτοις τὰ στρατεύματα ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Καραϊσκάκης, δρυπήσαντα, ὡς προείρηται, ἀπὸ τῶν βορείων παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ διασχίσαντα ἀπασαν τὴν Πελοπόννησον, ἔφθασαν μέχρι Μεσσηνίας, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγένετο περὶ τὰ μέσα φεβρουαρίου 1825 ἡ πρώτη ἀπόδασις τῶν Αἰγυπτιακῶν δυνάμεων· ὥστε ἡ κατὰ τὴν Μεσσηνίαν συρρόη τῶν "Ρουμελιωτικῶν στρατευμάτων ἐσχε τούλαχιστον τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι εὑρέθη αὐτόθι ἔτοιμος Ἑλληνικὸς στρατὸς ν' ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἔμελλε νὰ ματαιωθῇ ἔνεκα ἀτοπήματός τινος ἐτέρου, τὸ ὅποιον ἐπίσης ἀναποσπάστως φαίνεται συγδεδεμένον μεθ' ὅ-

λων τῶν ἀποπειρῶν ὅσαι ἐγένοντο ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς συγκρότησιν κεντρικῆς κυβερνήσεως. Πολλάκις πολλοὶ ἡπόρησαν πᾶς ἢ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις οὐδένα παρήγαγεν ἄνδρα ίκανὸν νὰ συμπυκνώσῃ εἰς χεῖρας αὐτῷ ἀπάσας τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους, καὶ ἀπέδωκαν τὴν ἔλλειψιν ταύτην εἰς ἀνεπιτηδειότητά τινα τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. 'Αλλ' οἱ τοιοῦται δὲν ἔξετίμησαν, νομίζομεν, ἀποχρώντως τὴν ποικιλίαν τῶν ὄργανων καὶ δυνάμεων, δι' ὃν διεξήχθη ἢ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις. 'Αλλαχοῦ, καὶ ἴδιας εἰς τὰς Κάτω Χώρας καὶ εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν, δὲν πέρι ἀνεξαρτησίας ἀγῶν διεξήχθη κυρίως κατὰ ξηρὰν καὶ ἀπὸ τῶν περιπετειῶν τοῦ κατὰ ξηρὰν πολέμου ἔξηρτάτο ἢ τύχη τοῦ ὅλου ἀγῶνος, ὥστε ἀμαρτίας ἀνεδείχθη κατὰ ξηρὰν ἡγεμῶν, τοῦ ὅποιου οἱ λοιποὶ ἀνεγνώρισαν τὴν ὑπεροχὴν, δὲν ἡγεμῶν οὔτας ἀναγκαίως ἐλαθεν εἰς χεῖρας αὐτῷ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος. Τοιουτοτρόπως ἔξηγενται ἢ ἀνύψωσις τοῦ Γουλιέλμου, τοιουτοτρόπως ἢ τοῦ Οὐασιγκτώνος. 'Αλλ' εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς χώρας καὶ τῶν περιστάσεων τοῦ πολέμου, δὲν ἀγῶν διεξήγετο ἔξι ἵσου κατὰ θάλασσάν τε καὶ κατὰ ξηράν· δὲν ἤρκει νὰ θριαμβεύσωμεν κατὰ ξηρὰν μόνον, διότι ἢ χώρα τῆτον ἀπανταχθέντην καὶ ὑπὸ τῆς θαλάσσης εὐάλωτος· δὲν ἤρκει δὲ οὐδὲ κατὰ θάλασσαν μόνον ν' ἀναδειχθῶμεν νικηφόροι, διότι ἢ χώρα τῆτο καὶ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς πολυειδῶς εὐπρόσδηλητος. 'Εντεῦθεν οὔτε ὁ ἀνθρωπος ὅστις ἦθελε συμπυκνώσει τὰς κατὰ ξηρὰν δυνάμεις εἰς χεῖρας αὐτοῦ, οὔτε ὁ ἀνθρωπος ὅστις ἦθελε πρωτεύσει ἐν τῷ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνι τὴν δύνατο διὰ τοῦτο καὶ μόνον νὰ θεωρηθῇ ὡς διαιτητὴς τῆς τύχης τοῦ ὅλου ἔθνους. Εἴς δὲ καὶ μόνος ἀνθρωπος ἀδύνατον τὴν βεβαίως νὰ περιλάβῃ ἀμφότερα τὰ προτερήματα ταῦτα, ὥστε αὐτὴ τῆς χώρας καὶ τῶν περιστάσεων τοῦ πολέμου ἢ φύσις ἀνθίστατο εἰς τὴν ἐν ἀνδρὶ ἐνὶ συμπύκνωσιν τῆς ὅλης ἔθνικῆς δυνάμεως. 'Εντούτοις δέ τε κατὰ τὰ 1824 ἐγένετο ἡ πρώτη σπουδαία ἀπόπειρα τοῦ νὰ συγκροτηθῇ ἰσχυρὰ κεν-

τρική Κυθέρωντος, ἐδέησε νὰ εύρεθῇ ἀρχηγὸς αὐτῆς, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην λαμπρὰ μάλιστα ἦσαν τὰ κατὰ θαλασσαν κατορθώματα, τῶν δὲ ναυτικῶν νήσων ἐπρώτευεν ἡ Ὑδρα, ἐν Ὑδρᾳ δὲ ἐπρώτευεν ὁ τῶν Κουντουριωτῶν οἶκος, ἀναγκαίως ἀνετέθη ἡ προεδρεία εἰς τὸν ἔνα τῶν δύω ἀρχηγῶν τοῦ οἴκου ἐκείνου. Ἀλλ' ὁ ἀνθρωπὸς οὗτος ὅστις, χειραγωγούμενος ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λαζάρου, ἐπήρκει εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν Ὑδραικῶν καὶ ἐν γένει τῶν ναυτικῶν πραγμάτων, ἀνάλαβὼν τὴν προεδρείαν τῆς Κυθερνήσεως, καθ' ἣν ἐποχὴν μετ' ὄλιγον δὲ ἀγώνα ἔμελλε κυρίως κατὰ ξηρὰν νὰ κριθῇ, ἀναγκαίως ἀνεδείχθη μὴ ἐπαρκῶν εἰς τὴν ὥλως ἀλλοτρίαν αὐτῷ ταύτην χρείαν· καὶ οὐ μόνον ἐματαίωσεν ὡς ἐκ τούτου ἄπασαν τὴν ῥώμην τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ συμπεπυκνωμένων ῥουμελιωτικῶν ταγμάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἥθελην καὶ ὑλικὴν ἔξασθενίσιν τῆς Κυθερνήσεως παραδόξως συνετέλεσεν.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Μεθώνην ὅθεν δὲ Ἐλληνικὸς στρατὸς διετάχθη νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Κρομμύδιον, χωρίον δύο ὥρας μακρὰν ἀπέχον τῆς Μεθώνης. Ὁ στρατὸς οὗτος συνέκειτο ἀπὸ τὰ ῥουμελιωτικὰ τάγματα τοῦ Καρατάσου, τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Δράκου, τοῦ Κώστα Μπότσαρη καὶ τοῦ Τζαβέλα, συμποσούμενα εἰς 2500 ἄνδρας, μεθ' ὧν ἥγιονταν καὶ 500 περίπου Ὑδραιοί, Σπετσιώται καὶ Κρανιδιώται, καὶ 250 Ἀγιοπετρῖται ὑπὸ τὸν Παναγιώτην Ζαφειρόπουλον. Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχεν ἀνάγκη γενικοῦ ἀρχηγοῦ, ἀνέλαβε μὲν τὴν ἀρχηγίαν δὲ πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ Γεώργιος Κουντουριώτης, ἀλλ' ὁ ἀνήρ οὗτος, καθὸ ὅλως ἀπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ ἴδιως τοῦ κατὰ ξηρὰν πολέμου, οὔτε κατῆλθε ποτε εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, οὔτε κατερχόμενος ἥθελε δυνηθῆ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ τῆς ἀρχιστρατηγίας ἔργον. Ὅθεν ἐδέησε νὰ διορίσῃ ἐπίτροπον αὐτοῦ, καὶ τότε ἐπράξε τὸ μέγα λάθος νὰ ἀναθέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Κρομμυδίῳ στρατοπέδου εἰς τὸν Ὑδραιον Δημήτριον Σκούρτην. Ὁ Σκούρτης

ἥτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ ναυτικὸς ἐμπειρός, ἀλλὰ τοῦ κατὰ γῆν πολέμου ἐντελῶς ἀμύητος, καὶ πρὸς τούτοις ὅλως ἄγνωστος εἰς τὰ ἀρειμάνια στίφη, ὃν ἡ διεύθυνσις ἀνετέθη εἰς αὐτόν. Καὶ ἀν ὑποθέσωμεν, δτὶ ὁ πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ διώρισε τὸν Σχούρτην ἵνα ἀποφύγῃ τὸ δυσχερές ἔργον τοῦ νὰ ἐκλέξῃ ἕνα τῶν τεσσάρων ἡ πέντε ὀπλαρχηγῶν τοῦ ἐν Κρομμυδίῳ στρατοπέδου, οἵτινες ἵσον σχεδὸν εἶχον ὄνομα καὶ ἴσας ἀξιώσεις, πάλιν ἐπλανήθη περὶ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ, διότι ἦδύνατο μᾶλλον νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, ὅστις πρὸ μικροῦ ἐλθὼν εἰς Ναύπλιον ἐκ Μεσολογγίου, παρηκολούθησε τὸν πρόεδρον εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, καὶ μετ' ὀλίγον, ὡς γνωστὸν, προεπορεύθη αὐτοῦ, περὶ τῶν ὅλων κινδυνεύσας ἐν Σφακτηρίᾳ. Κατὰ τὰ προηγούμενα τέσσαρα ἔτη ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε λάβει πολλὴν ἐμπειρίαν τῶν πολεμικῶν πραγμάτων εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ῥούμελης εἶχον συνειθίσει νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένους. Ναὶ μὲν μεταξὺ τῶν ἐν Κρομμυδίῳ ὀπλαρχηγῶν ὑπῆρχόν τινες, ἔχοντες ἀφορμὰς δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ ἀνδρὸς, ιδίως δὲ ὁ Καραϊσκάκης, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐπικρεμάμενον δεινὸν κίνδυνον, ἀμφιβολίᾳ δὲν ὑπάρχει δτὶ εὐκατάρθωτος ἥτο ἡ συνδιαλλαγὴ, ταύτης δὲ γενομένης, δημολογουμένως τὰ πράγματα ἥθελον λάβει τροπὴν ἀλλοίαν τῆς μέτ' οὐ πολὺ ἐπελθούστης.

Ο δὲ διορισμὸς τοῦ Σχούρτη πολὺν καὶ εὔλογον παρῆγαγεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας γογγυσμὸν εἰς τὸ ἐν Κρομμυδίῳ στρατόπεδον. Εῖς μάλιστα τῶν ἐπισημοτέρων ὀπλαρχηγῶν, ὁ γέρων Καρατάσος, ἀπεποιήθη ῥητῶς νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν ἐκεῖνον καὶ κατέλαβεν αὐτογνωμόνως μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ χωρίον Σχοινόλακα. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἐδέχθη καὶ πρῶτον τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον· διότι τὴν 16 μαρτίου ἐν τάγμα Αἰγυπτίων προσέβαλε τὸν Καρατάσον ἀλλὰ, μετὰ μάχην σφοδρὰν, ἐτράπη εἰς φυγὴν ἀποβαλόν ὑπὲρ τὰ 109 λογχοφόρα ὅπλα, τὰ ὅποια οἱ νικηφόροι Μακεδόνες ἔπει-

Ψαν εις Τρίπολιν ώς ἀπαρχὰς τοῦ νέου τούτου εῖδους τοῦ πολέμου δν προέκειτο ἥδη νὰ διεξαγάγωσιν οἱ Ἑλληνες. Τῷδηντι, τότε κατὰ πρῶτον τὰ ἄρρυθμα τὸν στίφη πρὸς τακτικὸν ἀντιπαρετάχθησαν τάγματα: καὶ μαλονότι οὐδεμίαν ἐλαβον ἐκ Κρομμυδίου ἐπικουρίαν, ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἀτρόμητον αὐτῶν ἀνδρείαν, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ ἀρχηγοῦ, κατώρθωσαν νὰ κατισχύσωσιν. Ἀλλοίαν δὲ ἐλαβε τύχην τὸ ἐν Κρομμυδίῳ στρατόπεδον. Περὶ τὰς ἀρχὰς ἀπριλίου ὁ πρόεδρος, μαθὼν τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τούτῳ ἐπικρατοῦσαν δυσαρέσκειαν, ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ πέμψῃ αὐτόθι τὸν γενικὸν γραμματέα· ἀλλὰ, ἐτέρου ὑπάρχοντος ἀρχηγοῦ καὶ πρὸς τούτοις βραδέως ἐπελθόντος τοῦ Μαυροχορδάτου, δὲν ἦδυνήθη οὗτος νὰ προλάβῃ τὴν ἐπελθεῖσαν συμφοράν· διότι ἔφθασεν εἰς Κρομμύδιον τὴν 6 ἀπριλίου, τὴν δὲ ἐπιούσαν πολλὰ πρωτὶ τὸ στρατόπεδον προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ τῶν πολεμίων, συμποσουμένου εἰς 3,000 ἵππες καὶ 400 πεζῶν καὶ συνεπαγομένου ἰκανὰ πυροβόλα. Οἱ Ἑλληνες μικρόν τι εὐαριθμότεροι ὅντες, 3,250 περίπου, ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐν εἰδει τῆμικυκλίου, καὶ τὸ μὲν ἀριστερὸν τούτου κέρας, δηλαδὴ οἱ πέριξ τοῦ χωρίου λόφοι, κατείχοντα ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν καὶ τοῦ Χατζῆ Χρήστου, τὸ δὲ δεξιὸν δηλαδὴ τὸ χωρίον αὐτὸν τοῦ Κρομμυδίου, ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ Τζαβέλα, εἰς δὲ τὸ μέσον, δέστιν εἰς μικράν τινα κοιλάδα, ἵστατο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ δλου στρατοπέδου Σκούρτης· καὶ οἱ μὲν ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτοῦ τεταγμένοι εἶχον φροντίσει νὰ ἀσφαλισθῶσι διὰ τῶν συνήθων ὄχυρωμάτων, αὐτὸς δὲ πᾶν παραλιπὼν ὄχυρωμα, ἥξιον, καθὼς ἐλέγεται τότε, εἰς πορεῖαν ἡντέξῃ μὲ στῆθος ἀνοικτὸν εἰς τὴν προσθολὴν τῶν ἐχθρικῶν λογγιῶν. **»** Δὲν θέλομεν ἐνδιατρίψει ἐνταῦθα περὶ τὰς λεπτομερείας τῆς μάχης. **«**Οσοι τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ὠχυρωμένοι, ἀντέσχον ἀλλὰ τὸ κέντρον, καὶ τοι γενναίως ἀγωνισάμενον, διεσπάσθη ὑπὸ τῶν πολεμίων, καὶ ἡ διάλυσις αὐτοῦ συνεπήγαγε τὴν τοῦ ὅλου στρατοπέδου τροπήν.

Αὕτη τῇς ἐν Κρομμυδίῳ μάχης ἡ ἔκβασις, ἥτις ὀφείλεται καθ' ὄλοκληρίαν εἰς τὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ Σκούρτη, ἀπέξη πολυειδῶς ὀλεθρία εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης ἥττης ἐπεκράτησεν ἡ ἡδέα, ὅτι τὰ ἀτακτα τῆμῶν στίφη εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τὴν λόγγην τοῦ τακτικοῦ. Ἐν γένει τοῦτο ἦτο ἀληθές; διότι τωράντι δὲ γενναιότερος τῶν ἀτάκτων στρατὸς δυσκόλως θέλει ἀνθέξει εἰς καλῶς διπλωσοῦν κατηρτισμένον καὶ ἐπιτηδείως ἀγόμενον τακτικόν· ἀλλὰ πρὸς τὰ ἐκλελυμένα τῶν Φελλάχων σώματα καὶ τὰ ὑπὸ τῆς κασκουχίας τῆς θυλάσσης καὶ ἀλλων ἐπηρειῶν ἥρειαμένα· αὐτῶν τάγματα ἥθελον ἵσως κατορθώσει ἐπὶ τέλους νὰ ἀνθέξωσιν οἱ Ἑλληνες, ἐὰν, ὑπὸ δεξιωτέρου ἀρχηγοῦ ἀγόμενοι, ἐφρόντιζον νὰ ὀχυρωθῶσιν ἀπανταχοῦ δεόντως. Ὡς Μήπως πρὸ μικροῦ δὲ Καρατάσος δὲν εἶχεν ἀποκρούσει τοὺς κατ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον ἐπιτεθέντας Λιγυπτίους; Ἡδη δὲ, τραπέντων τῶν λογάδων ἀνδρῶν οἵτινες εἶχον συγκεντρωθῆι εἰς Κρομμύδιον, πανικὸς κατέλαβε θόρυβος ἀπάσαν τὴν Ἐλλάδα, τὸ δὲ αἴσθημα τοῦτο οὐκ ὀλίγον ἐπενήργησεν εἰς ἀπάσας τὰς μετέπειτα τοῦ πολέμου τούτου περιπετείας.

Ίδίως δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ ἀγῶνος ὀλεθρία ἀπέξη ἡ ἐν Κρομμυδίῳ ἥττα, διότι τὰ καὶ πρὸ αὐτῆς, ἔνεκα τῆς ἀρχηγίας τοῦ Σκούρτη, ἀγανακτοῦντα ῥουμελιωτικὰ τάγματα, ὅλως μετὰ τὸ πρῶτον αὐτοῦ πταῖσμα ἀφηνίασαν. Εἰς τῶν μᾶλλον δυσηρεστημένων διπλαρχηγῶν, ἡ τούλαχιστον τῶν μᾶλλον ἐπιδειξάντων τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῶν, ἦτο δὲ Καραϊσκάκης, διότι, ὡς πολλάκις προσίπομεν, ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἦτο ἀχαλίνωτος, εἰς δὲ τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ἤρκεσθη νὰ περιφρονήσῃ καὶ νὰ προπηλακίσῃ δεινῶς τὸν Σκούρτην, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ προέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ δεινῶς κατεκραύγαζεν. Ἐπὶ τέλους δὲ συμφωνήσας μετὰ δισχιλίων περίπου Ῥουμελιωτῶν, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Κώστας Μπότσαρης, καὶ δὲ Κῆτος; Τζαβέλας, ἐζήτησαν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν

τὴν παρὰ τοῦ Προέδρου ἀδειαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι κινδυνεύει καὶ αὕτη ἀπὸ τῶν πολεμίων, καὶ ὅτι οἱ στρατιῶται ήθελον λειποτακτήσει, ἐὰν δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ μεταβῶσιν εἰς ὑπεράσπισιν τῶν ιδίων πατρίδων καὶ οἰκογενειῶν. Ὁ Κουντουριώτης φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν ἔθεωρησεν εὔλογον νὰ δώσῃ τὴν ζητουμένην ἀδειαν, διότι ἔβλεπεν ὅτι, ἀπελθόντος τοῦ ἴσχυροῦ καὶ ἔκλεκτοῦ ἔκείνου σώματος, πᾶσα κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἄμυνα ηθελε παραλύσει. Ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀνεγώρησαν οὐδὲν ἥττον καὶ μετέβησαν εἰς Ναύπλιον. Δὲν θέλομεν ἀρνηθῆ ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Καραϊσκάκης ἐποιιτεύθη κακῶς. Ἡ παρουσία τοῦ στρατοῦ ἔκεινου εἰς τὴν στερεάν Ἑλλάδα δὲν ἥτο κατὰ τὸ παρὸν ἔτι ἀπαράτητος. Ὁ κινδυνός, ὁ μέγας τῆς Ἑλλάδος κινδυνός, ἥτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν Μεσσηνίᾳ, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ ἐκ τοῦ πρὸ μικροῦ μαστίξαντος αὐτὴν ἐμφυλίου πολέμου πολλὰ παθοῦσα Πελοπόννησος ἥτο δλως ἀπαράσκευος πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου ἔκείνου δι' οἰκείων δυνάμεων· ὥστε ἡ ἐγκατάλειψις αὐτῆς κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν ἥτο τῇ ἀληθείᾳ ἀσύγγνωστος. Ἀλλ' δμως εἰς τὰς περὶ τῶν ἀνθρώπων ιστορικὰς ἡμῶν κρίσεις δὲν πρέπει νὰ ὀδηγῷμεθα ὑπὸ ἀπολύτων τινῶν ἀρχῶν καὶ κανόνων· τὸ καθῆκον τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν ἄλλων 'Ρουμελιωτῶν· ἥτο βεβαίως νὰ ἐγκαρτερήσωσιν εἰς τὰς τάξεις των· ἀλλὰ καθῆκον ἀνώτερον καὶ προηγούμενον τῆς κυβερνήσεως ἥτο νὰ μὴν ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς ἄνδρας ἔκείνους ἀρχηγὸν, τὸν ὅποιον δὲν ἥδυναντο νὰ σεβασθῶσι· καὶ τοῦ δικοίου ἡ πρώτη πρᾶξις ἥτο νὰ ἐκθέσῃ αὐτοὺς εἰς ἥτταν πρόδηλον, καθ' ἥν 500 μὲν καὶ ἐπέκεινα ἔπεισον λογάδες Ἑλληνες, πλεῖστοι δὲ ἡχμαλωτεύθησαν. Ἀν οἱ 'Ρουμελιωται, καὶ μετὰ τὰ σφάλματα ταῦτα τῆς Κυβερνήσεως, παρέμενον εἰς τὰς θέσεις των, ἥθελον δώσει βεβαίως παράδειγμα θαυμαστὸν πειθαρχίας καὶ αὐταπαρνήσεως· ἀλλὰ τοιαύτην πειθαρχίαν καὶ αὐταπαρνησιν δὲν εἶχον ἔτι διδάξει εἰς

αύτοὺς οὕτε ἡ ἀνατροφὴ τῶν, οὕτε αἱ ἔξεις τῶν, δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀπαιτῶμεν παρὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα τοῦ ἔλου αὐτῶν βίου ἀλλότρια, διότι τότε ἀπαιτοῦμεν τὰ ἀδύνατα. Καὶ ὅτι ἡ τοιαύτη ἡμῶν σκέψις εἶναι ὄφθη, ἀπεδείχθη πρὸς τεῖς ἀλλοις ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ τε ἐν Ναυπλίῳ κυβέρνησις καὶ ἡ βουλὴ ἐπολιτεύθησαν πρὸς τὸν Καραϊσκάκην καὶ τοὺς συντρόφους του.

“Δια μὲν οὖτοις ἀνεχώρησαν ἐκ Μεσσηνίας, ὁ Κουντουριώτης ἔπειτας νὰ γράψῃ πρὸς τὸ Ἐκτελεστικὸν οὐ μόνον νὰ μὴ δεχθῇ τὸν Καραϊσκάκην καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγοὺς, ἀλλὰ καὶ νὰ καθαιρέσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ διαλύσῃ τὰ σώματά των. Ἡ διαταγὴ δμως αὗτη εὐκολώτερον ἦδύνατο νὰ δοθῇ ἢ νὰ ἔκτελεσθῇ. Καὶ πρὸς τούτοις ὅλως ἀσύνετον ἤθελεν εἶναι βεβαίως νὰ περιέλθῃ ἡ κυβέρνησις εἰς ὅπῃν πρὸς δισχιλίους λογάδας μαχητὰς, τὸ ἄνθος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ μὲν Αἰγύπτιοι εἶχον ἥδη προχωρήσει ἵους ὀλίγον εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἶχε δὲ ἀρχίσει ἡ δευτέρα τοῦ Μεσολογγίου πολιορκία, καὶ αὐτὴ ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλὰς σπουδαίως ἐπαπειλεῖτο. Ὁθεν τὸ Ἐκτελεστικὸν, συναινέσει καὶ τῆς Βουλῆς, περιεποιήθη τοὺς Ρουμελιώτας, καὶ ἀφοῦ ἔχορήγησεν εἰς αὐτοὺς χρήματα, τροφὰς καὶ πολεμεφόδια, τοὺς ἔξαπόστειλεν εἰς τὴν οἰστερεάν κατὰ τὴν αἴτησίν των. Ἀνυπόστατος δὲ εἶναι ἡ γνώμη ἐκείνων οἵτινες ἀπέδωκαν τὴν τοιαύτην τοῦ Ἐκτελεστικοῦ διαγωγὴν εἰς μόνας τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Κωλέττη, ὅστις ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον ἐπεθύμει, λέγουν, νὰ ματαιώσῃ τὴν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐκείνην ἐκστρατείαν, τῆς ὅποιας ὄνόματι μὲν ἀρχηγὸς ἦτορ Κουντουριώτης, ἔργῳ δὲ φρεγικὸς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ γραμματεύς. Ἡ ἀντιζηλία ὑπῆρχε βεβαίως, καὶ ἴσως ὁ Κωλέττης, μὴ δυνάμενος νὰ ἐκτιμήσῃ ἀποχρώντως τὴν δλην σπουδαιότητα τοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπελθόντος νέου πολεμίου, ἐπίστευεν δτι, καὶ τοι ἀποτυχούσης τῆς πρώτης ταύτης κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐκστρατείας, ἦδύναντο οὗτοι βραδύτερον νὰ ἀνα-

χαιτισθῶσιν ἀλλὰ καὶ πάντων τούτων τεθέντων καὶ ὑποτεθέντων, εἶναι ἄτοπον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι μόναι τοῦ Κωλέττου αἱ εἰσηγήσεις ήθελον ἀρκέσει ἵνα ἐπαγάγωσι τὴν τε ἀπὸ τῆς Μεσσηνίας ἀναχώρησιν τῶν ῥουμελιωτικῶν ταγμάτων καὶ τὴν μὴ ἔκτελεσιν τῆς περὶ τῆς διαλύσεως αὐτῶν διαταγῆς τοῦ προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Ὁ Κωλέττης δὲν εἶχεν ἐπὶ τῶν ῥουμελιωτῶν, δεν εἶχε τότε τούλαγιστον ἀκόμη τοσαύτην δύναμιν ὥστε νὰ ἀγῇ καὶ νὰ φέρῃ αὐτοὺς κατὰ τὸ δοκοῦν. Τοῦτο καθίσταται πρόδηλον ἀπὸ τὰ ἀμέσως προηγθέντα γεγονότα. Ὁ Κωλέττης εἶχεν ἐπιτραπῆν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τὴν διεύθυνσιν τῶν ἔνεκα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐμβαλόντων εἰς τὴν Πελοπόννησον ῥουμελιωτικῶν ταγμάτων· ἐνῷ δὲ ἄγων αὐτὰ συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς ὑποταγῆς τῆς χερσονήσου, αἴφνης ἀποβιβασθέντων τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ἀνακαλεῖται οὗτος εἰς Ναύπλιον, ἀρπάζεται ἀπὸ αὐτὸν ἡ ἀρχηγία τῆς νέας ἐκστρατείας καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν Κουντουριώτην καὶ τὸν Σκούρτην. "Αν δὲ Κωλέττης εἶχε τοσαύτην εἰς τοὺς ῥουμελιώτας δύναμιν, ὅσην λέγεται ὅτι εἶχεν, εἰς τὴν περίστασιν ἐκείνην μάλιστα ἐπρεπε νὰ φανῇ τοῦτο. Καὶ δικαίως δὲ Κωλέττης ἐπανῆλθεν εἰς Ναύπλιον, καὶ τὰ ῥουμελιωτικὰ στρατεύματα συνεκεντρώθησαν εἰς Κροιμύδιον κατὰ τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐδέχθησαν γογγύζοντα μὲν ἀλλ' ἐδέχθησαν, τὸν ἐπειδηθέντα εἰς αὐτὰ, ὃς μὴ ὠφελλεν, ἀρχηγὸν, καὶ ἐπολέμησαν τὸ κατὰ δύναμιν, οὐδὲ ἀνεχώρησαν εἰμὴ ἀφοῦ ὑπὸ θλιβερᾶς πείρας ἐπείσθησαν, ὅτι, ἔνεκα τῆς ὀλίγης τῆς κυβερνήσεως συνέσεως, οὐδὲν ἀγαθὸν ἡδύναντο νὰ διαπράξωσιν. "Οτι δὲ μετέπειτα ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλαυπλίω μὴ ἔκτελεσις τῆς περὶ τῆς διαλύσεως τοῦ στρατοῦ τούτου διαταγῆς τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ δὲν ὑπῆρξεν ἔργον ἀπλῆς τοῦ Κωλέττη ῥαδιουργίας, ἀλλ' ἀνάγκης ἐθνικῆς ἀναποδράστου καὶ τῆς κοινοτέρας κυβερνητικῆς συνέσεως ἀποτέλεσμα, οὐδὲν ἦττον ἐστὶ πρόδηλον. 'Αλλ' οἱ ἀνθρωποι πολλάκις δὲν ἀναζητοῦσι τὰς ἀληθεῖς τῶν πραγμάτων αἰτίας,

καὶ παρ' ἡμῖν ιδίως ἀρέσκονται μᾶλλον νὰ ἀποδίδωσι τὰ πάντα
οὐχὶ εἰς ἀφορμὰς σπουδαίας, ἀλλ' εἰς μικράς τινας, καὶ ὡς επι-
τοπλείστον προσωπικάς, ἐνεργείας.

‘Ο Καραϊσκάκης ἀναχωρήσας ἀπὸ Ναύπλιον περὶ τὰς ἀρχὰς
Μαΐου 1825 μετέβη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἀνατολικὴν στερεὰν
Ἐλλάδα, τῆς δποίας γενικὸς ἀρχηγὸς ἦτο τότε διωρισμένος,
ὁ Γούρας. ‘Ο Γούρας εἶχε συλλάβει πρὸ μικροῦ τὸν Ὀδυσσέα,
οὗτος αὐτομολήσας πρὸς τοὺς Τούρκους εἶχε πάλιν ἐπιστρέψει
πρὸς τοὺς Ἐλληνας. ‘Η πρᾶξις αὕτη τοῦ Γούρα ἦτο εὔλογος ἄμα
καὶ νόμιμος, διότι ἡ προδοσία τοῦ ἀργηγοῦ ἔκείνου ἦτο κατά-
δηλος, τὸ δὲ ἔθνος οὐδεμίαν ἦδύνατο νὰ δώσῃ πλέον πίστιν
εἰς ἀνθρωπὸν τοσοῦτον παλίμβουλον καὶ παλιντροπὸν. Καὶ διωρε,
διατί νὰ μὴ τὸ ἁμολογήσωμεν; Ἡ φυλάκιστις τοῦ Ὀδυσσέως ἐν-
θαλεν εἰς ἀνησυχίαν τινὰ τὸν τε Καραϊσκάκην καὶ ἀπαντας τοὺς
ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου ἐπανελθόντας διλαρχηγούς διότι, ἀν καὶ
ἀποδοκιμάζοντες τὴν διαγωγὴν τοῦ πολεμάρχου ἔκείνου, ἐφο-
θοῦντο δύως μήπως, δοθέντος ἀπαξὶ τοῦ παραδείγματος τούτου,
ἐφαρμοσθῆ βραδύτερον καὶ εἰς ἄλλους ἡ αὐστηρότης αὕτη ἔνεκα
ἴσως ὀλιγώτερον σπουδαίων ἀφερμῶν. Ἐντεῦθεν ὁ Καραϊσκάκης
περιῆλθεν εἰς ἔριδας πρὸς τὸν Γούραν, τοῦ δποίου ἄλλως ἡ ἐπὶ
μᾶλλον καὶ μᾶλλον προχρομένη φιλοδοξίᾳ δυσκόλως ἦδύ-
νατο νὰ ἀνεγκῆ τὴν ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς ὑπεροχῆν· ἡ δὲ κυ-
βέρνησις, θέλουσα νὰ προλάβῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔριδος
ταύτης, ἀπεράσιτε νὰ πέμψῃ περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου τὸν Κα-
ραϊσκάκην εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐλλάδα, δποὺ τὸ δσημέραι στενό-
τερον πολιεύροκούμενον Μεσολόγγιον εἶχεν ἀνάγκην ἐξωτερικῆς
ἐπικουρίας· καὶ ὁ Καραϊσκάκης μετέβη τῷ ὅντι ἐπὶ τούτῳ
κατ' ἀρχὰς εἰς Δοιδωρίκιον, καὶ ἐπειτα εἰς Καρπενήσιον.

‘Απὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀρχεται τὸ ἀληθὲς κατὰ τὴν ἐπα-
νάστασιν στρατιωτικὸν στάδιον τοῦ ἀνδρὸς τούτου. ‘Η ὑπόλη-
ψις τὴν δποίαν δι' ὅλων τῶν περιπετειῶν τῶν προηγουμένων
ἐνιαυτῶν εἶχεν ἀποκτήσει ἦτο μεγάλη, ἀλλ' ὥφείλετο εἰς τὰ
πολεμικὰ ἔργα τὰ διαπραχθέντα παρ' αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐπανα-

στάσεως μᾶλλον, ή κατὰ τὰ πρῶτα πέντε τοῦ ἀγῶνος ἔτη, καθ' ἡ εἶχε διακριθῆ πλειότερον διὰ τὸ εὐφυὲς καὶ πολυμήχανον καὶ ἀνήσυχον διποσοῦν αὐτοῦ πνεῦμα, ή ἐπὶ κατορθώμασι λαμπροῖς καὶ ὄνομαστοῖς.

Οτε περὶ τὰ μέσα 'Ιουλίου 1825 μετέβη ὁ Καραϊσκάκης εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἵνα παράσχῃ ἐπικουρίαν τινὰ εἰς τὸ Μεσολόγγιον, ἡ δευτέρᾳ τῆς πόλεως ταύτης πολιορκίας εἶχεν ἀρχίσει πρὸ τριῶν περίπου μηνῶν. 4500 ἄνδρες τεθωρακισμένοι ὑπὸ 48 ἀθλίων πυροβόλων καὶ ὑπὸ ὀχυρωμάτων ἀτελῶν ἥγωνται οὗτοι νὰ σώτωσι τὸ προπύργιον ἐκεῖνο τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξχρητησίας ἀπὸ τῶν ἐπιμόνων ἐπιθέσεων τοῦ μεγαλεπηθόλου στρατάρχου 'Ρεσίτ Μεχμέτ Πασᾶ, τοῦ γνωστοτέρου εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸ δνομα τοῦ Κιουταχῆ. Μέχρι τοῦ τέλους 'Ιουλίου ἡ θάλασσα τούλαχιστον ἦτο ἀνοικτή ἀλλὰ τῇ 28 τοῦ μηνὸς ἐκείνου ἔρθησεν ἐνώπιον τοῦ Μεσολογγίου ὁ Χοσρέφ Πασᾶς μετὰ 55 πλοίων καὶ, ἀναγκάσας 7 'Υδραϊκὰ πλοῖα, αὐτόθι εὑρισκόμενα, νὰ υποχωρήσωσιν, ἀπειθίσασεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων ἀξιόλογον ἐπικουρίαν ἀνδρῶν, πυροβόλων καὶ ἀλλων πολεμεφοδίων. Οἱ στρατὸς τῶν πολιορκητῶν συνεποσοῦτο εἰς 20,000 ἀνδρῶν, καὶ ἀπεκρούσθη μὲν τῇ 16 'Ιουλίου ἡ πρώτη αὐτῶν ἔφοδος ἀπὸ τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀλλ' διμιὰς ἡ φρουρὰ εἶχεν ἀρχίσει νὰ πάσχῃ ἐλλειψιν τροφῶν καὶ ἐφοδίων. Κατ' εὐτυχίαν τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν ἔφθασεν ἐπιστολαὶ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ στρατηγοῦ Καραϊσκάκη φέρουσαι παραμυθητικὰς εἰδήσεις· αἱ μὲν πρῶται ἀνήγγελλον τὴν προσεχῆ τοῦ στόλου ἀφίξιν, αἱ δὲ, ταχεῖαν διὰ ξηρᾶς βοήθειαν. Τῷ δοντι, τὴν ἐπιοῦσαν, 'Ιουλίου 17, ἔφάνη ἡ ἐμπροσθόφυλακὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου καὶ τῇ 21 προσῆλθε καὶ ἡ λοεπὴ ναυτικὴ δύναμις, τεταγμένη ὑπὸ τὸν Μιαούλην, τὸν Σαχτούρην, τὸν Κολαντροῦσον καὶ τὸν Ἀποστόλην. Οἱ Κιουταχῆς, δεῖται καὶ πρὸ τῆς ἔφύδου τῆς 16 καὶ μετ' αὐτὴν εἶχεν ὑποβάλλει εἰς τοὺς πολιορκουμένους προτάσεις περὶ παραδόσεως, ἐπανελημμένως ἀποκρουσθείσας, ἐπεχείρησεν ἀπὸ πρωταῖς τῆς

Ωτι νέαν ἔφοδον ἐπὶ τῇ ἑλπίδι νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν πρὶν ἡ δὲ Ἑλληνικὸς στόλος ἀποβιβάσῃ εἰς αὐτὴν τρόφιμα καὶ πολεμιφόδια. 'Αλλ' οἱ ἔχθροι, καὶ τοι προελάσσαντες μετὰ πλείστου θάρρους καὶ διὰ φοβεροῦ πυροβολισμοῦ ὑποστηκόμενοι, ἀπέτυχον αὗθις, ἀποβαλόντες τούλαχιστον 500 ἄνδρας, καὶ τῇ 23 ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, ἐκ παρατάξεως ἀγωνισθεὶς πρὸς τὸν μέγαν ὅθωμανικὸν καὶ τρέψας αὐτὸν εἰς φυγὴν, διέλυσε τὴν ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίαν καὶ ἐτροφοδότησε τὴν φρουράν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Καραϊσκάκης, δοτις, ὡς προείπομεν, εἶχε διέλθει διὰ Λοιδωρικίου καὶ Καρπενησίου, ἔφθασεν εἰς Πλάτανον τῶν Κρήσσάρων, ὅπου ἀφίχθησαν καὶ ὁ Τζαβέλας μὲν ἄλλους τινὰς ἀξιωματικοὺς καὶ ἵκανὸν σῶμα στρατιωτῶν. Μεταβάντες δὲ ἀπαντες τῆς στρατιᾶς ταύτης οἱ προϊστάμενοι εἰς Ἀμπλαντῆς αὐτῆς τῶν Κραβάρων ἐπαρχίας, ἀπεφάντισαν νὰ ἐπιπέσσωσι διὰ νυκτὸς εἰς τὸ ἔχθρικὸν στρατόπεδον, προειδοποιοῦντες ἐγκαίρως καὶ τοὺς ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου, ἵνα ἐξέλθωσι συγκρόνως καὶ αὐτοὶ, καὶ ἐπιτύχωσιν οὕτω ἡ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας, ἢ τούλαχιστον ὅσον ἐνδέχεται πλείονα τῶν πολεμίων φθοράν. Οὐενέγγραψαν ἐντεῦθεν τὴν προκαφερθεῖσανεὶς τὴν φρουρὰν ἐπιζόλην, ἐν ἥ πρὸς τοῖς ἀλλοῖς ἔλεγον, δτὶ διὰ τριῶν πυρῶν θέλουσιν ἀναγγεῖλει αὐτῇ τὴν ἐπίθεσιν, καὶ ἐν τῷ ἅμα 2,000 περίπου Ἐλληνες, μὴ φέροντες μεθ' ἔχυτῶν ἀποσκευάς, ἀλλὰ μόνον τετραήμερον ἔκαστος τροφὴν, ἔκινησαν πρὸς τὸ ἔχθρικὸν στρατόπεδον, βαδίζοντες τὴν νύκτα διὰ δρόμων δυσβάτων καὶ ἀτραπῶν, τὴν δὲ ἡμέραν χρυπτόμενοι εἰς δάση καὶ τόπους ὃπου δὲν ἐσύχναζον ἀνθρώποι. Οὕτω πορευόμενοι ἔφθασαν, μετὰ τετραήμερον νυκτοπορίαν, τὴν 25, δέστι δύο ἡμέρας μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίας, εἰς δάσος τοῦ Ζεύ· γοῦ, δύο ὡρας μόλις ἀπέχον τοῦ ἔχθρικοῦ στρατοπέδου, καὶ ἐνταῦθα διημέρευσαν προθέμενοι νὰ ὀρμήσωσι τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα κατὰ τῶν ἔχθρων. Τοσοῦτον δὲ ἐπιδεξίως ἐκρύβησαν ἐκ τοὺς θάμνους καὶ εἰς τὰ σύδενδρα τοῦ χωρίου ἐκείνου μέρη καὶ τοσαῖτην ἐτήρησαν σιωπὴν καὶ ἡσυχίαν, ὥστε, ἀν τινες

ἐκ τοῦ ἔχθρικοῦ στρατόπεδου, προσελθόντες ἵνα κόψωσι ξύλα; ἐπὶ ίκανὴν ὥραν εὑρέθησαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἐνόησαν δμώς αὐτούς. Σημειοῦμεν τοῦτο ὡς τεχμήριον τῆς πειθαρχίας οἵτις ἔγιοτε κατωρθοῦτο νὰ τηρῆται μεταξὺ τῶν ἀτάκτων ἔκεινων στίφων. Περὶ δὲ τὸ ἐσπέρας, ἐπεδὴ ἐφάνησαν πλησιέστατα τῶν Ἑλλήνων τρεῖς χριστιανοὶ ἐξ ἑκάσινων οὔτινες ἡκολούθουν κατηναγκασμένοι τὸ ἔχθρικὸν στρατόπεδον ὡς ὑπηρέται, δὲ Καραϊσκάκης διέταξε νὰ συλληφθῶσι, καὶ ἐξέτασεν αὐτοὺς ἐπιμελῶς περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἔχθρικῶν ὄχυρωμάτων. Τελευταῖον περὶ τὴν δευτέραν τῆς νυκτὸς ὥραν ἐγένοντο τὰ τρίχ συντεθεῖμένα πυρά, καὶ δὲ Καραϊσκάκης, διαιρέσας εἰς τρίχ σώματα τοὺς Ἑλληνας ἵνα ἐπιπέσωσιν ἀπὸ τρῶν διεφόρων μερῶν, ἀνέλαβες νὰ προσθάλῃ αὐτὸς τὸ σημεῖον τοῦ στρατόπεδου, ἐν ᾧ ἐγίνωσκεν αὐτὸν τὸν ἀρχιστράτηγον διατρίβοντα. Τετάρτη ἡ τῇ νυκτὸς ὥρᾳ, δὲ τοῦτο οἱ Καραϊσκάκης πλησιέστατα τῶν πολεμίων· οἱ Τοῦρκοι ἔκοιμῶντο ὅπον βιθύν· οὕτε αἱ προρυλακαὶ αὐτῶν, οὕτε τὸ στρατόπεδον αὐτὸς ἐνόητε τὸν ἐπερχόμενον κίνδυνον, εἰμὴ δὲ, εὑρεθέντων τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ μέσῳ τῶν πρότων σκηνῶν, ἐξεκένωσαν οὗτοι ἀπαντεῖς συγχρόνως τὰ πυροβόλα τῶν καὶ ἐφώρημοσκαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, οἵτινες ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν ἐκπλήξει οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν ἀντίστασιν, ἀλλ' ἐτράπησαν ἀμέσως εἰς φυγὴν πρὸς τὸ μέρος διπού ή σκηνὴ τοῦ στρατάρχου. Συγχρόνως 1,000 ἐκλειτοὶ τῆς φρουρᾶς ἀνδρες ἐπέπιπτον ἐπὶ τοὺς πολεμίους οἱ μὲν ἐκ τῆς ἀντολικῆς τοῦ περιτειχίσματος πλευρᾶς, οἱ δὲ ἐκ τοῦ κέντρου. Η ἐμπροσθορυλακὴ αὐτῶν, μὴ φέρουσα διλο ὅπλον εἰμὴ τὸ ξίφος μόνον, ἐμβαλοῦσα αἴφνης εἰς τὰ πρῶτα χρυκώματα οἱ μικρὰν ἐκ προοιμίου ἐπῆγαγεν θραυσιν εἰς τοὺς φύλακας αὐτῶν. Τὸ δὲ ἀμέσως ἐπελθόν χύριον σῶμα, ἀφοῦ δις ἐξεκένωσε τὰ πυροβόλα αὐτοῦ, ὥμησε καὶ τοῦτο μὲ τὸ ξίφος εἰς τὰς χειράς καὶ ἐκνύρευσεν ἐπὶ ίκανὴν ὥραν τέσσαρα ἔχθρικὰ κανονοστάσια καὶ ίκανὸν μέρος τῶν χαρακώμάτων ιῆς πλευρᾶς ἐκείνης. Οἱ ἔχθροι, ἔντρομοι γενόμενοι ἀπὸ

τῆς διπλῆς ταύτης καὶ ἀπροσδοκήτου ἐφόδου, ὑπεχώρησαν καὶ
ἐντεῦθεν, συσσωματωθέντες πρὸς τὸ δυτικὸν καὶ βόρειον μέρος
περὶ τὸ στρατήγιον. Πρὸς τοῦτο δὲ τὸ μέρος ἐβάδιζεν, ὡς προ-
είπομεν, καὶ ὁ Καραϊσκάκης, ἀλλ᾽ ἐνταῦθα ἔμελλον ν' ἀπαν-
τίσωσι κωλύματα δυσυπέρβλητα· βαθεῖαι τάφροι καὶ ὄχυρώ-
ματα ισχυρὰ εξησφάλιζον τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τοῦ στρατοπέδου.
Ἐν ταύτῳ δὲ οἱ Τοῦρκοι συνελθόντες ἀπὸ τοῦ πανικοῦ αὐ-
τῶν φόβου ἐνεθρόρύθμησαν· πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀντὶ νὰ συν-
δράμωσιν εἰς τὸ καιριώτερον ἐκεῖνο τοῦ ἐπιχειρήματος σημεῖον
ἔτράπησαν ἐπὶ τὴν λαφύραγωγίαν. Τὸ τουρκικὸν ἵππικὸν
συγκεντρωθὲν ἥρχισε νὰ ἐπαπειλῇ κατὰ νῶτον τὴν στρατιὰν
τοῦ Καραϊσκάκη· ἀνέβιλε δὲ μετ' ὀλίγον καὶ ἡ σελήνη, ὡς τε
ὁ πολέμαρχος ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ διατάξῃ τὴν ὑποχώρη-
σιν, καὶ συγγρόνως σχεδὸν ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια καὶ τὰ ἐκ
Μεσολογγίου ἐξελθόντα ἀποσπάσματα τῆς φρουρᾶς. Τὸ ἐπι-
χείρημα λοιπὸν δὲν ἐπέτυχεν· ἐπήγαγεν δομῶς μεγάλην ἡθικὴν
καὶ ύλικὴν ζημίαν εἰς τοὺς πολιορκητάς· διότι οὐ μόνον 300 καὶ
ἐπέκεινα ἔξι αὐτῶν ἀνδρες ἔπεσον ἐν τῇ νυκτομαχίᾳ ταύτῃ,
ἀλλὰ ἡ μὲν φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου ἐπανελθοῦσα εἰς τὰ ἴδια
συνεπήγαγε τρόπαια πολλὰ, δπλα, σημαίας, αἰχμαλώτους,
ὅ δὲ Κιουταγῆς ἡναγκάσθη νὰ περιορίσῃ τὸ στρατόπεδον αὐ-
τοῦ μεταφέρων πλησιέστερον εἰς τὴν σκηνὴν του τὰς σκηνὰς,
αἵτινες πρότερον ἐξηπλοῦντο μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ζυγοῦ·
μέγα δὲ Θάρρος ἔλαβεν ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου, θεωροῦσα
μὲν τὴν ἀπὸ θυλάσσης πολιορκίαν διαλυθεῖσαν, ἐμπράκτως
δὲ λαβοῦσα πεῖραν, δτι ὑπάρχει καὶ ἐπὶ τῆς στερεᾶς σῶμα
ἔλληνικὸν, ἔτοιμον κατὰ πᾶσαν περίστασιν νὰ ἔλθῃ εἰς βοή-
θειαν αὐτῆς. Τὴν 28 τοῦ μηνὸς δὲ Ἀνδρέας Μιαούλης, ἀποβι-
βασθεὶς εἰς τὴν πόλιν, περιῆλθε τὸ τεῖχος, καὶ τὰ Ἑλληνικὰ
χροικὰ ἀνήγελλον δτι τὸ Βεττιλάδιον καὶ τὰ ἐπιθιλάσσαια
κανονοστάσια, τρίς ἐκκενώσαντα τὰ πυροβόλα αὐτῶν, ἔχαιρέ-
τισαν τὸν σωτῆρα ἐκεῖνον τοῦ μεγάλου Ἑλληνικοῦ προμαχῶ-
νος. Οὐδὲ ὑπάρχει τῷόντι ἀμφιβολία δτι, ἀν ἡ Κυθέρης τὴν

έλεχίστην ἐπεδείκνυε προθυμίαν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων αὐτῆς πρὸς τὴν δλοσχερῆ τῆς πολιορκίας διάλυσιν, οὗθελεν ἐπιτύχει τὴν διάλυσιν ταύτην. Κατὰ δυστυχίαν οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα ἐνισχύσῃ καὶ τροφοδοτήσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Καραϊσκάκην αἱ ὀλίγαι προσπάθειαι, τὰς ὅποιας ὑπὲρ τοῦ Μεσολογγίου κατέβαλε, περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἐπανελημμένην αἱπὸ θαλάσσης ἐπικουρίαν ἀληθῶς ὅμως εἰπεῖν ἡ πολιορκία δὲν ἤδυνατο νὰ διαλυθῇ εἰμὴ ἀπὸ ξηρᾶς, καὶ ἀν ἐν ἔτει 1825, πρὶν μάλιστα ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Μεσολογγίου μετὰ τοῦ τακτικοῦ αὐτοῦ στρατοῦ ὁ Ἰόραχμος Πασᾶς, κατεβάλλετο ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ τὸ ἥψιτο τῶν προσπαθειῶν δισκοι βραδύτερον περὶ τὰ τέλη τοῦ 1826 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1827 ἐγένοντο ὑπὲρ τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀκροπόλεως, βεβαίως οὕτε τὸ Μεσολόγγιον ἔπιπτεν, οὕτε ἐπήρχετο ἡ παρακολουθήσασα τὴν πτῶσιν ταύτην ἐσχάτη ἀμυχανία. Περιττὸν δὲ εἶναι νὰ προθέσωμεν, διτὶ καὶ πρὸς τὴν ἐξάρτυσιν τοῦ στόλου ἡ Κυθέρνησις πολλὴν ἔδειξεν νωθρότητα, καὶ διτὶ ἐπὶ τέλους διὰ τὴν ἐντελῆ τῶν πόρων ἔλλειψιν, ἀτελεσφόρητοι ἀπέβησαν καὶ αὐταὶ αἱ περὶ τροφοδοτήσεως τοῦ Μεσολογγίου προσπάθειαι τοῦ γηραιοῦ τῶν Ἑλλήνων ναυάρχου. Αἱ ἐξηγήσεις αὗται ἦσαν ἀναγκαῖαι ἵνα κατανοήσωμεν τὴν μικρὰν βοήθειαν, ἣν ἀδιανθῆται δῶσῃ ὁ Καραϊσκάκης εἰς τὴν ἐν Μεσολογγίῳ φρουρὰν καὶ τὴν μεγάλην διαφορὰν ἦτις ὑπάρχει μεταξὺ ταύτης τῆς κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα στρατείας αὐτοῦ καὶ τῶν λαμπρῶν τῶν δύο ἐπομένων ἐτῶν κατορθωμάτων. Δὲν λέγομεν διτὶ περὶ τὰ τελη τοῦ 1826 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1827 αὐτὸς ὁ Καραϊσκάκης, ἔνεκα τῆς μεγαλειτέρας αὐτοῦ πείρας, τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προσαχθείσης φιλοτιμίας καὶ τῶν κορυφωθέντων τῆς πατρίδος κινδύνων, δὲν ἐφάνη ἀνώτερος ἔχυτοι, ἀλλ' ὅμως συνετέλεσε παραδόξως εἰς τοὺς τελευταίους τοῦ ἀνδρὸς θριάμβους καὶ τοῦτο, διτὶ τότε ἀπαν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἔθνος ψυχῆ τε καὶ σώματι συνέδραμε τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ, ἐνῷ ἐν ἔτει 1825 ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο παρὰ πάντιν ἐγ-

καταλειπμένος, ὥστε αὐτὸς, δὲ ἐλευθέρως εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα περιπλανώμενος, ἔπασχε πολλάκις στέρησιν τροφῶν δεινοτέραν καὶ αὐτῆς τῆς ἐν Μεσολογγίῳ ἐκδιαλειπμάτων ἐπιχρατούσης· διότι ἡ μὲν χώρα ἡτον ἔρημος, οὐδεὶς δὲ ἐρόντιζε νὰ πέμψῃ εἰς αὐτὸν ἔξωθεν τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια.

Ολίγας μετὰ τὴν νυκτομαχίαν τῆς 25 Ιανουαρίου ἡμέρας, δὲ Καραϊσκάκης, ἀφοῦ ἐκυρίευσε πολλὰ τῶν τροφίμων, τοῦ εἰς Πετροχώριον διατρίβοντος ὑπὸ τὸν Ἀγον Μουχουρδάρην ἐχθρικοῦ ἀποσπάσματος, ἐστρατοπέδευσεν εἰς Δερβέκισταν, καὶ συνεννοηθεὶς ἐκεῖθεν μετὰ τῶν ἐν Μεσολογγίῳ ἐπληροφορήθη διτὶ ἡ ἀκαταπαύστως ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς δεκατίοιμένη φρουρὰ ἔχει χρείαν συμπληρώσεως· καὶ τότε, δὲστι περὶ τὰς ἀρχὰς Αὔγουστου, εἰσῆλθεν εἰς Μεσολόγγιον δὲ Κῆτζος Τζανέλας μετ' ἄλλων τινῶν ἀξιωματικῶν καὶ 600 ἐν δλοις στρατιωτῶν δοθέντων κατ' ἀναλογίαν ἀπὸ τὰ διάφορα σώματα· ὥστε δὲ στρατὸς τοῦ Καραϊσκάκη ἀντὶ νὰ αὐξάνῃ ἡ λαττοῦτο, μετὰ τοσοῦτον δὲ ἐλαττωθείσης δυνάμεως οὐδὲν γενναῖον εἰμπόρει νὰ διαπράξῃ. Οὐδὲν ἡτον κατώρθωσε τὴν 7 Αὔγουστου νὰ ἐκβάλῃ ἀπὸ τὸ Πετροχώριον τὸν Ἀγον Μουχουρδάρην, ἀρπάσας ἀπὸ αὐτὸν τὰς πλειοτέρας τῶν ἀποσκευῶν καὶ ἀναγκάσας τὴν μοῖραν ἐκείνην νὰ μεταβῇ εἰς τὸ γενικὸν τοῦ Κιουταχῆ στρατόπεδον καὶ νὰ ἀφήσῃ ἐλευθέραν τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀποκούρου καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς.

Ἄλλ' ἐννοεῖται ὅτι περὶ τῆς διαλύσεως αὐτοῦ τούτου τοῦ γενικοῦ στρατοπέδου δὲν ἡτο δυνατὸν νὰ γείνῃ λόγος. "Ο, τι μόνον ἐδύνατο νὰ πράξῃ δὲ Καραϊσκάκης ἡτο τὸ νὰ παρεμβάλῃ δσον ἐνδέχεται μεγαλείτερα προτιμήματα εἰς τὴν μετακόμισιν τῶν τροφῶν τοῦ Κιουταχῆ. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἀπεφάσισε νὰ περάσῃ εἰς Ξηρόμερον· ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλη τὰ διαβατὰ τοῦ Ἀχελώου μέρη ἐφυλάττοντο ὑπὸ ισλαμῶν ἐχθρικῶν ἀποσπάσμάτων, ἡναγκάσθη νὰ διαβῇ διὰ τῶν Ἀγράρων καὶ τοῦ Βάλτου. Ἀναχωρήσας λοιπὸν περὶ τὰ μέτα τοῦ αὐγούστου ἀπὸ Ἀπόκουρου καὶ διελθὼν διέ Κραθίρων καὶ Καρπενησίου

ἔφθασεν εἰς Ἀγραφα δποι προσέβαλε τὸν Σταμούλην Γάτζον, διωρισμένον ὑπὸ τῶν Τούρκων καπητάνον τᾶς ἐπαρχίας ταύτης, χωρὶς ὅμως νὰ χρονοτριβήσῃ περὶ τὴν ἔντελῆ αὐτοῦ κατατράπωσιν ἐπέρασεν ἐπειτα εἰς Βάλτον, δποι ήνάγκασε τὸν Δημήτριον Γώγου νὰ ἐλευθερώσῃ πολλὰς Βαλτινῶν οἰκογενείς, αἰχμαλωτισθείσας ὑπ' αὐτοῦ διότι δὲν θέλον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν ἔχθρον· καὶ, σπεύδων πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ σκοποῦ, διελθὼν δὲ διὰ νυκτὸς ἀνὰ μέσον τοῦ εἰς Μαχαλᾶν σταθμεύοντος Τουρκικοῦ ἀποσπάσματος, (δποι οὐ μικρὸν ἔτρεξε κίνδυνον πεσών εἰς τάφρον, ἀπὸ τῆς δποίκης, ἐπειδὴ παρ' οὐδενὸς τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἐννοήθη, δὲν ἦδυνθή νὰ ἔξελθῃ εἰμὴ ἀφοῦ ἀπαντεῖς οἱ λοιποὶ ἐπέρχασαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ) ἔφθασε τελευταίον, μετὰ πολυήμερον μὲν κακοπάθειαν, ἐπανειλημμένας δὲ νυκτοπορίας, εἰς Δραγαμέστον καὶ ἔστησεν ἐνταῦθα τὸ στρατήγιον αὐτοῦ. Ἀπὸ Δραγαμέστον εἰσῆλθεν αὐτὸς εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἀφοῦ παρετίρησε τὴν κατάστασιν τῶν πολιορκουμένων, ἐπήνεσε μὲν τὴν γενναιότητα καὶ τὴν καρτερίαν τῶν προμάχων τῆς ἡρωϊκῆς πόλεως, ἀλλ' ἀνείδισε μὲ τὸ σύναθες αὐτῷ θάρρος τὴν κατάχρυσιν, ἥτις ἐπεκράτει περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν τροφῶν, καὶ ἐπανῆλθεν ἀμέσως εἰς Δραγαμέστον. Τὰ δὲ Ἐλληνικὰ χρονικὰ, τὰ ὅποια ἄλλοτε κατάγγειλαν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον ὡς προδότην, ἔξιμουν ήδη τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ὡς σωτῆρα τῆς πόλεως ἐθεώρουν.

Ο Καραϊσκάκης ἐστρατοπέδευσεν εἰς Δραγαμέστον περὶ τὰς ἀρχὰς σεπτεμβρίου· καὶ ἀφοῦ ἐπὶ ίκανὰς ἡμέρας ἀνέπαιυτε τὸν στρατὸν, μετὰ τὰς μακρὰς νυκτοπορίας καὶ κακουχίας εἰς ἀς εἰχε καθυποβάλει αὐτὸν προηγουμένως, ἥρχισε τὸ ἔργον τῆς παρεμποδίσεως τῶν τροφῶν τοῦ ἔχθρικοῦ στρατοπέδου. Μετὰ δέ τινας μικροτέρας συμπλοκὰς, καθ' ἀς πολλὰ συνέλαβε φορτηγὰ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιφέρῃ κυριωτέραν τινὰ πληγὴν εἰς τοὺς πολεμίους, προσβάλλων αὐτὸν τὸν Καρβασαρᾶν. Ο Καρβασαρᾶς ἦτο τὸ μέρος δποι ἀπεβιβάζοντο αἱ τροφαὶ τοῦ Κλου-

ταχῇ ἵνα μετακομισθῶσιν ἔκειθεν διὰ ξηρᾶς εἰς Μεσολόγγιον. καὶ ὑπῆρχεν αὐτόθι ἀπόσπασμα πεντακοσίων Ὀθωμανῶν, οἵτινες κατεῖχον τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ φρουρίου, ἐπισκευασθέντος ἐκ τοῦ προχείρου, καὶ τὰς παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἀποθήκας. Ὁ Καραϊσκάκης παραλαβὼν μεθ' ἔκυτοῦ τὸ γῆμισυ τοῦ ἐν Δραγαμέστῳ στρατοῦ, ἐπέτεσε τὴν νύκτα τῆς 28 σεπτεμβρίου ἀπροσδοκήτως κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος ἔκεινου· καὶ τοὺς μὲν ἐν τῷ φρουρίῳ ἀποκλείσας, τοὺς δὲ κατὰ τὴν παραλίαν ἀναγκάσας νὰ καταφύγωσι κακῶς ἔχοντες εἰς τὰ εὑρεθέντα αὐτόθι πλοῖα, ἐγένετο κύριος ἀπάντων τῶν ἐφοδίων, ιδίως δὲ διακοσίων καμήλων, ἃς ὡν αἱ ἑδομήκοντα ἐφονεύθησαν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἀπῆχθησαν εἰς τὸ στρατόπεδον. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ἀκολούθου μγνὸς, παραλαβὼν αὗθις ὀκτακοσίους τῶν ἔκκλεκτοτέρων αἵτοι στρατιωτῶν, ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὰ μεταξὺ Λάσπης καὶ Ἐρειβίου στενὰ, δι' ὧν ἔμελλε νὰ διαβῇ συνοδίᾳ παραπέμπουσα τὰς ὁθωμανικὰς τροφάς· ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν θέσιν ἔκεινην, ἡ συνοδία εἶχεν ηδὴ διέλθει, ὡς;τε ἀθυμία πολλὴ εἶχε καταλάβει τοὺς περὶ τὸν Καραϊσκάκην, ὅτε αἴρηντος εἶδον ἐπερχόμενον ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Μεσολογγίου μικρὸν ἔχθρικὸν ἀπόσπασμα τὸ ὅποιον συνέκειτο ἀπὸ 65 πολυτελῶς ἐνδεμυμένων ἵππεων καὶ ἀπὸ τινῶν πεζῶν, οἵτινες ἔσυρον πολλὰ φορτηγά, κομιζόντα ἀποσκευάς. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἐνέπεσε τοποῦτον εὐκολώτερον εἰς τὴν ἐνέδραν τοῦ Καραϊσκάκη, ὃσῳ ἡ πρὸ μικροῦ ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου μέρους ἐρχόμενη συνοδία καὶ διὰ τῶν αὐτῶν στενῶν διειλθοῦσα, εἶχε βεβαιώσει αἵτο, ὅτι οὐδεὶς καθ' ὅδὸν ὑπάρχει κίνδυνος· ὅθεν ἐν δικτήματι ὀλίγων στιγμῶν ἀπαντεῖς οἱ τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο συγχροτοῦντες ἐφονεύθησαν, ἐκτὸς τεσσάρων καὶ μόνων, ὡν οἱ δύω ἐσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς, οἱ δὲ ἄλλοι δύω ἐζωγρήθησαν. Τὰ δὲ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συλληρθέντα λάφυρα ὑπῆρξαν πλουσιώτατα, διότι κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ νοεμβρίου ἔκθεσιν τοῦ Καραϊσκάκη πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν τῆς Διοικητικῆς Ἑλλάδος, ἐξετιμήθησαν εἰς τὴν δημοπρασίαν 515,000 γρόσια· καὶ

τοῦτο θέλει ἐννοηθῆ εὐχόλως, δταν προσθέσωμεν ὅτι μεταξὺ τῶν συγκροτούντων τὸ σῶμα τοῦτο ἦσαν δὲ ἀγιάννης τῆς Σόφιας, δὲ Δελίμπαζης τοῦ Κιουταχῆ, δὲ Γιουρούκη Μπαϊρακτάρης καὶ δὲ Τατάραγας αὐτοῦ, οἵτινες ἀπαντεῖς μετέβαινον, ἔχοντας τοῦ στρατάρχου, εἰς Ἡπειρον, ἵνα ἐπιχειρήσωσι νέαν στρατολογίαν.

Ἄλλὰ μετὰ τὸ εὐτύχημα τοῦτο οὐδεμίᾳ πλέον ἐγένετο λόγου ἀξία πρᾶξις ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι. Οἱ Κιουταχῆς ἐξηῆσαν σφάλισσε τὰ τῆς μετεκομίσεως τῶν τροφῶν αὐτοῦ εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὃςτε κατήντησεν ἀδύνατον νὰ προσβληθῶσιν ἐπειταχῶς καθ' ὁδόν. Καθ' ὅλον τὸ ἀπὸ τοῦ Καρβασαρᾶ μέχρι τοῦ ἔξωθεν τοῦ Μεσολογγίου σρατοπέδου διάζημα ἐτοποθετήθησαν σταθμοὶ, συγκείμενοι μὲν ἀπὸ 800 μέχρι 1,000 πολεμιστῶν, ἀπέχοντες δὲ περὶ μίαν ἡ δύων ὥρας ἀπ' ἀλλήλων· ἑκάστου δὲ σταθμοῦ τὸ ἀπόσπασμα ὕρειλε νὰ συνοδεύῃ τὰ φορτηγὰ μέχρι τῆς θέσεως τοῦ ἑτέρου. Ἰνα προσβληθῶσι τοσοῦτον πολυάριθμα σώματα, τὰ δυοῖς ἡδύναντο ἐντὸς ὀλίγου νὰ διπλασιαθῶσι καὶ τριπλασιαθῶσι διὰ τῆς προσελεύσεως τῶν γειτονικῶν ἀποσπασμάτων, ἀπητοῦντο δυνάμεις τὰς δυοῖς δὲ Καραϊσκάκης δὲν εἶχε, διότι οὐ μόνον, ὡς εἰδομεν, μέρος τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ εἶχεν ἥδη εἰσέλθει εἰς Μεσολόγγιον, ἀλλὰ καὶ ἀπεκτεῖς οἱ ἔκτος τοῦ Μεσολογγίου ὄπλαρχοι δὲν εἶχον προσέλθει εἰς τὸ ἐν Δραγαμέστιῳ στρατόπεδον. Μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη συνετάχθησαν δὲ Ἀνδρίζας Σαφάκης, δὲ Εὐαγγέλης Μ. Κοντογιάννης, δὲ Ζαχαράκης Γιολδάτης, δὲ Δ. Τζέλιος, δὲ Γ. Πεσλῆς, δὲ Χρίστος Μακρῆς. Ἄλλὰ δὲ Τσόγκας καὶ δὲ Ράγκης, εἰ καὶ συγκεντρώσαντες δυνάμεις τινὰς εἰς Ξηρόμερον, δὲν ἥθελισαν νὰ ἐνωθῶσι μὲ τὸν Καραϊσκάκην, διά τε τὴν παλαιὰν προδόσ αὐτὸν ἔριν καὶ ἴνχ μὴ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς ἀρχηγόν. Πρὸς τούτοις, καθάπερ προεξηγήσαμεν, τὸ ἐν Δραγαμέστιῳ στρατόπεδον ἐπαθεῖ μετ' ὀλίγον δεινὴν τροφῶν στέρησιν. Ἐπὶ τινα χρόνον συνέβη τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι δὲ ἐν ὑπαθῷ φέγγεινος στρατὸς ἐτροφιδοτεῖτο ἀπὸ τῶν ἐν Μεσο-

λογγίω ύπαρχόντων ἐφοδίων, ἀλλ' ἡ τοιαύτη αὐτοῦ συντήρησις δὲν ήδύνατο νὰ ἔξχιλουθήσῃ ἐπὶ πολὺ, διότι ἡ φρουρά εἶχεν ἔτι μεῖζον χρέαν τῶν τροφῶν αὐτῆς. Ἐντεῖθεν δὲν Δραγαμέτω στρατὸς ἤρχισε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1825 νὰ γογγύζῃ. Οὐδὲ γογγυσμὸς αὐτοῦ ἀπέβαινεν δσπιέραι τοσούτῳ μεγαλείτερος, δσω ἐνῷ περὶ αὐτοῦ οὐδεμία ἐλχυμβάνετο πρόνοια, οἱ πολέμιοι καθ' ἑκάστην ἐνισχύοντο καὶ φοβερώτεροι ἀπέβαινον. Τῷρντε κατὰ δεκέμβριον μῆνα, ἐκ Πελοποννήσου διαπεριώθεις, ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Κιούτεχη ὁ Ἰεράρχη πασᾶς μετὰ τῶν τακτικῶν αὐτοῦ ταγμάτων, τῶν Εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν, καὶ παρασκευῶν κολοσσιαίων. Οὐ Μιαούλης ἐπέτυχε μὲν δι' ἄγώνων ἀειμνήστων νὰ εἰσαγάγῃ ἔτι δις νέας εἰς τὸ Μεσολόγγιον τροφάς· ἀπαξ μὲν περὶ τὰ τέλη νοεμβρίου, καὶ πάλιν περὶ τὰ μέρα ιανουαρίου 1826, ἀλλ' ἀπελθόντος αὐτοῦ, μετὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο κατόρθωμα, ἵνα φροντίσῃ περὶ νέων βιοτημάτων, τὸ Μεσολόγγιον ἀπεκλείσθη ἔκτοτε στενώτατα καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Εἰκοσιπέντε χιλιάδες τσακτικοὶ καὶ ἀτακτοὶ διευθυνόμενοι ὑπὸ δύο ἐπιτηδίειων καὶ ἐπιμόνιων στρατηγῶν καὶ ἔχοντες πυροβολικὸν ὅγκωδέστατον, ἐκάλυπτον ἀπαν τὸ περὶ τὸ Μεσολόγγιον πεδίον, εἶχον ἔξτροφλισμένα τὰ νῶτα αὐτῶν ἀπὸ ἔηρᾶς; προσελάμβανον δὲ ἀνέτως καὶ ἀπὸ τοῦ πελάγους τὰς ἀναγκαῖς τροφάς καὶ ἐφρδια. Τί ήδύνατο νὰ κατορθώσῃ ἡ καὶ ἀπλῶς νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τοῦ ὡχυρωμένου τούτου στρατοπέδου, τὸ ὅποιον ὡς ἔτερον φρούριον ἐκτὸς τοῦ φρουρίου ἔπρεπε μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ, ἡ εὐχριθμός, ἡ λιμοκτονοῦστα, ἡ παντὸς πυροβολικοῦ ἐστερημένη καὶ περὰ πάντων ἐγκαταλειπμένη στρατιὰ τοῦ Καραϊσκάκη; "Οθεν δὲ στρατηγὸς οὗτος ἐθεώρησε κατὰ μῆνα μάρτιου ἀπεραΐτητον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ εἰς Δαγαμέστον στρατόπεδον, ἵνα πλησίσῃ αὖθις εἰς τὸ Μεσολόγγιον διὰ δύο λόγους" τὸ μὲν, διότι ἥλπιζεν αὐτόθι νὰ λάβῃ ἔτι τροφάς τινας ἀπὸ τῶν περιζήτην, τὸ δὲ διότι προβλέπων ἐγγίζουσαν τὴν τελευταίαν τοῦ Μεσολογγίου ὥραν, ἐπεθύμει πλησίέτερος ὡν,

νὰ φανῇ ὁ πωσοῦν χρήσιμος κατὰ τὴν δεινὴν ἔκείνην περίστασιν εἰς τὴν ἀθάνατον φρουράν.

Ἄλλ' ἐπέπρωτο ἡ δυσμενῆς τύχη νὰ προσθίσῃ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας αὐτοῦ συμφορὰς καὶ δυσκολίαν τινὰ ἀνεπανόρθωτον, διότι ἀμφὶ περὶ τὰ μέση μαρτίου μεταβάται εἰς Κράβαρα καὶ τοποθετηθεῖς εἰς Πλάτανον, ἐνόσησε τὴν δεινὴν ἔκείνην ἀσθενειαν ὑπὸ τῆς δποίας εἰδόμεν αὐτὸν καὶ ἀλλοτε καταιρυχόμενον καὶ ἥτις πολλὰ μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς τῆς ζωῆς του παρενέβαλε εἰς τὸ στάδιον αὐτοῦ κωλύματα,

Ἡ νόσος; αὕτη τοῦ στρατάρχου τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἔμελλε νὰ ἐπιθέσῃ τὴν κορωνίδα εἰς τὰς ὁδυνηρὰς περιπετείας τῶν ὑπερμάχων τοῦ Μεσολογγίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ḥιν ὁ Καρραϊσκάκης μετέβη ἀπὸ Δραγαμέστου εἰς Κράβαρα τὰ πρὸς ζωάρκειαν ἐφόδια τῆς πόλεως εἰχον ἐκλείψει δλοτελῶς. Ἀπὸ τῆς 20 μαρτίου εἶχε παύσει πᾶσα τριφῆς διανομὴ εἰς τὴν φρουρίν καὶ αὐτοὺς τοὺς; ἵχθυς εἶχε φυγαδεύσει ἀπὸ τὰ πέριξ ὕδατα τὸ ἀδιάκοπον τῶν πολιορκητῶν καὶ τῶν πολιορκουμένων πῦρ στρατηγοὶ καὶ στρατιώται, ἀνδρες καὶ γυναικες, γέροντες καὶ νέοι ἐτρέροντο μὲ γάτας, ποντικοὺς, δέρματα καὶ φύκη οὐδὲ ιατροὶ ὑπῆρχον, οὐδὲ φίδιακα, καὶ ἔτι δλιγάτερον νοτοκομεῖον. Τῶν ἡρῷκῶν προμάχων οἱ πίπτοντες ἔκειντο χαμαὶ εἰς τὰς οἰκίες, εἰς τὰς ὁδοὺς, εἰς τὰς ἐπάλξεις, ἐστρημένοι πάστης θεραπείας, καὶ σημειωθέον ὅτι περὶ τὰς τελευταίας μάλιστα ἡμέρας ἐπιπτον σωρηδόν, ἀδιακόπως ὑπὸ τοῦ πυρὸς, ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, ὑπὸ τῆς νόσου δεκατιζόμενοι. Απὸ τῆς 31 μαρτίου δι Μικούλης ἐπεχείρησε καὶ τετάρτην φορὰν νὰ τροφοδοτήσῃ τὴν πόλιν, ἀλλὰ δὲ τὴν σμικρότερα τῶν ἐπιτραπέντων αὐτῷ πόρουν, τοσοῦτον εὐάριθμα ἥσαν τὰ πληρώματα αὐτοῦ, καὶ ἀφ' ἐτέρου τοσοῦτον πολυάριθμα εἶχον σωρεύσει οἱ πιλέμιοι πλοῖαι, ὡς τε μάτην ὁ γέρων ναύαρχος, ὡς λέων ὀρυώμενος, περιέτρεχεν ἀνω καὶ κάτω ἀγωνιζόμενος νὰ διασπάσῃ τὸν πρετεταγμένον φραγμόν· ἡ πεπρωμένη τοῦ Μεσολογγίου ὥρα εἶχε ηημάνει. Οἱ Ἰβραΐμ πασᾶς ἐκπεπληγμένος ὑπὸ τῆς ἀδα-

μάστου ἐκείνης καρτερίας, καὶ πάνιοτε φοβούμενος μῆπως
εἴς ἀδοκήτου τινὸς τῆς τύχης μεταβολῆς δὲν ἐπιτύχη τοῦ
σκοπούμενού, πρέτεινεν εἰς αὐτοὺς μέχρι τῆς τελευταίας
στιγμῆς νὰ περιχρόθωσιν, ὑποσχόμενος τὸ ζῆν. Ἀλλ' αὐτοὶ^{οἱ}
εἰ καὶ τὰ λιτόθια πνέοντες, οὐδὲ τότε συνήνεσσιν εἰς τὴν πρό-
τασιν, ἀπαντήπαντες; δτὶ δὲν δέχονται νὰ ἐξέλθωσι τῆς πε-
λεως εἰμὴ μὲ τὰ δπλα εἰς τὰς χεῖρας. Καὶ ἐξῆλθον τῷδύντε.
Τὸ πῶς; ἐξῆλθον, ἡ ιστορία τὸ εἶπε, πᾶσα δὲ ἐλληνικὴ ψυχὴ
τὸ γνωρίζει, ὥς τε μεταίως ἡθέλομεν ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα νὰ
σκιαγραφήσωμεν ἐν ὄλιγοις τὴν φοβερὰν τῆς τραγῳδίας ἐκεί-
νης καταστροφὴν, καὶ περιορίζομεθα εἰς μόνα τὰ γεγονότα τὰ
ἄμεσον σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν βιογραφούμενον παρ' ἡμῶν
ἀνδρα.

Ἐξοδὸς ἐγένετο, ὡς γνωστὸν, τὴν νύκτα τῆς 10 ἀπρι-
λίου. Οἱ στρατηγοὶ ἐφρόντισαν νὰ εἰδοποιήσωσι περὶ τοῦ
σκοποῦ αὐτῶν τὸν Καραϊσκάκην. Διευκήσαν δὲ αὐτῷ νὰ
καταβῇ ἐν καιρῷ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βαρυνοῦ περὶ τὴν
πεδιάδα τοῦ Μεσολογγίου, νὰ ἀναγγείλῃ διὰ συνθήματος
τὴν ἀφεύν του καὶ νὰ ἤγαπε ἔτοιμος νὰ ὑποδεχθῇ ἐνταῦθα
τοὺς ἐξερχομένους καὶ ν' ἀντικρούῃ τὴν τῶν πολεμίων δρμήν.
Ἀλλ' εἴπομεν δτὶ ἡ ἀγγελία εὗρε τὸν Καραϊσκάκην κλινήρη^{τη}
διετάξεις μὲν ἀμέσως ἀπαντά τὰ ὑπ' αὐτὸν διατελοῦντα στρα-
τιωτικὰ σώματα νὰ καταλάβωσι τὰς δριθεσάς θέσεις, ἐκ
τούτων δμως ὄλιγοι ὑπήκουσαν, τὸ μὲν διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν
πρὸ καροῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ δυτικέσκειαν, τὸ δὲ διότι δ
στρατηγὸς δὲν ἦδεν τὸ σύνθημα νὰ ἥσαι παρὸν ἵνα ἐμψυχώσῃ αὐτούς.
καὶ ἐκ τῶν ὄλιγων δὲ ἐκείνων ἔτι ὄλιγώτεροι, τριακόσιοι περί-
που μόνον, προσῆλθον μόλις ἔως εἰς τὰς ἀκρας τοῦ Ζυγοῦ, ὅπει
οὔτε τὸ συντεθεμένον τῆς ἀφίξεως αὐτῶν σημεῖον ἔδωκαν. Ἐν
τῷ μεταξὺ ἡ φρουρὰ, ἥτις εἶχε παρασκευασθῆ πρὸς τὴν ἐξο-
δον, περιέμενε νὰ ἰδῃ τὸ σύνθημα τοῦ Καραϊσκάκη, καταπυρο-
θεὶς οὐμένη ἀπαταπαύστως ὑπὸ τῶν πολεμίων, οἵτινες εἶχον
γνωρίσει ἀπὸ αὐτομολήσαντός τι. ος Βουλγάρου τὸ τε βούλευ-

μικραὶ μέπαντα τὰ πρόστιμα ἔκτελεσιν αὐτοῦ διαταχθέντα. Ἐπὶ μίαν
δὲ τῷ ὥραν παρέμειναν οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Ἕλληνες, προσέχοντες
μήπως ἐννοήσισι τὸν Καραϊσκάκην πλησιάζοντα, ἀλλ᾽ ἐπὶ τέ-
λους ἀποβαλόντες τὴν ὑπομονὴν, ἐξώρυγνον ἀπηλπισμένοι ἐπὶ
τοὺς πολεμίους· καὶ διέσπασαν μὲν τὰ πρῶτα χαρακώματα, ἀ-
διακόπως δὲ προελαύνοντες καὶ κατὰ πᾶν βῆμα πολλοὺς πίπον-
τας καταλείποντες, κατώρθωσαν δὶς ἀπιχραμ(λ)ων ἀγώνων νὰ
διασχίσωσι τὸ στρατόπεδον, ἀλλ᾽ εἰς τὸ πεδίον ἐξελθόντες, προ-
σεβλήθησαν αἴρνης ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπικαριώς παραταχθύντος
ἰππικοῦ· ἐπέτυχον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἰππικοῦ νὰ ἀπελλαγῶσι,
καὶ ἤρχισαν νὰ πλησιάζωσιν εἰς τὸν Σιγόν, καὶ ἐνόμιζον ἡδη
ἀσφαλεῖς ἔχοταν, δ.τας, ὅτε αἴρνης πάλιν ἐπιπίπτουσι κατ'
αὐτῶν Ἀλβανοὶ ἐγκαίρως περὶ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἐνεδρεύον-
τες. ἄνελαθον λοιπὸν καὶ τὸν πρὸς τοὺς νέους αὐτοὺς ἔχθρον
ἀγώνας, καὶ τότε τελευταῖον κατῆλθον ἀπὸ τοῦ ὅρους οἱ τρια-
κόσιοι τοῦ Καραϊσκάκη ἄνδρες, καὶ ἀποκρούσαντες τοὺς Ἀλ-
βανοὺς καὶ παραλαβόντες τὰ κεκμηκότα τῆς φρουρᾶς λείψανα,
συνάδευσαν αὐτὰ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀρχηγοῦ των. Ἐν-
ταῦθα δὲ οἱ ἀπαράμιλλοι μαχηταὶ ἔμελλον νὰ ἀπαντήσωσι
νέον καὶ δεινότερον Ίων; ὅλων τῶν προηγουμένων ἔχθρον,
τὴν πεῖναν· διότι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι εἶχον ἀνάγκην προπά-
των τροφῆς, τοιαύτη δὲ ἐλλειψὶς τροφῶν ὑπῆρχεν ἐν τῷ στρα-
τοπέδῳ, ὃς τε οὐδὲ τὴν χρείαν αὐτῶν ταύτην. ἡδυνήθησεν νὰ
θεραπεύσωσι· καὶ ἐπανέλαθον λοιπὸν αὖθις, οὕτως ἔχοντες,
ἀσθενεῖς, λιμώττοντες, τετραχυματισμένοι, τὴν πρὸς τὴν Ἀνα-
τολικὴν Ἕλλαδα πορείαν αὐτῶν, πορείαν θριαμβικὴν ἄμφι
καὶ νεκροπομπὸν, μὴ εὑρόντες τελευταῖον ἄνεσίν τινα καὶ ἡ-
συχίαν, εἰμὴ εἰς Ἀμφισσαν.

Ἐξ ὅλων τῶν ποικίλων περιπετειῶν τῆς τοῦ Καραϊσκάκη
ζωῆς, αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ὁδυνηροτέρα· δὲν παρέβη βεβαιώς
κατ' οὐδὲν τὸ καθῆκον αὐτοῦ, διότι οὐ πάρχουσι περιστάσεις ἀ-
νέτεραι τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων· ἐξ ὅλων δι' ὅσα ἐξεθέσα-
μεν καθίσταται πρόδηλον, ὅτι αἱ περιστάσεις εἰς τὰς ὁποίας

εύρεθη ὁ ἀνὴρ ἔκεινος ἦσκαν τοικῦται· ἀλλὰ ἡ Θλίψις τοῦ ἀνδρὸς πορώπου, τοῦ δημηοσίου μάλιστα ἀνθρώπου, δὲν παραμυθεῖται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἀτυχήματος ἀδυναμίας του. Μόνος ὁ Θεὸς γνωρίζει τὸ τι ἥσθάνθησαν ὁ Μαούλης καὶ ὁ Καραϊσκάκης, καταδικασθέντες νὰ παρευρεθῶσιν ἀμφότεροι, ὁ μὲν ἀπὸ Θιλάσσας, ὁ δὲ ἀπὸ Ξηρᾶς, εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου χωρὶς νὰ δύνανται νὰ πράξωσι τι ὑπὲρ αὐτοῦ· καὶ μόνος ὁ Θεὸς, ὁ ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς τὴν ἀπαράμιλλον δόξαν θη ἐκτήσαντο, ἥδυνήθη, νὰ ἀποζημιώσῃ ἀμφοτέρους διὰ τὴν πληγὴν θη ὑπέστη ἡ καρδία αὐτῶν κατὰ τὴν φοβερὰν ἔκεινην τῆς ζωῆς των ὄραν. Τοῦ Καραϊσκάκη ιδίως ἀπὸ τοῦδε ἀρχεται τὸ εὐκλεέστερον τῆς ζωῆς μέρος. Ἐπρεπε νὰ πέσῃ τὸ Μεσολόγγιον, ἵνα ἀναπτυχθῇ ἀπασα τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἡ πολεμικὴ ἀρετή. Ἐπρεπε νὰ συμπληρωθῇ ἡ δούλωσις ἀπάστης, μικροῦ δεῖν, τῆς ἐκτὸς τοῦ ισθμοῦ Ἑλλάδος ἵνα διανοιχθῶσιν οἱ ὁφθαλμοὶ τῆς Κυνέρνησεως τοῦ ἔθνους, καὶ ἐκτειμήσωσιν ἐπὶ τέλους τὸν στρατηγὸν καὶ παραδώσωσιν αὐτῷ ἀπαντας αὐτοῦ τοὺς πόρους, καὶ προχειρίσωσιν αὐτὸν γενικὸν ἀρχηγὸν τῆς στερεᾶς, μετὰ ἐντολῆς νὰ ἀνακτήσῃ τὴν χώραν τῆς προεχειρίσθη ἥγεμών.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

—ο—

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Πεσόντος τοῦ Μεσολογγίου ἐφάνη καταβληθεῖσα ἡ ἑπανάστασις οὐ μόνον καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πλεῖστον τῆς Ἀνατολικῆς. Ὁσοι δὲν ἐπείθοντο νὰ ὑποβληθῶσιν αὐθίς εἰς τὸν ὁθωμανικὸν ζυγὸν, κατέφυγον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ' ἄπαντα ἡ στερεὰ Ἑλλὰς δὲν ἤδυνατο νὰ κενωθῇ τοιουτορόπως· ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς πολλοὶ ἔζητοσαν ἀσυλον εἰς τὰς ἀποτόμους τῶν ὄρέων κοφυφάς, εἰς τὰ δάση, εἰς τὰ σπήλαια· καὶ ἐνταῦθα ὅμως ἀπήντησαν πολέμιον, κατὰ τοῦ ὁποίου οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις ἤδυνατο ν' ἀντισταθῇ, τὴν πεῖναν. Ἐπὶ ὅλοκληρον σχεδὸν ἐνιαυτὸν αἱ πλεῖσται τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ζερεᾶς Ἑλλάδος ἢ εἶχον μείνει ἀκαλλιέργητοι, ἢ εἶχον ἐκτεθῆ εἰς ἀδιάκοπον τῶν ἔχθρῶν λεηλασίαν. Ἀπὸ τῆς Κυθερνήσεως οὐδεμία θήρητο οὐδὲ ἥλπιζετο βοήθεια. Τὸ ἐκτελεστικὸν τοῦ προηγουμένου ἔτους, τὸ ὅποιον πρὸ καιροῦ εἶχε καταντήσει ἀπλῇ σκιὰ διοικήσεως μᾶλλον ἢ διοίκησις πραγματική, ἐπαυσεν ἥδη δλῶς διόλου νὰ ὑπάρχῃ ὅλίγας πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου ἡμέρας εἶχε συγκροτηθῆ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἢ Γ'. Ἐθνικὴ Συνέλευσις ήτις, καταπλαγεῖσα ὑπὸ τῆς συμφορᾶς ἔκεινης, ἀνέθεσε τὴν Διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος εἰς ἐνδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν, τὴν λεγομένην Διοικητικὴν ἐπιτροπὴν, ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμη, ἐψήφισε δάνειον ἐκατὸν χιλιάδων διστήλων, διέταξε κατεσπευσμένως ἔτερά τινα κατεπίγοντα πράγματα καὶ διέκοψε τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς τῇ 16 ἀπριλίου. Μετὰ δέων δὲ ἡμέρας ἀνέλαβεν ἐν Ναυπλίῳ ἡ νέα διοικητικὴ ἐπιτροπὴ τὰ ἔργα αὕτης. Ἀλλ' ἡ Κυθέρωνος αὕτη οὐδένα εἶχε πόρου· τὰ παλαιὰ δάνεια εἶχον ἔχαντληθῆ,

τις τὸ ταμεῖον δὲν εὐρέθησαν τῇ 48 Ἀπριλίου εἰμὴ ἔξηκοντα
γρόσια· ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου οὐδεμία προσεδοκᾶτο εἰσπράξις·
τὸ νεωστὶ φηφισθὲν δάνειον ἦτο ἄδηλον ἀν καὶ πότε θέλει
παραγματωθῆν· ἀπὸ μόνου τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἣτον ἐνδεχό-
μενον νὰ εἰσπραχθῶσι τινες πόροι, ἀλλὰ μικροὶ καὶ οὐτοὶ καὶ
οὐχὶ πρόχειροι· ὅστε εὐκόλως ἔξηγεῖται, πῶς οἱ κάτοικοι τῆς
στερεᾶς Ἑλλάδος, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1826-ἔτος, οὐδεμίαν
οὐδαμοῦ τοῦ ὅριζοντος καθορῶντες ἀκτῖνα παραμυθίας, περιέ-
πεσον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπελπισίαν. Ἡ σερεὰ Ἑλλὰς διέκειτο
τότε δπως πρὸ ὅλιγου τὸ Μεσολόγγιον· ὡς φρουριον μέγα καὶ
ἀχανὲς κατείχετο ὑπὸ μαχητῶν γενναίων, ἀλλ' οἱ μάχηται
οὗτοι ἐστεροῦντο ἄρτου, καὶ ἔτι μᾶλλον παντὸς ἀλλού ἐφο-
δίου. Ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου ἐζωγονεῖτο τούλαχιστον
ὑπὸ τῆς ἑλπίδος, δτι διασπάσασα τὰ ἔχθρικὰ χαρακώματά,
θέλει εὗρει τρόπον νὰ συντρήσῃ ἕαυτὴν καὶ νὰ ἔξακολουθήσῃ
τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς στερεᾶς ἑβλε-
πον ἀφαιρεθεῖσαν ἀπὸ αὐτῶν καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην προσ-
δοκίαν. Καὶ δι Κιουταχῆς ἐπιτηδειότατα ὠφελήθη ἀπὸ τὴν
τοιαύτην αὐτῶν ἀθυμίαν, διότι μετὰ πλειστης πραότητος ἀ-
πεδέχετο πάντας δσοι, ἐνδίδοντες εἰς τὴν ἀκαταμάχητον ἀ-
νάγκην, ἥσπαζόντο τὰς ἐπανειλημμένας περὶ ὑποταγῆς προτά-
σεις αὐτοῦ, ἐνέκρινεν ὅλας αὐτῶν τὰς αἰτήσεις καὶ αὔστηροτά-
την ἐπέβαλλε τάξιν καὶ πειθαρχίαν εἰς τὴν στρατὸν αὐτοῦ,
τιμωρῶν ἀνηλεῶς τοὺς παρεκτρεπόμενους.

Ἐντούτοις εἰς τὴν μεσημβρινὴν γωνίαν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλ-
λάδος ὑπῆρχε φρούριον τι, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἐπέπλεεν ἡ ἑλληνικὴ
σημαία ἐν τῷ γενικῷ τούτῳ κατακλυσμῷ τῆς ἔξω τοῦ ισθμοῦ
Ἑλλάδος· τὸ φρούριον τοῦτο ἦτο ἡ μεγαλώνυμος τῶν Ἀθηνῶν
ἄκρα. Καὶ ἐκτὸς δὲ τῶν Ἀθηνῶν κατείχον εἰσέτει τὴν Καζαν
καὶ τὰ Δερβενοχώρια μετὰ μικρᾶς τινος δυνάμεως δύω ὄπλαρ-
χηγοι, ὁ Βάσσος καὶ δι Κριζιώτης, οἵτινες, ἀπορρίψαντες ἀπά-
σας τὰς περὶ ὑποταγῆς ἐπὶ ἀμοιβαῖς μεγάλαις γενομένας αύ-
τοῖς προτάσεις, ἐξηκολούθουν ἐντίμως ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὰν

Καρύστιον Ὄμερ Πασᾶν, τὸν ἐμβαλόντα εἰς τὴν Ἀττικὴν πρὸ τοῦ Κιουταχῆ περὶ τὰ μέτα τοῦ Ἰουλίου. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος Γούρας, δυτικὲς εἶχε διαταχθῆ νὰ μὴν ἀνεμένη τὸν ἔχθρὸν πρὸ τῶν πυλῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν παραγγελίαν ταύτην καὶ, ἐνούμενος μετὰ τοῦ Βάσσου καὶ τοῦ Κριζιώτου, ν' ἀγωνισθῇ ἐν ὑπαίθρῳ ὑπὲρ ἀπάσης τῆς ἐπαρχίας Ἀττικῆς τούλαχιστον, ἀν δῆκι καὶ ἐν τῇ Βοιωτίᾳ αὐτῇ πρὸς τοὺς πολεμίους ν' ἀντεπεξέλθῃ, ἐκλεισθῇ ἐξεναγτίας ἐν τῷ Ἀχροπόλει καὶ εἰς πολλάς ἐπὶ ἀργυρολογίας καταχρήσεις κατὰ τῶν πολιτῶν τῆς πέριξ χώρας παρεῖτεράπη. Μετ' ὅλιγον δὲ κατῆλθεν ἀπὸ τῶν Θηρῶν καὶ δι Κιουταχῆς μετὰ δεκακισχιλίων ἵππων καὶ εἴκοσιν δὲ πυροβόλων, ἡνάγκασε τὸν Βάσσον καὶ τὸν Κριζιώτην νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς Ἐλευσῖνα, ἐκυρίευσε τὴν κάτω τῶν Ἀθηνῶν πόλιν τῷ 3 Δύγουστου, ὥστε καὶ δι τελευταῖος τῆς Ἀχροπόλεως προμαχῶν ἦτο ἐκτεθειμένος εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Μετὰ τρεῖς δύμας ἡμέρας ἐπεφάνη εἰς τὰ ὄπίσθια τοῦ Κιουταχῆ δι Καραϊσκάκης καὶ συνεκρότιος πρὸς αὐτὸν πρώτην ἀξιοσημείωτον ἐν Χαϊδαρίῳ μάχην, ἥτις ὑπῆρξε τὸ προσούμιον τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ ἐνδόξου τελευταῖας αὐτοῦ στρατείας. Πῶς ἐπεφάνη; Ήθεν ἤλθε καὶ τι ἐπράξεν ἐν τῷ διαστήματι τῶν τεσσάρων μηνῶν τῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου διελθόντων;

Αγαλαθών δύωποιν ἀπὸ τῆς σύνθετας του, διευθύνθη εἰς
Δάζον, δπου είχον καταφύγει διάφορα στρατιωτικὰ σώματα,
νομίζων, δτι θέλει δυνηθῆ νὰ συγχροτήσῃ ἐξ αὐτῶν σώμα
στρατιωτικὸν ἐπιτήδειον εἰσέτι ν' ἀναγαιτίσῃ τὸν Κιουταχῆν·
ἀλλὰ μετ' ὅλγον ἐπεισθη, δτι διὰ τὴν παντελῆ τῶν πύρων
Ἐλλειψὶν καὶ τὴν ήθικὴν παραλυσίαν εἰς ἣν περιέστησαν οἱ μα-
χηταὶ ἔκεινοι, οὐδὲν δύναται ἐνταῦθα νὰ κατορθωθῇ. Οθεν ἀ-
παφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Ναύπλιον ἵνα ζητήσῃ παρὰ τῆς νέας
διοικητικῆς ἐπιτροπῆς ἐπικουρίας καὶ ἐφόδια. Ἐπὶ δὲ τούτῳ
ἀνεχώρησεν ἀπὸ Δάζον, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ὅλους δσους εὑρε συμ-
φώνους πρὸς τὰ ἔδια αὐτοῦ φρονήματα, εἰς ὁκτακοσίους περί-

τούς άνδρας συμποσουμένους, διελθών δὲ διὰ τοῦ ισθμοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἔφθασε περὶ τὰ μέσα ίουνίου εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Διοικήσεως· Άλλος καὶ ἐνταῦθα ἔμελλε ν' ἀπαγγίσῃ μεγάλα κώλυματα. Ἀπαντες οἱ προῦχοντες τῆς στρεῖς Ἐλλάδος, οἱ τότε ἐν Ναυπλίῳ καταφυγόντες, ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετὰ πλεύσιτης προθυμίας καὶ πᾶσαν κατέβαλον φροντίδα ἵνα συντελέσωσιν εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ σκοποῦ· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, εἰ καὶ συγκειμένη ἐξ ἀνέμρων, οἵτινες οὐδεμίαν εἶχον πρὸς τὸν Καραϊσκάκην προσωπικὴν συμπάθειαν, ὑπὸ τῆς δεινῆς ὅμως; τῶν πραγμάτων ἀνάγκης πιεζομένη ἐφάνετο εὑδιάθετος νὰ συμπράξῃ εἰς τὸ ἐπιχείρημα· οὐλλ' εἰ κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἡττον εἰλικρινεῖς αὗται διαθέσεις ἐκινδύνευον νὰ ἀποβῶσιν ἀτελεσφόρητοι, διότι ὁ Καραϊσκάκης εἶχε προπάντων χρέαν πόρων, πόροι δὲ, ὡς προείπομεν, ἐν Ναυπλίῳ δὲν ὑπῆρχον. Κατ' εύτυχίαν περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην θρησκαν νὰ ἔρχωνται εἰς τὴν Ἐλλάδα τὰ τρόφιμα καὶ ἐφόδια ὡσα συνετῶς φερόμεναι αἱ φιλελληνικαὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς ἑταίριαι ἀπεράσισαν ἀντὶ χρημάτων νὰ πέμψωσι· τὰ δὲ πρῶτα ταῦτα βοηθήματα, τὰ ὥποια βάσιμοι ὑπῆρχον ἐλπίδες ὅτι θέλουσι παρακολουθῆσει καὶ ἔτερα, κατέστησαν δυνατὴν τὴν πραγμάτωσιν τῆς τοῦ Καραϊσκάκη ἐπιχειρήσεως. Ἐτερον δὲ οὐδὲν ἡττον δεινὸν κώλυμα προέκυψεν ἀπὸ τῆς ἐκραγείσους τότε ἐν Κορίνθῳ ἐμφυλίου μεταξὺ τῶν αὐτοῦ ισχυρῶν διενέξεως, ὃν πολλοὶ ἀπεσταλμένοι συνήθοιζον εἰς Ναύπλιον στρατιώτας, ὑποσχόμενοι καὶ προπληρώνοντες μάλιστα μισθούς, ὃστε πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Καραϊσκάκην, δελεασθέντες ἀπὸ τὸν πειρασμὸν τοῦτον, ἐγκατέλιπον αὐτόν. Ἡ δὲ ἐπιμονὴ ἦν ἔδειξεν, καὶ ὁ ζῆλος διν κατέβαλεν δὲ ἀνὴρ ἔκεινος ἐν τῷ μέσῳ τοιωτῶν δυσχερειῶν, περὶ τὰ τέλη ίουνίου καὶ τὰς ἀρχὰς ίουλίου τοῦ 1826, ἵνα δυνηθῇ νὰ μὴν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν στρεῖν Ἐλλάδα δλῶς διόλου ἀπράκτος, εἰναι τῷντι ἄξιοσημείωτος· καὶ μαρτυροῦσιν ὅπόσον ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ φιλοτιμία εἶχον ἀναπτυχθῆ ἐν τῇ ἀκατέρ-

γάστω ἀλλ' εὔγενεῖ ἔκεινη ψυχῇ. 'Ο Καραισκάκη; δὲν περιωρί-
σθη νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀπετάθη
καὶ πρὸς τὸν γέροντα ἀρχηγὸν τῆς Πελοποννήσου. Σώζεται δὲ
ἡ ἐπιστολὴ δι' ἣς ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων 'Ρουμελιωτῶν
όπλαρχηγῶν ἐζήτησε νὰ ἀνταμώσῃ προσωπικῶς τὸν Θεόδωρον
Κολοκοτρώνην· καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς.

» Ἐξοχώτατε ἀρχηγὲ,

» Εἶναι ἀνάγκη καὶ ἀνάγκη μεγάλη διὰ τὴν προσωπικήν
» μας ἀντάμωσιν, νὰ ἐνώσωμεν τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος
» καὶ νὰ τιμήσωμεν τὰ ἀρματα. Ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν τὸν και-
» ρον δόπον νὰ σὲ ἐκτανθοῦμεν, τὰ πάντα εἰς πλάτος τὰ πλη-
» ροφορεῖσθε ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ Κόντε Μεταξᾶ. Ἐτοῦτο μό-
» νον σὲ λέμε· χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ νὰ ἔλθῃς εἰς τὸ "Αστρος
» ἢ "Αργος, στέλλοντάς μας πρωτήτερα διὰ νὰ ἐλθοῦμεν καὶ
» ἡμεῖς νὰ δύμιλήσωμεν τὰ δέοντα. Αὐτὸ σᾶς παρακαλοῦμεν
» νὰ μὴ βάλετε στιγμὴν εἰς τὴν μέσην, διὰ δὲν ἐπιδέχεται
» ἀργητα. Μένομεν,

Tῇ 26 Ιουνίου ἐν Ναυπλίῳ 1826.

Oἱ ἀδελφοὶ σας

» ΕΠΙΣΟΣ ΤΕΑΒΕΑΔΕ

ΚΑΡΑΙΣΚΑΚΗΣ

καὶ λοιποὶ 'Ρουμελιῶται πέρα καὶ πέρα. »

'Η συνέντευξις αὗτη ἐγένετο τῷδεντι ἐν "Αργει καὶ ἔκει
ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς ἀδελφικῆς ἔκεινης συμπράξεως, θὺ δὲν
ἐπαυσε παρέχων δ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εἰς τὸ μέγα τοῦ
Καραισκάκη ἐπιχείρημα, πέμψας μετ' ὀλίγον εἰς αὐτὸν ἀξιο-
λογωτάτας ἐπικούριας, πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν ἔδιον υἱὸν,
ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει, διὰ ἀμα σωθῶσιν αἱ "Αθηναὶ καὶ καταβληθῆ
ο Κιούταχῆς, ἀπας ἔκεινος δ εἰς 'Ρούμελην συγκροτηθεὶς στρατὸς

Θέλεις ἐμβάλεις εἰς τὴν Πελοπόννησον ἵνα συνδράμῃ τὸν Ἀρχῆτον αὐτῆς εἰς τὴν κατρόπωσιν τοῦ Ἰθράκου πασᾶ.

Ἐπὶ τῶν ὑποσχέσεων τούτων μᾶλλον ἐπεριδόμενος ἢ ἐλπίζων τι ἀπὸ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀπεφάσισε τελευταῖον ὁ Καραϊσκάκης νὰ ἔξελθῃ τοῦ ἰσθμοῦ. Ἄλλ' ὑπελείπετο εἰσέτι ἀπαραίτητός τις πρᾶξις, ὁ διορισμός. Γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Στερεάς, ἐπιτηδείου νὰ συμπυκνώσῃ περὶ ἑαυτὸν τὰ λεβήφανα τῶν Ρουμελιωτικῶν ταγμάτων, καὶ τὰς ἐκ Πελοποννήσου ἐπικουρίας, καὶ τὴν ὅλην ἐν γένει διεύθυνσιν, ἃς ἀνευ ἡ ἐπιχείρησις ἔκινδύνευε νὰ ματαιωθῇ. Ἡ πρᾶξις δμως αὗτη ἐφαίνετο μέλλουσσα νὰ ἀπαντήσῃ πολλὰ προσκόμιματα. Ναὶ μὲν ὅλων τὰ βλέμματα ἦσαν προσηλωμένα εἰς τὸν Καραϊσκάκην· ἀν δχι δι' ἄλλο τούλαχιστον διέτι αὐτὸς μόνος ἐν τῇ κοινῇ ἀπελπισίᾳ δὲν εἶχεν ἀπελπισθῆ περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας. Πολλαὶ δμως ὑπῆρχον στρατιωτικαὶ ἀντιζηλίαι, τὸ δὲ δεινότερον αὐτὰ τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς ἐπιτροπῆς δὲν διέκειντο φιλικῶς πρὸς τὸν ἄνδρα. Αἱ δὲ δυσκολίαι τὰς ὅποιας ἔδειπεν οὕτος πάνταχόθεν προκυπτούσας ἀπεδίδοντο ὑπ' αὐτοῦ κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν κακὴν ταύτην θέλησιν τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ἐν τῇ ἀγανακτήσει του, ἐνδίδων εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀπειλὴν καὶ τὴν ὕδριν ῥοπὴν, πολλὴν ἔδειξε περιφρόνησιν πρὸς τοὺς κυβερνήτας τῶν πραγμάτων, ὡστε, ἀντὶ νὰ ἔξαλειφθῇ ἡ προηγουμένη τούτων πρὸς αὐτὸν δυξμένεια, ἔξεναντίας ἐφαίνετο ὅτι πρόσκειτο νὰ ἀναζωπυρωθῇ. Τοῦ Προέδρου μάλιστα τῆς Κυβερνήσεως Ἀνδρέου Ζαΐμη τὴν κατ' αὐτοῦ ἀπέχθεια ἐνομίζετο ἀκατανίκητος, διέτι πρόσρατος ἔτι ἦτον ἡ μνήμη τῶν καταδρομῶν καὶ περιφρόνησεων ἀς ὁ οἶκος τοῦ Ζαΐμη ὑπέστη ἐν Κερπηνῇ, ὅτε ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου διέβησαν αὐτόθι τὰ τάγματα τοῦ Καραϊσκάκη. Ἄλλα τοσοῦτος ἦδη ἦτο τῆς πατρίδος ὁ κίνδυνος, καὶ τοσαύτη ἡ κοινὴ πεποίθησις ὅτι ὁ Καραϊσκάκης μόνος ἦδύνατο νὰ ἀναστήσῃ εἰς τὴν Ρουμεληνήν τὸν ἀγῶνα, ὡςτε ὅτε ἐγένετο ἐπὶ τοῦ κυβερνητικοῦ συμβουλίου λόγος περὶ διορισμοῦ Γενικοῦ ἀρ-

χηγού, πρῶτος δὲ Ἀνδρέας Ζαΐμης ἀπεφήνατο, ὅτι τὸν Καραϊσκάκην θεωρεῖ ίκανώτερον καὶ προσφορώτερον παντὸς ἄλλου διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Γενομένης δὲ δεκτῆς τῆς προτάσσεως παμψηροῦ, προσεκλήθη τὴν ἐπαύριον ὁ ὀπλαρχῆγος ἔκεινος εἰς τὸν θαλασσόπυργον τοῦ Ναυπλίου, ὅπου πρὸς πλειοτέραν αὐτῆς ἀσφάλειαν ἔδρευεν ἡ Διοικητικὴ ἐπιτροπή καὶ προσελθόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ περιποιητικῶτα τὴν περὶ αὐτοῦ ἀπόφασιν τῆς Κυβερνήσεως. Μάρτυρες παρόντες τῆς σκηνῆς ταύτας βεβχιοῦσιν ὅτι ὁ Καραϊσκάκης κατενύχθη βαθέως ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῦ Ηρακλέους καὶ ἀπήντησε φιλοφρόνως καὶ εὐγνωμόνως, διότι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς, ὃστις εὐχερῶς ἐξήπτετο καὶ ἐπρεπηλάκιζεν, οὐδὲν ἦττον εὐχερῶς κατεπραῦντο καὶ ἐπείθετο δσάκις θεούρε τις νὰ ἐγγίσῃ τὰς ἀγαθωτέρας τῆς καρδίας του χορδάς. Προέτειναν δὲ τότε αἱ δύο παλαιοὶ ἔχθροι τὴν δεξιὰν καὶ ὑποσχεθέντες ἀμιβαίνως παντελῇ τοῦ παρελθόντος λάθην, ἥσπασθησαν ἀλλήλους. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἔκεινην παρευρέθησαν ἐν τῷ θαλασσοπύργῳ τοῦ Ναυπλίου καὶ τινα μέλη τῆς ἑτέρας ἐπιτροπῆς, ήν ἡ διακόψασα τὰς ἐργασίας αὐτῆς ἐθνικὴ Συνέλευσις είχε διορίσει ἐπὶ τῶν ἐξατερικῶν ιδίως ὑποθέσεων· ἐκ δὲ τῶν παρευρεθέντων τούτων εἰς ᾧτο καὶ ὁ ἀγέρωχος Ὅδραῖος Βασίλειος Βουδούρας ὃςτις ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν νεωστὶ προχειρισθέντα Ἀρχηγόν·

Αἱ Δὲν ἔκαμες, τῷ εἶπε, ὃσον ἐπρεπε τοις τῷρα τὸ χρέος ἡ σου πρὸς τὴν πατρίδα, Καραϊσκάκη· ὁ Θεός νὰ σὲ φωτίσῃ νὰ τὸ κάμης εἰς τὸ ἔζης ο.

— Εἶτα τὸ ἀρνοῦμαι, ἀπεκρίθη, ἀναλαβὼν τὴν συνήθη ἡ αὐτοῦ παρρησίαν ὁ Καραϊσκάκης. "Οταν θέλω γίνομαι ἀγέρωχος καὶ ὅταν θέλω διάβολος. Εἰς τὸ ἔζης ἔχω ἀπόφασιν νὰ γένω ἄγγελος ο.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἄνδρες εἰς χεῖρας τῶν ὅποιων εὑρίσκετο τότε τῆς Ἑλλάδος ἡ τύχη. Τὸ ἀξιωπρεπὲς εἰ καὶ πρόσων πολίτευμα τοῦ προύχοντος τῆς Πελοπονήσου, ἡ τραχεῖα εἰλικρινεία τοῦ Πατρικίου τῆς Ὅδρας καὶ ἡ πρὸς ἔκαστον αὐτῶν

προσφυῆς ἀπάντησις τοῦ ἀπλάστου παιδὸς τῶν ὄρέων τῆς Ῥούμελης, ζωγραφίζουσι τοὺς χαρακτῆρας αὐτῶν ἀκριβέστερον, παρ' δὲ τῇθελον πράξει τοῦτο μακρὰ περιγραφή

'Ο Καραϊσκάκης περιβληθεὶς τοιουτοτρόπως τὸ ἀξίωμα τοῦ Γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στρεπῆς, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸ Ναύπλιον τὴν 19 Ιουλίου. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἔξελθῃ ἔκειθεν τούλαχιστον μεθ' ὅσων ἦλθε στρατιωτῶν, εὑρέθη κατ' ἄλλους μὲν, μετὰ ἑξακοσίων, κατ' ἄλλους δὲ, μετὰ διακοσίων καὶ μόνον, ἐξ ὧν πάλιν τινὲς ἔφυγον καθ' ὁδὸν, ὥστε ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ βιογράφον, ἔφθασεν εἰς Σαλαμῖνα μὲ μόνον ἐκατὸν τριάκοντα στρατιώτας. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ζύμη τοῦ στρατοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐπεχείρησε καὶ κατώρθωσε τὴν ἐλευθερωσιν τῆς Ῥούμελης, κατήντησε νὰ συμποσιῶθῇ εἰς δέκα χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐπολιόρκησε τὸν Κιουταχῆν ἐντὸς τῆς πεδιάδος τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰς τὸν ἔσχατον ἔφερεν αὐτὸν κίνδυνον. Νομίζομεν δὲ τις εἶναι χρήσιμον νὰ μελετήσωμεν διὰ τίνος ἐπιμονῆς, διὰ τίνος συνέσεως, διὰ τίνος δεξιότητος καὶ πῶς ἀφειδῶς αἱ ποτε προκινήσυνεων κατώρθωσεν, δ ἀνὴρ ἔκεινος, ἐκ τοσούτων μικρῶν ἀφορμῶν δρυμώμενος, εἰς τοσοῦτον μεγάλα ἀποτελέσματα νὰ περιέλθῃ.

'Ο Καραϊσκάκης ἀμα φθάσας εἰς Σαλαμῖνα, εἰδε τὸν Βάσσον καὶ τὸν Εριζιώτην, οἵτινες ἦλθον ἔκει ἵνα προϋπαντήσωσιν αὐτὸν, καὶ συνεβούλευθη αὐτοὺς περὶ τοῦ καταλληλοτέρου μέρους τῆς συγκροτήσεως τοῦ στρατοπέδου. Κατ' ἀρχὰς ἐγένετο λόγος νὰ στήσωσι τὸ στρατήγιον εἰς Πειραιᾶ, καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις δὲν ἔγνωριζε καλῶς τὸν τόπον, ἐπεχείρησεν αὐτοπροσώπως μετὰ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν ἀπὸ θαλάσσης προσκόπησίν τινα περὶ τὸν λιμένα, καθ' ᾧν, ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν Ἑγράν, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν ἔχθρων καὶ μικροῦ ἐδέσησε νὰ συλληφθῇ αἰχμάλωτος. "Οθεν μὴ δυνηθεὶς νὰ παρατηρήσῃ καλῶς τὴν θέσιν ἔκεινην καὶ πληροφορηθεὶς πρὸς τούτοις δὲ τὴν ἐπιοῦσαν δ Κιουταχῆς κατέλαβεν αὐτὴν, καὶ ἴδιας τὸ Μετόχιον τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος, ἀπεφάσισε

νὰ συγχεντρώσῃ τὸν στρατὸν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς Ἐλευσῖνας· καὶ τοῦτα ἦτο τῷ πάντες τὸ εὐλογώτερον, διότι ἀπὸ τῆς Ἐλευσίνος ἥδυνατο νὰ ἀποβῇ εἰς τὸν Κιουταχῆν πολὺ ἐπικινδυνότερος ἢ ἀπὸ Πειραιῶς. Οἱ πολέμιοι ἐλάμβανον τὰς τροφὰς αὐτῶν καὶ τὰ πολεμεφόδια ἀπὸ ξηρᾶς, οὐχὶ ἀπὸ θαλάσσης· οἱ Ἐλληνες ἑστρατοπεδεύμένοι περὶ Ἐλευσίνα, ἔδυναντο καὶ κατὰ τοῦ Τευρκικοῦ στρατοπέδου νὰ ἐπιτίθενται, καὶ τὰ ἐφόδια αὐτοῦ νὰ ἀποκόπτωσι, καὶ μετὰ τῆς λοιπῆς στερεᾶς Ἐλλάδας νὰ κοινωνῶσιν, οὐδὲ ἐμποδίζοντα ἀφ' ἑτέρου νὰ συνεννοῶνται μετὰ τῆς ἐν ἀκροπόλει φρουρᾶς, διότι ὁ στρατὸς τοῦ Κιουταχῆν δὲν ἦτο τοσοῦτος, ὥστε νὰ περιφράξῃ αὐτὴν πανταχόθεν· ἐνῷ ἐν Πειραιεῖ στρατοπεδεύοντος τοῦ μικροῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ὁ Κιουταχῆς ἀν ὅχι ἄλλο ἔδυνατο νὰ κόψῃ πᾶσαν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν στερεάν Ἐλλάδα. Καλὸν ἦτο βεβαίως νὰ καταληφθῇ καὶ ὁ Πειραιεύς· τοῦτο δὲ ἐγένετο βραδύτερον διότι οἱ Ἐλληνες ἀπέθησαν μὲν πολυαριθμότεροι, προσέλαθον δὲ θαλάσσιον δύναμιν· ἄλλα κατὰ ιούλιον τοῦ 1826 ἔδειπτο νὰ ἐκλέξωσι μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Ἐλευσίνος, ταύτου δὲ τεθέντος, ὁρθῶς ἐπράξαν προτιμήσαντες τὴν Ἐλευσίνα.

'Ο Καραϊσκάκης λοιπὸν ἔσπευσε νὰ ἐκδώσῃ τὰς ἀναγκαῖας διαταγὰς ἵνα συνέλθωσιν δλα τὰ στρατεύματα εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην κώμην, ὅπου ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ τὸ γενικὸν στρατόπεδον. Μία τῶν πρώτων αὐτοῦ φροντίδων ὑπῆρξε καὶ τὸ νὰ συνεννοθῇ ἀμέσως μετὰ τῆς ἐν Αἰγίνῃ ἔδρευμάσης ἐπιτροπῆς τῶν Ψαριανῶν, ἥτις καὶ προηγουμένως συνετέλει εἰς τὴν διατήρησιν τῶν στρατοπέδων τῆς ἀνατολικῆς Ἐλλάδας, μετὰ πλείστου δὲ ζήλου ὑπεστήριζε τὸν νέον Γενικὸν Ἀρχηγόν· διότι διὰ πλοίων αὐτῆς μετεκομίζοντο ἐξ Ἐπιδαύρου, Κρεμιδίου καὶ Σαλαμίνος τὰ στρατεύματα εἰς Ἐλευσίνα καὶ διὰ πλοίων αὐτῆς διεκόπτετο ἡ διὰ θαλάσσης μεταξὺ Εύβοίας καὶ Κιουταχῆς συγκοινωνία· πρὸς τούτοις ἡ ἐπιτροπὴ ἔκεινη ἀπέπεμπεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοὺς λειποταχτοῦντας εἰς Αἴγιναν στρατιώτας, ἔστελλεν δσας ἥδυνατο ἐξ Αἴγινας τροφὰς, καὶ

διὰ νὰ προμηθεύσῃ δόλιγα χρήματα εἰς τὸν στρατηγὸν, ἵνα γκάζει
σθν κατ' ἐπίμονον αὐτοῦ ἀπαίτησιν νὰ συνάξῃ ἐν μηνισκον τῶν
ἐνοικίων· δοσα ἐπλήρωναν εἰς τοὺς Αἴγινήτας οἱ παρ' αὐτοῖς
καταφυγόντες πολυάριθμοι ξένοι. Διὰ τοιούτων μικρῶν πόρων
ῆχρισεν ἡ ἐκστρατεία ἔκεινη, τοιουτοτρόπως κατωρθώθη νὰ συ-
νέλθωσιν εἰς Ἐλευσῖνα 1000 μὲν περίπου ἀνδρες ταχτικοῦ
στρατοῦ ὑπὸ τὸν Φαβιέρον τεταγμένοι, ικανοὶ δὲ Πελοποννήσιοι
ὑπὸ τὸν Γεώργιον Χελιώτην, σταλέντες εἰς τὸν Καραϊσκάκην
παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Νοταρᾶ· ὥστε μετὰ τῶν προηγουμένων
εἰς Ἐλευσῖνα ὑπαρχόντων ἀποσπασμάτων ὁ στρατὸς οὗτος ἐκ
πρώτης ἀφετηρίας συνεποσάθη εἰς 3,500 μαχητάς. Τὸ τα-
χτικὸν συνέκειτο ἐκ δύο ταγμάτων ἔχοντων 700 ἀνδρῶν
πραγματικὴν δύναμιν, ἐξ 70 πυροβολιστῶν μετὰ τεσσάρων
μικρῶν πυροβόλων, 70 φιλελλήνων καὶ 80 ιππέων ἄνευ ἵπ-
πων. ^{Το} δὲ ἀρχηγὸς αὐτοῦ, παραγγελθεὶς ὑπὸ τῆς διοικήσεως
νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη, ἔτπεισε νὰ ὑπακούσῃ, καὶ
κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐν Σαλαμῖνι συνέντευξιν πολλὴν ἔδει-
ξαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἀμφότεροι προθυμίαν καὶ εἰλικρίνειαν.
Κατὰ δυστυχίαν τὰ αἰσθήματα ταῦτα δὲν ἔμελλον νὰ
διαρκέσωσι πολὺ, διότι οὔτε ὅτο δυνατὸν νὰ ἐπικρατήσῃ
σύμπνοια μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν, καὶ τῶν δύο ἀρχη-
γῶν. Τὸ δύο ἔκεινα πολεμικὰ στοιχεῖα τοσοῦτον διέφερον
ἀπ' ἀλλήλων περὶ τε τὴν συγκρότησιν αὐτῶν, καὶ τὸν ὄπλε-
σμὸν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν, ὥστε δυσκολώτατον ὅτο
νὰ συμπράξωσιν. Ἀπολύτως θεωρουμένου τοῦ πράγματος, ἔ-
πρεπε βεβαίως νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ ταχτικὸν ἀλλὰ δι' ὅλης
ταξ ἐπαναστάσεως οἱ πόροι τῶν διαφόρων κυβερνήσεων δὲν
ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὰς νὰ συστήσωσιν εἰμὴ μικρὰν ταχτικὴν δύ-
ναμιν· τὰ μεγαλείτερα κατορθώματα δι' ἀτάκτων ἐγένοντο· εἰ
πολυάριθμότεροι στρατοὶ ἔξ ἀτάκτων συνεχροτοῦντο, ἔξ ἀνάγ-
κης λοιπὸν ἡ ἐπανάστασις ἐπὶ τοῦ ἀτάκτου στοιχείου κυρίως
ἔστηριχθη· τὸ δὲ ταχτικὸν καὶ διὰ τὸ εὐάριθμον αὐτοῦ, καὶ διὰ
τὴν ἔλλειψιν τῶν πόρων, καὶ διὰ τὴν φυσικὴν πρὸς τὸ ἀτα-

άτον διχόνιαν, μικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἴδιως συνέβη.

Οπωςδήποτε ιδρυθέντος, ὡς προείρηται, τοῦ στρατηγίου εἰς Ἐλευσῖνα, ἀνεχώρησε τὴν 5 αὐγούστου περὶ τὸ ἐσπέρας ἄπασσα ἡ αὐτόθι συγκεντρωθεῖσα δύναμις ἀνευ ἀποσκευῶν (εἰς τὸ γελέκι, καθὼς ἔλεγον ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως) συνεπαγομένη δὲ τριῶν ἡμερῶν ἄρτον, καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐστρατοπέδευσεν εἰς Χαιδάρι. Ἡ θέσις αὕτη κεῖται πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τῶν Ἀθηνῶν, διῃγώτερον τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπέχουσα, καὶ εἶχε μὲν τὸ ἀτόπημα διὰ ἣν κοίλη διώσοντ, ἀλλ' εἶχε συγχρόνως τὸ καλὸν διὰ ἐν αὐτῇ εὑρίσκετο μέγας περιττειχισμένος κῆπος καὶ ἀφθονον ὄνδωρ.

Οἱ Ἑλλῆνες ἀμα φθάσαντες εἰς Χαιδάρι ἐπυροβόλησαν μονόφορα, ἵνα καταστήσωσι μὲν γνωστὸν τὸν ἐρχομόν αὐτῶν εἰς τοὺς πολιηρχούμενους, προκαλέστασι δὲ τοὺς πολεμίους εἰς ἀγῶνα. Τῷντι ἡ προσέγγισις τῆς δυνάμεως ταύτης πολὺν ἐπρέξενης παρὰ τοῖς Ὁθωμανοῖς θόρυβον· καὶ, ὡς παρατηρεῖ ὁρθῶς δ "Αγγλος φιλέλλην Γόρδων, ἐὰν συνέβαινεν δλίγας ἡμέρας πρότερον, ἦθελεν ὑποχρεώσει πιθανώτατα αὐτοὺς νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν" ἀλλὰ δ "Καραϊσκάκης τοσαύτας ἀπήντησεν ἐν Ναυπλίῳ περὶ τὰς προπαρασκευὰς αὐτοῦ δυσκολίας, ὅστε δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ κίνημα αὐτοῦ, εἰμὶ ἀφοῦ δ Κιουταχῆς κατέλαβε τὴν κάτω πόλιν, ὅστε ἦδη ἡ θέσις τοῦ Ὁθωμανοῦ στρατάρχου ἦτον ίκανῶς ἀσφαλεστέρα καὶ μετὰ θάρρους ἡδυνήθη, διπλασιάσας ἀμέσως τὰς νυκτερινὰς αὐτοῦ φυλακὰς, νὰ προετοιμασθῇ εἰς τὸ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Τῇ 6 αὐγούστου ἀμα ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, μετὰ ἀμοιβαῖον κανονοβολισμὸν, γενικὴ ἐπῆλθε μάχη, καθ' ἣν οἱ πολέμιοι ἀπεκρύσθησαν, καὶ τότε οἱ Ἑλλῆνες, ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τοὺς τακτικοὺς καὶ ἐκατέρωθεν τοὺς ἀτάκτους ἐν εἴδει ἀκροβολιστῶν, ἀπὸ ἀμυνομένων προτίλασαν μετὰ θάρρους ἐπιτίθεμενοι δ δὲ λόγος τῶν φιλελλήνων ἐξώρμησε, μετὰ προ-

ιεταιμένης λόγχυς, καὶ ἐπὶ ὑψωμά τι ἀπὸ τοῦ ὅποίου ἐν Ὁθωμανικὸν πυροβόλον πολλὴν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἐπρόξενει ἡ πύλαν. Οἱ ἐκπλαγέντες πολέμιοι τὸ μὲν πυροβόλον ἔσωσαν ἐπὶ καμπίου ἀνακομίσαντες, καταλιπόντες δὲ μᾶς ἀπάσσας τὰς ἀποσκευὰς, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Τὴν ἡμέραν ταύτην οἱ ἡμέτεροι ἔκυρευσαν δύω σημαίας καὶ ἀπέβαλον 7 νεκροὺς καὶ 21 πληγωμένους, ἐν οἷς 5 φιλέλληνας. Τὴν ζημίαν τῶν ἔχθρων οὔτε δ Γόρδων, οὔτε δ Κ. Τρικούπης ὄριζουσιν. Οἱ ἀρχαῖοι βιογράφοι λέγει 400 τοὺς φονευθέντας καὶ διπλασίους τοὺς πληγωθέντας· τοῦτο θέλει φανῆ ἵσως ὑπερβολή. Ἀλλ᾽ ὅπου δύναχοις εἶναι ἡ ἔξελεγξίς τῆς ἀληθίας, εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἔξαγεται ἐκ τοῦ ἔξης περιστατικοῦ. Τῇ 10 αὐγούστου ὁ Καραϊσκάκης γράφων πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Ψαριανῶν περὶ τῆς μάχης ταύτης καὶ τῆς κατὰ τὴν 8 τοῦ μηνὸς, περὶ τῆς μετ' ὀλίγον λέγει, διτὶ εξσκοτώθησαν ἀπὸ τοὺς ἔχθρους ὑπὲρ τοὺς 1200 καὶ πόσοι λαβωμένοι καὶ ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν, ἀπὸ δὲ τοὺς ἐδικούς μας ἕως 20 ἀπὸ τοὺς ἀτάκτους λαβωμένοι καὶ σκοτωμένοι, ὥστε 70 ἀπὸ τοὺς τακτικούς. Τῇ δὲ 19 αὐγούστου ὁ αὐτὸς Καραϊσκάκης ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην ἐπιστολῇ ἀναφέρει 400 μόνον Τούρκους πεσόντας ἐν ταύτῃ τε καὶ τῇ ἐπομένῃ μάχῃ. Ἀλλ᾽ ὅμως οἱ ἔχθροι ἐπειθον βεβαίως ζημίαν ἀξιόλογον κατ' ἀμφοτέρας ταύτας τὰς μάχας. Τοῦτο καταφαίνεται προδῆλως ἀπὸ τὴν ταραχὴν, ἣτις ἐπικρατεῖ εἰς δύο ἐπιστολὰς γραφείσας μὲν τότε ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ πρὸς τε τὸν μέγαν Βεζίρην καὶ πρὸς τὸν ἴδιαίτερον γράμματεά τοῦ Σουλτάνου Ἀλῆ Αγᾶν, συλληφθεῖσας δὲ καθ' ὅδον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Οἱ Φαβιέρος προέτεινεν ηδην νὰ ἔξακολουθήσωσιν οἱ ἡμέτεροι τὴν καταδίωξιν, ωρεῶνύμενοι ἀπὸ τὸ κατόρθωμα, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν ἀλλ᾽ ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἐθεώρησε φρόνιμον τὴν τοιαύτην προχώρησιν, καὶ εὐλόγως, διδτὶ ἐφοβεῖτο τὸν διασκορπισμὸν καὶ τὴν ἔξαπλωσιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τόπον ἐπίκεδον, δικου οὐ ἔχορδος ἐδύνατο νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ οὐ μόνον ὡς

ἔχων ἴππικὸν, τοῦ δπείου οἱ ἡμέτεροι ἐστεροῦντο, ἀλλὰ καὶ
διότι ἔτοιμον ἐφύλαξσε τὸ ἔτερον τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ μέρος,
τὸ δποῖον οὐδεμίαν εἶχε λάβει μετοχὴν εἰς τὴν πρώτην ταύ-
την μάχην. "Οθεν δὲ Καραϊσκάκης ἀνεκάλεσε τὰ Ἑλληνικὰ
στρατεύματα ἀπὸ τῆς καταδιώξεως καὶ διέταξεν αὐτὰ νὰ
καταλάβωσι τὰς δποίας ἐξ ἀρχῆς εἶχον θέσεις, ἐντεῦθεν δὲ
ἡρξατο ἡ πρώτη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Φανιέρου ἕρις, ἥτις
δὲν ἔπαισεν ἔκτοτε προαγούμενη. 'Αλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι δτι
ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ Καραϊσκάκης εἶχε δίκαιον καὶ δτι ἀν οἱ
Ἑλληνες προήλαυνον, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα, μάλιστα δὲ
διὰ τὴν ἐντελῆ τοῦ ἴππικοῦ ἐλλειψιν, ἥθελον καθ' ὅλας τὰς
πιθανότητας πάθει ἥτταν ὀλοσχερῆ. "Οτι δὲ δὲ Καραϊσκάκης
διὰ τὴν ἐλλειψιν ταύτην τοῦ ἴππικοῦ, καὶ οὐχὶ ἀπὸ πνεῦμα
τι ἀντιζηλίας καὶ ἀντιλογίας πρὸς τὸν Φανιέρον, ἀνεγάπτισε
τὴν καταδίωξιν, εξάγεται προδήλως ἐκ τῆς προαναφερθείσης
ἐπιστολῆς, τὴν δποίαν μετά τινας ἡμέρας ἔγραψεν ἀπὸ Ἐλευ-
σίνος πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. «'Αν εἴχαμεν, ἔγραφε
πρὸς τὸν γενικὸν ἀρχηγὸν τῆς Πελοποννήσου, ἀν εἴχαμεν καὶ
ἡμεῖς μίαν μικρὰν καβαλαρίαν, βέβαια τὸν ἐκυνηγούσαμεν
(τὸν ἔχθρὸν) ἔως εἰς τὴν Εὔριπον καὶ ἀκόμη μακρύτερα. Καὶ
κατωτέρω» ε' Ἀδελφὲ, ἀνάγκη πᾶσα νὰ μὲ προφθάσῃς τὴν ἀ-
τακτὸν καβαλαρίαν ὃπου ἔχεται αὐτοῦ εἶναι ἐδῶ καὶ ἡ τακτι-
κὴ, κατορθόνωμεν καὶ μερικοὺς ἀκόμη ἀπὸ ἄλογα γερά καὶ
μπενιτζέδαις, δποῦ εἶναι εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ γίνεται ἐν
σῶμα ἀπὸ τριακοσίους καὶ ἐπέκεινα τόσοις φθάνουν διὰ νὰ
κενηγήσουν τὸν ἔχθρόν καὶ μέσα εἰς τὴν Πελοπόννησον γνω-
ρίζω δτι χρησιμεύει ἡ καβαλαρία πολὺ περισσότερον δμως θέ-
λειωφελήσει ἀν ἔλθῃ ἐδῶ καὶ ἐνωθῇ μὲ τακτικὴν, καὶ τότε
ἀφοῦ δώσωμεν τοῦ διαβόλου τὸν Κιουταχῆν, ἐρχόμεθα συ-
σωματωμένοι καὶ πέφτομεν εἰς τὸν Ἰεραίμην.»

Τὴν ἐπιοῦσαν, 7 αύγούστου, δὲν ἔπανέλαβε τὴν
προσβολὴν κατὰ τοῦ εἰς Χαϊδάρι Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου,
διότι περιέμενε τὸν Καρυστηνόν. Ομέρ πασᾶν, ὃν εἶχε προσκα-

λέσσει εἰς ἐπικουρίαν, καὶ δοτεῖς ἔφθασε τῷδε μετὰ τὴν μεσημέριαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, συνεπαγόμενος ἀξιόλογον ἵππεων σώμα. Οθεν τῇ 8 ἐπετέθη αὐθὶς ὁ Ρεσίτης μετὰ πεντακισχιλίων περίπου πεζῶν καὶ χιλίων ἵππων κατὰ τῶν Ἑλλήνων· ἡ δὲ ράχη αὗτη ἀπέδειξεν πόσον ἀσφαλέστερον τοῦ Φαβιέρου· καρινεν ὁ Καραϊσκάκης περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν γένει, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ τακτικοῦ, ὅπως τότε εἴχεν. Ο στρατάρχης κατετύχε τὸν ἀριστερὰν πτέρυγα μετὰ τῶν ἀτάκτων, ὁ δὲ Φρεβιέρος μετὰ τῶν τακτικῶν τὴν δεξιάν. Αμφότεραι αἱ πτέρυγες ἦσαν ἔξησφαλισμέναι δι' ὄχυρωμάτων, ἀλλὰ ὁ Φαβιέρος, ἔξαγαγών τῆς ἀσφαλοῦς αετοῦ θέσσως τὸ ἐν τῶν δύο τακτικῶν τάγματων, τὸ πρῶτον, ἀντιπαρέταξεν αὐτὸν ἐν τετραγώνῳ εἰς τοὺς πολεμίους· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ ἐπιτεθέντες κατὰ τοῦ τετραγώνου Δελίδες ἀπεκρούσθησαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ τετράγωνον ἐρράγη, καὶ αὐτὸς ὁ Φαβιέρος, δοτεῖς μετὰ τοῦ δευτέρου τάγματος ἐπῆλθεν εἰς ἐπικουρίαν, ἤναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ ὄχυρωμά του, ἐν ᾧ οἱ τὴν ἀριστερὰν τῶν Ἑλλήνων πτέρυγα προσβαλόντες πολέμιοι, εἰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀνδρείας ἐπανέλαβον τὰς ἐπιθέσεις αὐτῶν, ἐπανειλημένως ἀπεκρούσθησαν καὶ οὐκ ὀλίγους ἀπέβαλον ἀνδρας τε καὶ ἵππους, διότι οἱ ἀτάκτοι ἥμدان εἴχον τὴν φρόντην νὰ μὴ πορεύθαλωσι τῶν ὄχυρωμάτων. Βεβαίως ἀλλος εἶναι ὁ τρόπος τοῦ πολεμεῖν τοῦ τακτικοῦ καὶ ἀλλος τοῦ ἀτάκτου· εἰς μυρίας δὲ μάχας πεζικὰ τετράγωνα ἀπέκρουσαν τὸ ἵππεικὸν καὶ ἐπὶ τέλους κατίσχυσαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὰ τετράγωνα ταῦτα πρεϋποθέτουσε στρατὸν καλῶς ὠργανισμένον, ἔξησκημένον καὶ ἐφωδιασμένον, στρατὸς δὲ ἐστερημένος μὲν τῶν πλεονεκτημάτων τούτων, ἀξιῶν δὲ νὰ ἐκπληρώσῃ καθήκοντα, ὃν ἡ ἐπιτυχία ἀπὸ τῶν δρῶν, ἐχείνων ἔξαρτᾶται, ἐκτίθησιν ἕσαυτὸν εἰς πρόδηλον ἥτταν, διπερ συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὸ πρῶτον τάγμα, τὸ διποίον μετὰ κόπου ἐσώθη ἀποβαλόν 38 στρατιώτας καὶ ἔνα τῶν τυμπανιστῶν. Ἀποσφρέντων δὲ τῶν πολεμίων ἀπὸ τῶν ὄχυρωμάτων, ὡς προείρηται, ἡ μάχη περιωρίσθη εἰς ἀπλούν

άμοιστον κανονοβολισμὸν, καθ' ὃν δμως ἡ ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πυροβόλων βλάβη ἦν πολλὴ μικρότερα τῆς τῶν ἔχθρικῶν, οὐ μόνον διότι ἦσαν τὰ Ἑλληνικὰ πολὺ μικρότερα, ἀλλὰ καὶ διότι δύω εἶς αὐτῶν εἶχον κατασταθῆ ἄχρηστα, συντριβέντων τῶν τροχῶν ἀύτῶν. Περὶ δὲ τὸ ἑσπέρας, ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπεγώρησεν εἰς Ἐλευσῖνα, οὐχὶ μὲν μετὰ πολλῆς τάξεως, ἀλλὰ οὐδὲ μεγάλην παθὼν ζημίαν, διότι ὡς ἐκ τοῦ ἐπελθόντος σκότους, δὲν ἐγένετο σπουδαῖα ὑπὸ τῶν πολεμίων καταδίωξις. Ἡ ὑποχώρησις ἀλλως τε αὗτη δὲν εἰμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς γενομένης μάχης, διότι, καθ' ἀειδομεν, ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, οἱ πολέμιοι δὲν ἐξεβίασαν τὰ Ἑλληνικὰ ὄχυρωματα· ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο ἐξ ἀρχῆς τοῦ Καραϊσκάκη ἡ προαιρεσίς, ὅπτις, καθ' ἀγγραφεν ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην ἐπιστολῇ, δὲν προῆλθεν ἀπὸ Ἐλευσῖνος εἰς Χαϊδάρι, εἰμὴ μὲν τριῶν ἡμερῶν ζωτοροφίας κατένευ ἀποσκευῶν, ὥστε ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὡς φαίνεται, μόνον νὰ ἀναγγείλῃ μὲν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐν τῷ φρουρῷ πολιορκουμένους, νὰ δοκιμάσῃ δὲ τὰς δυνάμεις τοῦ Κιουταχῆ καὶ ἔπειτα, ἐπανερχόμενος εἰς Ἐλευσῖνα, νὰ πράξῃ ὁριστικώτερόν τι κατ' αὐτοῦ.

Τὴν ἐπιοῦσαν δὲ ταύτης τῆς εἰς Ἐλευσῖνα ὑποχωρήσεως, ἦτοι τὴν θ αύγούστου, συνέβη κατὰ παράδοξον συγκυρίαν ἡ πολυθρύλητος ἐκείνη συνέντευξίς του μετὰ τοῦ Κιουταχῆ ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς Ναυαρχίδος, ἦτις ἦτο τότε ἐλλιμενισμένη ἔξωθεν τοῦ Πειραιῶς. Πρῶτος εἶχεν ἀπέλθει εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ Ναυάρχου 'Ρινὺ ὁ Φαβιέρος, ὅστις, ἐπελθόντων μετ' ὄλγον τοῦ Ρεσίτη καὶ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ, κατεπείσθη, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Ναυάρχου, νὰ μὴ φανερωθῇ εἰς αὐτούς. Ἀλλὰ μόλις κατελθόντων τῶν Οθωμανῶν στρατηγῶν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς φρεγάτας, καὶ ἴδων ἐπέρχεται ὁ Καραϊσκάκης ἐπὶ λέμβου Ἑλληνικῆς, τῆς λέμβου τοῦ βρικίου τοῦ Ν. Γιαννίτζη, τὸ ὅποιον ἐναυλόγει εἰς Ἐλευσῖνα ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Ο 'Ρινὺ ἐταράχθη σφόδρα διὰ τὴν σύμπτωσιν ταύτην, ἀλλ' ἡ συνέν-

τευξίς τῶν δύο στραταρχῶν, εἰ καὶ ὁ πωσοῦν δραματικὴ γένος· μένη, διῆλθεν ὅμως ἐπὶ τέλους ἐν εἰρήνῃ. Ὁ Καραϊσκάκης διμολογεῖ, ἐν τῇ πολλάκις μνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, δτι κατ' ἀρχὰς ἔξιππάσθη, πληροφορίαι δὲ ἀλλαὶ βεβαιοῦσι τὸ φυσικώτατον τοῦτο, δτι καὶ διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος. Οὐδὲν ἡτον διὰ τὸν Καραϊσκάκην ἔχαιρέτισσε τὸν αντίπαλον κατὰ τὸ Τουρκικὸν ἔθος καὶ ἐκάθισεν· δὲ ἀντεχαιρέτισεν ἀγερώχως, κλίνας ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν, καὶ ἥρξατο πρῶτος λαλῶν Ἀλβανιστὶ. «Τί κάμνεις, εἶπε, Καραϊσκάκη; Ἡλπίζεις νὰ ἔλθῃς εἰς τὰ Βετώλια νὰ μὲ προσκυνήσῃς καὶ νὰ σὲ δώσω δλα τὰ βιλαέτικα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἕως εἰς τὴν Ἀρτα.» — «Ἐγὼ νὰ σὲ προσκυνήσω; ἀπήντησεν διὰ τὸν Καραϊσκάκης. «Αν ἦται σαὶ Ρούμελης Βαλεσῆ, ἐσὺ, εἶμαι καὶ ἔγώ Ρούμελης Βαλεσῆ καὶ ἀν ἤξευρεν ἡ Διοίκησί μου, δτι μιλοῦμεν τώρα μαζῆ, μὲ ἔκρεμαγε κι' ἐμέγα καὶ 15,000 στρατεύματα ὃπου ἔχω εἰς Ἐλευσῖνα.» — «Ο δὲ Κιουταχῆς «Καὶ πῶς δύναται νὰ σὲ κρεμάσῃ;» — «Ο δὲ Καραϊσκάκης «Μήπως δὲν σὲ κρεμνᾶ διουλτάνος ὅταν θέλῃ; Ναι ἢ δχι;» — «Ναι ἀπήντησεν διότι τὸν ἔχω Βεσιλιά.» — «Μὲ κρεμνᾶ λοιπὸν κι' ἐμένα, ἀνταπήντησεν διὰ τὸν Καραϊσκάκης, διότι τὴν ἔχω Βασιλισσαν (1).» Τότε ἀνέστη διὰ τὸν Κιουταχῆς καὶ ἀπῆλθε πρῶ.

(1) Περὶ τῆς συνεντεύξεως ταύτης, ἡς δὲν ἡγεύομεν πῶς δὲν ἐμνημόνευσεν ὁ ἀρχαῖος τοῦ Καραϊσκάκη βιογράφος, ποικίλαις διεθρυλήθησαν φῆμαις καὶ διάφοροι ἐγένοντο ἐκθέσεις. Οἱ περὶ τὸν Φαβιέρον, φθονοῦντες τὸν Καραϊσκάκην, ἔχον καταντῆσαι νὰ διαδώσωσι τὸ γελοῖον ψεῦδος, διτὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐφίλησε τὴν χεῖρα τοῦ Κιουταχῆ. 'Η ἀνώτερω ἔκθεσις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει σημειώσεων ἀνθρώπου, διτὶς ἡγύπησε ν' ἀκούσῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοῦ Καραϊσκάκη. 'Ιδοὺ δὲ πῶς αὐτὸς εὗτις διμιλεῖ περὶ τῆς συνεντεύξεως ταύτης, γράφων τρεῖς ἡμέρας μετὰ το γεγονός πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. «Κατὰ περίστασιν ἀντιμώθημεν εἰς τὴν φρεγάταν τοῦ Δερνὶ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς ὑστερινῆς μάχης ἐγὼ, ὁ Χελιώτης καὶ ὁ Καπετάν Ψαριανὸς μὲ τὸν Κιουταχῆ, τὸν Ὁμέρ πασᾶ καὶ ἄλλους. Κατ' ἀρχὰς ἔξιππάσθημα· ὅγληγωρα όμως ἐφιλιοθήκαμεν καὶ ἐλπίζω νὰ τοῦ κουσίσῃ ἡ φιλία μου. Εἴπαμεν πολλά, ἔκεινος μὲ τὴν ἰδέαν, διτὶ ἔγει· 'Ραγιάδες τοὺς 'Ελληνας καὶ ἐγὼ μὲ τὴν ἰδέαν, διτὶ εἰμεθα ἐλεύθεροι».

τος ἀπὸ τοῦ πλοίου. Λέγουν δὲ, ὅτι ἀκούσας τοὺς τελευταῖς τοῦ Καραϊσκάκη λόγους, ἐμειδίασε, δυσπιστῶν πιθανώτατα πρὸς τὰ λεγόμενα, καὶ ἵσως ἐλεεινολογῶν τὸν λέγοντα. Ὡς δὲ οὐδένατο τῷντι νὰ προΐδῃ τότε, ὅτι μετὰ τριάκοντα ἑτῶν παρέλευσιν αὐτὸς ὁ Σουλτάνος θέλει ὑποδέχεται εἰς τὰ Βασίλεια τοῦ Δολμὰ Βαζέ, ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, τὸν πρέσβυν τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, τὸν υἱὸν τοῦ Γεωργίου Κουντουριώτου, ὅρθιος ιστάμενος καὶ ἐρωτῶν οὐ μόνον περὶ τῆς ὑγείας τῆς Α. Μ. ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ὑγείας τοῦ πρέσβεως καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ;

Ἄλλοι εἴμεθα ἀκόμη μακρὰν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ περιστάσεων. Οἱ Καραϊσκάκης, ὅστις μετὰ τοσαύτης ἀξιοπρεπείας ἀντεπροσώπευσε τὴν Ἐλληνικὴν ἑθνικότητα ἐνώπιον τοῦ Ὀθωμανοῦ τῆς Ῥούμελης στρατάρχου, ἐπανελθὼν εἰς Ἐλευσίνα, εὗρε κατάστασιν πραγμάτων οἰκτράν. Οἱ Φαβιέροι, μὴ δυνάμενος νὰ συμβίβασθῇ μετ' αὐτοῦ, μετεβίβασεν αὐθαιρέτως τὸ ταχτικὸν εἰς Ἀμπελάκια τῆς Σχλαμῆνος καὶ ἀπήτει, ἢ νὰ λάβῃ αὐτὸς τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν, ἢ τούλαχιστον νὰ μείνῃ ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην. Ηἱ Κυβέρνησις ἡγενίσθη νὰ συμβίβασῃ τὰ διεστῶτα, ἀλλ' εἰς μάτην. Προσειπόντος δὲ τοῦ Φαβιέρου καὶ ἀτοπά τινα καὶ ἐγγικτικὰ κατὰ τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ καὶ ἀντεπόντος, ὡς εἰκὸς, τοῦ Καραϊσκάκη, ἢ συνδιαλλαγὴ ἀπέση ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀδύνατος. Τοῦ πῆρχον δὲ ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων τινὲς, οἵτινες ἐπεθύμουν ν' ἀφαιρέσωσι τὴν ἀρχηγίαν ἀπὸ τοῦ στρατάρχου, οὐδὲνδὲ φειδόμενοι πρὸς τοῦτο τρόπου καὶ αὐτὴν τὴν ὄλοσχερῆ τοῦ στρατοπέδου διάλυσιν ἐνεργοῦντες. Ήχε τότε διαδοθῆ ἡ πιθανοτάτη εἰδησία, ὅτι ὁ Ῥεσίτης παρασκευάζεται νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ἐλευσῖνος, καὶ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καραϊσκάκη ἡγωνίζοντο νὰ πείσωσι τοὺς στρατιώτας, ὅτι ὁ κίνδυνος εἶναι μέγας, ἐὰν δὲν προλάβωσι νὰ φύγωσιν ἀπὸ τῆς θέσεως ἔκεινης. Εἰς μάτην ὁ στρατάρχης ἐλάλησε πρὸς τοὺς στρατιώτας, ζητῶν νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτούς· ὁ θόρυβος ἐγίνετο ἀπὸ στιγ-

μῆς εἰς στιγμὴν μεγαλύτερος, καὶ τότε καλέσας ὁ Καραϊσκάκης τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ περὶ αὐτὸν, εἶπεν, ὅτι ἀν δὲν θέλωσι νὰ μείνωσιν εἰς τὴν θέσιν των διὰ νὰ πολεμήσωσι τὸν ἔχθρὸν, ἀς ὑπομείνωσι τούλαχιστον ἔως ὅτου ἴδωσιν αὐτὸν ἐπερχόμενον, καὶ τότε δύνανται εὐλόγως νὰ μεταβῶσιν εἰς ἄλλο ὁχυρώτερον μέρος. Ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξὺ γινομένων τούτων τῶν ὅμιλιῶν, ἀνηγγέλλετο ἀκαταπάυστως τῶν στρατιωτῶν ἡ λειποταξία, καὶ τινες τῶν αὐθαδεστέρων ἀξιωματικῶν ἐτόλμησαν, τοῦ ἀρχηγοῦ παρόντος, νὰ εἴπωσι, προτρέποντες καὶ τοὺς ἄλλους εἰς φυγὴν, ὅτι αὐτοὶ δὲν κάθηνται νὰ γίνωσι θύματα τῆς φιλοδοξίας τοῦ Καραϊσκάκη. Ὁ στρατηγὸς οὗτος, οὔτε τὸν πλούταρχον ἀνέγνωσεν, οὔτε τὴν νεωτέραν ἱστορίαν· καὶ τὸν δῆμος μάρτυρες ἀξιόπιστοι βεβαίωσιν ὅτι ἐν τῇ εὐλόγῳ αὐτοῦ ἀγανακτήσει εἴπε τότε λέξεις τινάς, αἵτινες ἐνθυμίζουσιν τὸν τε λόγον τοῦ Σύλλα ἐν τῷ Ὀρχομενῷ, καὶ τὸν τοῦ Σουβόρωφ ἐν Ἐλουπτίᾳ, διότι ψυχαὶ ἀνάλογοι εἰς ἀναλόγους εύρισκόμεναι περιστάσεις, δὲν εἶναι ἀπορον ἀν ύπο τῶν αὐτῶν κατέχονται ἰδεῖν. «Πηγαίνετε, ἀνέκραξεν, ὅπου ἀγαπᾶτε. Ὁ Καραϊσκάκης θέλει ἐπιμείνει εἰς τὴν θέσιν του καὶ ἀς χαθῆ. Ὅταν δημος σᾶς ἐρωτήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, τι ἐκάματε τὸν ἀρχηγόν σας, εἰπέτε, ὅτι τὸν παρεδὼσαμεν εἰς τοὺς ἔχθροὺς, διότι δὲν ἤθελησε νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς τῆς λειποταξίας.» Αἱ λέξεις αὗται, ἐκφωνηθεῖσαι μὲ τόνον καὶ μὲ πάθος, ἐπροξένησαν ζωηρὰν ἐντύπωσιν εἰς ἀπαντας τοὺς παρευρεθέντας ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, ἀλλὰ δὲν ἥδυνθησαν ὡνάχαιτίσωσι τὴν ἀρξαμένην λειποταξίαν, καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοπέδου μετέβη τῷδε τοῖς Σαλαμῖνα. Εἰς τὴν Ἐλευσῖνα δὲν ἔμειναν μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη, εἰμὶ οὐ ἐπισημότεροι τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τριακόσιοι ἐν ὅλοις στρατῶται. Μετ' αὐτῶν δὲ διετήρησε τὸ στρατόπεδον, μετ' αὐτῶν ἡτοιμάσθη νὰ ἀποχρούσῃ τοὺς ἐπελθόντας πολεμίους, οἵτινες δημος μετά τινας ἀποπείρας, ἰδόντες ὅτι οἱ Ἑλληνες δὲν φεύγουσιν, ἀνεγώρησαν ἀπράκτοι εἰς Ἀθήνας. Καὶ τότε οἱ μετά

τοῦ Καραϊσκάκη μείναντες ἐξέρραγαν ἀγαλλόμενοι πρὸς αὐτὸν τὴν εὐχαρίστησιν των, διότι, πειθόμενοι εἰς τοὺς λόγους του, δὲν ἔγκατελιπον τὰς τάξεις αὐτῶν· τότε δὲ καὶ οἱ εἰς τὴν Σαλαμῖνα μεταβάντες, ζητήσαντες συγγνώμην καὶ λαβόντες αὐτὴν, ἥρχισαν νὰ ἐπανέρχωνται, ὡςτε, ἐντὸς διλίγων ἡμερῶν, συνῆλθε πάλιν ὅλον τὸ στρατόπεδον εἰς Ἐλευσῖνα.

Πῶς ἂρχε νὰ μὴ θυμάσῃ τις τὸν ἄνδρα, τὸν κατορθοῦντα νὰ συνέχῃ τὰ ἀρρύθματα ἐκεῖνα στίφη ἐν τῷ μέσῳ τοσαύτης ἀναρχίας καὶ ἀντενεργείας, καὶ πῶς νὰ μὴν ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν καθ' ἡμᾶς γενεῶν εἰς τὴν ἀταραξίαν ψυχῆς τενναίας, ἵτις ὑπὸ τοσούτων μεριμνῶν καὶ κινδύνων πολιορκουμένη, δὲν ἔπαισεν ἔχουσα μὲν πεποίθησιν εἰς τὴν μεγάλην αὐτῆς ἀποστολὴν ὑψώσσα δὲ τὴν σημαίνειν τῆς ἐνώσεως, ὡς τὴν μόνην τῆς Ἐλλάδος σώτειραν. Διότι ἐν τῷ μέσῳ τῶν φοβερῶν αὐτῶν περισπασμῶν ἔγραφεν δὲ Καραϊσκάκης πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην τῇ 18 αὐγούστου· «Στρατηγὲ καὶ ἀδελφέ! ἡμεῖς ἡνώθημεν καὶ ἡ Σινωπὶς μας θὲ νὰ ἤναι παντοτεινή· πρέπει δημος νὰ δεῖξωμεν εἰς τοὺς Ἐλληνας καὶ εἰς τοὺς ξένους, δτι δὲ σκοπὸς τῆς ἐνώσεως μας εἶναι τὸ κοινὸν τῆς Πατρίδος δρελος. Βούθησέ με τὴ γενναιότης σου εἰς αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ῥούμελης διὰ νὰ χάσωμεν τὸν Κιούταχη, καὶ ἀκολούθως σὲ βικθῶ καὶ ἐγὼ μὲ τὴν ζωὴν μου καὶ γάνεται δὲ Ἱμπραΐμης· αὐτὴν ἡ ἀμαιβαία βοήθεια εἶναι δὲ μόνος δεσμὸς τῆς φελίας μας, δεσμὸς δηπου θὰ ξεπάσῃ διλούς τοὺς ἴδιοτελεῖς καὶ δηπου θὰ σώσῃ τὴν Πατρίδα. Γράφω εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ζητῶ τροφὰς καὶ πολεμεφόδια, ὀλίγα πράγματα δημος ἐλπίζω ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ ὅλα τὰ ἐλπίζω ἀπὸ τὴν γενναιότητά σου· προς πάθησε λοιπὸν νὰ μὲ σταλῶσι τὸ συντομώτερον τροφὰς καὶ πολεμεφόδια, πρόφθασέ με καὶ τὴν καβαλλαρίκην καθὼς γνωρίζω σὲ γράφω, καὶ πολλὰ ὄγληγωρα μὲ ἔχεις σύντροφόν σου δηπου θέλεις, ἀφοῦ ἐλευθερωθοῦν αἱ Ἀθῆναι.»

Αλλὰ καὶ τοις συγκροτηθέντος αὖθις τοῦ στρατοπέδου εἰς

Ἐλευσίνα, ἵκανος ἔτι παρῆλθε χρόνος πρὶν ἡ δὲ Καραϊσκάκης δυνηθῇ νὰ ἐπιχειρήσῃ τι ὄφιστικώτερον, ἐπὶ τῷ κυρίῳ σκοπῷ δι' οὐδὲν ἀνέλαβε τὴν ἐκστρατίαν ταύτην, ἐπὶ τῷ σκοπῷ δῆλαδὴ τῆς διαλύσεως τῆς πολιορκίας τῶν. Ἀθηνῶν. Εἶχε μὲν καυγήθη εἰς τὸν 'Ρεσίτην, ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς γαυαρχίδος, διὰ τοῦτο ὑπάρχουσιν εἰς Ἐλευσίνα 15,000 ἀνδρες πειθαρχοῦντες εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλ' η ἀλλίθεια ἦτο, διὰ τὸ στρατὸς μόδις τότε συνεποσοῦτο εἰς 4—5 γιλιάδας ἀνδρῶν, κατὰ τούτων, ὡς εἴδωμεν, ὑπὸ δεινῆς κατατρυχομένων διαιρέσεως καὶ ἀναρχίας. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ διὰ τὸν ἴδιαζόντα τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν ἀτάκτων, ὁ Καραϊσκάκης πρὸ κακοῦ εἶγε πεισθῆ ὅτι ἐκ τοῦ συστάζοντο δὲν εἰκοπορεῖ νὰ ἀντιπαρατεχθῇ πρὸς τὸν 'Ρεσίτην' θῆται, ὡς καὶ ἐπανειδημμένως προείπομεν, δὲν εἶχε προελάσει εἰς Χαϊδάρι εἰμὴ ἵνα, ἀναγγεῖλαις τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, ἐνθαρρύνη ὑπωτοῦν τὴν πολιορκουμένην φρουράν καὶ τὸ πολὺ, δοκιμάσῃ τὰς δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων· η δὲ ἀπόπειρα ἐκείνη καὶ τὰ ἀπελθόντα δεινὰ τοῦ στρατοπέδου περιστατικὰ ἐνίσχυσαν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀρχικὴν πεποίθησίν του, διὰ τὸν ἀλλος τρόπος σπουδαῖος ἐπιτυχίας δὲν ὑπελείπετο αὐτῷ εἰμὴ νὰ ἀποστερήσῃ τοὺς 'Οθωμανοὺς τῶν τροφίμων αὐτῶν καὶ πολεμεφοδίων, καὶ οὕτω νὰ ὑποχρεώσῃ αὐτοὺς εἰς ἀνάζευξιν. Μένων δρῶς ἐν Ἐλευσίνῃ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῶν Ἀθηνῶν στρατοπεδεύων που, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοπουμένου, διότι εἰ καὶ τὴν 23 αὐγούστου ἐκπέμψεις τὸν N. Κριζιώτην καὶ τὸν Γεώργιον Χελιώτην μετὰ 1.000 λογάδων ἀνδρῶν, θράσσε μεγάλην τινὰ τῶν πολεμίων προμήθειαν, εἰς Σκούρτα, μεταξὺ Νεγαρίδος καὶ Βοιωτίας, εἰρισκομένην, καὶ ἔρρεεν εἰς Ἐλευσίνα δέκα μὲν γιλιάδας αἰγιδοπρόβατα, διεκόσιοις δὲ ἡμιόνους, συνέλαβε δὲ τότε καὶ τὸν τάταρην δεῖτις ἐχόμεν εἰς Κιωνσταντινούπολιν τὰς δύο ἐπιστολὰς τοῦ 'Ρεσίτου, περὶ ὃν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος· ἀλλὰ ἐνόσιᾳ ὁ 'Ρεσίτης ἦτο κύριος τῆς 'Ρούμελης, ἡδύνατο πάντοτε νὰ ἀναπληροῖ τὰς τοι-

αύταις ζημιας καὶ νὰ προληφθεῖν τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν: Ὁ Καραϊσκάκης λοιπὸν ἔβλεπε τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ ἀνακτήσῃ πρὸ πάντων τὴν Ἀρούμελην, ἵνα τοιουτορόπως αὐτῆσση μὲν τοὺς ιδίους πόρους, διλοτελῶς δὲ διακωλύσῃ τὴν διάδον πάσης ἀπὸ ξηρᾶς εἰς τὸ ὁμωμανικὸν στρατόπεδον ἐπικουρίας.

Ἄλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα πολλὰς ἐμελλε νὰ ἀπαντήσῃ δυσκολίας. Καὶ πρῶτον ἡ φρουρὰ τῆς ἀκροπόλεως, θεωροῦσα τὴν ἑσημέραι τὸν ἀλάττωσιν αὐτῆς, καὶ, ἔνεκα τῆς γνωστῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ἐρείτη, ἀναμιμνησκομένη τὴν τοῦ Μεσολογγίου τύχην, ἔζητε ἀκαταπαύστως ἐπικουρίαν, ὡς τε ἔδει πρὸ πάντων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ φρούριον, ἀνὰ μέσον τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων, νέον τι καὶ ἀποχρῶν στρατιωτικὸν σῶμα. Δύο ἐπὶ τούτῳ γενόμεναι ἀπόπειραι τῇ 12 καὶ 27 σεπτεμβρίου ἀπέτυχον. Τῇ δὲ 30 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, περιπολοῦντος τοῦ Γούρα, κατὰ τὸ εἰωθός, περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὸ ἔξωτατον τοῦ περιτειχίσματος καὶ πυροβολήσαντος ἐνὸς τῶν περὶ αὐτὸν, ἀποχρίνεται ἀμέσως βολὴ πολεμία εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο καὶ κτυπήσασα τὸν φρούραρχον εἰς τὴν μήνιγγα, φίπτει αὐτὸν νεκρόν. Ὁ Γούρας εἶχε πράξεις ἄρχης τῆς ἐκστρατείας ταύτης σφάλματα τινά: ἀλλ’ ὅμως ἐνδέσι προίστατο τῆς φρουρᾶς, ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ καὶ τὸ ἀξιωμα συνετέλουν εἰς τὴν ἐμψύχωσιν τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, ὡς τε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἴ πέρ ποτε ἀπαραίτητος κατέστη ἡ εἰς τὴν ἀκρόπολιν εἰσόδος οὐ μόνον ἐπικουρίας τινὸς, ἀλλὰ καὶ ἀρχηγοῦ ἐπιτηδείου νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὅλην τῆς ἀμύνης διεύθυνσιν. Ὁθεν δὲ Καραϊσκάκης συγκαλέσας ἀπαντάς τοὺς στρατηγοὺς καὶ ἀξιωματικοὺς, τοὺς συγχροτοῦντας τὸ ἐν Βλευσῶν στρατόπεδον, παρέστησεν εἰς αὐτοὺς τὸ κατεπείγον τοῦ πράγματος καὶ προέτεινε νὰ ἀνατεθῇ ἡ στρατηγία τῆς φρουρᾶς εἰς τὸν στρατηγὸν Κριζιώτην, ὑπὲρ οὗ οὐκ ὀλίγους ἔξερεν ἐπαίνους. Ἐδέχθη τὸ συμβούλιον τὴν πρότασιν, ἐδέχθη δὲ αὐτὴν καὶ ὁ Κριζιώτης. Ἄλλὰ τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ σῶ-

μα, πρὶν πεισθῇ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, ἀπήτησε τὴν καταβολὴν
ἰκανῶν χρημάτων· δὲ Καραϊσκάκης κατώρθωσε νὰ οίχονόμησῃ
καὶ ταύτην τὴν χρείαν, τὸ μὲν διὰ συνεισφορᾶς τῶν στρατη-
γῶν, τὸ δὲ διὰ ἑράνων ἀπὸ τῶν πλουσιωτέρων ἐν Σελαμῖνι πα-
ροίκων, Ζαχαρίτσα, Χ. Μελέτη καὶ ἄλλων. Οἱ πάροικοι οὗτοι
ἐπλήρωσαν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην 30,000 γροσίων ὡς μᾶς
ἔδεισαν εἰς τῶν τότε γραμματέων τοῦ Καραϊσκάκη, δὲ Ν.
Μοδινός. ‘Ομοίως καὶ ἡ ἐν Αίγιῳ ἐπιτροπὴ τῶν Ψαριανῶν συ-
νετέλεσεν εἰς τὸ ἐπιχείρημα, πέμψασα εἰς τὸ στρατόπεδον ικα-
νὰς χιλιάδας πυρολίθων (τουφεκόπετραις). Τούτων δὲ γενομέ-
νων, διετάχθησαν τὰ περὶ τοῦ ἐπιχειρήματος δεξιῶς· καὶ μικροῦ
μὲν ἐδέησε νὰ ἀποτύχῃ αὐθις τὸ ἔργον διὰ τὴν ἔλλειψιν πάσης
ἐν τῷ στρατῷ πειθαρχίας, ἀλλ’ ηὐδοκίμησεν ἐπὶ τέλους, χάρις
εἰς τὴν τόλμην καὶ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ ἥγεμόνος.

‘Ο Κριζιώτης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, εἰς 450 ‘Ρουμελιώτας καὶ
Ιονίους συμποσούμενοι, ἐμελλον, τὴν νύκτα τῆς 11 ὁκτωβρίου,
ἐξ Ἀμπελακίων ἐκπλεύσαντες, ἐπὶ τοῦ ψαριανοῦ πλοίου τοῦ
Ιωάννου Χ. Ἀλεξάνδρου, νὰ ἀποβιβασθῶσι περὶ τὰς ἐκβολὰς
τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ νὰ ἀνέλθωσιν ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἀκρόπολην. Ἀλλ’
ἐπὶ τούτῳ ἔδει, ὡς προείρηται, νὰ διέλθωσιν ἀνὰ μέσον τῶν
ἐχθρικῶν χαρκωμάτων· ὥστε ἵνα μερισθῇ ἡ προσοχὴ καὶ ἡ δύ-
ναμις τῶν πολεμίων, ἀπεφασίσθη νὰ ἐνεργηθῇ ἴσχυρὸς πρὸς βορ-
ρᾶν ἀντιπερισπασμός. ‘Οθεν ἀπας δὲ ἐν Ἐλευσίνι στρατὸς διε-
τάχθη νὰ ἥναι ἔτοιμος ἵνα ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς 11 πλησιάσῃ
εἰς τὸ ἐν Πατησίοις στρατόπεδον τοῦ ‘Ρεσίτη. Συγχρόνως δὲ
καὶ ὁ Φαβιέρος, δοτις εἶχε μείνει ἀρκετὸν καιρὸν εἰς Ἀμπελά-
κια ἀπρακτος, γιθέλησε νὰ συμπράξῃ εἰς τὸ ἐπιχείρημα, ἵνα
καταπαύσῃ τὴν κατακραυγὴν τῶν ἀνθρώπων, ὅτι διατελεῖ ἀμέ-
τοχος τοῦ ἀγῶνος. ‘Ελθὼν λοιπὸν εἰς Ἐλευσίνα προέτεινεν εἰς
τὸν Καραϊσκάκην νὰ δώσῃ αὐτῷ 300 ἀτάκτους ὑπὸ δύο γεν-
ναίους διπλαρχηγοὺς, τὸν Στέφον Σέρβον καὶ τὸν Δημήτριον Καλ-
λέργην, ἵνα ἐνώσχε τούτους μετὰ τῶν τακτικῶν, ἐπιπέσῃ κατὰ

τῶν ἐν Θήβαις ἐστρατοπεδευμένων πολεμίων. Ὁ Καραϊσκάκης
βλέπων διεῖ δ στρατός οὗτος ἔμελλε νὰ διαβῆ διὰ γύρου πε-
δινοῦ καὶ γινώσκων διεῖ ἐν Θήβαις ὑπῆρχεν ἵππικὸν, παρέστη-
σεν εἰς τὸν Φαθιέρον τὸ ἐπισφαλὲς τῆς ἐπιχειρήσεως ἀλλ' ἐπε-
μένοντος τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν τακτικῶν, παρέσχεν αὐτῷ τοὺς ἥπ-
θέντας ἀτάκτους· καὶ τοιόντι δ Φαθιέρος ἔτι ἀπὸ τῆς 9 ὁκτω-
ερίου ἀπῆλθεν ἀπὸ τῶν Μεγάρων, καὶ ἐπιτρέψας εἰς τοὺς ἀτά-
κτους τὴν φύλαξιν τῶν πυλῶν τοῦ Κιθαιρῶνος, ἤχισε προβα-
νῶν πρὸς τὸ Βοιωτίκὸν πεδίον· εἰχε δὲ τὸ ἱππικὸν ἀπόσπασμα
τὸ διπολίον ἀπετέλει τὴν ἐμπροσθόφυλακὴν αὐτοῦ, προελάσσει ἢν
δη μέχρι τῆς ὅχθου τοῦ Ἀσωποῦ, ἐκεῖθεν τῶν Πλαταιῶν, διεῖ
ὁ Στέρος καὶ δ Καλλέργης ἐπελθόντες δρομαῖοι ἀνήγγειλαν αὐ-
τῷ διεῖ οἱ στρατιῶται ἐγκατέλιπον τὴν φυλακὴν τῶν διόδων,
ἔτει ἡναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ νὰ ἐπανέλ-
θῃ ἀπρακτός· εἰς Μέγαρα, διασώσας τούλαγχιστον, ώς ὄρθως πα-
ρατηρεῖ ὁ Γόρδων, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου,
τὸ μὲν διότι οἱ ἐν Θήβαις Τοῦρκοι ἤσαν καὶ πολυάριθμοι, καὶ
ἀσφαλῶς φύγωμένοι, τὸ δὲ διότι, ἃμα διεβάντος αὐτοῦ, ἐν
τῇ ἐπιστροφῇ, ἀπὸ τοῦ Κιθαιρῶνος, ἴσχυρὸν ἀπόσπασμα, ἀπα-
σταλένι ὑπὸ τοῦ Ρεσίτη, κατέλαβε τὰς πύλας· ἀν δὲ τοῦτο ἐ-
γίνετο ἡμίσειαν ὕραν πρότερον, ἡ ἐπάνοδος τοῦ Φαθιέρου ἦθε-
λεν ἀποβῆ ἀδύνατος.

Τὸ κίτημα λοιπὸν τοῦτο εἰς οὐδὲν συνετέλεσε πρὸς τὸν κύ-
ριον σκοπὸν τοῦ νὰ διευκολυνθῇ ἡ εἴσοδος τοῦ Κριζιώτου εἰς τὴν
ἀκρόπολιν· ἀλλ' δ Καραϊσκάκης, διτις οὐδὲν προσεδόκα ἀπὸ
τούτου, δὲν παρεμποδίσθη, ώς ἐκ τῆς ἀποτυχίας ταύτης, ἀπὸ
τῆς ἐκτελέσεως τοῦ κυρίου αὐτοῦ βουλεύματος. Περὶ μεσημβρίκην
τῇς 11 ἀπῆλθεν ἐξ Ἐλευσῖνος μετὰ τρισγιλίων περίπου ἀνδρῶν
καὶ ἔρθασε περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἥλιου εἰς Ζευγολατεῖον, χωρίαν
ἔρημον, μίαν σχεδὸν ὕραν ἀπέχον τοῦ ἔχθρικοῦ στρατοπέδου·
νυκτὸς δὲ ἐπελθούσης, ἀνῆψε φῶτα πολλὰ, καὶ διεῖ προσῆγγε-
σεν ἡ ὥρα καθ' ἣν ὑπέβησε τὸν Κριζιώτην πλησιάσαντα εἰς τὴν

ἀκρόπολιν, παρήγειλε γενικὴν κατὰ τῶν πολεμίων ἔροδον· ἐ-
πειδὴ δὲ πολλοὶ ἐδίσταζον νὰ ὑπακούσωσι, προέτεινε νὰ πλη-
σιάσωσι τούλαχιστον εἰς τὸν ἔχθρὸν οἱ ἀνδρειότεροι καὶ τολμη-
ρότεροι· ἵνα πυροβολοῦντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς περισπάσωσι τὴν
προσοχὴν αὐτοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ νὰ μείνωσιν ὅπου εὑρίσκοντο, ὑ-
ποστηρίζοντες τοὺς πρώτους, ἀν τυχὸν κινδυνεύσωσιν. Ἀλλ' οὐ-
δὲ τοῦτο ἐγένετο παρ' ὅλων δεκτὸν, ὁ δὲ Καρχισκάκης ἡγωνίκ
θεωρῶν τὸν χρόνον εἰς λογομαχίας παρερχόμενον καὶ ἀντισυχῶν
περὶ τῆς τύχης τοῦ Κριζιώτου καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ· συνδεδεμέ-
νης τύχης τοῦ φρουρίου· ὅθεν ἀναστὰς εἰς ἡ ὥρα ἦλθεν, ἀνέκραξε,
καὶ δὲ ἀγαπῶν τὴν πατρίδα δὲς ἔλθη κατόπιν μου διὰ νὰ αώσω-
μεν τὴν ἀκρόπολιν η. Καὶ ἐκίνησε τῷόντι ἀμέσως· ἀλλ' ἡ ὄλε-
θρια διχόνιοια, ἥτις δὲν ἔπαυσεν ἐμφωλεύουσα εἰς τὸ ἐλληνικὸν
στρατόπεδον, ἐματαίωσε μετ' ὄλιγον τὴν ἐντύπωσιν θν κατ'
ἀρχὰς ἐπροξένηταν οἱ λόγοι του, ὥστε ὅτε ἐπλησίασεν εἰς τοὺς
πολεμίους ἀρκετὰ ἵνα διακρίνῃ πλέον τοὺς περὶ τὰ πυρὶ στρα-
τιώτας, οἱ περὶ αὐτὸν τῷ ἀνήγγειλκν ὅτι δὲν πιρακολουθοῦν-
ται εἰμὴ ὑπὸ μόνον 150 ἀνδρῶν, ὁ δὲ ἐπέμενεν οὐδὲν ἥττον
προχωρῶν καὶ μόλις; ἐπεισθῇ ὑπὸ τῶν προτροπῶν τῶν φίλων
του νὰ σταθῇ ὄλιγον μακρὰν τῶν τουρκικῶν προρυλλακῶν. Ἐγ-
ταῦθι διέταξε νὰ πυροβολήσῃ διὰ μιᾶς τὸ μικρὸν αὐτοῦ ἀπό-
σπασμα, τότε ἐπιρριάληταν καὶ οἱ ἐν τῷ Ζευγολακτείῳ μέίναν-
τες, ὥστε ἀν καὶ δὲν ἐγένετο ἔροδος· παρήχθη ὅμως ἀντισυχία
τις εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, ἀναγκασθὲν νὰ ἐπιστή-
σῃ πρὸς τοῦτα τὸ μέρος; ἀπασχν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν. Ἀλλ'
ἐν τούτοις ἡ νῦν προεχώρει καὶ τὸ σύνθημα, ὅπερ εἴγε συμφω-
νηθῇ νὰ δώσῃ δ. Κριζιώτης ἀμα εἰτελθῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν,
δὲν ἤκουετο· ἦτο δὲ τὸ σύνθημα ἐννέα κανανοβολεῖ. Ἡ ἡγω-
νία τοῦ Καρχισκάκη καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ἦτο, λέγουν,
ἀπερίγραπτος· τελευταῖον ὅμως περὶ τὴν τετάρτην τῆς πρωτίας
ῶραν, ἐνῷ ἥδη ἐπανήρχετο μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς Ἐλευ-
θεῖναι, ἐθρόνηταν τὰ πυροβόλα τῆς ἀκροπόλεως καὶ διέγυγαν

τὴν ἀγαλλίασιν εἰς ἄπειρον τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον. Τῷούτῃ, δὲ Κριζιώτης, βραδύνας ὀλίγον ἔνεκα τοῦ ἐναντίου ἀνέμεν, ἀπεβιβάσθη περὶ τὸ μεσονύκτιον μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Μουνυχίας καὶ ἀναπαύσας τὸν στρατὸν προήλασεν ἀπαρετάρητος μέχρι Φιλοπάππου. Τότε ἀνέκραξαν καὶ ἐπυροβόλησαν οἱ φρουροὶ τῶν πολεμίων, ἀλλὰ, πρὶν προφθάσουν τὰ ἔξυπνάσαντα Ὀθωμανικὰ στρατεύματα νὰ πυροβολήσωσι δίς, ἐρρίφθη δὲ Κριζιώτης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἀντάχησεν ἐν τῷ ἅμα τὸ σύνθημα ἔκεινο, τὸ ὄποιον τοσαύτην μὲν χαρὰν ἐπρέπεισεν εἰς τὸν Καραϊσκάκην, τοσαύτην δὲ λύπην εἰς τὸν Ρασίτην.

Τότε δὲ δὲ οἱ Καραϊσκάκης, θεωρήσας ἐξησφαλισμένον τὸ φρούριον ἐπὶ ἵκανον χρόνον, ἀπεφάσισεν ἥδη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Ρούμελην στρατείαν.

Οἱ πλείστοι τῶν ἐξ ἀνάγκης ὑποταχθέντων προηγουμένως εἰς τὸν Κιουταχῆν διπλαρχηγῶν, καὶ ίδίως ὁ Γ. Δυοθουνιώτης καὶ ὁ Ἡ. Ρούκης, συνεννοοῦντο ἥδη μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη, ἃςτε κατὰ τοῦτο ἡ ἐκστρατεία παρεῖχεν ἵκανας ἐλπίδας ἐπιτυχίας ἀλλ' ἐμέλλε. νὰ ἀπαντήσῃ ἕτερα κωλύματα ἐπὶ τινας χρόνον. Εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν τινὰ περὶ τῆς διαιρέσεως ἥτις ἐπεκράτει ἐν τῷ ἐλληνικῷ στρατοπέδῳ· κυριωτάτη τῆς διαιρέσεως ταύτης ἀφοροῦ ἥτο ἡ μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν ἄλλων Στερεοελλαδίτῶν ἀντιζηλία, ἀντιζηλία, ἥτις προέκυψεν ἅμα μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ὑπετράφη καὶ ἐκορυφώθη, ὅτε τὰ ἀπὸ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν συγκείμενα λείψανα τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς συνέρρευσαν εἰς Ναύπλιον. Οἱ Σουλιώται δὲν εἶχον ἴδει εὐχαρίστως τὸ ἐπιτραπέν εἰς τὸν Καραϊσκάκην μέγα ἀξιωμα, καὶ ἐξῆλθον μὲν τοῦ ἰσθμοῦ, ἀλλ' ἐστρατοπέδευον ἐν Μεγάροις καὶ οὐχὶ ἐν Ἐλευσῖνι· ἀφ' ἑτέρου οἱ λοιποὶ Στερεοελλαδίται ὑπεστήριζον τὸν Καραϊσκάκην, μάλιστα δὲ ἐν σῶμα λογάδων ἀνδρῶν, τὸ ὄποιον, ἀπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ Παλαμηδίου (καταληφθέντος, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τῶν ἀγτιπάλων

τῶν Σουλιωτῶν) ἀποσπασθὲν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ἔφε-
ρε τὸ ὄνομα τῶν Παλαιμηδιωτῶν. Οἱ Παλαιμηδιῶται, οἵ-
τινες μέγα ἐκτήσαντο μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην
χλέος, διετέλουν ὑπὸ τὴν εἰδικὴν ἀρχηγίαν τοῦ νέου μὲν, ἀλλὰ
ἡδη ὄνομαστοῦ Ἀκαρνᾶνος πολεμάρχου Γιαννάκη Σουλτάνη, δι-
στις εἶχε διαπρέψει ἐν Μεσολογγίῳ, ἀλλ' ἐπέπρωτο μετ' οὐ πο-
λὺ νὰ λάβῃ περὶ Δοθρέναν τοσοῦτον πρόωρον θάνατον. Οἱ Σου-
λιῶται λοιπὸν ἔλεγον ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ ἐκστρατεύσωσι μετ-
τὰ τοῦ Καραϊσκάκη, ἀλλὰ ὑπὸ ἕδιον ἀρχηγὸν, καὶ ἀπῆτουν νὲ
ἀνατεθῆ ἡ γενικὴ ἀρχηγία εἰς τριμελῆ ἐπιτροπὴν, συγκειμένην
ἐκ τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ ὑπὸ τῶν Σου-
λιωτῶν ἐκλεχθησομένου· οἱ Στερεοελαδῖται ἐξ ἐναντίας, καὶ
πρὸ πάντων οἱ Παλαιμηδιῶται, ἐπέμενον νὰ διατηρήσῃ δλόκλη-
ρον τὴν ἀρχὴν ὁ Καραϊσκάκης· ὥστε τὰ πράγματα ἥλθον ἐπὶ
Ξυροῦ ἀκμῆς, ὅτε κατ' εὐτυχίαν ἀξιόλογος τῶν Σουλιωτῶν μοι-
ρα, νομίζουσα ἔκατὴν ἡδικημένην περὶ τὰς μισθοδοσίας ὑπὸ τῶν
πρωτίστων διπλαρχηγῶν Σουλιωτῶν, ἀπεχωρίσθη ἀπὸ αὐτῶν
καὶ προσῆλθεν εἰς τὸν Καραϊσκάκην, διστις ἡδυνήθη τότε νὰ συγ-
χροτήσῃ σῶμα ἴκανὸν πρός τὴν προκειμένην ἐπιχείρησιν.

Πρὶν δμῶς ἐκστρατεύσῃ, ἐπραξεν ἔτι δύο τινά. Πρῶτον προ-
τεινεν εἰς τὸν Φαθιέρον νὰ συνακολουθήσῃ μετὰ τοῦ ταχτικοῦ·
ὅ δὲ κατ' ἀρχὰς ὑπεσχέθη, μετ' οὐ πολὺ δμῶς ἀπεποιήθη, καὶ
ἐπανῆλθε μάλιστα μεθ' ὅλου τοῦ τεταγμένου ὑπ' αὐτὸν στρα-
τοῦ, διὰ τῆς παραλίας τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, εἰς Μέθανα, ὅ-
που τὴν τότε τὸ τοῦ ταχτικοῦ ὄρμητήριον. Ἡ μεταξὺ τοῦ τα-
χτικοῦ καὶ τοῦ ἀτάκτου θρίς, φυσικώτατα προκύψασα ὡς ἐκ
τῶν ὅλως ἀντιθέτων στοιχείων τῶν δύο στρατῶν, ὑπεθάλπετο
τότε καὶ ὑπὸ τῆς ἀλλης τοῦ στρατοπέδου διαιρέσεως, ἐξαρ-
λουθοῦσα καὶ ἐξοχέλλη εἰς θλιβεράς συκοφαντίας· ἐπὶ τοῦ πρα-
κτειμένου λ. χ. διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ὁ Φαθιέρος δὲν ἤθελησε νὰ
ἀκολουθήσῃ πρός τοῖς ἀλλοις διότι ὑπώπτευε τὸν Καραϊσκάκην
ὡς διαμηνύσαντα εἰς τοὺς πολεμίους τὸ ἐπὶ τῆς Θήβας ἀποτυ-

χόν ἐπιχείρημα. Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ότι καὶ αὕτη
ἡ αἰσχρὰ συκοφαντία ὀμοίαζε τὴν περὶ τοῦ χειροφιλήματος
προηγουμένως δικηδομεῖται. Τὸ δὲ ἔτερον ὑπὸ τοῦ Καραϊ-
σκάκη πραγθὲν εἶναι ὅτι, συγκαλέσας ἀπαντας τοὺς στρα-
τηγοὺς καὶ ἀξιωματικοὺς, παρέστησεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγ-
κην νὰ τηρήσῃ ὁ στρατὸς τὴν ἀκριβεστέραν πειθαρχίαν καὶ
εὐταξίαν, προσθείς ὅτι ἡ εἰς τοὺς πολεμίους ὑποταγὴ τῆς Ρού-
μελης εἶχε προκύψει κατὰ μέγα μέρος ἐνεκκ τῶν καταχρήσεων
τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων. « Πῶς θέλετε, εἶπε, νὰ ἔλθωσι
μὲν ἡμᾶς οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν, εἰς τὰς ὄποις θὰ ὑπάγω-
μεν, ἐὰν ἡμεῖς φερώμεθα πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους
χειρότερα; » "Οθεν ἀπήγτησε νὰ συνταχθῇ ἔγγραφον ὑποσχετι-
κὸν, ὅτι πᾶς ὁ ἀτακτήσας θέλει παιδεύεται αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ
ἀρχηγοῦ, μηδενὸς δυναμένου νὰ ἔξαιρέτῃ αὐτὸν τῆς εὐθύνης ἐπὶ
οἰωδήποτε λόγῳ. 'Αναφέρομεν τὸ γεγονός; τοῦτο ὡς χαρακτη-
ριστικὸν τῶν τε ἀγαθῶν προαιρέσεων τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν
ἀσθενῶν τρόπων εἰς οὓς ἡναγκάζεται νὰ καταφεύγῃ πρὸς ἐκτέ-
λεσιν τῶν προαιρέσεων ἔκεινων. 'Ο ξένος ἀναγνώστης θέλει ἵσως
ἀπορήται, ὅτι τοσαύτην ἀποδίδομεν ἀξίαν εἰς τὴν συνείδησιν
τῆς πειθαρχίας, ἢν εἶχεν ὁ ἡμέτερος στρατηγός ἀλλὰ, καθὼς
καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, τὰ πράγματα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πρέπει
νὰ κρίνωνται σχετικῶς· ἐὰν παρὰ τοῖς Βύρωπαίοις στρατηγοῖς
τὸ πνεῦμα τῆς τάξεως, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἢν λαμβάνουσιν,
ἢναι προτέρημα κοινὸν, παρὰ τοῖς ἡμετέροις πολεμάρχοις, οἱ
τινες οὐδέποτε εἶχον γνωρίσει τί ἔστι πειθαρχία, τὸ πνεῦμα ἐ-
κεῖνο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔξτρετόν τι πλεονέκτημα.

Συνταχθέντος δὲ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔγγραφου καὶ ἐπιτρα-
πέσης τῆς ἀρχηγίας τοῦ ἐν Ἐλευσίνῃ στρατοπέδου εἰς τὸν Βά-
σιον Μαυροβουνιώτην, ἔξεστράτευσεν ὁ Καραϊσκάκης τὴν 25
'Οκτωβρίου 1826, περὶ μεσημβρίαν, ἐξ Ἐλευσίνος. 'Η δηλη τοῦ
στρατοῦ μοῖρα, ἢν μεθ' ἔσιτον ἦγεν, δὲν ὑπερέβαινε τοὺς δι-
σχιλίους καὶ πεντακοσίους πολεμιστάς· ἀλλ' ἥσαν οὗτοι βεβαίως

οι μαχητέροι τῶν ἀνδρῶν οὓς εἶχε τότε ἡ Ἑλλάς. Τὴν ἑσπέραν τῆς πρώτης ἡμέρας διενυκτέρευσεν εἰς τὰ Κουντουριώτικα Καλύβια. Τὴν δὲ ἐπιοῦσαν ἔμεινεν εἰς Κάζχν, ἀλλὰ πρόσπεμψε τὸ ἑσπέρας τὸν Ἀλέξιον Γαρδικιώτην Γρίθαν μετὰ 300 περίπου ἀνδρῶν ἵνα προκαταλάβῃ αἰφνιδίως τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεγκραμένην Δοβρίδαν.

Κατὰ δυστυχίαν ἐπῆλθε τὴν νύκτα βροχὴ ῥγυδαία· ἔνε-
κα δὲ τούτου καὶ διὰ τὸ βαθὺ αὐτός, οἱ προκποσταλέντες ἀ-
πεπλανήθησαν καὶ ὅλοι· ἐξ αὐτῶν ἔρθασαν μέχρι Δοῦρένας·
ἐκ τούτων δὲ συλλαβόντες οἱ πολέμιοι ἔνα, ἔμαθον ὅτι ἐπέρχε-
ται ὁ Καραϊσκάκης καὶ ἔπεινσαν νὰ ὀχυρωθῶσιν εἰς τοὺς πύρ-
γους καὶ εἰς τὰς δυνατωτέρας τοῦ χωρίου οἰκίας. Οὐδὲν ἦταν
ὁ Καραϊσκάκης ἐπελθὼν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου μεθ' ὅλης
τῆς δυνάμεως, περιέζωσε τὸ χωρίον, εισῆλασσεν εἰς αὐτὸ, καὶ
ἥθελε βεβαίως γείνει κύριος αὐτοῦ, ἐὰν οἱ ὑπ' αὐτὸν ἥθελον πει-
σθῇ νὰ διαμείνωσιν ἐντὸς τῆς Δοῦρένας, πολιορκοῦντες καὶ πα-
ραφυλάττοντες τοὺς πολεμίους. 'Αλλ' ὁ στρατὸς ἀπαυδήσας ἀπὸ
τὸ μῆκος τῆς ὁδοιπορίας καὶ τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν ὁδῶν
ἔνεκα τῆς βροχῆς, δὲν ἐπείσθη νὰ διαμείνῃ τὴν νύκταν εἰς Δο-
ῦρέναν καὶ ἀπῆλθεν εἰς Κακόσι. Ἐντεῦθεν οἱ πολέμιοι, λαβόντ-
τες εὐκαιρίαν, ὠχυρωθησαν ἀσφαλέστατα ἐντὸς τῶν πύργων αὐ-
τῶν, ως τε ἐδέπτε ν' ἀρχίση τακτικὴ αὐτῶν πολιορκία. Ἐπὶ τού-
τῳ μετεκούμεσθι καὶ ἐν κανόνιον ἀπό τινος εἰς τὸν λιμένα Δο-
ῦρένας εὑρισκομένης ἐλληνικῆς γολέττας,^{γολέττας} ἦτις ἦτο ἄλλοτε τουρ-
κικὴ καὶ εἶχε πρὸ μικροῦ τότε κυριεύθη ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τριάκοντα
Ψαριανῶν, ἐπὶ πλαισίου ἐφορητάντων κατ' αὐτῆς. 'Αλλ' ἡ
βλάση τὴν ὁποίαν ἐπροξένει εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὸ πυροβόλον
τοῦτο ἦτον ἀσήμεντος, πρὸς δὲ τούτοις, ἐπελθούσης βροχῆς
ῥαγδαιοτάτης καὶ θυέλλης σφοδρᾶς, οἱ περὶ τὸ πυροβόλον στρα-
τιῶται πήροισκαν νὰ ὑποχωρῶσιν εἰς Κακόσι. 'Ο Καραϊσκάκης,
μαθὼν τοῦτο, ἔθραψεν ἐπὶ τόπου ἵνα σώσῃ τούλαχιστον τὸ πο-
λεῖτικον ἐκείνῳ ὅπλον, γιαχ ἐνθρόβιη δὲ τοὺς ὅλογους μετ' αὐ-

τοῦ παραμείναντας ἄνδρας, ἔβαλε καὶ αὐτὸς τὴν χεῖρα ἐπὶ τῷ σχοινίου δί' οὗ ἐτύρετο· ἔφθισ μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Νικήτας καὶ ἄλλοι τινὲς ἀξιωματικοὶ, καὶ οὕτως μετεκομίζεται τὸ πυροβόλον εἰς τὸ στρατόπεδον, ὅτε αἱρνησί ἀναγγέλλεται διὰ σῶμα· ‘Ἐλλήνων μεταβάνεις τὰ ἀμπέλια τῆς Δοϊρένας περιεκυλώθη ὑπὸ τοῦ ἔχθροῦ καὶ εἶναι εἰς μέγιστον κίνδυνον.’ Οἱ Καραϊσκάκης ἀνατίθησιν ἀμέσως εἰς τὸν Νικήταν καὶ τοὺς λοιποὺς ἀξιωματικοὺς τὴν φροντίδα τῆς μετακομίσεως τοῦ πυροβόλου, καὶ αὐτὸς διευθύνεται πρὸς τὸ μέρος ὃπου ἦσαν οἱ κινδυνεύοντες, μεθ' ἐνδέ μόνου τῶν ὑπαρετῶν του καὶ ἐνδέ ἐθελοντοῦ, ἀφοῦ δῆμως παρήγγειλε νὰ ἔξελθωσι καὶ ἄλλοι στρατιῶται ἐκ τοῦ χωρίου· ἀλλὰ μόλις προσχώρησεν ὀλίγον, καὶ ἀπαντᾷ ἐρχομένους τοὺς ‘Ἐλληνας, πρὸς θοήθειαν τῶν ὅποιων ἀπάρχετο. ’ Ἐνῷ δ' ἐπέστρεφεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν κατοικίαν αὐτοῦ, καταβεβαρημένος ἀπὸ τῆς Βροχῆς, καὶ τοῦ Βορβόρου, καὶ τοῦ κόπου, ἰδὼν πλησίον του λόγιον τινὰ ἐθελοντὴν, ὃν ἐγίνωσκεν ὑπὸ περιεργείας καὶ φιλοτιμίας παρακολουθοῦντα τὴν ἐκστρατείαν⁷⁾ εἰς Βλέπεις, εἰπε πρὸς αὐτὸν, εἰς ποῖα βάσανα εἰμεθιχ ὑποκείμενοι, καὶ δῆμως ποῖος μᾶς τὸ γνωρίζει; εἰς “Ἄν κατὰ τὸ παρόν, ἀπεκρίθη ὁ νέος, τὰ πάθη δὲν ἀφίνουν νὰ γνωρισθῶσιν αἱ ἐκδουλεύσεις καὶ οἱ ἀγῶνες σου, μὴν ἀπελπίζεσαι· θὰ ἐλθῃ χαρίδες νὰ γνωρίσωσι τὴν ἀξίαν ἐκάστου καὶ νὰ ἀποδώσωσι τὸν ἀνήκοντα ἔπαινον καὶ τὴν δικαιίαν ἀμοιβήν.— Γράφε καν, ἐπανέλαβεν ὁ Καραϊσκάκης, γράφε δὲ τις βλέπεις καὶ τοῦτο εἴνας ἀρχετὴ δι' ἡμᾶς ἀμοιβήν.

‘Η πολιορκία λοιπὸν τῆς Δοϊρένας παρετείνετο· ἀλλ' δῆμως ἡ τολμηρὰ ἐπὶ τὴν ‘Ρούμελην ἔξοδος τοῦ Καραϊσκάκη πρήχισε νὰ φέρῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἔτι ὅντες Στερεολλαδίται συνέρρεον εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν Μεγάροις περιλιπόμενοι Σουλιώται προσῆλθον εἰς Δοϊρέναν ἵνα μεταλάβωσι τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος. ’ Οἱ Καραϊσκάκης, ἐνισχυθεὶς τοιουτοτρόπως, ἐπειμψε τὸν Γαρδικιώτην Γρί-

7) Οι επικήρυξι της γραφής ανατίθεται στην περιοχή της Βλέπεις, στην οποία η πόλη της Δοϊρένας βρίσκεται. Η γραφή αποτελείται από δύο σελίδες, με συνολική πλάτη περίπου 10x15 cm.
Εγγραφή της Γραφής της Δοϊρένας στην Βλέπεις. 22 Ιαν/1838

Σαν καὶ τὸν Νάκον Πανουριῶν μετὰ 400 περίπου στρατιωτῶν πρὸς τὸν Ὄρούκην καὶ τὸν Διοδουνιώτην ἵνα βοηθήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου. Ἐπεμψεν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ τὸν Ἀντώνιον Κοντοσόπουλον καὶ Γιαννάκην τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ὄδυσσέως, εἰς τὰ χωρία Ζαγαρᾶ καὶ Κουτμουλᾶ· ὁ Δ. Μακρῆς καὶ ὁ Γ. Δράκος μετέβησαν εἰς Βιτρινίτσαν, τὰ δὲ ἐν Σκύρῳ, Σκιάθῳ καὶ Σκοπέλῳ ὀλυμπιακὰ στρατεύματα κατέλαβον ὑπὸ τὸν Κωλέττην καὶ τὸν Καρατάσσον τὴν Ἀταλάντην ὅπου ὑπῆρχε μεγάλη τουρκικῶν τροφῶν προμήθεια, καὶ ἀπέκλεισαν στενᾶς τοὺς φυλάττοντας τὰς ἀποθήκας Τούρκους. Καὶ αὗτη μὲν ἡ εἰς Ἀταλάντην ἀπόβασις ἀπέτυχε μετ' οὐ πολὺ, ἐπελθόντος κατ' αὐτῆς μετὰ δυνάμεως ἴσχυρᾶς τοῦ Μουσταφᾶ μπέν, ἀρχηγοῦ τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας ταύτας Τουρκικῶν στρατευμάτων, καὶ ἀναγκάσαντος τοὺς ἀποβιβασθέντας "Ελληνας νὰ φύγωσιν ἔκεῖθεν" ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο, ἐμποιησαν εἰς τὸν Ὄθωμανὸν ἡγεμόνα θάρρος ὑπερβολικὸν, παρετκεύασσε μετ' ὄλιγον τὴν καταστροφήν του. Πρὸ τούτου δμως ἔπαθε καὶ τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον ζημίαν τινὰ ἀξιόλογον. Ὁ Καραϊσκάκης, ἐνῷ διεύθυνεν ἀπαντα τὰ προσαναφερθέντα κινήματα τῆς ἀνατολικῆς Ἐλλάδος, ἐξηκολούθει, ὡς προείρηται, πολιορκῶν τὴν Δοθρέναν, ἐπειδὴ δὲ εἶχε φέρει ἀπὸ Μέγαρα καὶ τὸ ἄτακτον πολεμικὸν ἱππικὸν ὑπὸ τὸν Χατζῆ Μιχάλην, ἀπεράσισε τῇ 12 νοεμβρίου νὰ προσβάλῃ καὶ εἰς τὴν περὶ τὴν Δοθρέναν πεδιάδα τοὺς πολεμίους οἵτινες, ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τοῦ ἱππικοῦ αὐτῶν, ἀνέτιως εἰς τὴν πεδιάδα ἐκείνην περιεφέροντα· δθεν ὥρμητεν ἐπ' αὐτοὺς μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἱππικοῦ καὶ 400 περίπου πεζῶν· οἱ Τούρκοι ἀμέσως ὑπεγκόρησαν εἰς Δοθρέναν, ὃ δὲ, θέλων νὰ παρασύρῃ αὐτοὺς ἐκεῖθεν, διέταξεν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν προσποιητὴν φυγὴν, ἀλλ' αὐτοὶ, ὑπολαβόντες τὴν φυγὴν ὡς ἀληθῆ, ἀντὶ νὰ ὀπισθοδρομήσωσι κατὰ μικρὸν καὶ ἐν τάξει, ἐτράπησαν δρομαῖοι πρὸς τὸ στρατόπεδον, οἱ δὲ ἱππεῖς τῶν πολεμίων, ὡρελούμενοι ἐκ

τούτου, ἐπέρχονται κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἵππικοῦ καὶ κατὰ φύξινοι καὶ περικυκλώνουσι τὸν Γιαννάκην Σουλτάνη, δῆτις ἄλλην μὲν τινα ὑπηρεσίαν εἶχεν ἐπιτραπῆ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἔκπληρώσας δὲ αὐτὴν καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὸ στρατόπεδον, δὲν ἦθέλησε νὰ μείνῃ ἀργὸς, μάχης συγχροτούμενης, καὶ λαβὼν ἔνα τῶν τυχόντων ἵππων τοῦ Καραϊσκάκη, κατὰ δυντυχίαν ὅλως ἀπόλεμον, κατῆλθεν εἰς τὸ πεδίον. Ὁ Καραϊσκάκης ᾧδὲ εἰς ποῖον κίνδυνον ἐξετέθη ὁ νέος αὐτοῦ ὑποστράτηγος, ἔδραμεν ἀμέσως εἰς θοήθειάν του. Περικυκλωμένος πάνταχθεν ὑπὸ τῶν ἔχθρῶν καὶ ἔχων ἵππουν ὅλως, ὡς προερηταὶ, πρὸς τὸν πόλεμον ἀνεπιτίθειον, ἀντεῖχεν ὅμως ἔτι ὁ Σουλτάνης, εἰ καὶ τέσσαρας ἥδη εἶχε λάβει πληγάς. Τότε ἐπρόθυκεν ὁ Καραϊσκάκης μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ ἵππικοῦ καὶ πέντε ἵππεων ἐπιπεσόντες δὲ κατὰ τῶν ἔχθρῶν φρεύεισι δύο ἐξ αὐτῶν, πρέπουσι τοὺς λοιποὺς εἰς φυγὴν καὶ διασώζουσι τὸν Σουλτάνην μένοντα ἔτι ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ ἀντιμαχόμενον ἀλλ' αἱ πληγαὶ ἦσαν καίριαι καὶ μετ' ὀλίγης στιγμᾶς ἀπέθανεν ὁ ἥρως.

ε Ἀν καὶ εἰς τὴν μάχην ταύτην, λέγει ὁ ἀρχαῖος βιογράφος, καμμίνην ἀλλιγὸν ζημίαν δὲν ἔπαθον οἱ Ἑλληνες, ἐνῷ ἐπροξένησαν ὅχι διλύγην εἰς τοὺς ἔχθρους, ὁ θάνατος ὅμως τοῦ Σουλτάνη ἐλύπησεν ὅλους κατάκαρδα· ὁ γενναῖος οὗτος πολεμιστὴς ἐνῷ ἦτον εἰς τῶν ἀνδρειοτέρων καὶ φρονιμωτέρων πολεμικῶν τῆς Ἑλλάδος, εἶχε τὸν στόλισμὸν τῆς μετριοφροσύνης, ὁ δόποιος τὸν κατέστηνεν εἰς ὅλους ἀγαπητόν· ὅσον ἦτυχος ἦτον εἰς καιρὸν ἦτυχίας, τόσον ἀνητυχοῦσεν ἐν καιρῷ μάχης, δὲν ἦτο δὲ κίνδυνος, ἀπὸ τὸν δόποιον νὰ δειλιάσῃ· ἡ ἀνδρεῖα τοῦ ἐγνωρίσθη πρὸ πάντων εἰς τὰς κατὰ τῶν ἐθνῶν ἐφόδους ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, δὲ τοιούτης δύο κατὰ διαχρόνους καιρούς πληγάς. Ἀρχηγὸς τοῦ σώματος τῶν Παλαιμηδιωτῶν ἐφέρετο ἀξιολογώτατα καὶ ἡγαπᾶτο ἀπὸ ὅλους, πρὸ πάντων δμῶς ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην, διόποιος ἐδειξε ζωγροτάτην λίπην

διὰ τὸν θάνατὸν τούς. Ἀπέθανε δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐνὸς λαμπρῶν σταδίου, τὸ δόποιον τὰ προτερήματά του καὶ αἱ περιστάσεις ἔδειχγον δτὶ τοῦ προετοίμαζον. « Ἀλλὰ τίποτε δὲν δύναται νὰ δώτῃ ἔννοιαν ἀκριβεστέραν τῆς ἀξίας τοῦ Γιαννάκη Σουλτάνη ἀπὸ τὴν βαθεῖαν τῷροντι λύπην ἢν γοιάνθη ὁ Καρχισκάκης διὰ τὴν στέρησιν αὐτοῦ. Τὴν ἀθυμίαν του ταύτην ἐξέφρασεν ἐπανειλημένως εἰς τὰς διαφόρους ἐπιστολὰς τὰς ὄποιας τότε ἐγράψε, καὶ ἴδιας εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἢν ἀπούθυνε, τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ δυστυχήματος, πρὸς τοὺς ἐν Αἰγαίῳ Ψαριανούς. « Χθὲς, ἔλεγεν ἐν αὐτῇ, μὲν ἀκριτικὸν καὶ ἀπαρηγόρητον λύπην ὅλου τοῦ στρατοπέδου, ἔχασαμεν τὸν δυντὸν ἥρωα καὶ στρατηγὸν Γιαννάκην Σουλτάνην, δτὶς μετὰ μίαν πεισματώδη μάχην καὶ θρίαμβον τῆς ἔπειτε πληγωθεὶς θανατηρόρως μὲν τέσσαρα τραύματα· καὶ αἰωνία ἡ μνήμη τοιούτου ἥρωος· καὶ ἀμποτες νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμά του ὅλοι οἱ αἰσθαντικοὶ Ἐλληνες. »

Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γιαννάκη Σουλτάνη ἔμαθεν ὁ Καρχισκάκης δτὶ δ Μουσταφάμπεης (δ κατὰ συγκοπὴν συνιθέστερον Μουστάμπεης λεγόμενος) ἐξέβαλεν ἀπὸ τῆς Ἀταλάντης τοὺς ἀποβιβασθέντας αὐτόθι Ὁλυμπίους· ὥστε πρόδηλον ἢν ἦδη, δτὶ θέλει ἐπέλθει κατὰ τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν στρατοπέδων ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ διελύσῃ καὶ ταῦτα καὶ ἔξασφρλίσῃ οὕτω καθ' ὀλοκληρίαν τὰ νῶτα τοῦ πολιορκοῦντος τὰς Ἀθήνας Ὁθωμανοῦ στρατάρχου. Τῷροντι δὲ, ἐὰν ὁ Καρχισκάκης περιέμενε τὴν προσβολὴν τοῦ Μουσταφάμπεης εἰς τὸν ἦτο θέσιν, δ σκοπὸς τῶν πολεμίων ἦθελε καθ' ὀλας τὰς πιθανότητας ἐπιτύχει· διότι δ Ἐλληνικὸς στρατὸς ἦτο τῇδε κάκεσσε ἐσπαρμένος καὶ εὔχολον ἢτο εἰς τὸν Μουσταφάμπεη, ἀγοντας τὰ ἀριεμανιώτερα τῇ; Ἀλβανίας στήρη, νὰ καταβάδῃ, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου τὰ μεμονωμένα Ἑλληνικὰ ἀποσπάσματα. Ὁ Γ. Δυοβουνιώτης καὶ δ Νάκος Πανουρζᾶς ἐπολιόρκουν τὰ Σάλωνα. Ὁ Γαρδικιώτης ἐστάθμευεν εἰς Δίστομον, δ δὲ Καρχισκάκης ἐπικολούθει πολιορκῶν τὴν Διορένταν. Ἄλλ' ἐν-

ταῦθα ἔδειξεν ὅτι, καὶ τοι ἀνατραφεῖς ὡς ἀπλοῦς ὁρεοῖσις
κλέπτης καὶ ἀρματωλός, εἶχεν δμως ἐμφυτον τοῦ ἀληθίους
στρατηγοῦ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν δεξιότητα· διότι ἀμέσως ἦν-
νόσεν ὅτι, ἐγκαταλείπων τὴν ματαίαν τῆς Δοθρένας πολιορ-
κίαν, πρέπει νὰ συμπικνώσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ νὰ προ-
καταλάβῃ τὰ ἐπικαιρότερα τῶν χωρίων δσα ἔκειντο ἐπὶ τῆς
ὅδου θὺν ἀναγκαίως ἐμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ Μουσταφάμπετης.
Τὰ χωρία ταῦτα ήσαν τὸ Δίστομον καὶ ἡ μικρὸν βορειοδυτι-
κώτερον αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν κατωτέρων κλιτύων τοῦ Παρνασσοῦ,
κειμένη 'Ράχοβα· διότι δὲ ἡ Ἀταλάντης ἐπερχόμενος Μουστα-
φάμπετης, εἰ μὲν ἐσχόπευε νὰ διαλύσῃ πρὸ πάντων τὴν πολιορ-
κίαν τῶν Σαλώνων, ἐμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τῆς 'Ράχοβας, εἰ δὲ
ἐπροτίμα νὰ ἐπέλθῃ τὸ πρῶτον κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη, ἥθελε
καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας προοιμιάσει ἐπιτιθέμενος κατὰ τοῦ
ἐν Διστόμῳ ἀποσπάσματος. "Οθεν τῇ 14 νοεμβρίου, εἴκοσι γ
ἡμέρας ἀφ' ἣς ἐστράτευσεν ἐξ Ἐλευσῖνος, ἔκινησεν ἀπὸ Δοθρέ-
ναν, ἡ μᾶλλον ἀπὸ Κακόσι ὃπου εἶχε τὸ στρατῆγον αὐτοῦ,
καὶ ἐπορεύθη κατ' ἀρχὰς εἰς Χώστια· ἔκινησε δὲ περὶ τὰς δύο
ῶρας τῆς νυκτὸς, ἵνα μὴ καταδιωχθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ
ἔλαβεν οὐδὲν ἥττον πᾶσαν πρόνοιαν πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦτο τὸ
μέρος ἐξασφάλισιν τοῦ στρατοῦ, τάξις ἐν ὀπισθοφυλακῇ τὸ ιπ-
πικόν καὶ αὐτὸς ἀναλαβὼν τὴν τούτου ἡγεμονίαν. Ἐνταῦθα
δμως μικροῦ ἐδέησεν ν' ἀνατραπῇ τὸ ὄλον ἐπιχείρημα, διότι οἱ
Σουλιώται ἔφερον πάλιν αἴφνης εἰς μέσον τὰς περὶ ἀρχηγίας
ἀξιώσεις αὐτῶν. Αἱ ἀξιώσεις αὗται ἥτο τοσούτῳ φυσικώτερον
νὰ κινήσωσι τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν περὶ¹
αὐτὸν, δσφ μᾶλλον κρίσιμος θὺν ἡ περίστασις καθ' θὺν ἐγίνοντο·
ἄλλα κατασιγάζων τὴν εὔλογον αὐτοῦ ὀργὴν πρὸς χάριν τοῦ
μεγάλου σκοποῦ διὸ ἐπεδίωκε, διεμήνυσεν εἰς τοὺς Σουλιώτας
νὰ ἐκλέξωσι τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν· οἱ δὲ δὲν ἤδυνον θῆσαν νὰ συμ-
φωνήσωσι καὶ ἔζητον προθεσμίαν· τότε δὲ Καραϊσκάκης, ἔξω
αἴντον γενόμενος διὰ τὸν προῦπτον κίνδυνον διὸ συνεπήγετο

πᾶσα τοῦ ἐπιχειρήματος ἀγαθολῆ, ἀνέκραξεν δτι ἡ μάχαιρα θέλει διατίθεται τὴν διαφορὰν, καὶ, πορευθεῖς μεθ' ὅλων τῶν περὶ αὐτὸν ἀξιωματικῶν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Δάμπρου Βέΐκου, ὃπου ἦσχν συνηγμένοι ἀπάντες τῶν Σουλιώτῶν οἱ πρῶτοι, πικρᾶς ὠνείδισεν αὐτοὺς διὰ τὸ σκάνδαλον. Κατ' εύτυχίαν οἱ Σουλιώταις ἥσθιανθοσάν τὸ βάρος τῆς ἐπικειμένης εἰς αὐτοὺς εὐθύνης καὶ περιωρίσθησαν εἰς μεμψιοιρίχς κατὰ τῆς κακῆς μοίρας, ητίς μετὰ τοσαύτας ἀντών ἔκδουλεύσεις καὶ θυσίας κατεδίκαζεν αὐτοὺς νὰ ἀγωνίζωνται ὑπὲρ χώρας, ἀπὸ τῆς ὁποίας οἱ μὲν περὶ τὸν Καραϊσκάκην ἔμελλον ἀμεσον ν' ἀπολαύσωσι τὴν ὠφέλειαν, αὐτοὶ δὲ μικρᾶς ἡδύναντο νὰ προσδοκῶσιν ἐλπίδας. "Οστε ὁ Καραϊσκάκης, μαλαχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἡπιωτέρου τούτου τρόπου, παρεμύθησεν αὐτοὺς εἰπὼν δτι μίας εἶναι ἡ πατρὶς, κοινὸς δὲ ὁ ἀγῶν, κοιναὶ δὲ, τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλουσιν ἀποβῆται ἀμοιβαῖ, καὶ κατέπεισεν αὐτοὺς, ἀφέντες κατὰ μέρος τὰ παράπονα, νὰ ἀκολουθήσωσιν ὡς ἀδελφοί.

Οὕτω κατευνασθείσης καὶ ταύτης τῆς καταιγίδος, μετέβη τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἅγιου Σεραφείμ τοῦ νέου, εἰς Δομπὸν, τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν ἔφθασεν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ὀσίου Λουκᾶ, καὶ τῇ 18 ἐστρατοπέδευσεν εἰς Δίστομον. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ Μουσταφάμπεης ἐρχόμενος εἰς Ἀταλάντης, ἐνώθεις δὲ καθ' ὄδον καὶ μετὰ τοῦ Κεχαγιάμπεη τοῦ Κιουταχῆ, ἔφθασεν εἰς Δαύλιαν. "Εμεινε δὲ τὴν νύκτα ταύτην εἰς τὸ ἀνωθεν τῆς Δαύλιας μοναστήριον, τὸ ἐπονομαζόμενον τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐκεὶ ὅμιλῶν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνέφερεν, δτι τὴν ἐπιοῦσαν ἔμελλε νὰ διαβῆ ἀπὸ τὴν Ῥάχην εἰς Σάλωνα. Τοῦτο ἀκούσας εἰς τῶν διακόνων τοῦ μοναστηρίου, δοτις ἤξευρε τὴν Ἀλβανικήν, ἔσπευσε νὰ μεταβῇ τῇ νύκτα εἰς Δίστομον καὶ νὰ ἀναγγείλῃ τὰ μελετώμενα εἰς τὸν Καραϊσκάκην. Μικρὸν πρὸ τοῦ μεσονυκτίου ἐλαβεν οὗτος τὴν εἰδησιν ταύτην καὶ ἀμέσως διέταξε τὸν Γαρδικιώτην Γρίβην καὶ τὸν Γεωργίου Βάτιαν νὰ προκατελάβωσι μετὰ 500 στρα-

τιωτῶν τὴν Ῥάχοβαν, καὶ διχυρωθέντες ἐν αὐτῇ, νὰ διακελύσωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν διάβασιν τῶν πολεμίων συγχρόνως δὲ ἔπειψεν ἀπανταχοῦ σκοπιάς, ἵνα πληροφορηθῇ πότε καὶ πόθεν ἔμελλον νὰ διαβῶσιν οἱ πολέμιοι. Τὴν 19 τὸ πρώτον οὗτοι διηρέθησαν εἰς δύο· καὶ τὸ μὲν πεζικὸν διέβη διὰ στενοποῦ φέροντος ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου εἰς Ῥάχοβαν, τὸ δὲ ἵππικὸν καὶ τὰ φορτηγὰ ἐπορεύθησαν διὰ τῆς ὁμαλωτέρας τοῦ Ζεμενοῦ ὁδοῦ. Ἀμαὶ οἱ σκοποὶ ἀνήγγειλαν τὸ κίνημα τῶν ἔχθρων, δὲ Καραϊσκάκης ἐνίσχυσεν ἕτι μᾶλλον τοὺς εἰς Ῥάχοβαν προαποσταλέντας, πέμψας ἐκεῖ ἐπει τούτῳ τὸν Χριστόδοουλον Χ. Πέτρου, αὐτὸς δὲ παραλαβὼν 800 περίπου στρατιώτας, ἄνευ ἀποσκευῶν, ἐκτίσσει πρὸς τὸν Ζεμενόν, διθεν εἶχον ἥδη διαβῆ ὅτι ἔχθροὶ διεισθνόμενοι πρὸς τὴν Ῥάχοβαν· καὶ συγχρόνως παρήγγειλε τοὺς περὶ τὰ Σάλωνα Γ. Δυοδουνιώτην, Νάκον Πανουρᾶν καὶ Γιανούσην νὰ προσέλθωσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ κρίσιμον τοῦτο τοῦ δλού ἀγῶνος στημεῖον.

Τὸ πεζικὸν τῶν πολεμίων, ἀμαὶ ἐπλησίασε πρὸς τὴν Ῥάχοβαν, εἰδοποιήθη δτὶ τὸ χωρίον φρουρεῖται· ἀλλὰ μαθὼν συγχρόνως ὅτι τὸ ἀπόσπασμα ἦτο μικρὸν καὶ ἐπαιρόμενον ἔνεκα τοῦ προσφάτου περὶ Ἀταλάντην κατορθώματος, ἐνέπεσεν ὡς τυφλὸν εἰς τὴν παγίδα. Οἱ περὶ τὸν Γαρδικιώτην καὶ τὸν Βάσιαν, κλεισθέντες εἰς τὴν ἑκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ εἰς τὰς διχυρωτέρας οἰκίας, ἀντέκρουσαν τὴν ἔφοδον ἐπὶ τρεῖς περίπου ὥρας· εἰσήρχοντο δὲ ἥδη εἰς τὴν Ῥάχοβαν καὶ οἱ διὰ Ζεμενοῦ διαβάντες Τοῦρκοι, ὅτε οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Χριστόδοουλον ἐπλησίαζον εἰς τὸ χωρίον ἐκ τοῦ καταντικρὺ μέρους, ὁ δὲ Καραϊσκάκης εἶχε διαβῆ τὸν Ζεμενόν. Ἡ στρατιὰ τῶν πολεμίων συνέκειτο, ὡς προείπομεν, ἐξ ἀνδρῶν λογάδων δισκύλιων περίπου τὸν ἀριθμὸν καὶ ἀγομένων ὑπὸ ἀρχηγῶν ὄνομαστῶν, τοῦ Μουσταφάμπεη, τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Καρυοφίλμπεη, τοῦ Ἐλμάζμπεη καὶ τοῦ Κεγαγάμπεη· ἀλλὰ μὴ προσδοκῶσα νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοσαύτην Ἑλληνικὴν δύναμιν καὶ ἐν ἀταξίᾳ προελαύνουσα, μετὰ βραχὺν ἀγῶνα ἐδει-

λίασε, καὶ δὲν ἡδυνήθη μὲν ν' ἀνθέξῃ ἐν τῷ χωρίῳ, δὲν ἡδυ-
νήθη δὲ εὔτε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ Σάλωνα, οὔτε νὰ
όπισθεθρομήσῃ πρὸς τὸν Ζεμενόν· διότι δημιουργεῖς μὲν κατε-
διώκετο ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, ἔμπροσθεν δὲ ἀπήντησεν
ἔπερχομένους τοὺς περὶ τὸν Δυοδουνιώτην καὶ Πανουριάν.
Οὐθενὶς οἱ πολέμιοι ἐστράφησαν πρὸς τὸν Παρνασσὸν καὶ συνῆλ-
θον ἀπαντεῖς, μετὰ τῶν ἀποσκευῶν καὶ τῶν ζώων, ἐπὶ λόφου
κειμένου ἄνωθεν τῆς 'Ραχόβας, διστις εἶχε πρὸ τινος ὁ χυρωθῆ
ἐκ τοῦ πρερχείρου παρὰ τῶν ἐγχωρίων. Ανὴρ διέλειπεν τούτοις,
ἡδύναντο τὴν νύκτα ἔκεινην νὰ διαφύγωσι, διότι τὰ πέριξ αὐ-
τῶν τοποθετηθέντα ἐλληνικὰ ἀποσπάσματα, ἀναγκασθέντα
ὑπὸ τοῦ ὑπερβολικοῦ ψύχους, διπέρην ἡσθάνοντο τοσούτῳ μᾶλλον
δισῷ δὲν εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἀποσκευάς, ἐγκατέλιπον κατὰ μι-
κρὸν τὰς θέσεις αὐτῶν καὶ μετέβησαν εἰς τὰς οἰκίας τῆς 'Ρά-
χοβας. Ἄλλ' οἱ ἀγέρωχοι τῶν πολεμίων ἀρχηγοὶ δὲν κατε-
δέχθησαν νὰ στρέψωσιν οὕτω τὰ νῶτα, καὶ ζητήσαντες ἐπικουρίας
ἀφ' ὅλων τῶν πέριξ ἔχθρικῶν στρατοπέδων καὶ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ
Κιουταχῆ ἥλπισαν ἐπιμένοντες νὰ ἐπανορθώσωσι τὸ συμβάν αὐ-
τοῖς πτωισμαῖς μάλιστα δὲ ἐπέμενεν δὲ Κεχαγιάμπεης, φιλότιμος
ῶν καὶ ἐπεριδόμενος εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην τοῦ Κιουταχῆ.

Τὴν ἐπιοῦσαν, 20, πρὶν ἔτι ἀνατείλῃ δὲ ἥλιος, δὲ Καραϊσκά-
κης ἐτοποθετησεν αὐθίς περὶ τοὺς ἔχθρους ἀπαν τὸ 'Ελληνικὸν
στράτευμα, ὥστε οὐδὲ κεφαλὴν πλέον ἡδύναντο νὰ προβάλω-
σιν ἔξω ἀπὸ τὸ ὁγύρωμά των· συγχρόνως δὲ διέταξε μὲν νὰ
συναγθῶσιν εἰς 'Ράχοβαν καὶ δοσοὶ ἥταν εἰς τὴν πολιορκίαν
τῶν Σαλώνων, καὶ οἱ περὶ τὸν Δ. Μακρῆν, ἔξεπεμψε δὲ ὁχυ-
ρὰ ἀποσπάσματα εἰς τε τὸν Ζεμενόν, καὶ εἰς τὴν ὄδον τὴν
ἄγουσαν ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἱερουσαλήμ, ἵνα παρεμπο-
δίσῃ τὰς βοήθειας, αἵτινες ἡδύναντο νὰ ἐλθωσιν εἰς τὸν
ἔχθρούς. Αἱ βοήθειαι ἥρχισαν τῷντι νὰ προσέρχωνται· ἀλλ'
800 μὲν Τοῦρκοι, διὰ τοῦ Ζεμενοῦ ἀγωνισθέντες νὰ διαβῶ-
σιν, ἤναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Δαύλιαν,
ἀπροῦ ἀπέβαλον περὶ τοὺς 50 μὲν ἄνδρας, ἵκανὸν δὲ τορτία· ἔτε-

ροι διὰ τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἱερουσαλήμ ἐρχόμενοι, οὐδ' ἐπειδὴ σαν νὰ διαβῶσιν, ἀλλ' ἀναβάντες εἰς λόφον τινὰ, ἀπὸ τοῦ ὄποιου ἡδύναντο νὰ ἴδωσιν αὐτοὺς οἱ πολιορκούμενοι, ἐπυροεόλησαν μόνον χωρὶς νὰ προχωρήσωσι. Τότε οἱ πολιορκούμενοι ἐδοκίμασαν νὰ ἔξελθωσιν ἀπὸ τὸ περίφραγμά των πρὸς τὴν μονὴν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης, δραμῶν αὐτοπροσώπως πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ἀπέκρουσε τὴν ἔξοδον. Στερούμενοι λοιπὸν ὑδατος καὶ τροφῶν καὶ ἀπελπισθέντες νὰ λάβωσι βοήθειαν ἀπὸ τῶν πλησιεστέρων στρατοπέδων, οἱ Ἀλβανοὶ ἥδη προέτειναν εἰς τὸν Καραϊσκάκην νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον· ὁ δὲ, ἐδέχθη μὲν τὸ πρόβλημα, ἀπήτησεν ὅμως νὰ παραδώσωσι τὰ ὄπλα, καὶ προσέτι τὰς πόλεις τῆς Λεβαδείας καὶ τῶν Σαλώνων, πρὸς ἀσφάλειαν δὲ τῆς ἔκτελέσεως τῶν συμφωνηθέντων νὰ καταλίπωσιν ὡς ὄμηρους παρ' αὐτῷ τοὺς δύο κυριωτέρους ἀρχηγοὺς, τὸν Μουσταφάμπεζην καὶ τὸν Κεχαγιάμπεην (1) ἀλλ' οἱ ὅφοι οὗτοι ἐφάνησαν βαρεῖς εἰς τοὺς πολεμίους, οἵτινες ἐλπίζοντες ἔτι εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Κιουταχῆ βοήθειαν προετίμησαν νὰ ἐγκαρτερήσωσιν. Ἐν τούτοις ἡ προσδοκωμένη αὐτὴ βοήθεια δὲν ἐπήρχετο, αἱ δὲ συμβάσαι τῇ 22, 23 καὶ 24 νοεμβρίου βροχαὶ ηὗξαν τὴν δυσχέρειαν αὐτῶν, διότι ἡσαν ἔκτεθειμένοι εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ μεμαν-

(1) Ἐν τῷ ἀπὸ 26 νοεμβρίου 1826 ἀναφορῇ αὐτοῦ πρὸς τὴν Διοίκησιν δι Καραϊσκάκης λέγει: « Ἑζήτησαν νὰ τοὺς συγγωρήσωμεν τὴν ἐλευθέραν εἶσοδον διὰ νὰ φύγωσιν εἰς τὰ ἴδια καὶ μᾶς ἔδιδον εἰς χεῖρας τὸν Κεχαγιάμπεην καὶ τὸν Μουσταφάμπεην· ἀλλ' ἡμεῖς τοὺς ἑζητήσαμεν τὰ ὄπλα καὶ ἐχαρίζομεν εἰς αὐτοὺς τὴν ζωὴν, ἐξν θέλωσιν νὰ ἀναγωρήσωσιν εἴς τὰ ἴδια, ἀλλὰ δὲν ἐδέγθησαν τὸ πρόβλημα. » Ὁσην ὅμως πίστιν καὶ ἀν δρείλομεν εἰς τὸ ἐπιστημὸν τοῦτο ἔγγραφον, προετιμήσαμεν τὴν ἔκθεσιν τοῦ ἀρχαίου βιογράφου (μεθ' ἡς συμφωνοῦσι κατὰ μέγα μέρος δ. Γόρδων καὶ δ. Κ. Τρικούπης) καθὸ πιθανωτέραν· τιφόντι ἀν οἱ πολέμιοι ἐδέχοντο νὰ παραδώσωσι τοὺς δύο ἀρχηγούς, εἶναι δύσκολον νὰ παρεδεχθῶμεν δι: δ. Καραϊσκάκης ἦθελε προτιμήσῃ τούτων τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων διότι τὰ μὲν λύτρα δσα ἡδύναντο νὰ λάβωσιν ἀπὸ τὸν Μουστάμπεη καὶ μάλιστα τὸν βεθύπλωστον Κεχαγιάμπεη ἡσαν βέβαια ἀνώτερα τῆς ἀξίας τῶν ὄπλων, ὡς πρὸς δὲ τὴν γρῆσιν τῶν ὄπλων τούτων ἀποχρῶσε ἡτο ἔγγυης τῆς ζωὴς τῶν διότι ἐκείνων ἀρχηγῶν.

δρευμένοι μετὰ τῶν ζώων αὐτῶν ἐντὸς στενοῦ καὶ βορβορώδους χώρου. Ἐτι ἀπὸ τῆς 22 ἑπληγώθη καιρίως δὲ γενναῖος καὶ συνέτος Μουσταφάμπεης πολλοὶ δὲ καὶ ἐκ τῶν τοῦ στρατοῦ ἐνόσουν καὶ ἀπέθυνησκον ὑπὸ τῆς πείνης, τῆς ὑγρασίας καὶ τοῦ φύχους καὶ τῇ 23 ὑπερβολικὴ ἐπιπεσοῦσα χιῶν ἡπείλησε νὰ θάψῃ ἀπαντας ζωντανοὺς, ὥστε, κορυφωθείσης τῆς ἀπελπισίας αὐτῶν, ἀπεράσισαν περὶ τὴν 3 μετὰ τὴν μεσημβρίαν ὥραν τῆς ἡμέρας ἐκείνης νὰ διαφύγωσιν ἐκ παντὸς τρόπου πρὸς τὴν μονὴν τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἐπειδὴ δὲ η ὑπερβολὴ τοῦ χειμῶνος, η τοσαύτας εἰς τοὺς πολεμίους ἐπενεγκαῦσα συμφορὰς, εἶχεν ἀναγκάσει καὶ τῶν Ἑλλήνων τοὺς πλείστους νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰς οἰκίας τῆς Ράχοβας, ὅλιγοι δὲ ἔμειναν φυλάττοντες τὰς τάξεις αὐτῶν, οἱ Ἀλβανοὶ ήδυνθήσαν νὰ διαπεράσωσιν. Ἄλλ' ἀδύνατοι καὶ τεταλαιπωρημένοι κατεβάλλοντο ὑπὸ τοῦ κόπου οἱ πλείστοι, μόλις δὲ ἐκάθηντο ὅλιγον ἵνα ἀναπαυθῶσι καὶ ἀμέσως ἀπέθυνησκον ὑπὸ τοῦ παγετοῦ· καὶ μετ' ὅλιγον οἱ Ἑλληνες μαθόντες τὴν φυγὴν, ἐπῆλθον ἐπ' αὐτοὺς πολυάριθμοι, φονεύοντες κατ' ἐκλογὴν τοὺς μᾶλλον δυναμένους νὰ σωθῶσι, τοὺς δὲ λοιποὺς καταλείποντες ἔτι εἰς τοὺς κατόπιν ἐρχομένους διώκτας καὶ εἰς τὸν φυσικὸν θάνατον. Καὶ ἐγένετο ἡ σφργὴ ἐκείνη ἐν σιγῇ βαθείᾳ, διότι τὰ πυροβόλα κατήντησαν ἄχρηστα διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς χιόνος, ἐδούλευσε δὲ μόνη ἡ σπάθη, ὥστε ὁ Καραϊτκάκης, ὅστις εἶχε μείνει ὀπίσω ἵνα ἀδιαλείπτως προεκπέμπῃ τὸν στρατὸν, μὴ ἀκούων κρήτον τινὰ ἐνόμισε κατ' ἀρχὰς διτὶ οἱ Τοῦρκοι διέρυγον ἀβλαβεῖς· ἀλλὰ μετ' ὅλιγον ἐγνώρισε καὶ αὐτὸς τὴν ἀλήθειαν. Οἱ πρῶτοι ἐπανερχόμενοι στρατιῶται ἐκόμιζον λάρυρα πλούσια· η ὁδὸς ἔδριθε πτωμάτων· εἴκοσι καὶ τρεῖς στημαῖαι, ὅλη ἡ ἀποσκευὴ, ὅλα τὰ ζῶα τῶν ἐχθρῶν ἐγένοντο λείξ τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν δισχιλίων περίπου πολεμίων μόλις περιετώθησαν 300 καὶ οὗτοι ὅλοι ὑγιεῖς· ἀπέθανον δὲ καὶ οἱ 4 αὐτῶν ἀρχηγοί. Ὁ Κεχαγιάμπεης συνελήρθη μὲν ζῶν, ἀλλὰ μὴ γνωρισθεὶς ἐφονεύθη· τὸν δὲ Μουσταφάμπεην, πνέωντα τὰ λοίσθια κατὰ τὴν

ώραν τῆς ἔξοδου, ἀπεκεφάλισεν ὁ ἕδιος αὐτοῦ ἀδελφὸς Καρυοφίλιππης, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πολυυθρύλλητος ἐκείνη νίκη τῆς Ράχοβας. 'Ο Καραϊσκάκης, εὐλόγως ἐπὶ τῷ κατορθώματι ἀγαλλόμενος, ἀντήμειψε δι' ἄδρῶν, ἀναλόγως τῶν πόρων αὐτοῦ, ἀμοιβῶν τοὺς ἀνδραγαθήσαντας (1) καὶ διέταξε συγχρόνως νὰ κατασκευασθῇ ἐπὶ λόφου τινὸς ἐκτὸς τῆς Ράχοβας κειμένου ἀπὸ τῶν πολεμίων κεφαλῶν, πύργος κωνοειδῆς, ἐφ' οὗ ἐπεγράφη Τρόπαιον τῷ 'Ελλήνων κατὰ βαρβάρων' τρόπαιον ἔνδοξον ἅμα καὶ ἀποτρόπαιον, διάτι ἐμαρτύρει οὐ μόνον περὶ τῆς νίκης, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ πόσον τὰ ἀρειμάνια ἐκεῖνα στίφη μετεῖχον ἔτι τοῦ θίους τῶν βαρβάρων οὓς κατεπολέμουν. Μὴ λησμονήσωμεν ὅμως ὅτι ἔνεκα μὲν τῶν ἐλαττωμάτων τούτων δὲν ἦσαν ὑπεύθυνοι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, διάτι μετεδόθησαν εἰς αὐτοὺς ἐκ δουλείας μακρᾶς, εἶχον δὲ ἀρετὰς τὰς διοιας εἴθε διασώζωσιν οἱ ἀπόγονοι.

'Ο πωαδόποτε δίκαιον εἶχεν δικαιοσκάκης ὄνομαζῶν τὴν νίκην ταύτην λαμπροτάτην' καὶ ὑπέγραψαν μὲν ἐν τῇ ἐκθέσει ἐκείνη, παρεκτὸς αὐτοῦ, 94 ἔτι ὀπλαρχηγοί, ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι τὸ κατόρθωμα ὠφείλετο καιρίως εἰς τὴν στρατηγικὴν πρόνοιαν, εἰς τὴν σύνεσιν καὶ εἰς τὴν δραστηριότητα ἐνὸς καὶ μόνου ἄνδρος. 1

'Η Ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπανηγύρισε τὴν ἡμέραν τῆς 24 νοεμβρίου ἐπ' ἐκκλησίας, ὡς ἡμέραν ἀναστάσεως τῆς πρὸ μικροῦ πεσούσης στερεᾶς Ἐλλάδος. 'Ο δὲ Κιουταχῆς, καταπτοθεὶς ὑπὸ τῆς συμφορᾶς, ἔσπευσε νὰ πέμψῃ τὸν Ὀσμᾶν Πασᾶν εἰς Δαύλλαν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν σωζομένων ἔτι αὐτόθι τις καὶ εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ εἰς Φοντάναν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, νὰ προσκαλέσῃ δὲ τὸν βεζύρην τῆς Βιζείας Ὁμέρον.

(1) Κατά τινας χειρογράφους σημειώσεις ἃς ἔχομεν πρὸ δρθελμῶν δι' ἐσπέρας μὲν τῆς 24, ἔδωκε 4 μεγάλα διπλᾶ 'Ισπανικὰ φλωρία, εἰς τὸν κομίσαντα τὴν τοῦ Μουρεμένη περαλήν, τὴν δὲ ἐπούσαν ἀλλὰ 4 διὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Κεχαγιάμπη, καὶ ἀνὰ ἐν Ὁθωμανικὸν μικρὸν φλωρίον (ρυμπιέν) δι' ἐκάστην τῶν λοιπῶν κεφαλῶν,

πασᾶν νὰ ἔκστρατεύσῃ ἀμέσως, ἵνα σώσῃ τὰ φρούρια τῆς Λευκάδης καὶ τῶν Σαλώνων. Ὁ δὲ Καραϊσκάκης, ὑποπτεύων δτὶ δ τῶν πολεμίων στρατάρχης δὲν θέλει μένει ἀπράκτος, ὡχύρως μὲν τὸ Δίστοκον, ὅπερ εὐλόγως ἐθεώρει ὡς θέσιν ἐπικαιροτάτην, καταλειπὼν ἐν αὐτῷ τὸν I. Μπαΐρακτάρην μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Κώστα Μπότσαρη, ἐγκατέστησε δὲ ἀρχηγὸν τῆς πολιορκίας τῶν Σαλώνων τὸν Γεώργιον Δράκον (1), αὐτὸς δὲ ἀπεφάσισε νὰ προελάσῃ πρὸς βορρᾶν, ἵνα ἔξαπλωσῃ τὴν ἐπανάστασιν καὶ διακωλύσῃ πᾶσαν τροφῶν δίοδον εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, μὴ ἀπομακρυνόμενος ὅμως πολὺ ἀπὸ τῆς Βοιωτίας, εἰς ἣν ήθελε νὰ ἐπανέλθῃ τὸ ταχύτερον, περιστάσεως δοθείσης διότι εἶχε τὴν συνείδησην δτὶ αὐτόθι ἔμελλε νὰ κριθῇ ἡ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος τύχη. "Οθεν κατὰ τὴν 30 νοεμβρίου μετέβη εἰς τὴν κατὰ τὰς βορείους ὑπωρείας τοῦ Παρνασσοῦ κειμένην Βελίτσαν· καὶ μανθάνει μετ' ὀλίγον, αὐτόθι διατρίβων, δτὶ τῇ 5 τοῦ δεκεμβρίου πρόκειται νὰ διαβῇ διὰ τῆς Φοντάνας ἀπόσπασμα 700 περίπου πολεμίων συνοδεύον, ὑπὸ τὸν Μεχμέτ πασᾶν, ώδὸν τοῦ Πασόμπεη, καὶ τὸν Χασάμπεην Κόρτσαν, δισχίλια περίπου ζῶα κομιζόντα εἰς τὸ περὶ τὰς Ἀθήνας στρατόπεδον τροφὰς καὶ ἄλλα ἐφόδια. Προελαύνει λοιπὸν ἀμέσως εἰς Τουρκοχώριον, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἀπαντήσας τεθόντι αὐτόθι τοὺς ἀπὸ Φοντάνας προσερχομένους, ἐπιτίθεται αὐτοπροσώπως κατ' αὐτῶν, φονεύει ἴδιᾳ χειρὶ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἀποσπάσματος, κυριεύει ὑπὲρ τὰ 1000 σκευοφόρα ζῶα καὶ μέχρι Μπουδουνίτσης κυνηγεῖ τοὺς τραπέντας εἰς ἐλεεινὴν φυγὴν πολεμίους. Τὸ λαμπρὸν τοῦτο πραξικόπημα τὸ γενόμενον 13 μόλις ἡμέρας μετὰ τὴν κα-

(1) Ὁ Νάχος Πανουριᾶς ἐπεθύμει πολὺ νὰ κατασταθῇ ἀρχηγὸς τῆς πελοποννήσιας τῶν Σαλώνων· ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης δὲν συγκατεέθη καὶ πρωτί, μησε νὰ διορίσῃ ἐνταῦθα τε καὶ εἰς Δίστοκον Σουλιώτας, διὰ δύο ἀξιοσήμειώτους λόγους· τὸ μὲν, διότι μηδόλως μνησικῶν διὰ τὰς δυστροπίας τῶν μαχίμων ἐκείνων ἀνθρῶν, ἥθελεν δύσον ἐνδέχεταις νὰ περικοιηθῇ αὐτούς· τὸ δὲ, διότι δὲν ἐνόμιζε συμφέρον νὰ διορίζωνται ἐγχώριοι ὄπλαρχοι εἰς τὰς ἐπαρχίας των. Τοσοῦτον τὸ ἀληθές κυβερνητικὸν πνεύμα εἶχεν ἀρχίσεις νὰ ἀγαπτύσσηται ἐν αὐτῷ.

ταστροφὴν τῆς 'Ράγοθας, διέχυσε τὴν ἀφθονίαν εἰς τὴν Ἑλληνικὸν στρατόπεδον. 'Αλλ' ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἤννόει νὰ ἔταιπει ἀνάπτυξιν εἰς τὰ τάγματα αὐτοῦ.

Τὴν 10 δεκεμβρίου, καταλιπὼν εἰς φύλαξιν τῆς Βελίτσας τὸν 'Ρούκην, τὸν Νάχον Πανουρῆαν καὶ τὸν Χ. Περρόσιβόν, αὐτὸν μεθ' ὅλης τῆς λοιπῆς στρατιᾶς, ἐκίνησε πρὸς τὴν 'Υπάτην. 'Αφ' ἣς ὅμως ὥρας ἔξῆλθεν ἐκ Βελίτσας βροχὴ ράγδαιοτάτη δὲν ἔπαυσε καταπίπτουσα δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ βαδίζοντος στρατοῦ· ὁ ποταμὸς τῆς Γραβιᾶς, θν ἐδέσποιν οὗτος νὰ περάσῃ ἕδη ἐσπέρας οὔσης, εἶχε πλημμυρήσει ποσοῦτον, ὡστε ὑπερέβαινε τὰς ζώνας τῶν διαβανόντων· τὸ δὲ δεινότερον δὲν ὑπῆρχε που χωρίον, εἰς δὲ νὰ διανυκτερεύσωσιν οἱ στεταλαιπωρημένοι ἔκεινοι ἄνδρες καὶ νὰ εῦρωσιν ἀναψυχήν τινα ἀπὸ τοῦ ψύχους καὶ τοῦ κόπου· ὡστε ἐδέσποιν νὰ κατασκηνώσωσιν ἐν ὑπαίθρῳ, ἐν τῷ μέσῳ δρυμιώνος πλησίον τοῦ ποταμοῦ κειμένου. Ἐνταῦθα τοποθετηθέντες ἀνῆκαν πυρὰ μεγάλα καὶ ἥρχισαν νὰ περιποιῶνται κατὰ τὸ δυνατὸν ἔστοις· ἀλλ' ἀγανακτήσαντες ἀπὸ τὴν κακοπάθειαν, ἐξεθύμαινον εἰς ὕδρεις φοβερὰς κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ· ὁ δὲ, καὶ τοι κακῶς ἔχων αὐτὸς, καὶ πλειότερον μάλιστα τῶν λοιπῶν ὅλων κινδυνεύων ἔνεκα τοῦ νοσήματος αὐτοῦ, ἐφάνη ὅμως τὴν νύκτα ἔκεινην ἀνεκτικώτερος παρ' ὅτι ἦν συνήθως καὶ περιερχόμενος τὰς συμμορίας τῶν στρατιωτῶν ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς, φιλοφρονούμενος, καὶ δεξιούμενος, καὶ παρακινῶν, καὶ συμπράττων εἰς τὸ νὰ ἀναψωσι τὰ πυρὰ αὐτῶν· ὡστε, ἐπειδὴ πρὸς τούτοις μετ' ὅλιγον κατέπαυσεν εύτυχῶς καὶ ἡ βροχὴ, διελύθη ἀπασα ἔκεινη τοῦ στρατιώτου ἡ ὄργὴ καὶ ἐπανῆλθεν οὗτος εἰς τὴν εὐλάθειαν καὶ τὴν ἀγάπην ἦν εἶχε συνήθως πρὸς τὸν δαιμόνιον αὐτοῦ ἀρχηγόν. 'Αλλ' ὅμως ἐπνίγησαν ἐν τῇ διαβάσει τοῦ ποταμοῦ ἄνδρες δώδεκα, καὶ ἀπέθανον ἐκ τοῦ ψύχους δύο· τὰ δὲ περιστατικὰ ταῦτα κατέπεισαν τὸν Καραϊσκάκην ὅτι ὁ στρατὸς εἶχεν ἀνάγκην ἀναπαύσεως, καὶ ἐπὶ τούτῳ μετεβίβασε τὴν ἐπιοῦσαν αὐτὸν εἰς τὰ χωρία Σοβάλα καὶ Ἀγριανην. Ἐνταῦθα δὲ διατρίβων ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ 'Ομέρ

πασᾶς, ἃ τοι μάζετο, κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα, νὰ ἐπέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν Σαλώνων, δι' ὁ Καραϊσκάκης ἐποχάσθη φρόνιμον, ὅλως ἐγκαταλείπων πρὸς τὸ παρὸν τὴν ἐπὶ ὑπάτην στρατείαν, νὰ μεταβῇ μᾶλλον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λοιδωρικίου ἵνα ἐπάνορθωσῃ μὲν τὸν ἄγωνα καὶ κατ' ἔκεινο τὸ μέρος, προχειροτέφαν, δ' ἔχη τὴν εἰς Σάλωνα καὶ Δίστομον ἐπάνοδον ἐπὶ τῇ προσδοκιμένη ἐφόδῳ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ. Ἀπὸ Λοιδωρικίου ἐξέπεμψεν κατ' ἀρχὰς μὲν τὸν Εὔδην καὶ τὸν Καλύβαν, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Μακρῆν εἰς Κράθεαρα ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ· καὶ ἀπήντησε μὲν δυσκολίας τινὰς διὰ τε τὴν δυστροπίαν Ἑλλήνων τινῶν ὅπλαρχηγῶν ἐμμενόντων εἰς τὰς προπγουρμένας πρὸς τοὺς Ὁθωμανοὺς συνθήκας καὶ διὰ τὴν ἀδιαλείπτως ἀνανεουμένην ἔριν τῶν Σουλιωτῶν, ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ καὶ τῆς συνέσεως ἔφερεν εἰς πέρας τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα ταῦτα τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος, ὅτε περὶ τὰ μέσα ιανουαρίου ἔμαθεν ὅτι τελευταῖον τετραχισχίλιον Ὁθωμανοὶ, ὑπὸ τὸν Ὁμέρ πασᾶν τῆς Εὐθοίας τεταγμένοι ὥρμησαν κατὰ τοῦ Διστόμου. Καὶ ἡγωνίσθησαν μὲν περιφανῶς οἱ αὐτόθι σταθμεύοντες Ἑλλήνες καὶ ἀπέκρουσαν τὴν ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνωτέραν δύναμιν τῶν πολεμίων δι' ἀγώνων εἰς οὓς ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς προθύμως ἀπέδωκεν, ἐν τῇ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἀπὸ 21 ιανουαρίου 1827 ἐκθέσει του, τὸν δίκαιον ἔπαινον (1), ἐπῆλθε δὲ εἰς ἐπικουρίαν

(1) Ιδοὺ πῶς ὅμιλετι περὶ αὐτῆς ὁ Καραϊσκάκης ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ. «Ἡ ἔφαδος αὕτη τῶν ἔχθρων ἦτο μία ἀπὸ τὰς ἀπαραδειγματίστους εἰς τὸν πόλεμόν μας τόσον τοῦ κείκου, ὃσον καὶ τοῦ ἴππικου, οἵτινες τυφλοῖς ὅμμασι καὶ μὲ τὸ Ἀμέτ-Μουχαμέτ ὥρμησαν κατὰ τῶν ἐδικῶν μᾶς, μὴ δειλιάσαντες ὀλοτελῶς τὸν θάνατον ὅπου ἐλάμβανον» καὶ οὗτως μὲ τὸν ὄποιον εἶχον ἐνθουσιασμὸν ἐμβῆκαν ἔνδον τοῦ χωρίου. Τότε λοιπὸν οἱ ἀδικοὶ μας ἀπεφάσισαν καὶ αὐτοὶ ἐξ ἐναντίας τὸν θάνατόν των, καὶ ὡς λύκοι πλέον ὥριδενοι ἔτρεξαν κατ' αὐτῶν, καὶ ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν ἀνήλεως, ἄλλους δι' ἐν στόματι μαχαίρας ἐπέρρεσαν καὶ τεὺς λοιποὺς τέλος πάντων ἔβαλαν εἰς φυγὴν καὶ κυνηγῶντες ὡς λαγωῶν πεφοδισμένους τοὺς ἐπῆγαν ἔως εἰς τὰ δυρφώματά των μὲ μεγάλην καταισχύνην των. Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἀπὸ μὲν τοὺς ἔχθροὺς ἐφονεύθησαν ἔως 200 καὶ ἐπληγώθησαν ἔως 300 καὶ ἐπέκεινα, ἀπὸ δὲ τοὺς ἐδικούς μας ἐπληγώθησαν δ. Κ. Ν. Μπότζαρης, δ. Ἀργύρης σημαιοφόρος τοῦ Κ. Νότη, δ. Α. Στέφανος,

αύτων ἐκ Σαλώνων καὶ ὁ Γεώργιος Δράχος, δστις ὄφικήσας ἀμέσως κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Καρυοφίλμπενν ἀλβανῶν ἐξέβαλεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ λόφου, ὃν πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Διστόμου κατεῖχον ἀλλὰ καιρὸς ἦτο νὰ δράμῃ εἰς τὸ κρίσμαν τοῦτο σημεῖον καὶ αὐτὸς ὁ Καραϊσκάκης. Εἶχε δὲ ἐπανέλθει εἰς Βελίτσαν καὶ ἐκεῖθεν ἀπέστειλεν ἀπὸ πρωΐας τῆς 20 οἰανουαρίου πεζοδρόμον πρὸς τοὺς ἐν Διστόμῳ ἀναγγέλλων, δτι τὴν ἐπομένην νύκτα θέλει ἐπιπέσει εἰς τὸ ἔχθρικὸν στρατόπεδον, καὶ προσχαλῶν αὐτοὺς νὰ συμπράξωσιν ἐξερχόμενοι εἰς ὑπάντησίν του. Περὶ τὴν 3 μ. μ. ὥραν ἐκίνησε τῷντι ἀπὸ Βελίτσαν μετὰ 400 στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματικῶν ἦσαν δὲ ὅλοι πεζοὶ κατὰ παραγγελίαν τοῦ ἀρχηγοῦ, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ ἐννοηθῶσιν ἀπὸ τοὺς εἰς Δαύλιαν στρατοπεδεύοντας ἔχθροὺς δθεν ἀναγκαίως ἔμελλον νὰ διαβῶσι, καὶ οὐδὲ ὁ ἴδιος ἡθέλησε νὰ ιππεύσῃ, ἀν καὶ ἀπαντεῖς οἱ περὶ αὐτὸν τὸν παρεκίνησαν εἰς τοῦτο ἐπιμόνως. Διὰ τὸ βαθὺ τῆς νυκτὸς σκότος, διὰ τὴν ἀνωμαλίαν τῶν δρόμων καὶ τὰς πολλὰς περιστροφὰς δὲν ἐπλησίασαν εἰς τὸ ἔχθρικὸν στρατόπεδον εἰμὴ μόλις δύο ὥρας πρὶν ἐξημερώσῃ· καὶ δὲν εἶχον μὲν ἐννοηθῆ παντάπασιν ὑπὸ τῶν φυλάκων, οἱ δὲ κατεπτομένοι ὑπὸ τῆς αἰφνιδίας ἐφόδου ἔχθροι δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατὰ αὐτῶν, καὶ περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ φωνάζωσι καὶ νὰ τουφεκίζωσιν ἀπὸ τῶν σκηνῶν αὐτῶν ἀλλ’ ἐπειδὴ ὁ προαποσταλεὶς εἰς τοὺς ἐν Διστόμῳ ταχυδρόμος δὲν εἶχεν ἐκτελέσει τὴν ἐντολὴν τοῦ, ὥστε οἱ ἐν Διστόμῳ, ὅλως ἀγνοοῦντες τὴν ἀφέιν τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ μὴ ἡξεύροντες εἰς τὶ νὰ ἀποδῶσωσι τὸν θόρυβον δν ἥκουον, δὲν ἐξῆλθον ἵνα συμπράξωσιν, ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ χρονοτριβήσῃ ἐντὸς τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων, ἀλλὰ διελθὼν ἀπλῶς ἀνὰ μέσον τῶν σκηνῶν αὐτῶν, εἰσῆλασεν εἰς Δίστομον.

Μόλις δὲ ἀναπαυθεὶς ὅλιγον, περιῆλθεν ἀμα ἐξημέρωσε, τὸ Ἐλληνικὸν στρατόπεδον καὶ, παρατηρήσας τὰς παρὰ τῶν ἔχ-

δ Σφερῆς, ἔνας τοῦ Δούκα Φίλλου, τρεῖς τοῦ Μπηρπίλη· ἐφονεύθησαν καὶ δύο, ἔνας τοῦ Μπηρπίλη καὶ δ ἄλλος τοῦ Α. Περγαντᾶ.»

Θρῶν κατεχομένας θέσεις, ἀπεφάσισεν ἀμέσως νὰ ἐπαναλάβῃ ἐνταῦθα τὸ στρατήγημα τῆς Ράχοβας καὶ νὰ ἀποκλείσῃ πανταχόθεν τὸν Ὄμερο Πασᾶν. Ἐπὶ τούτῳ ἔφερεν εἰς Διστομον ἀπαυτα τὰ εἰς Σάλωνα καὶ Λοιδωρίκι στρατεύματα, καὶ ἔγραψεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ζητῶν ἐπιμόνως τροφάς καὶ πολεμεφόδια, ὃν εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην (1)· ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῶν πο-

(1) Διδούμεν ἐνταῦθα τὸν ἐπίλογον τῆς ἀπὸ 21 Ιανουαρίου 1827 ἐκ Διστόμου ἀναφορᾶς τοῦ Καραϊσκάκη πρὸς τὴν Διοίκησιν, καὶ διότι ἡ ἀναφορὰ αὐτῇ εἶναι δλίγον γνωστή, καὶ διότι τὰ παρατιθέμενα φαίνονται χαρακτηριστικώτατα.

«Σεβ. Διοίκησις, Ἡ ἐσχάτη ἐλπὶς τοῦ ὑπερηφάνου Κιουταχῆ εἶναι τὸ στρατόκεδον τοῦτο, τὸ ὅποιον διαν ἡμεῖς τὸ ἀφανίσωμεν, τότε καὶ αὐτὸς πρέπει νὰ πέπλιειθῇ, διὰ τοῦτο καὶ ἐμετακαλέσαμεν τὰ ἐπίλοιπα στρατεύματά μας διὰ νὰ πάσουν τὰς ἀναγκαῖας θέσεις, ὥστε οἱ πολιορκηταὶ μας νὰ μένουν πολιορκημένοι, καὶ ἄμπτοτες ἡ βοήθεια τοῦ Ὑψίστου καὶ ἡ εὐχὴ τῆς Σ. Διοίκησεως νὰ μᾶς ἐνισχύσῃ διὰ νὰ ἐξολοθρεύσωμεν καὶ αὐτοὺς ὡτὲν τὸν Κεχαγιάμπεην καὶ Μουσταφάμπεην. Χρεωστοῦμεν ὅμως νὰ παρουσιάσωμεν πρὸς τὴν Σ. Διοίκησιν, διὰ ἀπὸ τὰς ἐπὶ νῦν πεμπομένας τροφάς δλίγα στρατεύματα ἑξαθρορήθησαν καὶ μόλις εἰμποροῦμεν νὰ ἀπέρσωμεν ἀκόμη τὸ πολὺ 2 ὥμερας, ὅθεν ὡς ἀναγκαιότατος οὕτος ὁ πόλεμος, εἰς τὴν νίκην τοῦ ὅποιου κρέμαται ἡ σωτηρία τῆς πολυπαθοῦς Ἐλλάδος, παρακαλεῖται θερμῶς ἡ Σ. Διοίκησις, νὰ ἐπιμεληθῇ ὡς μήτηρ φιλόλοστοργος μὲ δλῆην τὴν δυνατήν δραστηριότητα, ὥστε τὰ δόδοντα νὰ γίνουν δυνατά, καὶ νὰ μᾶς προβλέψῃ δύσον τάχος μὲ τὰς ἀναγκαῖας τροφάς. Γνωρίζομεν, Σ. Διοίκησις, ὅτι τὰς ἄλλας κακουχίας τὰς ὑποφέρει διανθρωπος, τὴν δὲ πεῖναν δὲν δύναται, ὅτι ἡ δίκη της εἶναι ἀκαταμάχητος, διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐξαποστέλλομεν ἐπὶ ταύτου τὸν Κ. Ἰω. Σοῦτσον, ὃπου διὰ τοῦ ιδίου νὰ μᾶς προφέσσετε μὲ τροφάς, καὶ μίαν ὥραν ἀρχήτερα, ἐπειδὴ τῆς πείνης τὰ ἀποτελέσματα τὰ ἡξεύδομεν· καὶ ἀλλοίμονον! Θὰ ἔναι διχαμός μας, ἐνῷ δημποροῦμεν νὰ ἔχωμεν τὴν νίκην εἰς τὰς χεῖρας. Ἐπεναλαμβάνομεν πάλιν καὶ παρακαλοῦμεν, Σ. Διοίκησις, δι' ὄνομα Θεοῦ, δι' ἀγάπην τῆς Πατρίδος, τὰς τροφάς νὰ μὴ τὰς χρονοτριβήσετε δι' ὅλου, ἀλλ' δύσον τὸ γληγορώτερον νὰ σταλθῶσι διὰ νὰ δικασθῇ καὶ ὁ τόπος οὗτος τοῦ Διστόμου καὶ νὰ βαφῇ μὲ τὸ αἷμα τῶν ἔχθρων. Παρακαλεῖται ἡ Σ. Διοίκησις νὰ παρακινήσῃ καὶ τὸν Κύριον Μπαλῆν διὰ νὰ μᾶς προφέσσῃ μὲ τροφάς.

‘Διαφέρομεν προσέτι πρὸς τὴν Σ. Διοίκησιν ὅτι εἶναι ὡφελιμώτατον πρᾶγμα τὰ εἰς Ἐλευσῖνα συναγθέντα στρατιωτικὰ σώματα νὰ διορισθῶσι νὰ υπάγωσι παρεμπρὸς, ὥστε νὰ προξενῶσι κακοῖαν βλάβην τοῦ ἔχθροῦ, ἕως νὰ εἰμπορέσωμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἐξολοθρεύσωμεν τὸ στρατόπεδον τοῦτο, καὶ

λεμίων, εἰ καὶ λαβών ἐπικυρίαν 500 ταχτικῶν, ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως τότε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλθόντων, ἐννοήσας τὸν κίνδυνον τὸν ὅποιον ἔτρεχε, προλαβὼν ἔφυγε τὴν νύκτα τῆς 5 τοῦ φεβρουαρίου, καταλείπων εἰς τοὺς Ἐλληνας 100 σκηνὰς, πολλὰς ἀποσκευὰς, τὸ κανόνιον δπερ εἶχε μεθ' ἑκυτοῦ καὶ οὐκ ὀλίγα ἄλλα λάφυρα. Ἐφυγε δὲ τὴν νύκτα ἔκεινην εἰς Δαύλιαν, καὶ ἔκειθεν παραλαβών τοὺς τε αὐτόθι καὶ τοὺς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ φρουροῦντας Ὀθωμανοὺς, μετέβη εἰς Λεβαδείαν, δθεν μετ' ὀλίγον διεπέρασεν εἰς Εὔβοιαν ἀπρακτος καὶ κακῶς ἔχων. Ταύτην δὲ τὴν τροπὴν τοῦ Ὁμέρου Πασᾶ μαθέντες ἔφυγον καὶ οἱ ἐν Σαλώνοις ἔχθροι· καὶ τότε τελευταῖον ὁ Καραϊσκάκης ἐνδίδων εἰς τὰς ἀκαταπάυστους καὶ ἐπιμόνους προσκλήσεις τῆς Ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀπεράσισε γὰρ ἐπανέλθη εἰς τὴν Ἀττικήν.

Ἡ κατὰ τὴν Ῥούμελην αὕτη ἐκστρατεία του διήρκεσε τέσσαρας περίπου μῆνας. Ὄταν τῇ 25 ὁκτωβρίου 1826 ἐξεστράτευσεν ἐξ Ἐλευσίνος, ἀπασαὶ ἡ στρεψὲ Ἐλλάς ἦτον ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Τούρκους· ὅταν δὲ τῇ 21 Φεβρουαρίου 1827 ἀνεγώησεν ἀπὸ τὸ Δίστομον, ἵνα μετὰ δύο ἡμερονυκτίων συνεχῇ ὁδοιπορίαν ἀνακάμψῃ εἰς Ἐλευσίνα, ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου μέχρι τῶν Ἀθηνῶν οὐδαμοῦ ἀλλοῦ ἐφαίνετο Ὀθωμανικὴ σημαία εἰμὴ ἐντὸς τῶν παραλίων φρουρίων τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Βονίτσης καὶ τῆς Ναυπάκτου. Καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν στρεψὲν, ἀπὸ τοῦ Μακρυνόρους μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἐπτερύγιζεν ἡ σημαία τῆς ἀνεξαρτησίας· τρία δὲ μεγάλα κατορθώματα ἐπεσφράγισαν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο· ἡ νίκη τῆς

ἐπομένως μὲν ἀξετάστησεν προφθάνομεν καὶ ἡμεῖς ἀμέσως· συγχρήνως μὲ τὰς τρόφις νὰ μᾶς στείλετε καὶ τζιμπιχανὲ, ὅτι τὸν καίομεν εἰς τὸν πόλεμον καὶ ὅχι ματαίως· ὥσπερτως καὶ κριθάρι, διὰ τὸ ἱππικὸν, ὅτι δὲν ἔχομεν εὔτε κλονί.

‘Ο δυστυχής! δὲν ἔχήτε ἀπὸ τὴν Κυβερνησιν εἰμὴ ὀλίγον ἄρτον, διὰ νὰ μὴν ἀποθάνῃ τῆς πείνης δ στρατὸς αὐτοῦ, καὶ ὀλίγα πολεμερόδια, βεβαιῶν, μετὰ τοῦ σαρκασμοῦ ἔκείνου, ὅστις δὲν τὸν ἐγκατέλειπεν οὐδὲ ἐν μέσῳ τῶν δεινοτέρων περιστάσεων, ὅτι τὰ καίει εἰς τὸν πόλεμον καὶ ὅχι ματαίως.

“Ράχοθας, τὸ περὶ Τουρκοχώριον πραξικόπημα καὶ ἡ διάλυσις τοῦ περὶ Δίστομον στρατοπέδου τοῦ Ὁμέρ Πασᾶ.

Δὲν ἕρχετο δὲ ὁ Καραϊσκάκης τοιαῦτα κατορθῶν πολεμικὰ ἔργα, ἀλλ’ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δεινῶν ἐκείνων περισπασμῶν καὶ κινδύνων εὐρισκόμενος, ἀπήνθηνε καὶ συνετάς συμβουλὰς πρὸς τοὺς διηρημένους τότε καὶ περὶ τοῦ τόπου τῆς συνελεύσεως μικρολογοῦντας πληρεξουσίους τοῦ ἔθνους. “Οτε κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1826 ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Γ'. ἔθνικὴ συνέλευσις, καταπτοθεῖσα ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου, ἀνέβαλε τὰς ἔργασίας αὐτῆς, ἐπιτρέψασα τὴν ὄλην τῶν πραγμάτων ἐνέργειαν εἰς δύο ἐπιτροπὰς, τὴν διοικητικὴν καὶ τὴν τῆς συνελεύσεως, εἷχε συγχρόνως ψηφίσει ὅτι οἱ αὐτοὶ πληρεξουσίοι θέλουσι συνέλθει λήγοντος τοῦ σεπτεμβρίου, ἢ καὶ ταχύτερον, ὅπου θέλειν προσκληθῆ παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς συνελεύσεως. “Εκτοτε οἱ πληρεξούσιοι, ἐπανειλημμένως προσκληθέντες νὰ συνέλθωσι κατ' ἀρχὰς εἰς Πόρον, ἐπειτα εἰς Αἴγιναν, τὸ μὲν πρῶτον οὐδόλως ὑπῆκουσαν, μετὰ δὲ ταῦτα ἥρχισαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην νῆσον, ὅπου ἀπὸ τῆς 11 νοεμβρίου εἶχε μεταβῆ ἐκ Ναυπλίου καὶ ἡ Κυθέρηντις, ἀλλ’ οὐχὶ ἀπαντες. Ἀξιόλογος ἐτέρα μερὶς, περὶ τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην καὶ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην τασσομένη καὶ ἀντιπράττουσα εἰς τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην, θστις ἦν ὁ ἐπικρατέστερος ἐν τῇ Κυθέρηντις ἀνὴρ, προετίμα ὡς τόπον τῆς συνελεύσεως τὴν Ἐρμιόνην καὶ ἡζίου πρὸς τούτοις ὅτι κι ἐπαρχῆιαι εἰναι ἐλεύθεραι νὰ στείλωσι τοὺς αὐτοὺς ἢ καὶ ἀλλοις πληρεξουσίους. Οὕτω δὲ διετέλουν διηρημένοι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους καὶ παρέλυε πᾶσα κυθερητικὴ ἐνέργεια καθ' ἣν στιγμὴν ἔχινδύγευεν ἢ ἀκρόπολις, ὁ δὲ Καραϊσκάκης περιῆγε μὲν εἰς τὴν στερεάν ‘Ἐλλάδα τὰ νικηφόρα αὐτοῦ τάγματα, ἐστερεῖτο δυως, ὡς εἰδομεν, καὶ τροφῶν καὶ πολεμεῖσθαις, καὶ μικροῦ ἐδέητε νὰ ἔδῃ ματαιούμενα ἀπαντα καύτοις τὰ πολεμικὰ κατορθώματα ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως παντὸς πόρου. Τότε λοιπὸν, ἐνῷ εὑρίσκετο ἔτι εἰς Δίστομον, ἔχων ἀπέναντι αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὁμέρ Πασᾶ, ἔγραψε τῇ 26 οκτωβρίου

1827 πρὸς τοὺς διχονοῦντας πληρεξούσιους ἐπιστολὴν ἀξιωτούμενούς εἶναι, τὴν διποίαν καταχωρίζομεν ἐνταῦθα ὀλόκληρον.

«Ἐξοχώτατοι καὶ εὐγενέστατοι ἀδελφοί Κύριοι πληρεξούσιοι τῷρά ἀρμάτων καὶ ἐπαρχιῶν.

Μετὰ τὸν ἀδελφικὸν μας ἀσπασμὸν σᾶς εἰδοποιοῦμεν δτὶ μὲ ἀπορίαν μας μεγάλην βλέπομεν τὴν ἀναβολὴν τῆς συγχροτήσεως τῆς ἔθνοσυγελεύσεως καὶ δτὶ μέχρι τοῦδε λογοτριβεῖτε περὶ τόπου, γενόμενοι εἰς δύο κόμματα οἱ πληρεξούσιοι τοῦ ἔθνους, οἱ μὲν εἰς Αἴγιναν, οἱ δὲ εἰς Ἐρμιόνην καὶ οὕτως βραδύνεται ἡ ἔναρξις τῆς συνελεύσεως, ἐκ τῆς διποίας προσδοκοῦμεν κάθε καλὸν σύστημα τοῦ ἔθνους μας, καὶ χρηστὰ ἀποτελέσματα. Ἡμεῖς ἐνταῦθα, ὡς σᾶς εἶναι γνωστὸν, ἀγωνίζομεθα περιφερόμενοι μὲ τόσας κακουχίας διὰ νὰ ἔξολοθρεύσωμεν τὸν ἔχθρὸν καὶ διὰ νὰ ἔχωμεν πάλιν τὴν Στερεάν 'Ελλάδα ἐλευθέραν ἀπὸ τοὺς ἀπίστους, ὡς πρότερον, καὶ προχωροῦμεν μὲ τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν καὶ μὲ τὴν εὐχὴν τοῦ ἔθνους. Ἀπὸ μέρους σᾶς ὅμως ἐλπίζομεν τὴν ἔκτελεσιν τῆς ἔθνοσυνελεύσεως καὶ δυσαρεστούμεθα βλέποντες αὐτὰ τὰ δύο κόμματα νὰ διαφέρωνται πρῶτον περὶ τόπου. 'Ο τόπος, ἀδελφοί, δὲν εἶναι διποὺ νὰ ἔκτελῃ τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τὰ καλὰ καὶ ἀπαθῆ αἰσθήματα τῶν ὑποκειμένων καὶ ἡ ὄμόνοια καὶ ἡ ἀδελφοσύνη, ἀπὸ τὰ διποῖς ταῦτα κρέμαται ἡ σωτηρία ὅλων μας καὶ εἴμεθα ὅλοι ἀδελφοὶ καὶ ἐν ἔθνος. 'Ἄς λείψῃ τὸ Πελοποννήσοι, Νησιῶται 'Ρουμελιῶται, ἀλλ' ὅλοι νὰ νομίζομεθα ἐν ὡς καὶ εἴμεθα, καὶ διὰ τὸ περὶ τόπου τῆς συνελεύσεως εἶναι τὸ συμφερότερον, ἐπειδὴ καὶ ἔχομεν, ὡς βλέπετε, κατὰ τὸ παρὸν τὰς δύο ταύτας μεγαλωτάτας ἀνάγκας, τῶν δύο στρατοπέδων τοῦ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Στερεάς, ἐξ ὧν κρέμανται αἱ ἐλπίδες τοῦ ἔθνους μας, νὰ συγχροτηθῇ ἡ συνέλευσις εἰς τὸ πλησιέστερον μέρος, διὰ νὰ προφθάνῃ ἡ ἔξοικονόμισις τῶν δύω τούτων ἐκστρατειῶν, ὅθεν ἡ εἰς Αἴγιναν, ἡ τὸ Οστερόν ἀς γίνη εἰς Σαλαμῖνα· εἶναι καὶ μέρος ἥταν διὰ τὴν συνέλευσιν, καὶ προφθανόμεθα καὶ ἡμεῖς τὰ δύο

μέρη μὲν κάθε ἀναγκαῖον, τὸ δόπιον εἶναι τὸ κυριώτερον νὰ προνοῆται καὶ νὰ προμηθεύεται μὴ τύχῃ, διὸ μὴ γένοιτο, καὶ διαλυθοῦν τὰ στρατόπεδα ταῦτα καὶ ἔπειτα μήτε συνέλευσις γίνεται, μήτε ἐλπίζεται πλέον σωτηρία. Καὶ εἰσθε ἀρχετοὶ νὰ γνωρίσετε τὰ τοιαῦτα, διὰ τοῦτο καὶ δὲν σᾶς ἔκτεινόμεθα περισσότερον. 'Εκ τοῦ στρατόπεδου Διστόμου.

'Ο πατριώτης καὶ ἀδελφὸς σας

ΚΑΡΑΙΣΚΑΚΗΣ.

‘Η δὲ ἐπιστολὴ αὕτη, οἵτις ἀνεγκάσθη κατὰ τὴν 9 προκαταρχικὴν ἐν ‘Ερμιόνῃ συνεδρίασιν τῇ 31 οἰανουαρίου 1827, συνετέλεσεν ἐν μέρει εἰς τὴν μετ’ οὐ πολὺ ἐπελθοῦσαν συνδιάλλαγὴν τῶν δύο μερίδων καὶ τὴν κατὰ μῆνα Μάρτιου ἐπιγενομένην ἔνωσιν τῶν πληρεξουσίων εἰς Τροιζῆνα. Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἐνῷ δὲ Καραϊσκάκης ἔτι εὑρίσκετο εἰς τὴν Στερεάν ‘Ἐλλάδα, ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ ἐφρόντισε νὰ ἐνισχύσῃ ὅσον ἐνδέχεται τὸ ἐπιτετραμένον τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν στρατόπεδον, καὶ συνεκρότησε κατὰ μῆνα οἰανουαρίου τοῦ 1827 περὶ Ἐλευσίνας καὶ Σαλαμῖνα δύναμιν ἑξακισχυλίων ἀνδρῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ δύναμις αὕτη, στερουμένη στρατηγοῦ ἐπιτηδείου, διηρέθη κακῶς εἰς δύο σώματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἔμελλε νὰ προσβάλῃ τὸ στρατόπεδον τοῦ ‘Ρεσίτ Πασᾶ ἀπὸ Ἐλευσῖνος, τὸ δὲ ἀπὸ Φαλήρου, ὥστε τὰ δύο ‘Ἐλληνικὰ σώματα, πόρρωθεν ἀπ’ ἄλλήλων ἐνεργοῦντα καὶ ὑπὸ τῶν πολεμίων κεχωρισμένα, ἐξετέθησαν εἰς κίνδυνον προφανῆ τὸ ἐν μάλιστα, τὸ ἀπὸ τῆς Ἐλευσῖνος ὄρμῆσαν, καὶ τοι συγκείμενον ἐκ 3500 περίπου ἀνδρῶν καὶ ἀγόμενον ὑπὸ ἡγεμόνων ἀνδρείων, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ Κεφαλλὴν Βούρβαχης, ἔπαθε τῇ 27 οἰανουαρίου ἐν Καματερῷ τροπὴν δεινοτάτην, καθ’ ἣν ἔπεισε μὲν δὲ Βούρβαχης, ἵνα γκάσθησαν δὲ οἱ ‘Ἐλληνες’ νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρι Σαλαμῖνος. Τὸ ἔτερον δμως σώμα, τὸ ἐν Φαλήρῳ ὄχυρωθεν, προσεβλήθη μὲν μετὰ δύο ἡμέρας καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ‘Ρεσίτ πασᾶ, κατώρθωσεν ὅμως νὰ διατηρήσῃ τὰς θέσεις αὐτοῦ.

Πρὸς τούτοις, ἔτι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ νοεμβρίου μηνὸς, ἐπέτυχεν ὁ Φαθιέρος νὰ εἰσαγάγῃ τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐφόδια, διερχόμενος μετὰ τοῦ τακτικοῦ σώματος ἀνὰ μέσον τῶν ἔχθρικῶν χαρακιωμάτων· ὥστε καὶ τὸ φρούριον τοῦτο εἶχεν διπωσοῦν ἀσφαλισθῆ, καὶ τὸ ἔξωθεν ἑλληνικὸν στρατόπεδον προσλάβει ἀξιολόγους ἐπικουρίας, ὅτε τὴν 21 φεβρουαρίου ὁ Καραϊσκάκης, πειθόμενος εἰς τὰς ἐπανειλημμένας προσκλήσεις τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἀφοῦ κατέλιπε τὸ πλείστον τῆς δυνάμεως περὶ Μεσολόγγιον καὶ Λεβαδείαν, ἐπανῆλθεν εἰς Ἑλευσίνα μετὰ 1,000 περίπου ἀνδρῶν. "Εστησε δὲ μετ' οὐ πολὺ τὸ στρατήγιον αὐτοῦ εἰς Κερατσίνην, πρὸς δυσμάς τοῦ Πειραιῶς ὅπου καὶ προσεβλήθη ὑπὸ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος πρὶν προφθάσῃ ἔτι νὰ ὄχυρωθῇ, ἀλλ' ἀπέκρουσε τὴν προσβολήν. Τῇ δε 4 μαρτίου ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ 'Ρεσίτης αὐτὸς μεθ' ὅλου τοῦ ἵππου, δύο σωμάτων πεζικοῦ καὶ τινῶν πυροβόλων, ἀλλὰ, παρόντος τοῦ Καραϊσκάκη, δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν θρίαμβον τοῦ Καματεροῦ, καὶ μετὰ ἀγῶνα αἰματηρὸν, ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὁ δὲ Καραϊσκάκης ὡχύρωσεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ στρατόπεδον, προσέλαβε μετ' οὐ πολὺ νέαν ἐπικουρίαν δισχιλίων περίπου Πελοποννησίων ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Θ. Κολοκοτρώνην, τοὺς Πετρεζάίους, τὸν Σισίνην καὶ ἄλλους, καὶ δὲν ἡδυνήθη μὲν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἐνώσῃ διὰ ζηρᾶς τοῦτο τοῦ στρατοπέδου τὸ μέρος πρὸς τὸ ἐν Φαλήρῳ ὡχυρωμένον, ἥγωνί^{το} ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ κατὰ μικρὸν τὸ μέγα τοῦτο ἀποτέλεσμα, ἵνα μετὰ ταῦτα βαθυτὸν προχωρήσῃ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, διανοίξῃ τὴν συγκοινωνίαν αὐτῆς μετὰ τῆς θαλάσσης, καὶ καταστήσῃ οὕτως ὅλως ματαίαν τὴν τοῦ 'Ρεσίτου πολιορκίαν' τὰ πάντα δὲ προεμήνυον ὅτι, χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἐπιμονὴν αὐτοῦ, θέλει ἐπὶ τέλους φθάστει εἰς τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον, ὅτε ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀπριλίου μηνὸς προσῆλθον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ὁ Κόγχραν καὶ ὁ Τζούρτζ, διορισθέντες ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζήνι συνελεύσεως, ὃ μὲν πρῶτος στόλαρχος πασῶν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, ὃ δὲ, ἀρχιστράτηγος διευθυντὴς ἀπασῶν τῶν κατὰ ζηρὰν δυνάμεων.

Ἡ συνέλευσις, πρὶν ἀποφασίσῃ τὸν διορισμὸν τοῦ Τζούρτζ, ἐνόμι-
σε πρέπον νὰ ἔρωτήσῃ τὸν Καραϊσκάκην· ὁ δὲ, ἀν καὶ ἐπ' ἀλη-
θείας δὲν ἤκουσε μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν τὸν διορισμὸν τοῦ ξέ-
νου ἑκείνου, ἵνα μὴ ἀντιπράξῃ ὅμως εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς συνε-
λεύσεως, ἀπεκρίθη μετὰ πικρᾶς τινος γενναιοφροσύνης· «αἱ Ἀθῆ-
ναι νὰ ἔλευθερωθῶσι, τὰ μέσα τοῦ στρατοπέδου νὰ μὴ λείψωσι,
καὶ εἴμαι πρόθυμος νὰ δεχθῶ ὅποιονδήποτε ἀρχηγὸν διορίσουν». Καὶ ἐπειδὴ ἡ συνέλευσις θίθελεν ἔγγραφον τὴν συναίνεσιν αὐτοῦ,
ἔδωκε τὴν συναίνεσιν ταύτην πλήρη δι' ἐπιστελῆς, ἥτις ἀνεγνώ-
σθη ἐν τῇ ἐκτάκτῳ συνεδρίᾳσει τῆς 3 ἀπριλίου τῇ συγκροτη-
θείσῃ κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτήν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, καθ'
ἢν καὶ ἐγένετο ἡ ὄρκωμεσία τοῦ νέου ἀρχιστρατήγου. Ἐγένετο δὲ
ἡ ἐπιστολὴ ὡς ἐξῆς.

Σεβαστὴ Ἐθνικὴ Συνέλευσις,

Α Τὴν ἀθλίαν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους μας χάθε
“Ελληνας τὴν ἐγνωρίζει. Δὲν ὅμιλῶ περὶ τοῦ πελιτικοῦ συστή-
ματος, οὕτε τοῦ ναυτικοῦ, ἐπειδὴ δὲν εἶναι τοῦ ἐπιχειρήματός
μου. ‘Ομιλῶ δὲ περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ, τὸ ὅποιον εὑρίσκεται
διηρημένον ἀπὸ τὰς ἀναμεταξὺ ἡμῶν διιχονοίας, ὃπου ἀναγκαῖος
μᾶς εἶναι ἕνας ἀγχίνους στρατάρχης καὶ δραστήριος καὶ γνωρί-
ζων εἰς κάποιον τρόπον καὶ τὰ ἐλληνικὰ τῶν στρατιωτῶν φρονή-
ματα. Διὰ τούτο βαζώ ὑπόψιν τῆς σεβαστῆς συνελεύσεως τὸ ἀ-
τομὸν τοῦ ἔζοχωτάτου στρατηγοῦ ‘Πιράρδου Τζιόρτζι, τὸ ὅποιον
ἔχομεν βεβαίας πληροφορίας ὅτι εἶναι δέξιον τεισύτους ἐπιφορτί-
ματος, ὅστις ἔχων τελείων ἴδεαν τῶν ‘Ελλήνων στρατιωτι-
κῶν φρονημάτων, ἔχω ὅλην τὴν βεβαιότητα ὅτι θέλει διευθύνει
τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα, θέλει τὰ ἐνώσει καὶ θέλει τὰ συγκεν-
τρώσει πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ κοινοῦ ἔθνου, καὶ ἐπειρένως θέλει
προξενήσει τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὅλης τῆς πατρίδος.
Δι' ὃ παρακαλῶ ἐνταυτῷ τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν νὰ τοῦ ἐπιφορ-
τίσῃ τοιούτον βάρος, τοῦ ὅποιούν ὑπόσχονται ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν
θετηγίαν μου στρατεύματα ὑπανθοῦν:

Μένω δὲ ψὲ ὅλον τὸ ἀντίκεν σέβεται, τῇ § Ἀπριλίου 1827,

Ἐκ τοῦ στρατοπέδου Κερατσίνης,

‘Ο Εὐπειθής πατριώτης;

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.»

Πλήρης λοιπὸν ἐφαίνετο ἐπικράτοῦσα ὁμοφροσύνη πολυάριθμα εῖχον συρρέειν εἰς τὴν Ἀττικὴν στρατεύματα ἀξιόλογος ναυτικὴ δύναμις προσῆλθεν εἰς Πειραιᾶ, καὶ δύο ἄνδρες, παρὰ τῶν ὅποιων πάντες προσεδόκων τὰ ἄριστα, ἀνέλαβον τὴν ὑπερτάτην κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἀρχηγίαν. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς πλησιμοῦντος δὴ ταύτης τῶν ἀγαθῶν, αἱ μέγισται μετ' ὄλιγον ἐπῆλθον συμφοραί.

Οἱ διορισμὸς τῶν δύο ἐκείνων ζένων ἀνδρῶν, ὡς ἀρχηγῶν ἀνωτάτων τῆς κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ ξηρὰν δυνάμεως, δυσκόλως ἦθελε φέρει αἷσια ἀποτελέσματα, καὶ ἀν ὑποτεθῆ ὅτι ἦθελον εἶναι οἱ μεγαλοφυέστεροι τῶν ἀνδρῶν διότι δυσκόλως ἤδυναντο νὰ συνοικειώθωσι πρὸς τὸν στρατὸν, δι' οὗ προέκειτο νὰ ἐπιτελέσωσι τὰ ἀνατεθέντα αὐτοῖς ἔργα. Δεινοτάτη δὲ μάλιστα ἦτον ἡ θέσις τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅστις, συνειθισμένος νὰ ἄγῃ τάγματα τακτικὰ, εὑρέθη αἴφνης ἡναγκασμένος νὰ πράξῃ δι' ὄμιλων ἀτάκτων, ὃν οὐ μόνον τὸ προσωπικὸν δὲν ἔγινωσκεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ὅλον ἐν γένει χαρακτῆρα καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν ἐντελῶς ἥγινότι· καὶ οὐδὲ ὑπῆρχε καιρὸς συνοικειώσεως πρὸς τὸν στρατὸν τοῦτον, ἕτι δὲ ὀλιγώτερον ἀναμορφώσεως αὐτοῦ· διότι ἡ φρουρὰ τῆς ἀκροπόλεως δὲν ἔπαιε κραυγάζουσα ὅτι στερεῖται τροφῶν, ὅτι στερεῖται ἐφοδίων, καὶ καθ' ἑκάστην ἔγραφεν ὅτι τὸν ἔσχατον διατρέχει κίνδυνον ἐξ ταχίστην δὲν ἐπέλθῃ λύσις τῆς πολιορκίας· ὥστε στιγμῆς δὲν ἐπετρέπετο ἀναβολὴ καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων ἔπειτε τὰ πάντα νὰ ἐνεργηθῶσι. Παρεκτὸς τούτου, ὁ στρατὸς ἔχεινος, πρὸ μικροῦ νικηφορήσας εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν Γεώργιον Καραϊσκάκην, ἀπεθαύμακές καὶ ἐλάττευε τὸν ἡγεμόνα τοῦτον, τοῦ ὅποιου οὐδένα τότε ἔθεωρει ἀνώτερον ἦ καὶ ἀπλῶς ἐνάμιλλον. Καὶ αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Ἑλλην στρατηγὸς, εἰ καὶ δὲν ἀντέπραξεν εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ ἀρχιστρατήγου, εἰ καὶ ὑπεδέχθη αὐτὸν προθύμως, εἰ καὶ μετὰ θαυμαστῆς αὐταπαρνήσεως ἥγωνισθη νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ εἰλικρινῶς, ἐδυσφόρει ὅμως, φυσικῷ τῷ λόγῳ, καθ' ἑκυτὸν διὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ξένου τούτου ὅστις, καθ' ὅλης μὲν τὰς πιθανότητας μικρὸν

τιδύνατο ν' ἀποθῆ χρήσιμος τῷ στρατῷ, εὐοδωθέντος δὲ τοῦ ἐ-
πιχειρήματος, ηθελεν ἀρπάσει τὸ ἀπὸ τούτου κλέος παρὰ τοῦ
μόνου ἀληθοῦς αὐτοῦ αὐτουργοῦ.

Αφ' ἑτέρου δικινούντος ἀπαιτεῖ νὰ ὄμολογήσωμεν, ὅτι
ἡ ψηφίσασα τὸν διορισμὸν ἐκεῖνον ἐθνικὴ συνέλευσις κατηναγκά-
σθη εἰς τοῦτο ὑπὸ λόγων ἴσχυροτάτων. Δὲν λέγομέν τι περὶ τοῦ
Κόχραν, διὸ πρὸ ἑτῶν ἡ Ἑλλὰς σύμπασα προσεδόκα ως σωτῆρα
καὶ εἰς ὃν, προσελθόντα ἐπὶ τέλους, δὲν ἦτο δυνατὸν ἡ ἐθνικὴ
συνέλευσις νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τὰ ναυτικὰ πράγματα· ἀλλὰ καὶ αὐ-
τοῦ τοῦ ‘Ριχάρδου Τζούρτζ τὴν προχείρισιν εἶχε καταστήσει
ἀναπόδραστον ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ἄπαν τὸ ἔθνος πα-
ραχθεῖσα συνειδήσις, ὅτι ἀνάγκη ἦτο νὰ συμπυκνωθῶσι πᾶσαι
αἱ Ἑλληνικαὶ δυνάμεις εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἐνὸς, δὸς δὶ’ εἰπεῖν, καὶ
ἡ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὑπερέχουσα ἐν Ἑλλάδι ἀγγλικὴ ἐπιφ-
ροὴ διὰ τε τοῦ Στρατφόρδου Κάνγκρος, τοῦ ἐπιτραπέντος τὰς
πρὸς τὴν Γ. Πύλην διαπραγματεύσεις, καὶ τοῦ Ἀγγλου μοιράρ-
χου Ἀμιλτων, τοῦ πλεῖστα δόντος δείγματα φιλελληνικω-
τάτων αἰσθημάτων· ὥστε σήμερον πόρρωθεν κρίνοντες τὰ
πράγματα καὶ ἐν γνώσει τῶν ἀποτελεσμάτων ἐπιφέροντες τὴν
ψῆφόν, εὔχολον εἶναι νὰ κατακρίνωμεν τὴν ἀπόφασιν τῆς συνε-
λεύσεως, ἀλλὰ, ως ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ἡ κατάκρι-
σις αὕτη ηθελεν εἶναι ἀδικος. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἐπραξεν ἔσως
ἄτοπον ἡ συνέλευσις, ὅτι διέταξε τὸν νέον ἀρχιστράτηγον νὰ
μεταβῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐνῷ, προβλέπουσα τὰς δυ-
σχερείας τῆς ἀμέσου αὐτοῦ ἐπεμβάσεως, ὥφειλε μᾶλλον νὰ προ-
τρέψῃ αὐτὸν νὰ διαμείνῃ εἰς τὸ κέντρον τῆς Κυβερνήσεως, ἐκεῖ-
θεν παρασκευάζων καὶ ἐκπέμπων εἰς τὸ στρτόπεδον ἐπικουρίας,
τροφάς καὶ ἐφόδια (1), καὶ συμβουλεύων τὰ πρακτέα, καὶ διευθύ-
νων ἐν γένει τὸ ἐπιχειρημα, καταλείπων δὲ τὰ λοιπὰ τοῦ ἐν

(1) Τὸ στρατόπεδον ἐπασχε δεινάς ἐφοδίων καὶ τροφῶν στερήσεις. Ἰδε
τὰς περὶ τούτου ἀναφορὰς τοῦ Καραϊσχάκη ἀπὸ 25 Φεβρουαρίου καὶ ἀπὸ
18, 21, 25, 28 Μαρτίου πρὸς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν, τὰς δημοσιεύσεις
εἰς τὸν ἔχτον τόμον, σελ. 125, καὶ εἰς τὸν ἔβδομον τόμον σελ. 75, 91, 114
καὶ 115 τῇ; συλλογῆς τοῦ Μάζουκα.

ΑΤΤΙΚΗ ο στρατοπέδου εἰς τὸν ἄνδρα ὅστις, ἐκ τοῦ μηδενὸς αὐτὸς συγχροτήσας καὶ κλείσας, μόνος ἐφαίνετο ἐπιτήδειος γὰρ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀπελευθερώσεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ἀρχιστράτηγος ἡθέλησεν οἰκοθεν νὰ ἐφαρμόσῃ μέχρι τινὸς τὸ σύστημα τοῦτο, μὴ ἀποβιβαζόμενος εἰς τὴν ξηράν, ἀλλὰ ἐν πλοιῷ τινὶ εἰς Πειραιᾶ διαμένων. Τοῦτο ὅμως ἀντὶ νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν του ἐδείνωσεν αὐτὴν, διότι τοσοῦτον πλησίον ὥν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐπεμβαίνῃ πολλάκις εἰς τὰ καθέκαστα, ἐρχόμενος εἰς διαφωνίας πρὸς τὸν Καραϊσκάκην· ἀφ' ἑτέρου δὲ πόρρω τοῦ κινδύνου ἰστάμενος δὲν ἦτο δυνατὸν ὅμοιώς ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν ὑπόληψιν στρατοῦ, ὅστις ἦτο συνειθισμένος νὰ βλέπῃ παντοῦ καὶ πάντοτε τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ προπολεμοῦντα καὶ προαριστεύοντα. “Ἐκαστος δ' ἔννοει, ἐλπίζομεν, ὅτι ἐδομεν ἐνταῦθι τὰς ἔξηγήσεις ταύτας οὐχὶ ἵνα ὀπωδήποτε προσβάλωμεν ἄνδρα, διὸ μετὰ συμπάσης τῆς Ἑλλαδὸς τιμῶμεν διὰ τὸν φιλελληνισμὸν αὐτοῦ καὶ ὅστις βραδύτερον, εἰς περιστάσεις οἰκειοτέρχε, προσήνεγκεν ἀξίας λόγου τῇ πατρίδι ἡμῶν ὑπηρεσίας, ἀλλ' ἔξεναντίας ἵνα δικκιολογήσωμεν τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαγωγὴν αὐτοῦ, ἔκτιμῶντες μετὰ τῆς ἐνδεχομένης ἀμεροληψίας τὴν ἀμηχανίαν εἰς ἣν εὑρέθη τότε ἐνώπιον τῶν Ἀθηνῶν.

Τῇ 7 ἀπριλίου ἔφθασεν εἰς Πειραιᾶ ὁ Κόχραν μεθ' ὅλης τῆς ναυτικῆς μοίρας, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἐν συνοδίᾳ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ, ἐσπευσε νὰ ἐξέλθῃ εἰς συνέντευξίν του· λαμπρᾶς δὲ τυγχὼν παρ' αὐτῷ ὑποδοχῆς, πολλὴν κατ' ἀρχὰς ἐπεδεῖχτο πρὸς αὐτὸν συμπάθειαν καὶ ὑπόληψιν, καὶ ἐρωτήθης παρ' αὐτῷ ἔδωκε πάσας τὰς πληροφορίας περὶ τε τῆς καταστάσεως τοῦ στρατοπέδου καὶ τῆς ἀχροπόλεως καὶ ἐκοινοποίησεν αὐτῷ τὰς τελευταίας τῶν πολιορκουμένων ἐπιστολάς. ‘Ο δὲ Κόχραν, ἐπανέστη τὸν ζῆλον τοῦ στρατοῦ, ἐπρόσφερεν αὐτῷ διὰ τοῦ Καραϊσκάκη σημαίαν χυανῆν ἔχουσαν ἐν τῷ μέσῳ τὴν γλαῦκα, ὑπερσύρθη, νὰ οἰκονομήσῃ ὅλας τὰς ἐλλείψεις του καὶ ἔταξε χιλιοδιστιλον χρυσίην εἰς ἐκείνους ὅστις πρώτος στήσει τὴν σημαίαν

εἰς τὰ τείχη τῆς ιερᾶς ἄκρας. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ ἡ προηγου-
μένη τοῦ ἀνδρὸς φήμη ἐδελέσασαν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸν Καραϊσκά-
κην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ αἰσιῶν ἐνέπλησαν αὐτοὺς ἐλπίδων,
αἴτινες, φεῦ! τοσοῦτον ταχέως καὶ οἰκτρῶς ἔμελλον νὰ μαται-
ωθῶσι, διότι τῇ ἀληθείᾳ σπανίως ἐν τῇ ιστορίᾳ ἀπαντῶνται
ἀνδρες, τοσοῦτον ἐν τοῖς πράγμασιν ἀναδειχθέντες κατώτεροι
τῆς περὶ αὐτῶν ἐπικρατησάσης προσδοκίας ὅσον διόλαρχος ἐ-
κεῖνος. Αἱ δὲ πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον σχέσεις τοῦ Καραϊσκάκη
ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὑπῆρξαν δύσκολοι καὶ δυσάρεστοι· διότι
ὁ Τζούρτζ, ἀμα διορισθεὶς ἐπεγείρητε νὰ στρατολογήσῃ καὶ ἔ-
δωκεν ἐπὶ τούτῳ χρήματα εἰς τὸν ὁπλάρχηγὸν Κώνσταντινού
χρόπουλον· μεταβάτες δ' ἐπειτα εἰς Μέγαρα, ὅπου διέτριβον τινὲς
τῶν Σουλιωτῶν, ἔδωκε καὶ εἰς αὐτοὺς χρήματα καὶ κατέπεισεν
αὐτοὺς νὰ μεταλάβωσι τοῦ ἀγῶνος. Ταῦτα δὲ δύνατὸν δὲν ἦτο
νὰ ἴδῃ μὲ δύμα εὐχάριστον, οὐδὲ ἀδιάφορον ὁ Καραϊσκάκης· διό-
τι στρατολογίσας χρεία δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλὰ μᾶλλον συντηρή-
σεως τοῦ προϋπάρχοντος στρατοῦ, καὶ διότι ἄνδρες ἐν τῇ ἐκ-
στρατείᾳ ταῦτη ἀχρι τοῦδε μὴ κινδυνεύσαντες ἐπληρώνοντο διὰ
γὰ παταρίων ἐπὶ τέλους εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἐνῷ οἱ ἐλευ-
θερωταὶ τῆς Ρούμελης ἐστεροῦντο πάστις ἀμοιβῆς. Καὶ ἀπῆλθε
μὲν ὁ Καραϊσκάκης εἰς συνέντευξιν τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἀμα προ-
σελθόντος εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ κατὰ χρέος
ὅσας προηγουμένως καὶ εἰς τὸν Κόγχραν πληροφορίας· ἀλλ' ἐν-
ταῦθα εἰς νέον πάλιν περιέπεσεν ὁ Τζούρτζ λάθος, διορίσας ἐπέ-
ρους τοῦ στρατοπέδου φροντιστὰς καὶ δεικνύων οὕτω δυσπιστίαν
εἰς τοὺς πάρα τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ προηγουμένως διωρίσμένους.
Ἴσως κατὰ τῶν τελευταίων τούτων πολλὰ ἐρρέθησαν εἰς τὸν
Τζούρτζ, ἀλλ' οὗτος κακίδην δὲν ἔλαβε νὰ ἔξελέγῃ τὰ λεγόμε-
να, ἐκ τοῦ προχείρου δὲ δὲν ὥρειτε νὰ μεταβάλῃ τὸ προσωπι-
κὸν ἔκστην, δι' οὗ, ἐλαχίστους λαμβάνων παρὰ τῆς συνελεύσεως
ὁ Καραϊσκάκης πόρους, κατώρθωσεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον νὰ
συντηρῇ μυρίανδρον στρατόν. Δεινὴ δὲ ἐπῆλθεν ἐκ τῆς καινοτο-
μίας ταύτης ταραχὴ· διότι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων ἀποτεινό-

μενοι πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, παρεπέμποντο ὑπὲν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον, ὃ δὲ ἀπεκρίνετο ὅτι δὲν δύναται νὰ χορηγήσῃ τὰ ζητούμενα διότι δὲν ἔβαλεν εἰς τάξιν ἀκόμη τὰς ὑποθέσεις του.

Οὐδὲν ἡττον δὲ Καραϊσκάκης ἐπροσπάθει νὰ κατευνάσῃ τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν μεταξὺ τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ συναγωνιστῶν δυσαρέσκειαν καὶ μετὰ πλείστης φρονήσεως καὶ δραστηριότητος ἐπεδίωκε τὴν ἔκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου σκοποῦ, χάριν τοῦ ὅποιου δὲ ὅξις αὐτοῦ χαρχκτήρα ἐδέχετο ὅχι βέβαια ἀγοργύστως ἀλλὰ ὃσον ἐνδέχεται ἀνεκτικῶς τοσαύτας προσβολάς. Προσθετέον δὲ, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι ἀρχηγοὶ, ὁμολογοῦντες τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνδρὸς, μετὰ εὐλαβείας τινὸς πρὸς αὐτὸν προσεφέροντο, καὶ ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἀγῶσιν ἐτάσσοντο μᾶλλον ὑπὲν αὐτὸν ἢ ἐδίδον αὐτῷ διαταγάς. Τῷοντι, ἐπειδὴ οἱ πολιορκούμενοι ἀνήγγειλαν ἐπανειλημμένως εἰς αὐτὸν ὅτι ἐξέλιπον σχεδὸν καὶ αἱ τροφαὶ, καὶ τὸ ὄδωρο, καὶ τὰ φάρμακα, ὁ Καραϊσκάκης, θεωρῶν ἀναπάδραστον τὴν ἀνάγκην ταχυτέρας τινὸς τοῦ ὑπὲν αὐτὸν στρατοπέδου ἐνεργείας, συνεκάλεσεν ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ συμβούλιον, ἐνῷ προσῆλθε καὶ ὁ Κόχραν. Προτείναντος δὲ τοῦ Καραϊσκάκη, ὅτι χρεία πρὸ πάντων νὰ κυριευθῇ τὸ μοναστήριον τοῦ ‘Αγίου Σπυρίδωνος τὸ εἰς Πειραιᾶ κείμενον καὶ ἀπαντα τὰ περὶ αὐτὸν ἐχθρικὰ ὄχυρώματα, ἵνα ἐνωθῶσι τὰ δύο ἔτι ἀπ’ ἀλλήλων κεχωρισμένα τμήματα τοῦ ‘Ελληνικοῦ στρατοπέδου, τό τε δηλαδὴ ἐν Κερατσίνῃ καὶ τὸ ἐν Φαλήρῳ, οὕτω δὲ, ἀδιασπάστου ἥδη καταστάσις τῆς ‘Ελληνικῆς δυνάμεως, νὰ δυνηθῇ αὕτη μετά τινος ἐλπίδος ἐπιτυχίας νὰ ἐπιχειρήσῃ γενικώτερόν τι κατὰ τοῦ ‘Ρεσίτη κίνημα, ὁ Κόχραν οὐ μόνον ἀπεδέξατο τὴν γνώμην ταύτην, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης ἥρωτησε τὸν ἀρχηγὸν, ‘τί τὸ καθ’ ἐαυτὸν δύναται νὰ πράξῃ, η πῶς νὰ κατασταθῇ ὡφελιμώτερος εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ προβαλλομένου σχεδίου, δὲ Καραϊσκάκης, καταγοητευθεὶς ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου τοῦ Κόχραν τρόπου, ἀπεκρίθη μὲν ὅτι ἀνατίθησιν αὐτῷ τὴν ἀπὸ θαλάσσης κατεδάφισιν τοῦ μοναστηρίου, προσέθηκε δὲ, καὶ τινας

φιλοφρονεστάτους ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς λόγους, ὑπέρτατον τῶν μῆχανικῶν αὐτὸν ἀποκαλέσας καὶ τολμηρότατον ἔκτελεστὴν τῶν μᾶλλον ἐπικινδύνων ἐπιχειρήσεων^ο διότι, ω; καὶ ἄλλοτε ἐλάθομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ὑπῆρχον ἐν τῇ ἀκατεργάστῳ ἐκείνῃ ψυχῇ εὔγενεῖς τινες χορδαῖ, τὰς ὅποιας ἥρκει νὰ ἕξεύῃ τις νὰ ἐγγίσῃ, ἵνα ἀμέσως ἀνταποκριθῶσι καὶ ἀντηγόσωσι.

Τῇς ἔκτελεσεως τῶν ἀποφασισθέντων ἐγένετο ἔναρξις τῇ 13 ἀπριλίου, καθ' ḥν ἡμέραν, ἐπιτελεσθείστης κοινῆς τῶν 'Ελλήνων ἐφόδου ἀπό τε Φαλήρου, καὶ ἀπό Θαλάσσης, καὶ ἀπό Κερατίνης, ἐκυριεύθησαν ἐννέα τῶν πολεμίων περὶ τὸν "Αγίου Σπυρίδωνα χαρακώματα. Εἰς τὸ κατόρθωμα τοῦτο συνετέλεσε προσωπικῶς καὶ δι Κόχραν, ὅστις, εὑρεθεὶς κατὰ τύχην τὴν ὥραν ἐκείνην ἐπὶ τῆς ἔκρας, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς μιᾶς τοῦ στρατοῦ μοίρας καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον προεκινδύνευσεν. ^α Η ἡμέρα ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡμέρα πανηγύρεως διὰ τοὺς "Ελλήνας," λέγει δ ἀρχαῖος βιογράφος. καὶ δικαίως, διότι ὁ 'Ελληνικὸς στρατὸς παρεξετάθη ἥδη ἄνευ διακοπῆς τινος ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Φαλήρου μέχρι τοῦ Κορυδαλοῦ, καὶ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα δὲν ὑπελείποντο ἄλλοι Τούρκοι εἰμὴ οἱ ἐντὸς τοῦ 'Αγίου Σπυρίδωνος περικεχαρακωμένοι, δὲ Καραϊσκάκης ἔστησε τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κέντρῳ, παρὰ τὸ ἀρχεῖον τοῦ Πειραιῶς νεώριον. Οἱ ἐν τῇ μονῇ ἐκείνῃ πολέμιοι ἦσαν ἀπανταχόθεν κλεισμένοι^ο καὶ ἐπειδὴ πρὸς τούτοις οὔτε ἄρτον εἶχον, οὔτε ὄδωρ, ἦσαν δὲ ἔκτεθειμένοι καὶ εἰς τὸν πυροβολισμὸν τῶν ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς πλοίων, πρόδηλον ἦτο ὅτι ἔμελλον μετ' ὄλίγον νὰ παραδοθῶσι καὶ νὰ συμπληρωθῇ οὕτω τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη μελετηθέντος σχεδίου. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Κόχραν, ἴδων τὴν ἀνδρείαν μὲ τὴν ὅποιαν ἐπολέμησεν ὁ στρατὸς τῇ 13 ἀπριλίου καὶ τὸν τρόμον ὅστις ἐνεσπάρη εἰς τοὺς πολεμίους, με^α τασχῶν δὲ καὶ αὐτὸς τοῦ κατορθώματος, ἐνόμισεν ὅτι δύναται ἥδη οἴκοθεν τὰ πάντα νὰ κατορθώσῃ, ἐλησμόνησεν ὅτι ὑπῆρχεν ἔτερος τοῦ στρατοῦ ἀρχηγὸς, ἐλησμόνησε τὴν φιλορροσύνην ḥν ἐξ ἀρχῆς, καλῶς ποιῶν, εἶχε δείξει πρὸς αὐτὸν, καὶ εὐθὺς ἤρχι-

εε λέγων ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἔφοδος μέχρι τῆς ἐντελοῦς διαλύσεως τῆς πολιορκίας τοῦ δὲ Καραϊσκάκη ἀρκεσθέντος εἰς ὃσα ἐπέτυχε καὶ διατάξαντος τὴν παῦσιν τοῦ αγῶνος, διότι ἀπέφευγε πάντοτε τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ στρατοῦ ἐξάπλωσιν, προτιμῶν τὴν βαθμιαίαν προχώρησιν, ὁ Κόχραν, ἀναγγέλλων εἰς τὴν κυβέρνησιν τὰ γενάμενα, ἐπανέλαμβανεν δτι, ἀν τὴν ἐπαύριον ἐφέροντο οἱ Ἑλληνες ὅπως τὴν ἡμέραν ἔκεινην, ἥθελον βεβαιώς εἰσέλθει εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Καὶ ταῦτα ἀξιῶν, ἥθελε νὰ τὰ βάλῃ ἀμέσως εἰς πρᾶξιν καὶ προέβαλε τῷδε τοις: νὰ κινήσωσι τῇ ἐπαύριον τὰ στρατεύματα πρὸς τὴν πόλιν, ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης ἀντιπαρετίθει ὄφθως δτι τὰ ἀτακτα 'Ἑλληνικὰ στρατεύματα, ἐπιτηδειότατα ὕντα εἰς τὸν ἀπὸ χαρακωμάτων πόλεμον, δὲν εὑδοκιμοῦσι πάντοτε εἰς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα' ὡς ἐκ τῆς ἐφόδου λοιπὸν ἔκεινης δύνανται νὰ διακινδυνεύσωσι τὰ πάντα: προσεπέφερε δὲ καὶ δτι δὲν εἴναι φρόνιμον νὰ προχωρήσωσιν, ἀφίνοντες κατὰ νῦντον τὸν ἔχθρὸν κατέχοντα τὸν Ἀγιον Σπυρίδωνα. 'Ο Κόχραν ὅστις, ἀν πιστεύσωμεν τὸν ὁμογενῆ αὐτοῦ ἱστοριογράφον Γόρδωνα, εἴχε καταληφθῆ ὑπὸ τοσαύτης ἀνυπομονησίας νὰ εἰσέλθῃ σις τὴν ἀκρόπολιν, ὥστε αἱ ὥραι ἐφαίνοντο εἰς αὐτὸν ἔρδυμάδες, αἱ δὲ ἡμέραι ἔτη, ἡγανάκτησε διὰ τὴν ἀναβολὴν καὶ πολλὰ κατεφλυάρησε κατὰ τῆς ἀνανδρίας τῶν ἑλλήνων ἡγεμόνων. 'Ο Καραϊσκάκης ὅμως ἀπεφίνατο ῥητῶς δτι δὲν προχωρεῖ οὐδὲ βῆμα, ἀν προηγουμένως δὲν παραδοθῆ τὸ μοναστήριον' ὅθεν ἐπὶ τέλους ἡναγκάσθη ὁ στόλαρχος νὰ ἐνδώσῃ. 'Αλλὰ τότε ἤρχισε νὰ ἀπαιτῇ τὴν ταγεῖσαν ἀλωσιν τοῦ Αγίου Σπυρίδωνος. Τὸ μοναστήριον, ὡς πρεσπομένην, καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐφόδου, καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς θυσίας ἥθελε μετ' ὅλιγον παραδοθῆ ἀλλ' ὁ Κόχραν ἐφώναζε, καὶ ἤρχιθε λοιπὸν ἀπὸ τῆς 14 ὁ καταπυροβολισμὸς αὐτοῦ ἀπὸ θαλάσσης, τρεῖς δ' ἐγένοντο ἀπὸ ξηρᾶς ἔφοδοι· καὶ αἱ μὲν ἔφοδοι ἀπεκρούσθησαν γενναίως ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὁ δὲ κανονοβολισμὸς μικρὸν, ὡς φαίνεται, ἐπροξένει εἰς τὰ τείχη ζημίαν οὐδὲν ἥττον οἱ πολιορκούμενοι εὕτησαν ἀνακωγῆν, ἵνα διαπραγματευθῶσι

περὶ ἔξοδου, καὶ προέτειναν νὰ ἐπιτραπῇ αὐτοῖς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις τουρκικὸν στρατόπεδον μετὰ τῶν ὄπλων καὶ τῶν σκευῶν. 'Ο Κόχρων, ὅρθως ποιῶν, δὲν ἐδέχθη τὴν πρότασιν, ἀπαντήσας ὅτι δὲν ἐπιτρέπει εἰμὴ τὸ ζῆν, καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἀνακωχῆς ταύτης οἱ πολιορκούμενοι ἐφόνευσαν πρὸς τούτοις ἀξιώματικόν τινα σαλέντα πρὸς αὐτοὺς καὶ φέροντα τὰς περὶ συμβίβασμασι προτάσσεις, ἐφρύνακεν δὲ Κόχρων διὰ τὴν ἀσέβειαν ταύτην, δικαίως πάλιν, ἀτόπως ὅμως ἐπανέλαβε τὰς περὶ ἐφόδου ἀξιώσεις του. 'Ο Καραϊσκάκης ἀντέλεγεν ὅρθως ὅτι μάταιον εἶναι νὰ θυσιάζωσι τοὺς ἀνθρώπους, διότι ἡ παράδοσις τῆς μονῆς εἶναι ἀναπύδραστος, ἀλλ' ὁ Κόχρων ὑπρέπει καὶ ἡπεῖλει ὅτι, ἂν δὲν κυριευθῇ ἀμέσως τὸ μοναστήριον, θέλει ἀπογωρήσει αὐτὸς μετὰ τοῦ στόλου· δεινὴ δὲ ἐκ τούτου συνέβη καθ' ὅλον τὸ στρατόπεδον ταραχὴ, καὶ ὁ Καραϊσκάκης αὐτὸς ἀπολέσας ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὴν ὑπομονὴν του καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς πνέοντας εὔλογον ὄργην ὑποστρατήγους του, «Βλέπω, τοὺς εἶπε, ὅτι κακὰ θὰ τὰ πᾶμε μὲ τούτους τοὺς Φράγκους· φοβοῦμετε πῶς θὰ μᾶς χάσουν μὲ τὴν ἀβασαγιάτους.» Ἀμέσως ὅμως συνελθὼν καὶ ἀποβλέπων πάντατε πρὸς τὸν μέγαν σκοπὸν τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, «ἀλλὰ, ἐπρόσθετε, πρέπει νὰ τοὺς οἰκονόμοις σωμεν.» Καὶ διὰ νὰ οἰκονομήῃ λοιπὸν ὁ Κόχρων, ἐνόμισε πρέπον δὲ Τζούρτζ νὰ δεχθῶσιν οἱ "Ελληνες τὰς πρὸ μικροῦ ἀπορρίψῃσας προτάσσεις τῶν πολιορκουμένων καὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν μετὰ τῶν ὄπλων καὶ τῶν σκευῶν ἔξοδον. 'Ο συμβίβασμὸς οὗτος ἦτο διὰ πολλοὺς λόγους ἀτοπος· ἀτοπος, διότι ἀν δύλιγην ὑπῆρχεν ὑπομονὴ, πίθελεν ἐπέλθει ἡ παράδοσις ἀνευ δρου, καὶ ἀτοπος, διότι ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς, δστις ἐθεώρει τὰ σκεύη καὶ τὰ ὄπλα τῶν 'Αλβανῶν ἐκείνων ὡς λείχη ἀνήκουσαν αὐτῷ, δυσκόλως ἥδυνατο νὰ συντινέσῃ εἰς τὸ νὰ στερηθῇ αὐτῆς. 'Αλλ' ὁ Καραϊσκάκης, διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰ χειρότερα, ἐδέχθη νὰ συνθηκολογήσῃ ἐπὶ τῇ βάσει ἐκείνη, τοσούτῳ μᾶλλον, δσω οἱ Τούρκοι εἶχον διαμηνύσει αὐτῷ ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Κλουταχῆς οὐδὲν ἔπραξε καθ' ὅλας τὰς τελευταίας ἡμέρας ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, ὑπόσχονται ἐγέρκως

οὐ μόνον νὰ μὴ κινήσωσιν δπλα κατὰ τῶν Ἐλλήνων εἰς τὰς μελλούσας μάχας, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἐκ τοῦ στρατοπέδου νὰ ἀναγωρήσωσι, συμπαραλαμβάνοντες καὶ ὅσους ἄλλους δυνηθῶσιν ἐκ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων καὶ ὄμοφύλων. "Ινα. δὲ προλάβῃ πᾶν ἀπευκταῖον, ἐφρόντισεν ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς νὰ περιέλθῃ ὁ ἔδιος ὅλα τὰ διάφορα τοῦ στρατοπέδου τμῆματα, νὰ ἐξηγήσῃ εἰς ἔνα ἔκαστον τοὺς λόγους, οἵτινες κατέστησαν ἀφευκτον τὴν συνθήκην ταύτην, καὶ νὰ δικαιολογήσῃ μάλιστα αὐτὴν παριστῶν τὴν ἀνάγκην τῆς ταχίστης συνδρομῆς θην εἶχον οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλεις Ἐλληνες, τὸ ἄδηλον τοῦ μέλλοντος, τὸ ἄστατον τῆς τοῦ πολέμου τύχης καὶ τὰς φύμας αἵτινες εἶχον ἀρχίσει νὰ διαδίδωνται ὅτι ὁ Ἰεραίμης μελετᾷ νὰ ἐλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Κλουταχῆ.

'Αλλ' ὅσα καὶ ἀν ἐπροχεῖν ὁ Καραϊσκάκης, δὲν ἦδυνθη νὰ προλάβῃ συμφορὰν μεγάλην. Γενομένων τῶν συνθηκῶν καὶ συμφωνηθέντος πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι θέλουσι δοθῆ εἰς τοὺς ἔξερχομένους ως ὅμηροις ὁ Βάσσος, ὁ Ἰωάννης Λογοθέτης καὶ ἄλλοι τινὲς, οἱ Τοῦρκοι περὶ μεσημβρίαν τῆς 16 ἀπριλίου, παραδόντες μόνον τὰς σημαίας, καὶ ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν τοὺς ὅμηρους, ἐκίνησαν ἀπὸ τὸ μοναστήριον πρὸς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κλουταχῆ προπορευομένου καὶ ὁδηγοῦντος αὐτοῦ τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις ἐνόμισεν ὅτι διὰ τῆς παρουσίας του θέλει ἔτι μᾶλλον προλάβει πᾶσαν ἀταξίαν. 'Αλλὰ πλὴθος μέγα στρατιωτῶν εἶχε συρρέειν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν διερχομένων καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν παρίσταντο ἀπλῶς ως θεαταὶ σπανίου τῇ ἀληθείᾳ ἐν τῷ ἀγώνι τούτου θεάματος, ὅστις ἐκατέρωθεν ἐγίνετο ως ἐπιτοπλεῖστον ἔξολοθρευτικός· ἀμαρτίας ὅμως προεχώρησαν ὄπωσοῦν οἱ Τοῦρκοι, στρατιώτης Ἐλλην ἐζήτησε βιαίως νὰ λάβῃ ἀπὸ ἔνα ἐξ αὐτῶν τὸ ὄπλον του· ὁ Τοῦρκος ἀντέτεινε, καὶ ἐπειδὴ ἐπιμένοντος τοῦ Ἐλληνος ἐπυροβόλησε, παρευθὺς γενικὸν καὶ πυκνότατον ἐξερήγη κατὰ τῶν διερχομένων πῦρ. Οἱ παρευρεθέντες ἀξιωματικοὶ ἐπροσπάθησαν παντὶ σθένει νὰ καταπαύσωσι τὴν ταραχὴν, μεταχειρισθέντες καὶ παρακλήσεις καὶ ἀπειλάς· ἀλλὰ τίς εἰσηκού-

ετος; Αὐτὸς ὁ Καραϊσκάκης τὸν ἔσχατον ἔτρεξε κίνδυνον ἀγω-
νιζόμενος ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν φόνον, καὶ βλέπων ὅτι ματαιώς ἀ-
γωνίζεται ἀνέκραξε πρὸς τὰς Τούρκους « σκοτώσατέ με κα-
θὼς σᾶς σκοτώνω. » Δὲν τοὺς ἐσκότωνε δὲ αὐτός ἀλλοι ὑπῆρ-
ξαν οἱ παραίτιοι τῆς σφαγῆς ταύτης, καθ' ἣν διακόσιοι περί-
που ἔπεσον Ἀλβανοί, καὶ μόλις ἐδομήκοντα περίπου ἔφθασαν
γὰ διασωθῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ὄμογενῶν.

Ἡ θλίψις καὶ ἡ ὥργη τοῦ Καραϊσκάκη διὰ τὴν ἀσεβῆ ταύ-
την τῶν συντεθειμένων παραβίασιν ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος ἀραὶ
καὶ ὕβρεις ἔξηρχοντο κρουνηδὸν ἀπὸ τῶν χειλέων του κατὰ
τῶν πρωταίτιων τοῦ ἀνομῆματος τούτου, καὶ τρέμισαν ἀπὸ τὸν
θυμόν του εἰς ἀληθῆ περιῆλθε κατ' ἀρχὰς φρενῶν ἔκστασιν
μετ' ὄλιγον μάλιστα διέταξε νὰ διπλώσωσι τὴν σκηνὴν του
καὶ ἀνίγγειλεν ὅτι ἀναχωρεῖ καὶ ὅτι δὲν θέλει πλέον νὰ ἀρχῇ
στρατοῦ ἐπιόρχου καὶ ἀπίστου. Τότε περιστοιχίσαντες αὐτὸν
οἱ ἀριστοὶ τῶν ὑποστρατήγων καὶ συναγωνιστῶν, ἤρχισαν ἵκε-
τεύοντες νὰ μείνῃ ἵνα μὴ ἐπέλθῃ ἡ ὄλοσχερής τοῦ στρατοῦ διά-
λυσις καὶ τοῦ ἐπιχειρήματος ἢ ἀποτυχία, ἐπιφέροντες δὲ ὅτι
δύναται τελευταῖον νὰ ἀνευρεθῇ ὁ πρῶτος ἔνοχος καὶ νὰ τιμω-
ρηθῇ δεόντως, ἀπαλλαττομένου οὕτω τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τοῦ ὁ-
νείδους τῆς πράξεως ταύτης. Τωόντι ὁ Καραϊσκάκης συνελθὼν
ἀπειδέξατο τὴν συνετὴν ταύτην συμβουλὴν καὶ ἐπεχείρησεν ἀμέ-
σως ἀνάκρισιν, ἐνησχολεῖτο δ' ἔτι περὶ αὐτὴν, ὅτε αἴφνης ἐγ-
χειρίζεται εἰς αὐτὸν διαμαρτύρισις τοῦ ἀρχιστρατήγου διὰ τὴν
καταπάτησιν τῆς συνθήκης καὶ τὴν σφαγὴν τῶν ἔχθρῶν. Νὰ
φαντασθῇ τις εἰμπορεῖ, ἀλλὰ νὰ περιγράψῃ βεβαίως δὲν δύνα-
ται τὸ αἴσθημα τῆς ἀγανακτήσεως καὶ τοῦ οἴκτου, ὅπερ συνε-
κίνησε τὸν Καραϊσκάκην ὅταν εἶπον αὐτῷ τί περιέχει τὸ χαρ-
τὲλ ἐκεῖνο, καὶ ἐπειδὴ, ἀν καὶ πολλὰς προϊόντος τοῦ χρό-
νου ὑπέστη τροπολογίας ὁ χαρχιτήρ τοῦ ἀνδρὸς, ἀναλλοίω-
τον ὅμως διετήρησε μέχρι τέλους τὴν ἐν τῇ ὥρῃ ὑβριστικὴν
αὐτοῦ ἔξιν, εἶπε τὰ ἐξ ἀμάξης κατὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου ἐνώ-
πιον καὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀπεσταλμένου, καὶ στραφεῖς ἐπειτα

πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀξιωματικοὺς προσέθηκε μετὰ εἰρωνείας πικρᾶς· « ἔχει ἄρα γε γνῶσιν, ἐνῷ θεωρῇ ἀπὸ τὴν γολέττα του τὸν πόλεμον, νὰ στέλλῃ διαιρετυρήσεις εἰς ἡμᾶς, οἱ δποῖοι ἀντιπαλαίσκονται μὲ τόσων εἰδῶν διαιρέσους; »

Τότε βεβαίως φυσικώτατον νὰ λυπηθῇ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος διὰ τὴν παράβασιν ἐκείνην τῶν συνθηκῶν ἀλλ' ὅμολογητέον ὅτι ἡ διαιρετυρῆσις εἰχέ τι ἀλλόκοτον. Ο στρατηγὸς δὲν διαιρετύρεται κατὰ τοῦ ἀτακτοῦντος στρατοῦ· ἢ τιμωρεῖ τοὺς ἐνόχους, ἢ, ἀδυνατῶν νὰ πράξῃ τοῦτο, παραιτεῖται τῆς τοιχύτης ἡγεμονίας. Μάλιστα δὲ ἀτόπος ἦτον ἡ εἰς τὸν Καραϊσκάκην ἑγγείοισις τῆς διαιρετυρῆσεως, ἐξ οὐ οὗτος ἐφαίνετο κηρυττόμενος, οὕτως εἰπεῖν, κυρίως ἐνεκκ τοῦ ἀνομήματος ὑπεύθυνος διότι διαιρετοῦνται καὶ τὴν σύμβασιν ἐξ ἀρχῆς δὲν ἐνόμισε φρόνιμον, καὶ ἔπειτα, ἀναγκασθεὶς νὰ συνομολογήσῃ αὐτὴν, ἐπράξεν διὰ τοῦ δυνατὸν ἀνθρωπίνως νὰ πράξῃ ἵνα μὴ παραβιασθῇ (1). Ωργίσθη δὲ καὶ ὁ Κόγχον διὰ τὰ γεννόμενα καὶ διέταξε νὰ ἐκπλεύσωσιν ὅλα τὰ πλοῖα ἐκ τοῦ Πειραιῶς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσεν ὁ Καραϊσκάκης νὰ κατευνάσῃ καὶ ταύτην τὴν θύελλαν καὶ κατέπεισε τόν τε στόλαργον καὶ τὸν ἀρχιστράτηγον νὰ λησμονήσωσι τὰ παρελθόντα καὶ νὰ ἔχαρο-λουθίσωσι συμπράττοντες ὡς καὶ πρότερον.

Ἄλλ' ἵνα διατηρηθῇ ἡ ὄμοφροςύνη, αὔτη, ἐδέησε νὰ συγκατανεύσῃ ὁ Καραϊσκάκης εἰς τελευταίαν τινὰ παραχώρωσιν, ἵτις ἐμελλε νὰ ἔχῃ ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Ο Καραϊσκάκης, ὡς προει-πομέν, ἤζοχάζετο σύνετον, μετὰ τὴν ἀλωσιν τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος νὰ καταλαβῇ τὸν Ὁρωπὸν καὶ τὸν Μαραθῶνα, ἵνα φρεάξῃ οὕτω καὶ τὴν τελευταίαν δίοδον, διὰ τοῦ Κιουταχῆς ἥδυνατο νὰ λαμβάνη τροφὰς καὶ πολεμερόδια, καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὸν νὰ κατα-νέσῃ τὰ ὅπλα τοσούτῳ βεβαιότερον ὅσιω τοῦτο ἀναμφίβολον θέτε-

(1) « Καὶ τῷ ὄντι πᾶν μέτρον ἐλήφθη παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Καραϊσκάκη εἰς ἀπράτειαν αὐτῶν » ἔλεγεν αὐτὸς ὁ ἀρχιστράτηγος ἐν τῇ ἐπιτήμψι φε-τοῦ ἐκθέσει περὶ τοῦ γεγονότος τούτου πρὸς τὴν ἀντικυβερνητικὴν ἐπι-τροπήν. Πᾶλι Γεν. Ἑρημ. τῆς Ἐλλάδος, ἀρ. 41, 19 ἀπριλίου 1827.

τὸ ὄθωμανικὸν στρατόπεδον εὐρίσκετο ἀπό τίνος κατὰ τοῦτο εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν. Οἱ δὲ δύο ξέναι στρατηγοὶ, καὶ μάλιστα ὁ Κόχραν, ἥθελον τὴν ἀμεσον κατὰ τῶν Ταύρων ἔφοδον. Εἰς ταύτην τὴν ἔφοδον, εἰ καὶ μὲ λύπην του, ἡναγκάσθη ὁ Καραϊ-σκάχης νὰ συναινέσῃ, διάτι ὁ Κόχραν ἐλεγεν ὅτι τούτου μὴ γενομένου ἀμέσως ἀναγωγεῖ.

“Οθεν ἀναλογούμενος τοὺς κινδύνους τοῦ πράγματος, καὶ τὴν ἐπικειμένην αὐτῷ εὐθύνην, καὶ τὸ τῆς ἀνάγκης ἀνα-πόδραστον, εἰς πολλὴν διετέλει ὁ Ἐλλην στρατηγὸς ἀνησυ-χίαν μετὰ τὴν θλίβερὰν τῆς 16 ἡμέραν. Ἀκκαπτάμετως δὲ περιφερόμενος εἰς τὰς διαφόρους τοῦ στρατοπέδου θέσεις καὶ μελετῶν τὸ πεδίον, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἐμελλε νὰ συγχροτῇ ὁ χρίσιμος ἀγών, ἀπεφάσισε τελευταῖον ὅτι ὁ στρατὸς θέλει προθῆ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν εἰς δύο διηρημένος φάλαγγας, ὡν ἑκάστη θέλει σύγκειται ἐκ τετρακισχιλίων ἀνδρῶν, ἐφωδια-σμένων ὅλων μὲ ὄχτὼ ἡμερῶν τροφᾶς καὶ πολεμέφοδια καὶ μὲ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς κατασκευὴν ὄχυρωμάτων ἐργαλεῖα. Ἡ μία φάλαγξ ἐμελλε νὰ κινήσῃ ἐκ δεξιῶν, ἀπὸ Φαλήρου, ἡ δ' ἄλλη ἐξ ἀριστερῶν, διὰ τοῦ ἐλαιῶνος. Ὁρισε δὲ μετὰ τῆς συνή-θους αὐτῷ προνοίας καὶ τὰς διαφόρους θέσεις, διοι ἐνόμιζεν ἀσφαλές νὰ τοποθετηθῶσιν αἱ φάλαγγες αὗται, ἵν' ἀντικρύσσωσι τὴν πρώτην τῶν πολεμίων ὅρμην, καὶ ἐκεῖθεν πάλιν πλησιά-σωσι πρὸς τὸ φρούριον· διότι ὅσον ἡδύνατο ἐπροσπάθει νὰ κολάσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ στολάρχου, οἵτις, ὡς πολλάκις εἶπο-μεν, ἐφρόνει ὅτι πρέπει διὰ μιᾶς νὰ φθάσωσι μέχρι τῆς ἀκρο-πόλεως. Κυρωθέντων δὲ τελευταῖον τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ ὑπό τε τοῦ στολάρχου καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου, προσδιώρισε καὶ τὰ διαφορὰ σώματα, ἐξ ὡν προέκειτο νὰ συγχροτῇ ὅσιν αἱ δύο κινηταὶ φάλαγγες· καὶ ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὸν χαρακτῆρα τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἥθελεν ὅσον ἐνδέγεται νὰ τοὺς οἰκανομήσῃ, προέτεινεν εἰς αὐτοὺς νὰ ὀδηγήσωσι τὸ ἔτερον τῶν σωμάτων, ἐπιφυλάξας ἑαυτῷ τὴν τοῦ ἔτερου ἀρχηγίαν· ἥθελε δὲ νὰ ἀναλάβῃ αὗτος τὴν ἐκ δεξιῶν φάλαγγα, ἵνα ἡ πορεία τοῦ καὶ

ἡ δυσκολωτέρα, διότι ἔμελλε νὰ βαδίσῃ διὰ χώρας πεδινῆς, αδένδρου καὶ ἐπιτηδειοτάτης εἰς τὰ κινήματα τοῦ πολυαριθμού ἐγχρικοῦ ἵππικοῦ, ἐνῷ ἡ ἑξάριστερῶν προβαίνουσα, καθὸ διὰ τοῦ ἐλαιῶνος διερχομένη, ηθελεν εἰναι ἐν σκέπη τοῦ μεγάλου ἔκείνου κινδύνου. Ἀλλ' οἱ Σουλιῶται κινούμενοι ὑπὸ τῆς Λωστῆς αὐτῶν φιλοτιμίας καὶ ἀμιλλῆς, ἐζήτησαν νὰ ταχθῶσιν εἰς τὴν ἐπικινδυνωτέραν πτέρυγα, ὁ δὲ Καραϊσκάκης συγκατετέθη καὶ εἰς τοῦτο. Τὰ πάντα λοιπὸν ἐφαίνοντο ἔτοιμα καὶ αἴσια· ὡς ἡμέρα τοῦ κινήματος, μετά τινας ἀπαραιτήτους ἀγαθολάς, ὥρισθη ἡ 23 ἀπριλίου, καὶ δὲ Κόχραν, πληροφορηθεὶς τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπόφασιν, συνέχαιρε τοὺς περιεστῶτας λέγων « θὰ γευματίσωμεν λοιπὸν τὴν 23 εἰς τὴν ἀκρόπολιν! »

Αλλὰ καθὼς εἶπεν δὲ οἱ Κιουταχῆς ὅταν εἶδε τὴν 16 σφαζομένην τὴν φρουρὰν τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος, « ὁ Θεὸς δὲν ἡθέλησε νὰ ἀφήσῃ ἀτιμώρητον τὴν μιαιφονίαν ταύτην. » Η ἐκτέλεσις τῶν ἀπόφασισθέντων ἀπήτει πολὺν ἀριθμὸν πτυχαίων καὶ ἀξινῶν καὶ οὐκ δλίγην πολεμεφοδίων προμήθειαν· καὶ τὰ μὲν ἔργαλεῖα ἐπροσπάθει ὁ Καραϊσκάκης νὰ προμηθευθῇ ἐκ Σαλαμίνος καὶ ἡξ Αιγίνης, τὰ δὲ πολεμεφόδια ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου, δὲ δὲ, ἔπειμψεν αὐτῷ ὅκτὼ μόνον κιβώτια, ὅλως βεβαίως ἀνεπαρκῆ πρὸς τὸ ἐπιχείρημα· ὥστε ὁ Καραϊσκάκης ἀγανακτήσας μυρίας πάλιν εἶπεν ὕβρεις εἰς τὸν κομιστὴν κατὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου. Ἡτο δὲ, εἶπερ ποτὲ ἄλλοτε ἡρεθισμένος κατὰ τὰς ἡμέρας ἔκείνας· ἡ προσβληθεῖσα διὰ τὸν διορισμὸν τῶν ἔνων ἀρχηγῶν φιλοτιμίᾳ του, ἡ δυσκολία τὴν δοιάντα ἀπήντα εἰς τὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις, ἡ ἀνάγκη εἰς ἦν εὔρισκετο νὰ ὑπείχῃ εἰς αὐτοὺς, ἡ θλίψις τὴν ὅπειλαν ἡσθάνθη ἔνεκα τῶν γεγονότων τῆς 16 ἀπριλίου, ἡ ἀνησυχία εἰς ἦν τὸν ἔφερεν ἡ προκειμένη τοῦ τελευταίου κινήματος ἐκτέλεσις, πάντα ταῦτα ἐπὶ τοσοῦτον ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἡθικὴν αὐτοῦ διάθεσιν, ὥστε ἐπεθύμησε, λέγουν, τὸν θάνατον καὶ εἶπε μάλιστα, ὡς βεβαίουσι, τοῦτο εἰς φίλον τινὰ, ἵνα δικτώσῃ, προσθέσκε, τού-

λάχιστον τὸ ὄνομα τὸ ὅποιον διὰ τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἔκει-
νης ἀγώνων ἐκτίσατο. ‘Η δὲ τοιαύτη ἡθικὴ αὐτοῦ κατάστα-
σις ἐπενήργησε καὶ εἰς τὴν τοῦ σώματος ὑγείαν, τοσούτῳ μᾶλ-
λον, ὅσῳ, ὡς γινώσκομεν, ἵτο πάντοτε φιλάσθενος’ καὶ τῇ 22
τοῦ μηνὸς κατελήφθη ὑπὸ πυρετοῦ.

Οὐδ’ εἰς τοιαύτην δὲ ὄντα κατάστασιν ἀφιναν αὐτὸν ἡσυχον·
διότι ἐνῷ κατέκειτα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ κλινήρης, ἐνεφανίσθη εἰς
αὐτὸν ὁ Κώνστας Βλαχόπουλος. ‘Ο ἀξιωματικὸς οὗτος ἥργε
σώματός τινος, στρατολογηθέντος, ὡς εἴδομεν, διὰ χρημάτων
τοῦ ἀρχιστρατήγου, καὶ ἵτο διωρισμένος εἰς ὁχύρωμα πλησιέ-
στατα τῶν πολεμίων κείμενον καὶ πολλὰ ὡς ἐκ τούτου πάσχον,
διότι καθ’ ἑκάστην ἐπληγώνοντο 8—10 αὐτοῦ στρατιῶται.
’Ιλλθε λοιπὸν εἰς τὸν Καραϊσκάκην ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν· ἀλλ’
εἰς κακὴν ἦλθεν ὥραν· διότι ὁ Καραϊσκάκης, ἀθλίως ἔχων καὶ
κατὰ τὰ ἄλλα, πρὸ πάντων δὲ δυσηρεστημένος κατ’ αὐτοῦ,
διότι εἶχε λάβει χρήματα παρὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου ἀμέτοχος
διατελέσας τῶν προτέρων κινδύνων, τὸν ἐδέχθη μὲ πολλὴν ἀ-
γριότητα, ὡνόμασεν ἀνάνδρους καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς στρατιώτας
του καὶ ἐπρόσθεσεν ὅτι, καθὼς αὐτοὶ μόνοι εἰς ὅλον τὸ στρατό-
πεδον λαμβάνουν χρήματα, οὕτω πρέπει καὶ εἰς μεγαλειτέρους
κινδύνους· νὰ ἴναι ἐκτεθειμένοι. Ματαίως ὁ Κώνστας Βλαχό-
πουλος ἐπροσπάθησε μετὰ συστολῆς καὶ ταπεινώσεως νὰ δικαιο-
λογήσῃ τὴν αἵτησίν του· ὁ Καραϊσκάκης ἐπὶ μᾶλλον ἔξαπτόμε-
νος « φύγε, ἀνέκραξε, μὲ τοὺς 600 ἀνάνδρους στρατιώτας σου·
τὴν θέσιν ἔκεινην 200 μόνον παλληκάρια εἰναι ἵκανα νὰ τὴν
φυλάξωσι.» Καὶ, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Γεώργιον Γεροθανά-
στην, παρευρεθέντα εἰς τὴν σκηνήν του, « Πήγαινε, τὸν εἶπε, λάβε
200 ἀπὸ τὰ παλληκάρια μας καὶ φύλαξέ με τὴν θέσιν ἔκει-
νην» στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν τοῖχον τῆς σκηνῆς, ὅπως συνείθιζε
νὰ πράττῃ πάντοτε ὅταν ἡθελε νὰ κοιμηθῇ, ἐσκεπάσθη διὰ νὰ
ἡσυχάσῃ. ’Αλλ’ ἡ ἡμέρα ἔκεινη ἵτο ἀποφράς.

Ἐπειδὴ τὸ κίνημα ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ τὴν 23, διαταγαὶ
εἰχον δοθῆ εἰς ὅλον τὸν στρατὸν γ’ ἀναπαυθῆ τὴν 22 καὶ νὰ

ἀπέχει παντὸς ἀκροβολισμοῦ. Καὶ ὅμως τινὲς τῶν ἐν τῷ Φαλήρῳ σταθμευόντων Κρητῶν, ἀφοῦ ἔφαγον καὶ ἔπιον, ἐκίνησαν παρὰ τὴν δοθεῖσαν διαταγὴν καθ' ἐνὸς τῶν πλησιεστέρων ἐγχρικῶν ὄχυρωμάτων, ὅπερ, καὶ τοι κείμενον ἐπὶ χώρου πεδίνοι, ἦτον ὅμως ἴσχυρότατον. Ὁ τουφεκισμὸς ἀκουσθεὶς ἐφείλκυσε πολλοὺς καὶ Ἐλληνας καὶ πολεμίους· οἱ μὲν ἔδρακον εἰς ὑποστήρξιν τῶν Κρητῶν καὶ ἐπαγχίησαν νὰ κυριεύσωσιν ἐξ ἐφόδου τὸ ὄχυρωμα, οἱ δὲ Τούρκοι, ἵππεῖς καὶ πεζοὶ, ἀντεπεξῆλθον πρὸς ἀντίκρουςιν αὐτῶν. Πολλοὶ Ἐλληνες ὄπλαρχοι προσῆλθον ἵνα καταπάυσοι τὸν ταραχὴν καὶ ἐπαναγάγωσι τοὺς στρατιώτας εἰς τὰς τάξεις τῶν· ἀλλ' ἡ φωνὴ τῶν δὲν εἰστκούετο, καὶ ὁ κατὰ πρῶτον μικρὸς ἀκροβολισμὸς κατέκνησε μετ' ὀλίγον μάχη σπουδαία. Μετ' ὀλίγον ὁ πάντας ἀτρόμητος Νικήτας πληγώνεται εἰς τὴν σιαγόνα, πληγώνονται δὲ καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ καὶ οὐκ ὀλίγοι στρατιώται, ὥστε οἱ Ἐλληνες ἴναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν. Ὁ Καραϊσκάκης τὸν στιγμὴν ἐκείνην κατέκειτο, ὡς εἴδομεν, πυρέσσων ἐν τῇ σκηνῇ του· ἀλλ' οἱ πυροβολισμοὶ καὶ αἱ κραυγαὶ ἐξεγείρουσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ληθάργου, καὶ τιναχθεὶς ἀπὸ τῆς κλίνης, ἐρωτᾷ τί τρέχει, πρὶν δὲ τὴν φθάσωσι νὰ ἔξηγήσωσιν εἰς αὐτὸν τὰ συμβάντα, βλέπει οὕκοθεν τὴν τῶν Ἐλλήνων τροπήν. Ἀναπηδήσας λοιπὸν ὀμέσως εἰς τὸν ἵππον του λαμβάνει ἀπό τενος τῶν παρατυχόντων τὸ γιαταγάνι του, καὶ συμπαραλαβὼν ὅσους τῶν ἵππεον ἡ ἐφίππων ἀξιωματικῶν ἀπήντησε καθ' ὅδον, ἐξορμῇ κατὰ τῶν πολεμίων, μεταβάλλει τὴν ὅψιν τῶν πραγμάτων καὶ ἀντικάζει αὐτοὺς ὑποχωρήσαντας νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὰ ὅχυρωματα αὐτῶν. Ἀλλὰ, ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας παροξυνόμενος, δὲν ἔδειξε τὴν συνήθη αὐτοῦ φρόντοιν καὶ, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰ γενόμενα, προέβη μετὰ τῶν ὀλίγων περὶ αὐτὸν ἵππεων ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐγχρικῶν ὄχυρωμάτων, πυροβολῶν δεξιὰ καὶ θριστερά. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Κιουταγῆς ἐκπέμπει κατ' αὐτοὺς ὀλόκληρον τὸ ἵππον· οἱ περὶ τὸν Καραϊσκάκην, μὴ ἔμνησαν νὰ ἀντέξωσιν εἰς τοσούτον ἀνωτέραν δύναμιν,

τρέπονται εἰς φυγὴν, ὁ δὲ, μελικὸς κατὰ τὴν συνήθειάν του τελευταῖος ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἵνα ἐνθαρρύνῃ τοὺς συνάγωντας καὶ ἵνα μὴν ἀφίσῃ ν' ἀποβῆ ἐπιβλαβῆς ἢ καταδίωξίς των, πληγώντες καὶ πίπτει ἀπὸ τὸν ἵππον του ἀλλὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν συνελθῶν, ἵππεύει πάλιν καὶ παρχμένει προτρέπων τὸ ἵππον εἰς τοὺς πεζοὺς, τοὺς ἐν τῷ μεταξὺ περιπλακέντας εἰς τὴν μάχην, νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν. Τότε ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ ἵππου Παναγιώτης Κακλαμᾶνος, ὅστις διέμεινε πλησίον τοῦ Καραϊσκάκη καθ' ὅλους τοὺς κινδύνους τῆς ἡμέρας ταύτης, ἔδειξε τόλμην τῇ ἀληθείᾳ ἡρωϊκήν· ἢ παροῦσα γενεὰ δύναται ἀκόμη νὰ ἴδῃ τὸ γενναῖον τοῦτο τέκνον τῆς Βυτίνης φέρον ἀμερίμνως τὸν ἕνα καὶ μόνον αὐτοῦ βραχίονα· τίξεύρει ὅμως ἄρα γε ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν σφιρά κανονίου ἀφήσεται τὴν δεξιὰν τοῦ ἀνδρὸς χειρα, αὐτὸς οὐδόλως πτοηθεὶς, ἐξπολούθησε μαχόμενος λαβὼν τὴν σπάθην διὰ τῆς ἀριστερᾶς· ἀς τὸ μάθη, ἵνα γνωρίσῃ ὅποια ἦν ἡ ψυχὴ τῶν ἀθλητῶν τῶν ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης διεξαγαγόντων τὴν ἐπανάστασιν. 'Αλλ' ἐρχόμεθα εἰς θέαμα οἰκτρότερον ἄμα καὶ φοβερώτερον.

'Ο Καραϊσκάκης δὲν ἐσκέφθη περὶ ἔχυτοῦ εἰμὴν ἀφοῦ εἶδε τὸν στρατὸν ἐκτὸς κινδύνου· εἶχε δὲ διαδοθῆ ἢ ὅλεθρία φόμη καὶ πλῆθος ἀξιωματικῶν συνδραμόντες συγάδευσαν αὐτὸν μέχρι τῆς Θαλάσσης, ἐκεῖθεν δὲ μετεκόμισαν ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἵνα τύχῃ πλέιστέρας τινὸς περιποιήσεως. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὁδοιπορίας ἐκείνης δὲν μετέβαλε παντάπασιν ἥθος, καὶ μετὰ πλήρους τῆς ψυχῆς ἀταραχῆς ὥριλῆσε περὶ πολλῶν ἀντικειμένων. "Οταν ἔφθασαν εἰς τὸ πλοῖον, κατεβίθασαν αὐτὸν εἰς τὸ δωμάτιον, καὶ στρώσαντες τάπητα τὸν ἀπέθεσαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν οἰκείων του. Ἡ πληγὴ ἦτον εἰς τὸ ὑπογάστριον, καὶ ὁ μὲν χειρουργὸς δὲν εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι εἶναι θανατηφόρος, ἀλλ' αὐτὸς, παρατηρήσας ὁ ἴδιος τὸ τραῦμα, ἀπεφήνατο, διὰ συνέθους τινὸς φράσεώς του, οὐ μόνον ὅτι ἦτον ἀνίατον, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὀλίγας εἶχε νὰ ζήσῃ ἔτι ὥρας. "Οθεν ἐζήτησεν ἀμέσως τὸν πνευματικὸν καὶ τὸν Χριστόδοιλον Χατζῆ

Πέτρον καὶ τὸν Γαρδίκιώτην Γρίβαν, τοὺς δύο ἀρχηγοὺς τοῦ τάγματος τῶν Παλαμιδιωτῶν, τὸ ὅποῖον ἐθεώρησε πάντοτε ὡς τὸ κύριότατον ὅργανον καὶ στήριγμα τῶν τελευταίων αὐτοῦ ἀγώνων. Ἀφοῦ δὲ ἐξωμολογήθη, ἔζητητε συγχώρησιν παρ' ὅλων τῶν περιεστώτων καὶ ἑκοινώησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων ὑπηγήθευσε καὶ ἴδιᾳ χειρὶ ὑπέγραψε τὴν διαθήκην του.

Ἡ ἀφελὴς αὕτη διαθήκη, ἵνα ἐπὶ πολὺν χρόνον εἴχεμεν εἰς, γεῖφας ἡμῶν τὸ πρωτότυπον, διελάμβανε τάδε.

« Σαραντατέσσαρες χιλιάδες γρόσια εἰς τὸ κεμέρι τοῦ Μῆτρου Ἀγραφιώτην. Ἄποδ αὐτὰς αἱ τριάντα χιλιάδες νὰ δοθοῦν εἰς ταῖς τσούπαις μουν» νὰ τὰς περιλάβουν οἱ δύο Μῆτρες, τοῦ Σκυλοδήμου καὶ Ἀγραφιώτης. Δύο χιλιάδες νὰ πάρῃ ὁ ἔνας Μῆτρος καὶ δύο ὁ ἄλλος, δῆπου μὲν ἐδούλευεν. Χίλια νὰ πάρευν ἔκεινοι ὅποιοι θὰ μὲ θάψουν. Δύο χιλιάδες ἔχει ὁ γραμματικὸς, τέσσαρες χιλιάδες γρόσια τῆς Μαργιώς. Τὰ ἄλλα νὰ μοιρασθοῦν διὰ τὴν ψυχήν μου. Αὐτὰ ὅποιοι ἔχω εἰς τὴν σακκούλαν μου νὰ τὰ λάβουν οἱ γραμματικοὶ καὶ τζαουσάδαις μου.

22 Απριλίου.

ΚΑΡΑΙΣΚΑΚΗΣ.

Τὸ τουφέκι καὶ ἄτια μου νὰ πᾶνε τῶν παιδιῶν μου, καὶ ὥρα μου. « Εξ χιλιάδες γρόσια μοῦ θέλει ὁ Νοταρᾶς Ἰωάννης δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια ἔχει ὁ Μῆτρος τοῦ Σκυλοδήμου διὰ τὸν Κασινίκα καὶ λοιποὺς, Δαγλῆ καὶ ἄλλους ἀξιωματικούς. »

Ταῦτα δὲ διατάξας παρήγγειλε - νὰ τὸν θάψωσιν εἰς τὴν κατὰ τὴν Σαλαμίνα ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου καὶ τότε, ὡσανεὶ ἐπιφυλάσστων τοὺς τελευταίους αὐτοῦ λόγους διὰ τοὺς φιλτάτους τῶν συναγωνιστῶν, στραφεὶς πρὸς τὸν Χριστόδουλον Χατζῆ Πέτρον καὶ τὸν Γαρδίκιώτην Γρίβαν, « ἐλάξτε τόρα, τὼν, εἶπε, νὰ σᾶς ἀσπασθῶ. » Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἐδάκρυον, ἐπροσπάθησαν ὁ Καραϊσκάκης νὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ, παραγγέλλων ἴδιως νὰ καταβάλωσι πᾶσαν φροντίδα ἵνα φυλάξωσι τὰς θέσεις αὐτῶν καὶ κατορθώσωσι τὴν λύσιν τῆς τῶν Ἀθηνῶν πολιορκίας· « πρὸ πάντων, εἶπε, σεῖς οἱ παλαιοὶ συναγωνισταί μου νὰ μὴν ἐντροπιασθῆτε· ἴδούν ἡ

διαθήκη μου· εἰς τὸν οὐρανὸν μοῦ ἀφίνω τὸ τουφέκι μου, τὴν μόνην περιουσίαν τὴν ὅποιαν ἔχω τόρα· τὰς Ουγατέρας μοῦ τὰς ἀφιερώνω εἰς σᾶς τοὺς συναγωνιστάς μου. — Μήν αἱναφέρηται τὸν θάνατον, εἰπεν ὁ Χριστόδολος, διότι δὲν εἰμεθα εἰς ἐκείνην τὴν κατάστασιν. — Ἡκούσατε, ἐπανέλαβεν ὁ Καραϊσκάκης, ὃσα σᾶς εἶπα διὰ τὰ παιδιά μου· διὰ σᾶς ὅμως έτι νὰ εἴπω; ἐπεθύμουν νὰ ἔχω τὸ ἔθνος ἐμπρός μου διὰ νὰ τῷ εἶπω τι ἀξίζετε· ἀσπασθῆτε ἐκ μέρους μου ὅλους τοὺς ἀξιωματίκους, καὶ αὔριον τὸ πρωΐ ἐλάτε πάλιν νὰ σᾶς ἴδω ὅλους. » Αλλ' ἡ ἐπαύριον δὲν ἔμελλε νὰ εὕρῃ αὐτὸν μεταξὺ τῶν ζώντων διότι ἀφοῦ δι' ὅλης σχεδὸν τῆς νυκτὸς διετήρησεν ἐν μέσῳ δρκμυτάτων πόνων τὰς φρένας του σώμας καὶ τὴν φωνὴν ἀναλλοίωτον, ἐξέπνευσε περὶ τὴν 4 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν, εἰς τὰ ἔξημερώματα τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἦτις, ὠρισμένη οὖσα διὰ τὸ μεγαλείτερον τοῦ στρατοῦ ἐπιχείρημα καὶ καθιερωμένη ἐν ταυτῷ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, τοῦ ὄντούντος ἔφερεν διατάξεις τὸ ονοματα, πρὸ μικροῦ ἔτι ἐφαίνετο μέλλουσσα νὰ ἐστασθῇ ὡς ἡμέρα χαρᾶς καὶ θριάμβου, ἥδη δὲ ἀνέτειλεν ἵνα ἀναγγείλῃ συμφορὰν, τῆς ὅποιας τὸ μέγεθος μετ' ὀλίγον κατὰ δυστυχίαν ἔμελλε νὰ καταμετρήσῃ ἡ Ἑλλάς.

Ἡ ἀγγελία διετέλεσεν τὸν 23 Δεκεμβρίου τοῦ 1828, διεδόθη καὶ ἡ τοῦ θανάτου αὐτοῦ φήμη, ἐκορυφώθη ἡ γένικὴ θλίψις καὶ κατήφεια. Ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου στρατιώτων μέχρι τῶν ἐπιφανεστέρων στρατηγῶν κοινὴ ἐπεκράτησε πεποίθησις, διετέλεσεν τὸν ἡμέραν τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς, ἦτις συνετήρει, ἦτις ἔσωζεν, ἦτις ἐκείνει αὐτόν. Οἱ ἀνθρώποι ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶδον ἐκ τοῦ σύνεγγυς πῶς ἐπὶ ὄχτι τὴν ὕδη ὀλοκλήρους μῆνας κατώρθωσεν οὗτος ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ συναρμολογήσῃ, νὰ ὀργανώσῃ, νὰ ἐμψυχώσῃ καὶ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν νίκην τὴν πολυχριθμοτέραν τῶν στρατιῶν ὃσας ποτὲ συνεκρότησεν ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις· οἵτινες ἐγνώρισαν διὰ τίγων ἀγώνων, διὰ τίνος συγέσσως, διὰ

τίνος θυσία; τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ φιλοτιμίας εἶχε φθάσει εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἀποτέλεσμα, οἱ ἀνθρώποι οὗτοι εἶχον τὴν συνείδησιν, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος θέλει δύνηθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον, ὅτι ὁ στρατὸς δὲν θέλει δύνηθη νὰ διατηρηθῇ, καὶ ὅτι δεινή ἡτοι, εἰ καὶ ἀγνωστος ἔτι, ἀλλὰ δεινὴ βεβαίως ἐπεκρέματο εἰς τὸ ἔθνος συμφορά. Εἰς μάτην ὁ ἀργιστράτηγος, ἐξελθὼν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ συγκαλέσας περὶ αὐτὸν ἀπαντας τοὺς ἀνωτέρους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικοὺς, ἐλάλησε πρὸς αὐτοὺς πολλὰ πρόσφορα εἰς τὴν περίστασιν, παραμυθητικὰ μὲν διὰ τὸ στέρησιν τοῦ Γ. ἀρχηγοῦ, προτρεπτικὰ δὲ ἵνα ἐξακολουθήσωσι τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἰδίας προθυμίας καὶ γενναιότητος· εἰς μάτην ὑπέσχετο νὰ συναγωνισθῇ καὶ αὐτὸς ἵνα πράξῃ ὑπὲρ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἐπιχειρήματος ὅ, τι ἦτο δυνατὸν κατὰ τοὺς ἐπιτραπέντας αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἔθνους πόρους. Ἡ φωνὴ αὕτη δὲν ἦτο ἡ φωνὴ ἡ ἀντηχήσασα εἰς Χαϊδάρι, εἰς Ράχοβαν, εἰς Τουρκοχώρι, εἰς Δίστομον, εἰς Κερατσίνην καὶ περὶ τὴν Μονὴν τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος· δὲν ἦτον ἡ φωνὴ ἡ ἀνακαλέσασα τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸ εἶναι ἀπὸ Μακρυνόρους μέχρι Φαλήρου· δὲν ἦτον ἡ φωνὴ ἡτοι ἐνέπνεε καὶ εἰς αὐτῶν τῶν ἀτολμοτέρων τὰς ψυχὰς τὸ ιερὸν τῆς φιλοτιμίας πῦρ. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἓν, ἀποθανόντος τοῦ Καραϊσκάκη, προέκειτο νὰ προχειρισθῇ ἡγεμῶν τοῦ στρατοῦ ἔτερος, ὁ στρατὸς οὗτος ὥμοιασε τὰ ἀρχαῖα ἔκεινα τῆς καλῆς τέχνης ἀγάλματα, τῶν ὅποιων ἐν καιρῷ τῆς παρακμῆς ἀφηροῦντο αἱ κεφαλαὶ, ἵνα ἀντ' αὐτῶν ἐπιτεθῶσι κεφαλαὶ ἄλλαι καὶ πρὸς ἀπαντα τὸν ρυθμὸν τοῦ ἐπιλοίπου σώματος ἄλλοτραι. Δὲν κατέλιπε μὲν διὰ μιᾶς τὰς τάξεις αὐτοῦ· ἦτον ἀποφασισμένος βεβαίως νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκον, ἀλλὰ ἔβλεπεν ὅτι θέλει τὸ ἐκπληρώσει ἀνευ πεποιθήσεως πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν, ἡ μᾶλλον πεποιθώς, ὅτι ἀγεταὶ ἐπὶ καταστροφήν.

‘Ἡ δὲ κατάπληξις αὕτη δὲν περιωρίζετο εἰς μόνον τὸ στρατόπεδον τῆς Ἀττικῆς, ἀλλὰ, ως δι' ἡλεκτρικοῦ σύρματος, διεδόθη ἐν ἀκχρεὶ εἰς Σαλαμῖνα, ὅπου ἐτελέσθη ἡ κηδεία τοῦ ἀνδρὸς, εἰς Πόρον, ὅπου ἔδρευεν ἡ ἀντικυθερηνητικὴ ἐπτροπὴ καὶ ὑπῆρχον ἔτι συντριψθεῖσι τοῦ ἔθνους, εἰς Ναύπλιον,

ἀπκνταχοῦ τῆς Ἐλλάδος. ‘Ο ἀρχιστράτηγος, διατάξεις νὴ μετακομίσωσι τὸν νεκρὸν εἰς Σαλαμῖνα, διέδωκε συγχρόνως τὴν φρήμην ὅτι ἐπέμφθη εἰς Αἴγιναν, φοβούμενος εὐλόγως μήποτε οἱ πλεῖστοι τῶν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν μεταβῶσιν εἰς Σαλαμῖνα, ἵνα ἀποδώτωσιν εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν τὰς τελευταίας τιμᾶς, καὶ κινδυνεύσῃρούτω τὸ στρατόπεδον, μάλιστα εἰς περίστασιν τοσοῦτον κρίσιμον. ’Αλλ’ οὐδὲν ἡττον πολλὰ ἐχύθησαν δάκρυα καὶ πολλοὶ τίκνουσθησαν στεναγμοὶ ἐπὶ τῆς κηδείας ἔκσινης. “Αμα ἔρθασεν εἰς Σαλαμῖνα τὸ πλοῖον τὸ φέρον τὸν νεκρὸν, πάντες οἱ κατοικοῦντες καὶ παροικοῦντες εἰς αὐτὴν ἀνδρες, γυναικες, παιδία καὶ γέροντες ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν ρεστὰ θρήνων καὶ κλαυθμῶν δι’ ὅλης δὲ τῆς ἐκφορᾶς τὴν λυπηρὰν τοῦ κλήρου ψαλμῳδίαν δὲν ἐπανισταν διακόπτουσκι αἱ γοεραι τοῦ πλήθους ἐκείνου κραυγαῖ, τὸ ὄποιον ἥσθαντο καὶ ἐκήρυττεν ὅτι ἐστερήθη πατρὸς καὶ σωτῆρος. Καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κατελήθησαν αἰσθήματος πάντες οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους, ζωηρῶς ἀπεικονίσαντες τὴν ταραχὴν αὐτῶν ἐν τῇ περιφρήμῳ διαταγῇ τῆς ἡμέρας, ἢν ἡ ἔθνικὴ συνέλευσις, ψηφίσασα διμοθυμαδὸν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 25 ἀπριλίου, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ ἐν τῇ Ἀττικῇ στρατόπεδον. Ποτὲ “Ἐλλην δὲν ἤξιώθη τοιαύτης ὑπὲρ τῆς μνήμης αὐτοῦ διαδηλώσεως” ἢ δὲ ψυχὴ τοῦ Καραϊσκάκη ἐσκίρτητο βεβαίως καὶ ἀποχρώντως ἐθεώρησεν ἐκυτὴν ἀπόζημιωθεῖσαν διὰ τοὺς κόπους καὶ τοὺς μόχθους τοῦ πολυταράχου αὐτῆς βίου, ἀκούσασα τὴν φωνὴν τοῦ ἔθνους τάδε περὶ αὐτοῦ ἀποφαινομένην.

« ‘Η φιλτάτη Πατρὶς θρησκεῖ ἀπαρηγόρηγος, ἀπολέσασα τὸ γησιώτατον τέκνον την̄ θρηνεῖ καὶ κόπτεται στερηθεῖσα τοῦ θερμοῦ προμάχου τῶν ιερῶν της δικαιῶν· θρηνεῖ τὸν διαρρήγαντα τὰς ρέας ἀ.Ι.νσεις τῆς Στερεάς ‘Ε.Ι.λάδος, τὸν ἔρδοξον ριχητὴρ τῆς Ἀραχόβης, τὸν ἐξο.λοθρευτὴν τῶν τυράρρων θρηνεῖ τὸν ἀρείτολμον Γερεκόν· Ἀρχηγὸν Καραϊσκάκην, ὃστις μαχόμενος ὑπὲρ τῶν κλεικῶν Ἀθηρῶν ἐπεσεν ἐνδόξως καὶ πρέωρ τὰ λοισθια ἀ.Ι.λο τι δὲκ παρῆγειλε παρὰ τῶν Ἀθηρῶν τιγ διάσωσις.

« Ελλάς ! πένθησον τὸν πολύτιμόν σου Καραϊσκάκην ! Ελληνίδες ! μαυροφορέσατε διὰ τὸν ὑπερασπιστὴν τῆς τιμῆς σας Φιλέλληντες ! » Ελληνες ! στρατιῶται ἐμβριμήσατε τὸν ἀρδεῖον συντρατιώτην σας καὶ καταβρέχοντες τὴν ιερὰν γῆν τῷν κλεινῷ Αθηνῶν μὲ τὰ καρδιοστεάλακτα δάκρυνά σας, ἐκδικήθητε τὸ αἷμά του, τιμωρήσατε τὸν ἀσεβεστάτον φορεῖς του καὶ σώσατε τὰς Ἀθήνας.

« Εὐδαιμώντας Καραϊσκάκη ! δρκισθεὶς ρὰ ζύγος ἡ ρ' ἀποθάνης ἐλεύθερος, ἴρυλαξας τὸν δρκον σου, ως χρηστὸς πελίτης, ως εὐσεβὴς χριστιανὸς, ως τίμιος ἀκερωπος ὡς τοιοῦτος τῆς ἀρεκτιμῆτου ἐλευθερίας μάρτυρα, ως ἐντίμως ἀθλήσαντα καὶ στεφανωθέντα μὲ τὰς δάφνας τῆς ὁδοῦ τῆς ἀθαρασίας, Σὲ ὑπεδέχθυσαν εἰς τὰ ηλέσια πεδία προσμετιώντες οἱ τρισδιάβολοι ἔκεινοι ἥρωες, δοσοὶ ἀκέθαροι διὰ τὰ δίκαια τῆς Πατρίδος καὶ τῆς ἀγθρωπότητος. Μεταξὺ τούτων περιεπταμένη ἡ ἀκτινοθόλος οκιά σου εἰς τὴν αἰωνίαν μακαριστητα, δὲν ἐλησμόντος τὰς Ἀθήνας καὶ ηὖη ἐπιφοιτῶσα εἰς τὰς ὅμηρύρεις τοῦ Στολάρχου, τοῦ Ἀρχιστρατήγου, τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ στρατοπέδου τῆς Ἀττικῆς, θεωρεῖ τὰ πολεμικὰ καὶ σωτηριώδη ἐπιχειρήματά των, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐξ ὑψοντος ἀντεληφύει τοῦ Υπερτάτου Βασιλέως διὰ ρὰ τὸν βοηθήσῃ ρὰ σώσουν τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα, εἰς δόξαν τῆς πλοτεως καὶ τῆς Πατρίδος. »

Τί δύναται ἡ ἀσθενής ἡμῶν φωνὴ νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν κραυγὴν ταύτην ἔθνους ὄλοκλήρου ;

Ο θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη κατέστη ἀμέσως σχεδὸν γνωστὸς καὶ εἰς τοὺς πολεμίους. Αἰγύπτιος ταχτικὸς, πρὸ καιροῦ αὐτομολήσας εἰς τοὺς « Ελληνας καὶ ὑπηρετῶν ὡς ἵπποκόμος παρ' ἐνὶ τῶν Σουλιωτῶν ἀξιωματικῶν, λαβὼν τὸν ἵππον τοῦ κυρίου του καὶ δραπετεύσας πρὸς τοὺς ἔχθροὺς, ἔφερε τὴν εἶδησιν τοῦ μεγάλου γεγονότος. « Η χαρὰ καὶ ἡ αγαλλίασις, ἥτις ἐπεκράτησεν ἀμέσως εἰς δόλον τὸ Τουρκικὸν στρατόπεδον, δὲν δύναται ν' ἀντιπαραβληθῇ εἰμὴ πρὸς τὴν λύπην καὶ τὴν ἀθυ-

μίαν, ἥτις εἶχε καταλάβει τὰς Ἑλληνικὰς ψυχὰς. « Δὲν ὑπάρχει πλέον Καραϊσκάκης, ἐφώναζον οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὰ χαρακώματά των» πρέπει νὰ ἐνδυθῆτε τὰ μαῦρα ». Καὶ τεθόντι, στρατηγὸς καὶ στρατιῶται δὲν ἐφοβοῦντο τόσου τὸ ἔθνος ὄλοκληρον ὃσον τὴν ἀξίαν τοῦ ἐνὸς ἐκείνου ἀνδρός. « Εναὶ Ῥεσίτην, ἔλεγον, ἔχουν οἱ Τούρκοι, καὶ ἔνα Καραϊσκάκην οἱ Ἑλληνες» δύο λεοντάρια πολεμοῦν διὰ νὰ καταβάλῃ ἐν τὸ ἄλλο ἡ Ἀρ-βανητιὰ ἄλλον Ῥωμαίον καπητάνον δὲν φοβᾶται παρὰ τὸν Κα-ραϊσκάκην. »

Διότι εἰς τὴν Ἀλβανίαν μάλιστα βαθείας φχίνεται ρύματα ρίζας ἡ τοῦ Καραϊσκάκη φήμη, ἵσως χωρίως ἔνεκα τῆς περὶ Ράχαβαν καταστροφῆς καὶ παραιμία μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν ἐπεκράτησεν, διαν. ἔβλεπόν τινα φεύγοντα μὲ βίᾳν, « ποῦ φεύγεις, μωρὲ, ὡσάν νὰ σὲ κυνηγῷ ὁ Καραϊσκάκης; » Ο δὲ πρῶτος αὐτοῦ γραμματεὺς, ὁ Γεώργιος Γαζῆς, διηγεῖται, ὅτι περιηγούμενος ἐν ἕτας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν, ἤκουε πολλάκις Ἀλβανοὺς, εἰς ἐμφυλίους περιπλακέντας στάσεις, κραυγάζοντας πρὸς ἄλλήλους « ντάλε! ντάλε! τιὲ σιότζι μὲρ ντουοέκ Καραϊσκάκητ! » ἢγουν « στάσου! στά-σου! νὰ ιδῆς μιᾶ φορᾶ τουφάκι τοῦ Καραϊσκάκη. »

· Ή τασαύτη τῶν πολεμίων ὑπέρ τοῦ ἀνδρὸς ὑπόληψις καὶ χαρὲ διὰ τὸν θάνατόν του, καὶ τασαύτη ἀφ' ἔτέρου τῶν Ἐλλήνων Θλίψις, φοβερὸν ἐπέπρωτο μετ' ὀλίγον νὰ λάβωσι τὸ ἀμοιβαίον κῦρος. Εἰκοσιτέσσαρες δὲν εἶχον εἰσέτι παρέλθει ὥραι ἀφ' ἣς στιγμῆς ἐξέπνεεν ἐν Φαλήρῳ ὁ Καραϊσκάκης, καὶ ὁ Κόχραν, ἐν τῇ ἀρρεσόνῃ αὐτοῦ, νομίζων ὅτι δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὰ παρ' ἐκείνου ἀποφασισθέντα, ἀπεβίβαζε τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 εἰς Κωλιάδα τὸ ἄνθος τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ διέτασσεν αὐτὸν νὰ ἐξορμήσῃ τὴν ἐπιοῦσαν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν. · Ἀλλὰ ἀντὶ, ὅπως εἶχε σχεδιάσει ὁ Καραϊσκάκης, νὰ γίνῃ ἡ ἐφόρμησις ἐκατέρωθεν, ἀπὸ Φαλήρου δηλαδὴ ἀμα καὶ ἀπὸ τοῦ ἐλαιῶνος, ἵνα διαιρεθῶσιν οὕτω αἱ δυνάμεις τῶν πολεμίων, ἡ ἀνάβασις ἐγένετο ἥδη ἀπὸ μόνου τοῦ Φαλήρου, ὡστε ὁ Ῥεσίτης ἀδυνήθη νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῆς μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς στρα-

τιᾶς ἀντὶ, ὅπως εἴχε μελετήσει ὁ Καραϊσκάκης, οἱ διὰ τοῦ ἀναπεπταμένου ἐκείνου πεδίου ἀναθίνοντες νὰ ὄχυρωθῶσιν ἐγκαίρως ἐντὸς χαρακωμάτων ἀσφαλῶν, ἥδη, οὐδένα ἔχοντες παρόντα ἀνώτερον ἀρχηγὸν, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν παραλίαν ἀσκήπως καὶ ἀρρύθμιας καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξηπλώθησαν, ὡστε, ἐνῷ τὸ μέτωπον αὐτῶν ἐπλησίαζεν εἰς τὸ φρούριον μέχρι βολῆς ὅπλου, οἱ οὐραγοὶ διέτριψον ἔτι πλησίον τῆς θαλάσσης ἀντὶ ὀλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν ἵππικὸν νὰ συναποσταλῇ μετὰ τῆς μοίρας ἐκείνης τοῦ στρατοῦ, ἥτις ἴδιως ἔμελλε νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὰς προσθολὰς τοῦ ἵππικοῦ τῶν πολεμίων, τὸ Ἐλληνικὸν ἵππικὸν ἐλησμονήθη εἰς τὸν Πειραιᾶ. Τὰ ἀποτελέσματα τοιούτων σφαλμάτων ἦσαν πρόδηλα. Ὁ Λιμνάνιος ἀνατείλαντος τοῦ ἥλιου τῆς 24 ὁ Ρεγίτης, παρατηρήσας τὰ γενόμενα, ἤρχισε τὸ πρῶτον νὰ πυροβολῇ προαγομένης δὲ τῆς ἡμέρας καὶ πειθόμενος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὅτι τὸ κίνημα εἶναι μεμονωμένον, ὅτι ἡ ἀριστερὰ τῶν Ἐλλήνων πτέρυξ διατελεῖ ἐν πλήρει ἀπραξίᾳ, ὅτι ἐπομένως εἶναι ἐκ δεξιῶν ἀσφαλέστατος, ἐξώρυγησε περὶ μεσημέριαν κατὰ τῶν ἀναθάντων μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ ἵππικοῦ καὶ πεζίκοῦ. Οἱ Ἐλληνες μόλις ἐπρόφθασαν νὰ κενώσωσι τὰ δύλα τῶν, καὶ τὸν πυροβολισμὸν διεδέχθη διαξιφισμὸς φονικώτατος, καὶ τροπὴ γενικὴ καὶ ὄλεθρία. Ποτὲ ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς δὲν ἐπαθε συμφορὰν μᾶλλον πολυδάκρυτον, διότι ἀπέβαλε κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην ἡμέραν 1500 τούλαχιστον τῶν ἐκλεκτέρων αὐτῆς μαχητῶν, 9 πυροβόλα καὶ πολλὰς σημαίας. Ολοι σχεδὸν οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ γενναιότατοι τῶν Κρητῶν ἐπεσούν ἐκ τῶν εἰκοσι καὶ ἓξ φιλελλήνων, οἵτινες παρευρέθησαν εἰς τὸ πυκνότερον τοῦ ἀγῶνος, διεσώθησαν τέσσαρες καὶ μόνοι ἐκ δὲ 300 τακτικῶν, 29 μόνον ἄνδρες. Ὁ Ιωάννης Νοταρᾶς, ὁ Λάζαρος Βεῖκος, ὁ Γεώργιος Τζαβέλας, ὁ Ἀθανάσιος Τούσιας Βότσαρης, ὁ ταγματάρχης τοῦ τακτικοῦ Ἰγγλέσης ἐφονεύθησαν. Ἐκ τῶν ἀρχηγῶν δύο μόνοι ἐξωγράθησαν, ὁ Δημήτριος Καλλέργης καὶ ὁ Γεώργιος Δράκος, θραυσθέντων τοῦ ποδὸς τοῦ πρώτου καὶ τοῦ βραχίονος τοῦ δευτέρου. Καὶ ὁ μὲν ἐξηγοράσθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τῶν συγγενῶν, ὁ δὲ Δράκος, ὃν ὁ στρατάρχης

τῶν πολεμίων ἐκράτει δέσμιον ἵνα πέμψῃ εἰς τὴν Κωνσταντίνην υπόπολιν ὡς λαμπρότατον τῆς νίκης τρόπαιον, ἐθανάτωτεν ἑαυτὸν διὰ μαχαιριδίου ἡχμαλωτεύθησαν ὅμως ἔτι 240 ἄνδρες, οἵτινες παραταχθέντες ἀπαντεῖς εἰς γραμμὴν ἀπεκφάλισθησαν. Καὶ ταῦτα πάντα συνέβησαν τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἀληθὴς τοῦ μεγάλου τούτου νεκροῦ κηδεία. 'Ο στρατὸς, ὃστις δὲν ἤδυνήθη νὰ ἀποδῷσῃ αὐτῷ ἐν Σχαλαμίνῃ τὰς νενομισμένας τιμὰς, ἀπῆλθεν εἰς Φάληρον ἵνα τελέσῃ τὴν νεκροπομπὴν ἐκείνην παράταξιν καὶ θύσῃ ἐπὶ τῆς μνήμης αὐτοῦ πεντεκαλέδεκα τῶν ἀρίστων μαχητῶν ἐκατόμβας, μαρτυρῶν οὕτω δτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος δὲν ὑπελείπετο καὶ εἰς αὐτὸν ἀλλοι εἴμην νὰ ἀποθάνῃ.

"Οταν τὴν ἑσπέρον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Κιουταχῆς ἔφερεν ἐνώπιόν του τὸν ἡκρωτηριασμένον Καλλέργην, ἀφοῦ ἀπήνθυνε εἰς αὐτὸν ἐρωτήσεις τινὰς, « ίδε, τὸν εἶπε, τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ· χθὲς ἐνόμιζον ἐμαυτὸν ἀπολεσθέντα, καὶ σήμερον ἡ πρόνοια σὲ παρέδωκεν εἰς χεῖράς μου. ν Δὲν περιέπεσον δὲ τὴν ἡμέραν ταῦτην εἰς χεῖρας τοῦ Κιουταχῆ ὁ Καλλέργης μόνον καὶ ἄλλοι πολυάριθμοι αἰχμαλωτοί, ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς ὅλος διελύθη, καὶ ἡ ἀκρόπολις παρεδόθη, καὶ ἡ Στερεά Ἑλλὰς σύμπασα ὑπέκυψεν αὕθις εἰς τὸν Ὁθωμανικὸν ζυγόν· διότι τάντα ταῦτα μετ' ὄλιγον ἐπῆλθον ὡς ἀποτελέσματα τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη.

Ἐπίλογος.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη.

Προοιμιαζόμενοι εἴχομεν εἰπεῖ, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ γνησιώτερον, οὕτως εἰπεῖν, προϊὸν τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ τωόντι, ἀν ἀναλογισθῶμεν ὅποια τις ἄλλοιώσις συνέβη εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν διῆγε τὸν βίον τοῦ

κλέπτου καὶ τοῦ μισθοφόρου μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων τῆς ἐπαναστάσεως χρόνων, καθ' ἣν κατετάσσετο ὑπὸ τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἐλλάδος μεταξὺ τῶν ἀπλῶν αὐτῆς χιλιάρχων, μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Ἰσακού, τοῦ Δημητρίου Μεχρῆ, τοῦ Ἀλεξίου Βλαχοπούλου, τοῦ Γεωργίου Τζόγκα, τοῦ Κώστα Σαδήμα καὶ δεκαεξ ἄλλων ὑπλαρχηγῶν, ἢ ἡγωνίζετο οὕκοθεν ν' ἀρπάσῃ ἀπὸ τὸν Γιαννάκην Ῥάγκον τὴν ἐπαρχίαν τῶν Ἀγράφων· καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς πάλιν καθ' ἣν ἀναγορευθεὶς Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῆς ὅλης Στερεάς Ἐλλάδος ἐπέβαλλε τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ εἰς ἀπαντας τοὺς πρὸ μικροῦ ἔτι ὁμοταγεῖς συντριψτάς, καὶ πίπτων ἐν Πειραιεῖ ἥκους τὸ ἔθνος ὄλοκληρον, ἐν Τροιζῆνι συνηγμένον, ἀνακηρύττον αὐτὸν ἐλευθερωτὴν τῆς Ρούμελης καὶ ἐπικαλούμενον αὐτὴν αὐτοῦ τὴν σκιὰν ἵνα, ἐπιφοιτῶσα εἰς τὰ συμβούλια τῶν περιλιπομένων ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, συντελέσῃ εἰς συμπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος· ὅταν ἐνθυμηθῶμεν ὅποια τις μεταβολὴ ἔξεων, διαθέσεων, περιστάσεων συνέβη εἰς τὸν ἄνδρα αὐτὸν ἐποχῆς ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐστρωνεν αὐτὸν εἰς τὸν φάλαγγα καὶ ἐδίδεν αὐτῷ εἰς τοὺς πόδας πληγὰς χιλίας· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν εἰς τὴν περὶ Κομπάτιον μάχην ὁ Καραϊσκάκης, μὴ ἀρχούμενος ν' ἀνδραγαθήσῃ περιφανῶς, ἐστρεφε, πρασθέτων τὴν αἰσχροτέραν ὕβριν εἰς τὴν τῶν πολεμίων τροπὴν, ἐστρεφε πρὸς αὐτοὺς γυμνὰ τὰ ὄπισθια· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν, μηδεμίαν ἔτι ἔχων ἴδεαν τῆς ἡθικῆς δύναμεως τῆς Κυβερνήσεως, περιφρόνει καὶ ἐπολέμει αὐτὴν, μέχρι τῶν χρόνων καθ' οὓς, ἀναγνωρίζων ὅτι ἡ ἡθικὴ ἐκείνη δύναμις, καὶ τοι παντὸς ὑλικοῦ στηρίγματος καὶ πόρου ἀπεστερημένη, ἦτον ἐν τούτοις ἡ μόνη ἴκανη εἰσέτι νὰ σώσῃ τὴν Ἐλλάδα, ἐπεζήτει εὐπειθῶς τὴν προστασίαν αὐτῆς, καὶ ἡνείχετο τὰς ἀδικίας αὐτῆς, καὶ ἐπέβαλλε σιγὴν εἰς τὰ πάθη αὐτοῦ, καὶ ἡγωνίζετο νὰ οίκονομήσῃ Ἐλληνας καὶ ξένους, καὶ ἐκρόυτε τὴν ἐνότητα τῆς ὅλης Ἐλλάδος, καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἡσθάνετο τὸ δίκαιον καὶ τὸ πρέπον, καὶ ἀπερχόμενος ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ναυαρχίδος ως ἡγεμών μερίων Ἐλλήνων ἔβλεπε τὴν φρουρὴν τοῦ πλοίου παρουσιάζου-

σαν αὐτῷ τὰ δπλα, καὶ ἀπὸ τοῦ ἵσου συνελάβει μετὰ τοῦ ἄγειρούχου τῶν Ὀθωμανῶν στρατάρχου· δταν, λέγομεν, ὡς ἐν κατόπτρῳ περιεσταλμένῳ, περιλαβόη διὰ μιᾶς δ ὀφθαλμὸς ἡμῶν τὰς τοσοῦτον ποικίλας καὶ ἀντιθέτους περιπετείας τοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν ἔξαισίαν δύναμιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸν ἀφειδῆ τρόπον δὶ' οὐ αὕτη ἀνταμείβει τοὺς πιστοὺς αὐτῆς λειτουργούς. Οὐδεὶς τῶν ἑζόχων τῆς ἐπαναστάσεως ἀνδρῶν, ἀπὸ τοσοῦτον ταπεινοῦ δρμήσας στημέσου, εἰς τοσοῦτον ὑψὸς ἀφίκετο περιωπῆς. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα ὄνόματα, ἵνα μᾶλλον συγκεχριμένως καταδεῖξωμεν τὴν ἀληθειαν ταύτην διότι εἰς ἡ δύο τῶν ἀνδρῶν ἔκειτον ζώσιν ἔτι, ἑτέρων δὲ τὰ ὄνόματα τασεῦτον ἔτι ζυγίζουσιν εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς παρούσης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ὥστε καὶ περὶ αὐτῶν, καὶ τοι θανόντων, δμιλοῦντες, ηθελεν ἵσως λογισθῆ ὅτι εἰς προσωπικὰς καταβαίνομεν συζητήσεις. Ἄλλα πᾶς δ ἀπαθῶς καὶ ἀμεραλήπτως μελετήσας τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα θέλει καὶ οἴκοθεν δμολογήσει τὴν ἀληθειαν τοῦ συμπεράξματος, εἰς δ ἔφερεν ἡμᾶς δ παροῦσα μελέτη, δτι ὑπὲρ πάντας ἄλλον ἀνδρα τοῦ ἀγῶνος, δ Καραϊσκάκης δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰς τὸ γνησιώτερον τέχνων καὶ δημιούργημα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ δὲ τοῦτο ἡτο καὶ τὸ ἀκροβέστερον αὐτῆς ἀπεικόνισμα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, αὐτοῦ θανότος, δ Ἑλλὰς ἐνόμισεν ὅτι τὸ ἄλλον αὐτῆς ἔργον ἀπώλετο, καὶ ἐθένησε νὰ ἔξαστραψώσῃ καὶ νὰ ἀντηγήσωσῃ τὰ πυροβόλα τῶν τριῶν δυνάμεων ἐν Πύλῳ, ἵνα δώσωσιν αὐτῇ νέαν ψυχὴν πρὸς ἔξαχολούθησιν τοῦ ἀγῶνος.

Τίνα δὲ τὰ πρεκτικὰ μαθήματα δσα δυνάμεθα νὰ ἔξαγαγμωμεν ἐκ τῆς μελέτης ταύτης, δη μᾶλλον δύναται νὰ ἔξαγαγγῇ δη νεωτέροχ ἡμῶν στρατιωτικὴ γνεα, εἰς δην κυρίως ἀφορῶντες ἐφιλεπονήσαμεν τὴν παροῦσαν βιογραφίαν; δ Καραϊσκάκης εἶχε βεβαίως μεγάλα ἐλαττώματα, ιδίως ὁλίγην περὶ τοὺς λόγους, καὶ ἐνίστε περὶ τὰς πράξεις σεμνότητα, τὴν μέχρι τέλους τοῦ σταδίου αὐτοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον παραμειγκαν, καὶ εἰλικρινὴ ἀποστροφὴν πρὸς τὸ τακτικὸν στοιχεῖον.

Ἄμφοτερχ ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ βίου· τὸ δὲ τελευταῖον, ἡ μικρὴ δηλαδὴ ὑπόληψις ἣν εἶχε πρὸς τὸν τακτικὸν στρατὸν, οὐ μόνον ἐξηγεῖται, ἀλλὰ καὶ δικαιολογεῖται. Ἐλάθομεν καὶ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ εἰπωμεν πολλάκις, ὅτι οὐδεμίκια ὑπάρχει σύγκρισις μεταξὺ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἀτάκτου, καὶ ἡθέλομεν βεβαίως ἐλεσινολογήσει τὸ ἔθνος, ἐὰν σήμερον ἐνέμενεν εἰς τὴν γνώμην ὅτι δύναται ἔτι νὰ πράξῃ τι γενναῖον καὶ μέγα διὰ τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τὸ τακτικόν μας ὑπῆρξε τοσοῦτον εὐάριθμον καὶ ἀτελῶς ὠργανωμένον, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ὡς πρόσκομμα μᾶλλον ἥδυνατο νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς ὅργανον πολεμικὸν ἐπιτήδειον· ἡ σύμπραξις τῶν δύο στοιχείων συνεπήγετο ἀπειρα ἀτοπήματα, καὶ ἐπειδὴ ἔδει νὰ ἐνδώσῃ τὸ ἔτερον, φυσικώτατον ἦτο νὰ προτιμηθῇ ἐκεῖνο, δι' οὗ ἐπὶ τέλους κατωρθώθησαν οἱ μεγαλήτεροι τοῦ ἀγῶνος ἄθλοι.

Τὴν σήμερον τὸ ζήτημα κατ' εὔτυχίαν ἐλύθη. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, δοῦλος ἑλληνικὸς στρατὸς, δὲν δύναται εἰμὴν νὰ διοργανωθῇ κατὰ τὴν νεωτέραν ἐπιστήμην καὶ τέχνην· ὥστε κίνδυνος δὲν ὑπάρχει, διότι δο Καραϊσκάκης πολλὰ καὶ μεγάλα ἐπράξει διὰ τοῦ ἀτάκτου στοιχείου, νὰ περιέλθῃ τις εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δύναται καὶ τοῦ λοιποῦ νὰ κατορθωθῇ τι λόγου ἀξιού διὰ τῶν αὐτῶν μέσων καὶ ὀργάνων· καὶ οὐδὲ ὑπάρχει ἐπίστις κίνδυνος νὰ ἰδωμεν ἐπαναλαμβανομένους τοὺς διμηρικοὺς ὄπωσούν τρόπους καὶ τὰς ἔξεις ἐποχῆς ἦτις ἀνεπιστρεπτεὶ παρῆλθε. Τὰ ἐλαττώματα ἀρα τοῦ ἀνδρὸς οὐδὲ δεκτικὰ εἰσὶ μηνίσεως.

Κατὰ δυστυχίαν, καὶ ἐκ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ τὸ μέγιστον δὲν διδάσκεται, διότι οὐδέποτε ἐδιδάχθη. Τὸ προτέρημα τοῦτο ἦτον ἡ ἐξαίρετος αὐτοῦ στρατηγικὴ εὐφυΐα. Ὅταν δο Καραϊσκάκης, μετὰ τὴν μάχην τοῦ Χαϊδαρίου καὶ τὴν εισοδον τοῦ Κριεζότου εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἐπεχείρησε τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ρούμελης ἵνα ἀπειλήσῃ τὰ νῶτα τοῦ Κιουταχῆ· δταν, μαθὼν περὶ Δοθρέναν ὅτι ἐπέρχεται ἐξ Ἀταλάντης, δο Μουσταφάμπεης, ἐγκατέλιπεν ἀμέσως τὸ χωρίον ἐκείνο καὶ κα-

ταλαθών τὸ Δίστομον, ως τὸ ἀληθὲς κρίσιμον σημεῖον τοῦ ὅλου προκειμένου ἀγῶνος, ἀπέκλεισεν ἔπειτα ως ἐν παγίδι τοὺς πολεμίους εἰς Ῥάχοβαν· ὅταν τελευταῖον μετὰ τὴν εἰς Ἀττικὴν ἐπάνοδόν του, ἐθεώρησεν ὅτι, τῶν Ἑλλήνων κυρίων ὄντων τῆς μεγάλης Ῥούμελης καὶ τῆς Θαλάσσης, μία ἔτι ὑπελείπετο ἡ ὁδὸς, διὸ τῆς ὁ Κιουταχῆς ἐλάμβανεν ἐξ Εύβοίας τροφὰς καὶ πολεμεφόδια, ἡ διὰ τοῦ Ὄρωποῦ καὶ τοῦ Μαραθῶνος ἀγουσα, καὶ ἐπέμενεν ὅτι μοῖρα τοῦ στρατοῦ ἀξιόλογος δέον νὰ καταλάβῃ τὰς παρόδους ταύτας ἵνα ἐντελῶς ἀποκλεισθῇ ὁ Κιουταχῆς, ὅπερ ὡς μὴ ὕφελλεν, ἔνεκκ πολλῶν προσκομιάτων, δὲν ἐγένετο, ὁ Καραϊσκάκης ἀπέδειξεν, ὅτι εἶχεν ἐν αὐτῷ τὸ ίερὸν ἐκεῖνο πῦρ, δπερ ἡ φύσις μόνη ἐνθέτει εἰς τινας ἀνθρώπους καὶ ὅπερ ὀνομάζεται πνεῦμα στρατηγικόν.

Εἰς τῶν ἐπιζώντων στρατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅστις ὑπηρέτησεν ἐντίμως ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην κατὰ τοὺς δύο τελευταίους τῆς ἐν Ἀττικῇ ἐκστρατείας μῆνας, ὁμιλῶν πρὸς ἡμᾶς πρό τινος περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ μετὰ προθυμίας τῆς προσκούσης εἰς ἄνδρα ἔχοντα τὴν συνείδησιν τῆς ἴδιας ἀξίας, ὁμολογῶν τὰ ἔξοχα ἐκείνου προτερήματα, παρετήρει ἐν τούτοις ὅτι δὲν θεωρεῖ τὴν μάχην τῆς Ῥάχοβας ἀνταξίαν τῆς μεγάλης αὐτῆς φύμης· ἡ ἐν Βαλτεσίῳ νίκη, ἔλεγεν, ἡ γενομένη κατὰ μαῖον τοῦ 1821, ὑπῆρξε πολὺ σημαντικωτέρα, διότι ἐκεῖ χίλιοι περίπου Ἑλληνες, ἀπειροπόλεμοι ἔτι, ἀντέστησαν εἰς ἔξακισχιλίους λογάδας μέχρι οὗ, ἐπελθόντος τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη μετὰ βοηθείας Γορτυνίων ἀνδρῶν, ἐτράπησαν οἱ πολέμιοι εἰς φυγὴν καταλιπόντες τὰ πυροβόλα αὐτῶν καὶ τὰς ἀποσκευάς, ἐνῷ εἰς Ῥάχοβαν οὐδὲ δισχίλιοι ἦσαν οἱ Ἀλβανοί, οἱ δὲ Ἑλληνες οὐ μόνον τούτων πλειότεροι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἔξατίαν ἥδη ὅλην ἐν μυρίοις ἀγῶσι πολυειδῶς ἀσχηθέντες. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἐὰν θεωρήσωμεν καθ' ἑαυτὰς καὶ μεμονωμένας, οὕτως εἰπεῖν, τὰς δύο μάχας· ἀλλὰ, ἵνα ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀξίαν τῶν κατὰ τὴν Ῥάχοβαν, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν οἶων καὶ ὅσων προηγουμένων στρατηγικῶν κινημάτων ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ παγίς εἰς ἣν ἐνέπεσεν ὁ Μουσταφάμπεης αὐτόθι. Μεγά-

ὴν καὶ πολυθύλλητος βεβαίως ὑπῆρχε καὶ η̄ ἐν Μαρχῶν μάχῃ, ἀλλὰ η̄ τέχνη, η̄ν ἀπεκάλυψεν δὲ Ἐπαμιγάνδας κατὰ τὴν ἐν Λεύκτραις παράταξιν, περιεποίησεν εἰς ταύτην φήμην τούτους θάψαστον ἐνάμιλλον τοῦ περικλεοῦς ἀγῶνος, καθ' δν δὲ οἱ Μιλτιάδης ἔσωσε τὴν Βλλάδα καὶ ἵστις τὴν Εύρώπην ἀπασαν ἀπὸ τῆς Ασιανῆς βαρβαρότητος.

‘Αλλ’ ἔὰν η̄ φύσις δὲν διδάσκεται, ὑπάρχουσιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Καραισκάκη πολλά, τὰ ὅποια η̄ παροῦσα γενεὰ δύναται οὐ μόνον νὰ θαυμάσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ μιμηθῇ. Καὶ πρῶτον πάντων η̄ αὐταπάρνησις μεθ’ ἡς ἐπέβαλλε στγὴν εἰς τὰ ἴδια πάθη ἔνα σίκενομήση συναγωνιστὰς δυσκόλους καὶ ἀνεπιτηδείους ἀρχηγούς. ‘Ο τρόπος καθ' δν ἐπολιτεύθη ἐπανειλημένως πρὸς τοὺς Σουλιώτας μέχρις οὐ κατώρθωσε νὰ ὑπαγάγῃ αὐτοὺς ἐντελῶς· η̄ ἀνοχὴ καὶ η̄ δεξιότης, μεθ’ ἡς ἡγωνίσθη νὰ ἐλαττώσῃ τὰ ἀτοτήματα τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ νὰ ἀναχαιτίζῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ στολάρχου· ταῦτα δὲ πάντα, ἐνῷ δέξιτας μὲν ἦτο δὲ χαρακτήρ τοῦ ἀνδρὸς, βαθεῖαν δὲ καὶ δεδικαιολογημένην εἶχε τὴν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, μαρτυροῦσιν δτι; ή ἀληθής φιλοπατρία καὶ φιλοδοξία δύναται νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὰ πάθη ἡμῶν χαλινὸν συντελεστικώτατον πρὸς ἔξομάλυνσιν τῶν δυσχερεστέρων περιστάσεων.

Τι δὲ νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς πειθαρχίας, τὸ διποίον τὴγωνίσθη καὶ κατώρθωσε νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὰ πολυάριθμα ἔκεινα στίφη, τὰ δόποια οὐ μόνον μισθοδοσίαν κάμημαν δὲν εἶχον, ἀλλὰ πολλάκις καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἐστροῦντο ἄρτου; ‘Η πρὸς τὴν ἀλλοτρίαν περιουσίαν εὐλάβεια τοῦ στρατοῦ, καὶ μάλιστα στρατοῦ εἰς τοιαύτας εὐρισκομένου περιστάσεις, εἰναι βεβαίως τὸ εὐγενέστερον μάθημα, δπερ δύναται νὰ παράσχῃ ἡμῖν η̄ ἱστορία, διότι, κατὰ δυστυχίαν, φύσει δὲ σχυρὸς καὶ δὲνοπλος ἥπει πρὸς τὴν ἀδικίαν, τὴν ἀρπαγὴν, τὴν καταπίεσιν. Πολλοὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ Ναπολέοντος, τῶν διοικαστοτέρων ἀναδειχθέντων ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἡμαύρωσαν τὴν δόξαν αὐτῶν διὰ ληστείας, ητις ἔφερεν εἰς ἀγανάκτησιν τὸν μέγαν ἔκεινον ἀνθρωπον. Καὶ ἐν τούτοις οἱ στρατη-

γοὶ αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν ταχτικῶς, διῆγον ἐντὸς κοινωνίας εὑρύθμου καὶ ὑπηρέτουν ἡγεμόνα οὐ μόνον ἀφειδῶς ἐπαρκοῦν· τα εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς χρείας, ἀλλὰ καὶ μυθώδεις παρέχοντα αὐτοῖς ἀμοιβάς· ὥστε ἔτι μᾶλλον πρέπει νὰ θαυμάσωμεν· τὸν ἡμέτερον ὄπλαρχηγὸν, ὅστις ἀνετράφη ὅπως ἀνετράφη, καὶ ἦρχε στρατοῦ ἀτάκτου καὶ λιμώττοντος. Κατώρθωσε δὲ ὁ Καραϊσκάκης νὰ εἰσαγάγῃ κατὰ τοῦτο τάξιν τινὰ ἐντὸς τῶν ὄμιλων ἔκεινων τὸ μὲν διὰ πειθοῦς, τὸ δὲ διὰ τῆς βίας, πρὸ πάντων ὅμως διὰ τοῦ ἴδιου παραδείγματος.

Διότι θαυμαστὴ ἴδιως ἦτο ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀφιλοκέρδεια. "Οχι δὲ δὲν ἡγάπα τὰ χρήματα. Ερωτηθεὶς ποτε τί ἀπήλαυσεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἀπήντησεν, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάθομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, διὰ τοῦ ἐξῆς τριστίγου.

« Νέος ὑπαγέρεύθηκα, ὠραίαρ γυραῖκα πῆρα.

Ζεύκια πολλὰ ἐτράβησα, δύξαρ μεγάλην ηῦρα,

Καὶ γρόσια ἐκαζάρτησα, ὅσα μοῦ ἤτορ χρεία. »

Καὶ τῷδέντι, ἐν ὀργῇ τῆς ἐκστρατείας, εἶχεν ἔτι περιουσίαν ἀξιόλογον· ἀλλὰ, λέγει ὁ "Αγγλος ιστορικὸς Γόρδων, ὅστις ὑπηρέτησεν ὑπ' αὐτὸν καὶ ἐγνώρισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς, « ἀποθανὼν δὲν κατέλιπεν εἰψὴ πολλὰ ὀλίγα χρήματα· διότι καθ' ὅλην τὴν ἐκστρατείαν δὲν ἐπαυσεν ἀφειδῶς παρέχων εἰς αὐτὴν ἐξ ἴδιων. »

"Ο βίος τοῦ Καραϊσκάκη εἶναι καὶ καθ' ἔτερόν τι διδακτικώτατος, καὶνὸν ἄλλως ἔχων τοῦτο πρὸς τὸν βίον τῶν κυριωτέρων πρωταθλητῶν τοῦ κατὰ ξηρὰν ἀγῶνος ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Εἴπομεν καὶ προοιμιαζόμενοι, δι' ὅλης δὲ τῆς μετέπειτα ἀφηγήσεως κατέστη πρόδηλον, ὅτι οἱ ἀνδρες οὗτοι ἤναγκάζοντο οἴκοθεν νὰ δημιουργήσωσι τὸν στρατὸν δι' οὐ προέκειτο νὰ ἀγωνισθῶσιν. Η παροῦσα γενεὰ δὲν ἔχει ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὴν φοιβερὰν ταύτην δυσχέρειαν. Τὸ ὅπλον παρέχεται εἰς αὐτὴν ἔτοιμον, εἴθε μόνον φανῆ αἷςία νὰ τὸ μεταχειρισθῇ ἐπιτηδείως ὅταν ἐπέλθῃ τῆς γρήσεως ἢ ὥρα τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔχει καὶ ἄλλο τι ὡς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῆς πλεονέκτημα,

Οὐδεὶς βεβαίως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι ὑπόχρεως ν' ἀναδειχθῇ μεγαλοφυής· ἡ μεγαλοφυΐα δίδεται εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, δὲν ἀποκτάται. Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις πολλὰ τὰ δυνάμενα ἀν δχι ν' ἀναπληρώσωσιν αὐτὴν καθ' ὅλοκληρίαν, τούλαχιστον ὅμως μέχρι τινὸς νὰ ἐπαρκέσωσιν καὶ ἄνευ αὐτῆς εἰς τὰς τοῦ δημοσίου βίου περιπτετεῖας. Ἰδίως δὲ ἐπὶ τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, ὑπάρχοντος στρατοῦ καλῶς ὠργανωμένου, καλῶς ὠπλισμένου, καλῶς ἐκπεπαιδευμένου, καλῶς συντηρουμένου, οἱ τοιούτου στρατοῦ ἡγεμόνες, ἐὰν διὰ μακρᾶς μελέτης καὶ ἀσκήσεως προσεκτήσαντο πᾶσαν τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην ὅσην ἡ μελέτη καὶ ἡ ἀσκησὶς εἰμπορεῖ νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, δύνανται ἐπὶ τέλους καὶ ἄνευ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς νὰ διαπράξωσι πολλὰ καὶ μεγάλα. Παράδειγμα ἔστω ὁ τελευταῖος ἐν Κριμαίᾳ πόλεμος. Οἱ συμμαχικοὶ στρατοὶ οὐδενὸς ἔτυχον δμολογουμένως καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν διάρκειαν μεγαλοφυοῦς ἡγεμόνος· ἐὰν ὑπῆρξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ μεγαλοφυῖα, ὑπῆρξε μᾶλλον ἐν τῷ νέῳ ἔκεινῳ ἀνδρὶ, δστις εἰς τὸ ἀντίθετον ὑπηρετῶν στρατόπεδον, συνέλαβεν ἐν ὥρᾳ κρίσιμῳ τὸ σχέδιον τῶν ἀδαμάστων ὀχυρωμάτων ἀτινα, ὡς ἐκ θαύματος, τὴν ἐπιοῦσαν τῆς περὶ Ἀλμαν μάχης προκύψαντα εἰς μέσον, ἀνεχαίτισαν ἐπὶ ἕτοι ὅλοκληρον ἀπάσας τὰς δυνάμεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Καὶ ὅμως, ἐπειδὴ εἰ συμμαχικοὶ στρατοὶ ἦσαν καλῶς ὠργανωμένοι, καλῶς ἐκπεπαιδευμένοι καὶ καλῶς ὠπλισμένοι, οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν, εἰ καὶ εἰς πολλὰ ἐκ διαλειμμάτων περιέπεσον ἀμαρτήματα, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ κατισχύσωσι τοῦ ἀντιπάλου, δστις, καὶ τοι πεπροικισμένος ὑπὸ ἔζαιρέτου εὐφυῖας, ἐστερεῖτο ὅμως ὀργάνου ἐναμίllου, ἐστερεῖτο στρατοῦ ἔχοντος ἀπαντα τὰ λοιπὰ ἔκεινα πλεονεκτήματα. Πρόδηλον ἀρα ὅτι ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἢν οἱ πατέρες ἡμῶν δὲν εἶχον, δὲν ἤδύναντο νὰ ἔχωσιν, εἰμπορεῖ, μέχρι τινὸς τούλαχιστον, νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολὴν τῆς μεγαλοφυΐας. Ἄλλα μὴ λησμονήσῃ ἡ παροῦσα γενεὰ, δτι καὶ αὐταὶ οἱ ἐπίκτητοι αὐταὶ ἀφεταὶ δὲν ἀποκτῶνται εἰμὴ διὰ μακρῆς μελέτης καὶ ἀσκήσεως.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ Κ. Κ. ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ.

ΑΘΗΝΩΝ.	Σώμα		Σύρ.
Ιωάννης Ὁρεσίτροφος Βιβλιο-		Δηομίδης Κυργζακοῦ	1
οδέτης	10	Πιεράκος	»
Σπυρίδων Γ. Καραϊσκάκης	10	Δημητριάδης Βουλετής	»
Βασ. Βιβλιοθήλη	2	Τριγγέτας	»
+ Θεόφιλος Μητροπολίτης		Λόντος	»
Αθηνῶν	1	Άνδρέας Αύγερινός	»
+ Καλοκερινός Αρχ. Αιτωλ.		Δ. Δρόσος	»
Ακαρνανίας	»	Δ. Καλιφρονᾶς	»
+ Αρχιεπίσκ. Ναυπακτίας	»	Μωραΐτίνης	»
Ε. Δεληγιώργης		Ιπίνης	»
Δ. Βούλγαρης	»	Π. Κολοκοτρώνης	»
Δ. Χριστήδης		Δ. Λεβίδης	»
Α. Κουμουνδούρος	»	Ν. Σαρίπουλος Δικηγόρος	»
Δ. Βότσαρης		Σπυρίδων Χ. Δουκάκης	»
Γ. Μεταξᾶς	»	Σωτηριάδης υποναύαρχ.	»
Δ. Κριεζῆς		Τὸ ύπουρ. τῶν Στρατιωτ.	»
Στέφανος Κουμανούδης	»	Μαστραπᾶς	»
Αντ. Ροδόσταμος		Πάνος Ταγματάρχης	»
Ι. Περόγλους	»	Κλίμακς	»
Κ. Ν. Δόσιος.		Άδ. Παππαδιαμαντόπουλος	»
Αντ. Μαυρομιχάλης	»	Μοναστιριώτης	»
Αριστ. Καρνάλης		Μαυρομάτης Φωκίων	»
Αρτέμης Μύχου	»	Παρήσης	»
Κουντουργάζτης		Στέφανος Γεννάδης	»
Τρικούπης	»	Ρικάκης Δικηγόρος	»
Χαντζόπουλος		Τοσίτσας	»
Δ. Ζαχαρόπουλος Ταγματ.	»	Ι. Κ. Ξεδάκτυλος	»
Φηλίμων		Θ. Κ. Μπάρκας	»
Γιουρδῆς	»	Γ. Μπουκουβάλης	»
		Βουγιουκλάκης Ανθυπασ.	»

ΚΑΛΑΜΩΝ.

Γ. Κωνσταντινίδης
 Ἀγησίλαος Βιτάλης
 Ι. Κυταρίόλος
 Μητθαῖος Διανοσταρίδας
 Π. Βάγκρ Καθηγητής
 Δ. Χ. Δουκάκης φοιτητής
 Π. Μπαρλῆς φοιτητής
 Κωνσ. Χ. Δουκάκης
 Κωνσ. Γ. Παναγιωτόπουλος
 Λ. Νικολόπουλος
 Δ. Α. Λεονταρήδης ἐμπορος
 Σθ. Καράκαλος
 Νικ. Π. Καπότης
 Δ. Ι. Λαμπράκης
 Γεώρ. Θεοδοσόπουλος
 Ι. Μιχαλακόπουλος
 Π. Χριτόπουλος
 Π. Δικουρέζης
 Δ. Βριώνης
 Ιω. Καλλιάνης
 Π. Πλατανόπουλος
 Π. Τσίρπης
 Δ. Στραβοκαΐδης
 Γ. Γεωργαντάκης

ΧΑΛΚΙΔΟΣ.

Ν. Καραπιπέρης
 Η. Παντολέων
 Κ. Παπεδημητρίου
 Ε. Χ. Ιωάννου
 Σ. Β. Τσιριγότης
 Ν. Ι. Λάδηχρης
 Ν. Π. Δημητρίου
 Παπᾶ Γεμενῆς
 Ν. Δ. Ψάλτης

	Σώμ.
Σώμ. Α. Μαυρομιάτης	1
2 Κ. Ι. Τζουρδάκης	2
4 Β. Φωτιάδης ὑπολογιστής	3
» τοῦ 2ου πεζικοῦ τάγματος	3
» Α. Γ. Γαλασίδης ἐκπληρω-	3
» τῆς χρεῶν λιμενάρχου	3
» (Μεντζέλα)	3
» Γ. Μπίνος ὑποτελώνης (Μεν-	3
» τζέλα)	3
» Ι. Χ. Ζωγραφίδης ιατρός	3
» (Μεντζέλα)	3
» Δ. Ροδόπουλος ἀνθυπασπι-	3
» στὴς 2ου τάγματος τοῦ	3
» πεζικοῦ (Μεντζέλα)	3
» Α. Χ. Ἀλεξάνδρου	3
» Γ. Ροδοβητῆς λοχαγὸς τοῦ	3
» 2ου τάγμ.	3
» Δ. Χ. Πετρίδης ιατρός	3
» Β. Διακόπουλος λοχαγός	3
» Κ. Ράλλης	3
» Ι. Ξούτας ἐπιλ.	3
» Κ. Βεζάρχης	3
» Ι. Λ. Σταμάτης λοχαγός	3
» Φ. Δημητρίου λοχαγός	3
» Α. Πλατανιώτης	3
» Ι. Λεδόπουλος λοχαγός	3
» Α. Φλωρόπουλος ἐπίλογ.	3
» Α. Ζωρόπουλος ὑπολ.	3
» Γ. Σπαθῆς ἐπιλογ.	3
» Φ. Τζεράρχας ἐπιλογίας	3
» Ι. Στυλιανὸς μαθητῆς τοῦ	3
» 'Ελληνικοῦ σχολείου	3
ΓΑΣΤΟΥΝΗΣ.	
» Ιωάννης Κιακυρδῆς	3
» Διονύσιος Πεπηλάνης	3
» Δημήτρ. Ι. Οίκονομόπουλος	3

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ.

Σώμα	ΣΠΑΡΤΗΣ.	Σύρ.
Δημ. Ι. Χατσόπουλος	Α. Συνωκυάδης σχολάργυς	1
Γεώρ. Σ. Τσιτσάρας	Ι. Δημητριδής ταγματάρχης	2
Δημήτριος Γ. Δημητριάδης	Ι. Ἀποθολίδης δικηγόρος	2
Πέτρος Χροστίδης λογαργός	Θ. Μιχαλόπουλος ἔμπορος	2
Τυλέμαγος Κουτροβέλης	Λ. Βάρφης γεωμέτρης	2
Σπύρος Γεωργίου Ανθυπολ.	Α. Γ. Ἀποστόλου ἀνθυπο-	
Ν. Γ. Στρομπούλης	λογαργός	2
Ιωάν. Ζ. Μελατσῆς	Π. Ν. Κοριωτάκης.	2
Ν. Δ. Χατζόπουλος Ἰατρὸς	Τρύφων Κατζχούνης (Μισθρᾶ)	2
Γεώρ. Τζάπαλος ("Αγραρια")		
Δ. Λασπικίδης λογαργός		
Παυτανίας Α. Χατσόπουλος		
Ι. Θεοφανίδης		
Αναστ. Κεφαλληναῖος		

ΑΓΡΙΝΙΟΥ.

ΔΟΛΙΑΝΩΝ.

Π. Αγγελίδης	»	
Ο. Ε. Παναγιωτόπουλος	»	
Η. Ἰωάννου ἵερεὺς	»	
Γ. Δ. Παππαγεωργίου	»	
Κ. Δ. Μουσμούλης	»	
Ι. Π. Καρχμάτρου	»	
Π. Μπάλος	»	
Α. Παναγιωτόπουλος	»	
Ι. Κ. Λυμπερόπουλος	»	
Δ. Δουρόπουλος	»	
Δ. Ι. Τιτόπουλος	»	
Η. Γ. Γκιτζας	»	
Η. Βεκονόπουλος	»	
Ι. Σπανόπουλος	»	
Γ. Χαραλαμπίου	»	
Π. Γ. Πανόπουλος κάτοικος	»	
Αθηνῶν	»	
Τ. Μπάλος κάτοικος Λαθηνῶν	»	

ΞΠΡΟΧΩΡΙΟΥ.

Σ. ΔΗΜΟΤΟΛΥΜΠΙΩΝ (Κρεκοῦκι)	Σύρ.
Ζ. Ι. Αναγνωτόπουλας	2
Κενατ. Ν. Μιχόπουλος	2
Εύσταθιος Γκοζίνας	2

Κ. Δ. Σινέλης ἰατρὸς καὶ δήμαρχος; Ἰστιαίων

Ν. Α. Γρυπάρης, ἰατρὸς

Η. Μανδαλόπουλος, Δημοδιδάσκαλος.

Σ. Ἀβέλλιος

Φ. Β. Θεογένης

Δ. Ἰω. Ρούκης

Γ. Σταυράκης Φοιτητής;

ΦΗΛΙΑΤΡΩΝ.

Σώμα:

- Αναστάσιος Ζωρής
Γεώρ. Ηλ. Βουτζερίδης
Αλέξανδρος Ι. Ζαμβάκης
Φώτιος Βαζής
Ιωάν. Ηλ. Σάμπαλης
Λεωνίδας Α. Παππαδόπου-
λος Ίερεὺς
Δ. Ν. Εινοστάθης
Χ. Σμυρνιάδης
Ν. Γ. Σύλλος
Αθ. Φουρναράκης
Α. Ματσαντύνας

ΠΟΤΙΔΑΝΕΙΑΣ.

- Ιωάννης Αναγνωστόπουλος
Δήμαρχος Ποτιδανείας
Π. Κ. Κοτσέτζας κάτοικος
άνω Παλαιοζαρίου
Αναστ. Τριανταφυλλόπουλος
κάτοικος άνω Παλαιοζ.
Χρῆστος Π. Κυρίτση; Εἰρη-
νοδίκης Ποτιδανείας
Κωνστ. Ηλιόπουλος Γραμ-
ματεὺς Ἐφορίας Θυρέων
Απόστολος Κ. Παπαπεζόλου
Πρεσβέτ. τοῦ Ἐπαρχείου
Δωρίδος
Σπυρίδων Δ. Ναουμίδης Γραμ.
Ἐπαρχείου Δωρίδος

ΑΣΤΑΚΟΥ.

- Χρῆστος Λίτσιας φοιτητής
Λεωνίδας Ν. Λαϊνᾶς μαθητής
Σπυρίδων Κλοζώρης ἐμπόρος
Δ. Μαγγίνας τεχ. ἐπιστ.

ΑΝΔΡΙΤΣΑΙΝΗΣ.

Σώμα:

- Α. Χριστόπουλος 1
» Γεώρ. Π. Τσεκουρόπουλος »
» Γ. Παππακωνσταντίνου »
» Α. Αρμπαριώτης »
» Χρ. Ζ. Χριστόπουλος »
» Αρ. Ιατρόπουλος θεράπων
Παππακωνστασίου »
»
» ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ.
»
» Αντώνιος Κ. Πετρεζᾶς ἐπαρ-
χος Ναυπακτίας »
» Εύθ. Πλαστήρας Δήμαρχος »
Σπυρ. Οίκονομίδης »
Ιω. Σ. Σινάνης ἐμπόρος »
Αθαν. Λθανασιάδης »
» Μιχ. Λθ. Ρουτήρης »
Δ. Α. Λδάρης »
» Γεώρ. Κουτζούμπαρ »

ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ.

- Γ. Βαρθέλης »
Γ. Βλιέμας »
Εύθυμιος Στορνάρης συνταγ-
ματάρχης »
Αν. Γοειλέμης »
Ζαφείριος Κίτσος »
» Εισήνη Οίκονομοπούλου »

ΚΟΡΙΝΘΟΥ.

- Θ. Σ. Καλογερόπουλος »
» Κ. Ἀνδρεόπουλος »
» Κ. Ρέντης »
» Σ. Σταθόπουλος »
» Δ. Καλεμαρῆς »

ΤΡΙΠΟΛΕΩΣ.		Σύντ.
Χρ. Παπαγλιοῦ	Σύμ. Μ. Ἰωαννίδης	1
	4 Κ. Δ. Σφέτσος	»
	II. Κ. Σαλβάγος	»
	Μ. Βελογιάννης	»
	Κ. Καριεύριος	»
Παναγ. Ηλ. Φασουλόπουλος	Z Θ. Ζήσης	»
Φχριμακοποιὸς	9 Κ. Σούττας	»
	Π. Χρυσοβύζης	»
	Αρ. Βαραντζαλης	»
Π. Πετροσπετσιώτης	» A. Ματζίκας	»
Δημήτρ. Α. Τσαμαδῆς	» A. Δόριζας	»
Φραντζέσκος Θ. Μυλωνᾶς	» II. Κωνσταντινίδης	»
	» Β. Δ. Εύχγλελίδης	»
	» Α. Βλεθεριάδης	»
	Θ. Κλαϊδίκης	»
A. Όργανδης	» Ο. Δημητράκος	»
Εμμ. Μ. Οίκονόμου	» I. Ζαχαρίας	»
Θεόδωρος Μ. Οίκονόμου	» Α. Κοκίδης	»
K. K. Μωριάτης	» N. Πετρακίδης	»
Λ. Γ. Λαζάρου	» Z. Ροδοκανάκης	»
	» A. Κουζῆς	»
	» Δ. Καραγιάννης	»
+ Ο Κερκύρας Ἀθανάσιος	2 + A. Μαζαράκης Νιτροπολίτης Σελευκείς	»
	Θ. Κωνσταντίνου	»
ΙΘΑΚΗΣ.		
Μαξίνος Τ. Πήλλικας	» A. Μαθιουδάκης Πάρεδρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ Γραφείου	»
	I. Φ. Γκιών	»
	10 M. Νομικὸς παρὸ τῷ Ἑλλ.	»
K. Συαλιέρης	5 Λιμεναρχείω	»
I. E. Δάλλας	3 A. Βατιμπέλα	»
M. Κωνσταντινίδης	2 Δ. Ἀντύτας Διευμηνεὺς τῆς ἐν Κωνσαντινουπόλει Πρεσσείας τῆς Ἑλλάδος	»
A. Δενεζιάδης	2 Η. Δ. Γαβρᾶς παρὰ τῷ Ἑλλ.	»
E. Κωνσταντόπουλος	» Λιμεναρχείω	»
M. Καλαβάσης		
B. Καραβίας		
N. Βεκήρος		

Κουκουνάριον.

Α. Ἰσμυρίδης
Ν. Ἰσμυρίδης
Π. Τεῦλοτζόγλους
Π. Παύλου
Εύφροσύνη Παύλου
Α. Κουτσουμπῆς
Χ. Μάστρης
Π. Γ. Ἀντίπας Πρόξενος τῆς
Ἐλβετίας

ΟΙ ΕΝ ΑΡΜΟΛΙΟΙΣ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Σ. Π. Τσιλικής
Χ. Γ. Γεωργιάδης
Κ. Χ. Σαλιχρίδης
Κ. Ν. Κανελάκης

ΣΜΥΡΝΗΣ.

Κίμων Ι. Νάγυνς
Κ. Δημητριάδης Σιάτιστεύς
Ν. Ἰωαννίδης
Κ. Κοσσιμάτης
Α. Ζηχίδης
Δ. Ἐψηλάντης
Σ. Ι. Παπαδόπουλος
Δ. Βασιλακάκης
Δ. Κουτράκης
Ι. Σακελλάριος
Δ. Σιμιτόπουλος
Χ. Παλαιολόγος
Ἄριστ. Χριστογιαννακάκης
Πλάτων Ι. Πετρᾶς
Χ. Π. Βακελόπουλος
Π. Μιχαλακόπουλος
Γ. Ι. Ζερλέντης
Θ. Χριστοδούλιδης
Δ. Κωνηταντινίδης
Σ. Θ. Σεβαστιανός

Σύμβ.	Μιλτιάδης Ἐμμανουὴλ	4
4	Α. Καλλιγᾶς	»
»	Φ. Πολύδωρος Κυθετὸς	»
»	Π. Πάγκαλος	»
»	Ν. Πάγκαλος	»
»	Μ. Π. Κοσσονῆς	»
»	Ἐρμ. Κωσταλᾶς	»
»	Α. Διαμαντόπουλος	»
»	Α. Ε. Αποστόλου	»
»	Π. Δ. Τρεβεζέας	»
»	Γ. Α. Δρύκας	»
»	Γ. Ἐαρινὸς	»
»	Α. Κυριακίδης	»
»	Γ. Α. Δεσίπρης	»
»	Θεμιστ. Φραγγιᾶς	»
»	Φρ. Φραγγιᾶς	»
»	Θεόδωρος Τζέτζος	»
»	Χ. Παντολέων	»
»	Σοφοκλῆς Ξένος	»
3	Γρ. Ἀγγελόπουλος	»
1	Ἄριστοτ. Ἡλιάδης	»
»	Μ. Μιχαηλίδης	»
»	Δευτερέων Παΐσιος	»
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.		
»	Ἐμμ. Ζαράνης	»
»	Ν. Ζαράνης	»
»	Δ. Ἀστριλάκης	»
»	Ἰωάννης Κηπουρὸς	»
»	Ν. Χαδούλης	»
»	Παναγῆς Γ. Ῥάλλης	»
»	Ν. Α. Ἐμμανουὴλ	»
»	Μ. Κετριλάκης	»
»	Δ. Κ. Χαρέμης	»
»	Ν. Σαράντης	»
»	Ν. Παππαχαλὸς	»
»	Α. Κωνσταντίνου	»
»	Θ. Ἀντωνιάδης	»

Σώμ.		Σώμ.
1	Μ. Κωνσταντίνου Ἀλατσατ.	1
2	Γ. Π. Μιχαηλίδης Δύπριος	2
"	Σταῦρος Σοφιανοῦ Προυσαεὺς	2
"	Π. Νικολαΐδης Λευκοσιάτης	2
"	Αθαν. Αγγελίδης Προυσαεὺς	2
2	Ιωάν. Περάκης Σάμιος	2
2	Χρύσανθος μοναχὸς Παιδο-	2
"	νόμος	2
2	Νικηφόρος μοναχὸς Κῷος	2
2	Δ. Μπιτσές Αλατσατιανὸς	2
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.		
2		
2	Δ. Χαρίστης ἐκ Σερβῶν	2
"	Σταῦρος Ιωαννίδης	2
"	Νικόλαος Εκλεκτὸς	2
"	Θεμιστοκλῆς Νοῦλας	2
"	Δημ. Χατζήγλους	2
ΚΥΔΩΝΙΩΝ.		
N. A. Μιχάλογλους	2	
ΜΑΣΣΑΛΙΑΣ.		
Eύθ. Ἰεροδιάκονος ἐκ Δαρδα-	1	
νελλίων		
Παῖσιος μοναχὸς κηροποιὸς	2	
Παναγιώτης Κυδωνιεὺς καν-		
δηλάπτης τοῦ Ἅγίου		
Κωνσταντίνου	2	
Γ. Κ. Κατσηκαδέλη Λέσβιος	2	
Oι ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ.		
Ἀνώνυμος	2	
Φίλιππος Γεωργίου	2	
Ιατσίος Ιερομόναχος Κύπριος	2	
Μακάριος Ιεροδιάκ. Κύπριος	2	
Γρηγόριος Ιεροδιάκ. Ἰταλὸς	2	
Μόσχος Βαλινάκης Αλατσα-		
τιανὸς	2	
Γ. Μιχαὴλ Ἀλατσατιανὸς	2	
ΒΗΡΥΤΟΥ.		
E. Ιω. Σαγραντῆς	1	
Αριστείδης Η. Κυριακοῦ	2	
ΜΕΛΙΤΗΣ.		
Eύστρατ. Πετροκόκκινος	2	
ΔΑΝΙΑΣ.		
Βρεστρούδ.	2	